

arhivi

Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Ljubljana 2024

Letnik 47
št. 1

arhiivi

UDK 930.25 (497.4) (05)
UDC 930.25 (497.4) (05)

ISSN 0351-2835 (Print)
ISSN 2630-4376 (Online)

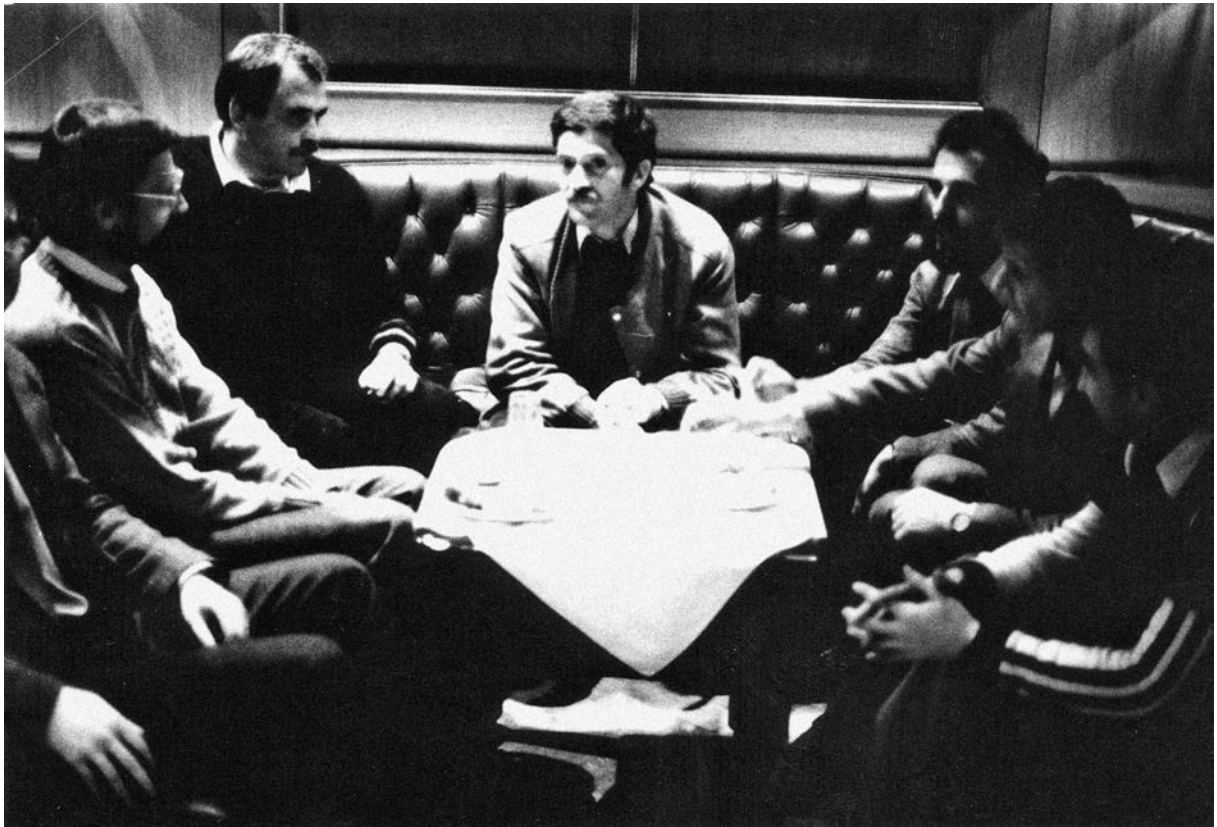

9 770351 283001

arhivi

Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Ljubljana 2024

Letnik 47
št. 1

*Praznovanje 30-letnice Arhivskega društva Slovenije v Klubu delegatov v Ljubljani
(Vir: SI AS 135, Zbirka fotografij o ARS in ADS, p. e. 135/15, 30-letnica ADS, fotografija št. 23)*

Glasiilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Zeitschrift des Archivvereins und der Archive Sloweniens
Gazzetta dell'Associazione archivistica e degli archivi in Slovenia
The Review of the Archival Society and Archives of Slovenia

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.
© 2024 Arhivsko društvo Slovenije

Izdalo in založilo Arhivsko društvo Slovenije

Uredništvo: Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana
telefon: (01) 306 13 29
e-pošta: arhivi@arhivsko-drustvo.si
URL: www.arhivsko-drustvo.si/publikacije/arhivi
FB: Facebook/Arhivsko društvo Slovenije

Glavni in odgovorni urednik: Jernej Komac (Arhiv Republike Slovenije)
Uredniški odbor: red. prof. dr. Boris Golec (Zgodovinski inštitut Milka Kosa, ZRC SAZU),
mag. Marija Čipič Rehar (Zgodovinski arhiv Ljubljana), mag. Nina Gostenčnik
(Pokrajinski arhiv Maribor), doc. dr. Vinko Skitek (Pokrajinski arhiv Maribor),
doc. dr. Gregor Jenuš (Arhiv Republike Slovenije), doc. dr. Julijana Visočnik
(Nadškofijski arhiv Ljubljana), red. prof. dr. Walter Lukan (profesor v pokojju, Avstrija),
dr. Elvis Orbanic (Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU u Rijeci,
Područna jedinica u Puli, Hrvatska), Alenka Kozič (Pokrajinski arhiv Nova Gorica),
Katja Zupanič (Zgodovinski arhiv na Ptuj), Anja Props (Arhiv Republike Slovenije)

Redakcija te številke je bila zaključena: 21. avgust 2024
Revija izhaja dvakrat letno.
Cena posamezne številke je 12,50 EUR.

Lektorica: dr. Aleksandra Gačić
Prevodi: mag. Hana Habjan (angleščina)
Fotografska dela: Jernej Komac
UDK: Alenka Hren
Izdajo so omogočili: Ministrstvo za kulturo in Arhivsko društvo Slovenije
Poslovni račun: NLB d. d. Ljubljana, 02083-0019446150

Oblikovanje: Andreja Aljančič Povirk
Računalniški prelom: Uroš Čuden, MEDIT d. o. o., Notranje Gorice
Tisk: Fotolito Dolenc d. o. o.
Naklada: 300 izvodov

Revija Arhivi je vključena v naslednje podatkovne baze: *COBISS* (Slovenija); *EBSCO Publishing*;
ProQuest, Library & Information Science Source; *Library, Information Science & Technology*
Abstracts with Full Text (Združene države Amerike); *Centro de Información Documental de*
Archivos (Španija); *Institut für Archivwissenschaft der Archivschule Marburg* (Nemčija)

KAZALO

SEDEMDESETLETNICA ARHIVSKEGA DRUŠTVA SLOVENIJE

MOJCA HORVAT	Uvodnik	9
NADA ČIBEJ	Arhivsko društvo Slovenije – 70 let	15
ANJA PROPS (ur.)	Predstavitve novo imenovanih častnih članic in članov Arhivskega društva Slovenije	27
ALEŠ JAMBREK	Posvetovanja in zborovanja Arhivskega društva Slovenije skozi čas – poizkus kratkega povzetka več kot 60-letnega dela slovenske arhivske stroke skozi prizmo zborovanj	57
TANJA ŽOHAR	Arhivski wanderlust ali strokovne ekskurzije Arhivskega društva Slovenije 2004–2024	79
ANDREJ NARED	Arhivske »čaše nesmrtnosti« Aškerčeve nagrade in Aškerčeva priznanja 2002–2024	89
MARIJA ČIPIĆ REHAR	Revija Arhivi – njen nastanek, razvoj in težave od začetka do današnjih dni	103
DEJAN ZADRAVEC	Zbirka VIRI 2004–2024	121

ČLANKI IN RAZPRAVE

ALEKSANDRA SERŠE	Alojzij Levstek 1900–1969, pobudnik ustanovitve Podpornega društva slepih	129
JANEZ HÖFLER	O uporabi pečatov pri posvetitvah cerkva in oltarjev v srednjem veku na Slovenskem	143
PAVEL CAR	Nova dognanja v zvezi z Jurijem Vego in njegovim viteškim križcem Vojaškega reda Marije Terezije	163

ZAPISI

TERESA URSZULA SZMIGIELSKA	Na pomoč knjigi	183
----------------------------	-----------------	------------

O DELU ARHIVSKEGA DRUŠTVA IN ARHIVOV SLOVENIJE

Matevž Košir (ur.)	Poročilo o delu medarhivskih delovnih skupin (MDS) v letu 2023	189
Tanja Žohar, Tadeja Tominšek Čehulić, Polona Trobec Mlakar	»Slovenci so med Jugoslovani zagotovo presenečenje ...« Delovni obisk predstavnic Arhiva Republike Slovenije v češkem Narodnem arhivu	205

OCENE IN POROČILA

Publikacije

Anja Prša	Dr. Aleksander Žižek in prof. dr. Matej Hribovšek: Historia, Zgodovina celjske gimnazije od leta 1809	215
Gordana Šovegeš Lipovšek	Mojca Horvat: Od urbarjev do fotografij. Arhivsko gradivo gospostva Fala s širšega območja Ruš, Lovrenca na Pohorju in Selnice ob Dravi	216
Boštjan Zajšek	Gregor Antoličič: Avtobiografski spomini dr. Ivana Jurečka (1884–1964)	218
Mojca Horvat	Matjaž Grahornik in Tina Košak: Zapuščinski spisi po Henriku Adamu grofu Brandisu (1715–1790)	219
Nina Gostenčnik	Moderna arhivistika, [Elektronski vir]: časopis arhivske teorije in prakse, letnik 6, 2023	220

Razstave

Gordana Šovegeš Lipovšek, Nina Hriberšek Vuk, Andreja Erdlen	Festival Kurirček, Festival otrok in umetnost 1963–1992	225
Jure Maček	Glaserjev festival v Malečniku z razstavami Pokrajinskega arhiva Maribor in Nadškofijskega arhiva Maribor (2022–2024)	226
Mojca Horvat	Knjige v arhivu – v službi človeka	231

Zborovanja

Nina Gostenčnik,	Mednarodna znanstvena konferenca Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, Radenci	233
------------------	--	------------

TABLE OF CONTENTS

70TH ANNIVERSARY OF THE ARCHIVAL SOCIETY OF SLOVENIA

MOJCA HORVAT	Editorial	12
NADA ČIBEJ	The Archival Society of Slovenia: 70 Years	15
ANJA PROPS (ur.)	Presentation of the Newly Appointed Honorary Members of the Archival Society of Slovenia	27
ALEŠ JAMBREK	Conferences and Conventions of the Archival Society of Slovenia over Time - an Attempt to Summarize more than 60 Years of Work of the Slovenian Archival Profession through the Prism of Conventions	57
TANJA ŽOHAR	Archival Wanderlust or Professional Study Tours of the Archival Society of Slovenia 2004–2024	79
ANDREJ NARED	The Archival “Chalices of Immortality” The Aškerc Awards and Aškerc Recognition Awards 2002–2024	89
MARIJA ČIPIČ REHAR	Arhivi Journal - Its Creation, Development and Problems from the Beginning to the Present Day	103
DEJAN ZADRAVEC	Viri Series 2004–2024	121

ARTICLES AND DISCUSSIONS

ALEKSANDRA SERŠE	Alojzij Levstek (1900–1969), Initiator of the Establishment of the Support Society for the Blind	129
JANEZ HÖFLER	On the Use of Seals in the Dedication of Churches and Altars in the Middle Ages in Slovenia	143
PAVEL CAR	New Findings Regarding Jurij Vega and His Knight’s Cross of the Military Order of Maria Theresa	163

NOTES

TERESA URSZULA SZMIGIELSKA	In Aid of a Book	183
----------------------------	------------------	------------

ACTIVITIES OF THE ARCHIVAL SOCIETY AND ARCHIVES OF SLOVENIA

Matevž Košir (ur.)	Report on the Activities of the Inter-archival Working Groups for the Year 2023	189
Tanja Žohar, Tadeja Tominšek Čehulić, Polona Trobec Mlakar	“Slovenes Are Certainly a Surprise Among Yugoslavians...” Working Visit of Representatives of the Archives of the Republic of Slovenia to the Czech National Archives	205

REVIEWS AND REPORTS

Publications

Anja Prša	Dr Aleksander Žižek and Prof. Dr Matej Hribovšek: Historia, History of the Celje Grammar School since 1809	215
Gordana Šovegeš Lipovšek	Mojca Horvat: From Land Registries to Photographs. Archival Materials of Fala Estate from the Wider Area of Ruše, Lovrenc na Pohorju and Selnica ob Dravi	216
Boštjan Zajšek	Gregor Antoličič: Autobiographical Memories of Dr Ivan Jureček (1884–1964)	218
Mojca Horvat	Matjaž Grahornik and Tina Košak: The Probate Records of Henrik Adam Count Brandis (1715–1790)	219
Nina Gostenčnik	Moderna arhivistika, [Electronic Source]: Journal of Archival Theory and Practice, Year 6, 2023	220

Exhibitions

Gordana Šovegeš Lipovšek, Nina Hriberšek Vuk, Andreja Erdlen	The Kurirček Festival: The Festival Child and Art 1963–1992	225
Jure Maček	The Glaser Festival in Malečnik with the Exhibitions of the Regional Archives Maribor and the Archdiocesan Archives Maribor (2022–2024)	226
Mojca Horvat	Books in the Archives: At the Service of Man	231

Assemblies

Nina Gostenčnik,	International Conference Technical and Field Related Problems of Traditional and Electronic Archiving, Radenci	233
------------------	--	------------

NAVODILA AVTORJEM PRISPEVKOV ZA ARHIVE

- ⊗ Prispevki morajo biti oddani v elektronski obliki (razmik 1,5 vrstice).
- ⊗ Vsi članki gredo pred objavo v recenzijo. Pozitivna recenzija je pogoj za objavo članka.
- ⊗ Prispevki za rubrike *Članki in razprave*, *Iz prakse za prakso* in *Iz arhivskih fondov in zbirk* morajo obvezno vsebovati **izvleček** (maks. 10 vrstic), **ključne besede**, primerne za indeksiranje, in **povzetek** (maks. 30 vrstic). Pred povzetkom mora biti naveden spisec **virov in literature**.
- ⊗ Avtor naj navede svoj polni naslov, naziv oz. poklic, delovno mesto in naslov ustanove, kjer je zaposlen, tel. številko in e-pošto.
- ⊗ Opombe morajo biti pisane enotno pod črto. V opombah uporabljamo krajše navedbe, ki morajo biti skupaj s kraticami razložene v poglavju viri in literature.
Primer: Merku: *Slovenska plemiška pisava*, str. 110.
- ⊗ V poglavju **Viri in literatura** morajo biti sistematično, po abecednem vrstnem redu, navedeni vsi viri in vsa literatura, navedena v opombah. Ločeno navedemo arhivske vire, internetne vire, časopisne vire, literaturo itd.
- ⊗ Citiranje arhivskih virov: oznaka države, arhiva, fonda ali zbirke in oznake nižjih popisnih enot.
Primer Arhiv Republike Slovenije: SI AS 1, šk. 1.
Primer za regionalne arhive: SI_ZAL_IDR/0102, Občina Dole, t. e. 44, Ljudsko štetje iz leta 1890.
- ⊗ Citiranje literature (monografije): priimek, ime avtorja: *naslov (in podnaslov)* dela. Kraj: založba, leto izida.
Primer: Merku, Pavle: *Slovenska plemiška pisma*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1980.
- ⊗ Citiranje literature (periodika): priimek, ime avtorja: naslov članka. V: *Naslov periodike* letnik (leto izdaje), številka, strani članka.
Primer: Matijević, Meta: Novomeški mestni arhiv in skrb zanj. V: *Arhivi* 26 (2003), št. 1, str. 221–226.
Primer: Krippenspiel. V: *Intelligenz-Blatt zur Laibacher Zeitung*, 28. 12. 1843, št. 154, str. 1107.
- ⊗ Citiranje literature (zborniki): priimek, ime avtorja: naslov članka. V: *Naslov zbornika* (ime urednika). Kraj izdaje: založnik, leto izida, strani članka.
Primer: Bizjak, Matjaž: Gutenberg in briksenska posest vzhodno od Tržiške Bistrice. V: *Ad fontes. Otorepčev zbornik* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: Založba ZRC, 2005, str. 225–269.
- ⊗ Citiranje spletnih strani (naslov, točni naslov spletne strani, datum uporabe spletne strani).
Primer: Graščina Smlednik: <http://www.gradovi.jesenice.net/smlendnik.html> (dostop: 12. 6. 2020).
- ⊗ Slikovno gradivo (**največ 5 kosov**) sprejema uredništvo le v elektronski obliki in v visoki resoluciji (najmanj 300 dpi), shranjeno nestisnjeno v datoteko vrste TIFF. Slikovno gradivo (fotografije, grafikoni, tabele, zemljevidi itd.) je potrebno priložiti ločeno (v tekstu naj bo označena samo lokacija gradiva) v posebni mapi (datoteki) z avtorjevim imenom in priimkom. Slikovno gradivo mora vsebovati odgovarjajoče podnapise z navedbo vira.
- ⊗ Uredništvo ima pravico prispevke jezikovno lektorirati; lektorske popravke navadno vnesejo avtorji sami. Korekture načeloma opravi uredništvo.
- ⊗ Avtorji so dolžni upoštevati navodila, objavljena v vsaki tiskani številki *Arhivov* in na spletni strani ADS.
- ⊗ Članki in prispevki, objavljeni v tiskani reviji, so objavljeni tudi na spletni strani ADS. Avtorji z objavo tiskane verzije soglašajo tudi z objavo spletne verzije članka.

Uredništvo Arhivov

ARHIVI, glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije so osrednja slovenska arhivska revija, ki spremlja širok spekter arhivskih vprašanj. V njej objavljamo prispevke s področja arhivistike, (upravne) zgodovine, zgodovinskih pomožnih ved, vede o virih, arhivske teorije in prakse ter vsakdana slovenskih arhivov in aktualna vprašanja s področja zaščite in hranjenja novih oblik zapisov informacij na računalniških medijih.

Prispevke sprejema uredništvo na naslov:

Uredništvo Arhivov
Zvezdarska 1, SI-1000
Ljubljana, Slovenija
e-pošta:
arhivi@arhivsko-drustvo.si

Rok za oddajo
prispevkov za vse rubrike
je za prvo številko
1. maj,
za drugo številko pa
1. oktober!

ARHIVI,

the Review of the Archival Association and Archives of Slovenia is the central Slovenian archival journal. It deals with a wide range of archival issues and includes articles in the fields of archival science, (administrative) history, auxiliary sciences of history, study of primary sources, archival theory and practice, and daily activities of the Slovenian archives and also presents problems in the field of protection and preservation of new forms of a written record on the computer media.

Papers should be sent to the editorial board:

Uredništvo Arhivov

Zvezdarska 1, SI-1000

Ljubljana, Slovenija

Email:

arhivi@arhivsko-drustvo.si

Deadlines

papers for all sections are to be submitted by

May 1

for the first number

and by

October 1

for the second number!

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS FOR ARHIVI

- ⦿ Papers should be submitted in electronic form (1.5 line spacing)
- ⦿ Before being published all papers are peer-reviewed. Papers are published only if they receive a positive peer-review.
- ⦿ Papers for the sections *Articles and Papers*, *From Practice to Practice*, and *From Archival Files and Collections* must include a maximum 10-line **abstract**, **keywords** appropriate for indexing, and a maximum 30-line **summary**. List of **sources and literature** stands before the summary.
- ⦿ Authors should state their full address, title and/or profession, work place, and address of the institution where they work, phone number, and e-mail.
- ⦿ Footnotes are written uniformly under the line. Footnotes include short references that are fully explained together with abbreviations in the chapter Sources and Literature.
Example: Merku: *Slovenska plemiška pisma*, p. 110.
- ⦿ Chapter Sources and Literature includes a systematic recording of all sources and literature cited in footnotes, in alphabetical order. Archival sources, web sources, journals, literature etc. are stated separately.
- ⦿ Citation of archival sources: country reference code, name of archival institution, reference code of archival fond or collection and references of the units of description.
Example: Archives of the Republic of Slovenia: SI AS 1, box 1.
Example for regional archives: SI: SI_ZAL_IDR/0102, Občina Dole, box 44, Ljudsko štetje iz leta 1890.
- ⦿ Citation of literature (monographs): surname, name of the author: *title (and subtitle) of the book*. Publishing place: publisher, publishing year.
Example: Merku, Pavle: *Slovenska plemiška pisma*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1980.
- ⦿ Citation of literature (articles in periodicals): surname, name of the author: title of the article. In: *Title of periodical* volume (publishing year), number, pages of the article.
Example: Matijevič, Meta: Novomeški mestni arhiv in skrb zanj. In: *Arhivi* 26 (2003), no. 1, pp. 221–226.
Example: Krippernspie. In: *Intelligenz-Blatt zur Laibacher Zeitung*, 28. 12. 1843, št. 154, p. 1107.
- ⦿ Citation of literature (articles in miscellany): surname, name of the author: title of the article. In: *Title of miscellany* (name of the editor). Publishing place: publisher, publishing year, pages of the article.
Example: Bizjak, Matjaž: Gutenberg in briksenska posest vzhodno od Tržiške Bistrice. In: *Ad fonts. Otorepčev zbornik* (ed. Darja Mihelič). Ljubljana: Založba ZRC, 2005, pp. 225–269.
- ⦿ Citation of websites (title, URL, date of access).
Example: Graščina Smladnik: <http://www.gradovi.jesenice.net/smladnik.html> (accessed: 12. 6. 2020).
- ⦿ Graphic materials (**max. 5 pieces**) should be submitted in electronic form and in high resolution (300 dpi), saved in non-compressed TIFF file format. Graphic materials (photographs, graphs, tables, maps, etc.) should be submitted separately (with their correct positions clearly marked in the text), in a separate folder (file) marked with author's name and surname. Graphic materials should always carry a caption explaining the image and its source.
- ⦿ Editorial board reserves the right to send the submitted papers for language proofreading. Proofreading corrections are usually inserted in the papers by the authors themselves. Other corrections of a technical nature are usually done by editorial board.
- ⦿ Authors should follow these instructions, published in each issue of *Arhivi* and on the website of *Archival Association of Slovenia*.
- ⦿ Articles and papers that are published in the printed version of *Arhivi* are also published on-line on the homepage of the Archival Association of Slovenia. By giving their consent to the publishing of the printed version, authors also agree to their papers being published on-line.

Arhivi Editorial board

SEDEMDESETLETNICA ARHIVSKEGA DRUŠTVA SLOVENIJE 70TH ANNIVERSARY OF THE ARCHIVAL SOCIETY OF SLOVENIA

Uvodnik

MOJCA HORVAT

Predsednica Arhivskega društva Slovenije

Letos Arhivsko društvo Slovenije praznuje **70. obletnico** ustanovitve, zato iskreno čestitam vsem članicam in članom. Številka revije *Arhivi*, ki je pred vami, je posvečena temu jubileju, v njej se pred običajnimi rubrikami zvrstijo naslednji prispevki:

- Mag. Nada Čibej povzame 70-letno zgodovino društva, izpostavi dosežke društva, izobraževanja, publikacije, medtem ko poudarek daje obdobju zadnjih dvajsetih let in pogledu v prihodnost. Svoje besede sklene z mislijo, da bi si društvo zaslužilo državno odlikovanje, pobudo za to je že izročila predsednici države.
- Dr. Andrej Nared piše o Aškerčevih nagradah in priznanjih, ki so najvišja priznanja na področju slovenske arhivistike in jih društvo bienalno podeljuje že 22 let.
- Tanja Žohar na kratko povzame programe vseh društvenih ekskurzij od leta 2004 do leta 2024. V prilogi doda tabelo s seznamom ekskurzij od leta 1958 do leta 2024, v kateri izpostavlja, kateri arhiv (ali sorodno institucijo) so člani obiskali na posamezni ekskurziji.
- Aleš Jambrek poda celotno zgodovino 31 zborovanj z razpredelnico (letnica, kraj, predsednik društva, sprejeti sklepi). Natančneje opiše še zborovanja od leta 2005 do leta 2023.
- Anja Props je zbrala prispevke o sedmih letošnjih novo potrjenih častnih članih društva, dodala je tudi seznam vseh častnih članov in spominska zapisa dveh častnih članov.
- Dr. Dejan Zadavec predstavi zgodovino izdajanja zbirke *Viri*, priloži seznam izdanih zvezkov v zadnjih 20 letih in analizira, iz katerih zgodovinskih obdobj so objavljeni viri. Ugotovi, da prevladujejo takšni iz obdobja od leta 1750 do konca 20. stoletja. Glede na tematiko se jih približno pol nanaša na svetno, pol na cerkveno vsebino. Glede na vrst arhivskega gradiva prevladujejo protokoli, pisma, dnevniki ...
- Marija Čipić Rehar o reviji *Arhivi* pojasni, da so v njej sprva objavili prispevke z društvenih zborovanj. Posamezne številke so bile posvečene posebno zaslužnim arhivskim delavcem (npr. ob 70-letnici dr. Jožetu Žontarju, dr. Francetu Dolinarju, dr. Emi Umek, Mariji Oblak Čarni), ob 50-letnici tudi arhivskemu društvu. Dotakne se vprašanja naklade, ki zaradi objave na spletu postaja vse aktualnejše, in napove, da je slej ko prej mogoče pričakovati prehod publikacije v spletno obliko.

Kot se za tako častljiv jubilej spodobi, je društvo letos, natančneje 26. marca 2024, v prostorih Arhiva Republike Slovenije priredilo slavnostno akademijo. Na slovesnosti so zbrane nagovorili državni sekretar na Ministrstvu za kulturo RS Matevž Čelik Vidmar, slavnostni govorec dr. Bojan Cvelfar in predsednica društva Mojca Horvat. O zgodovini društva je spregovorila mag. Nada Čibej. Osrednji dogodek akademije je bila razglasitev sedmih novih častnih članov, ki so v preteklosti z izjemnimi zaslugami pripomogli k razvoju slovenske arhivistike. V njihovem imenu je nato spregovorila Marija Hernja Masten.

Poglejmo, kako so okrogle obletnice obeleževali v preteklosti. Ob **60. obletnici** Arhivskega društva Slovenije je v reviji *Arhivi*¹ izšel prispevek štirih nekdanjih predsednic društva, Mire Hodnik, Mirjane Kontestabile Rovis, Katje Zupanič in Gordane Šovegeš Lipovšek, v katerem so predstavile delovanje društva med leti 2004–2014, vsaka iz časa svojega dveletnega mandata. Praznovanje obletnice so leta 2014 združili s podelitvijo Aškerčeve nagrade in priznanja, medtem ko so govor takratne predsednice Sonje Jazbec in slavnostnega govorca dr. Ignacija Vojeta, ki je svoje besede osredotočil na izobraževanje arhivistov, objavili v reviji *Arhivi*.

Ob **50. obletnici** društva je bila celotna številka revije *Arhivi* posvečena jubileju.² Predgovor je napisala predsednica društva Mira Hodnik, dva prispevka je pripravila upokojena direktorica Arhiva Republike Slovenije Marija Oblak Čarni, in sicer pregled delovanja društva od leta 1994 do leta 2004 ter zapis o neuresničenem arhivskem sporazumu med Jugoslavijo in Avstrijo. Seznam častnih in rednih članov društva je zbral takratni društveni tajnik Andrej Nared. Spomine na dogajanje v prvem desetletju po drugi svetovni vojni in na ustanovni občni zbor Društva arhivskih delavcev Slovenije je strnil upokojeni arhivski svetnik Peter Ribnikar, o vlogi društva pri prenovi arhivske dejavnosti je pisal dr. Jože Žontar, in o svojih spominih na sodelovanje z arhivi dr. Vasilij Melik. Mag. Vladimir Kološa je pripravil dva prispevka. Prvi se je nanašal na delovanje društva med leti 1976 in 1983, ko je Kološa opravljal vlogo društvenega tajnika, in je poln zabavnih anekdot, drugi na slovensko in jugoslovansko arhivistiko med leti 1976 in 1984. O začetkih zbirke *Viri* je pisal dr. France M. Dolinar, ki je bil kar 21 let njen urednik, o reviji *Arhivi* njena prva glavna urednica dr. Ema Umek, medtem ko se je Mija Mravlja lotila predstavitve društvenih ekskurzij med leti 1954 in 2004. Omenjeni prispevki so zasedli približno polovico jubilejne številke, v kateri so nato sledili še članki in razprave z drugo tematiko.

Ob **40. obletnici** je društvo izdalo posebno publikacijo *Arhivsko društvo – 40 let*,³ v kateri so na 160 straneh objavljeni:

- predgovor predsednice mag. Milice Trebše Štolfa;
- osrednji prispevek Marije Oblak Čarni, ki podrobno opiše društveno zgodovino, organizacijo, delovanje, arhivsko zakonodajo in arhivsko mrežo, strokovno izpopolnjevanje in šolanje arhivskih delavcev, izdajanje virov in publikacij, vračanje arhivskega gradiva po mednarodnih pogodbah, kulturno-prosvetno dejavnost in mednarodno sodelovanje;
- zapis Gašperja Šmida o delovanju društva v samostojni Sloveniji;
- bibliografija članov društva;
- seznam članov odborov, komisij in uredništev med leti 1954–1994;
- seznam članov društva med leti 1954–1994.

Zveza zgodovinskih društev je ob 40. jubileju poslala takratnemu predsedniku države Milanu Kučanu predlog, da odlikuje Arhivsko društvo Slovenije z ustreznim odlikovanjem. V reviji *Arhivi* je izšla njihova obrazložitev, v kateri je povzeta dejavnost društva. 21. februarja 1996 je nato predsednik res podelil društvu srebrni znak svobode.

Ob **30. obletnici** je takratna predsednica društva Kristina Šamperl Purg v reviji *Arhivi*⁴ objavila zapis o dvodnevem seminarju in proslavi v Cankarjevem domu. Osrednji dogodek proslave je bila predstavitev knjige *Arhivski fondi in zbirke v Jugoslaviji – SR Slovenija*, zvrstili so se slavnostni govorniki, nakar so 22

¹ *Arhivi* 37 (2014), št. 2.

² *Arhivi* 27 (2004), št. 1.

³ *Arhivsko društvo Slovenije – 40 let* (ur. Brane Kozina et al.). Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1995.

⁴ *Arhivi* 7 (1984), št. 1–2.

najzaslužnejšim članom društva podelili priznanja. V isti številki revije *Arhivi* sta bila objavljena dva govora s proslave, in sicer Znanost in arhivi, avtorja dr. Vasilija Melika, ter Družbena vloga arhivov izpod peresa Primoža Hainza.

V prvi številki revije *Arhivi* (leta 1978) je izšel govor Marije Oblak Čarni **Dvajset let** Arhivskega društva Slovenije,⁵ ki ga je pripravila za sedmo zborovanje Arhivskega društva Slovenije. Avtorica se v besedilu sprehodi skozi zgodovino tradicije zbiranja in uporabe arhivskega gradiva na Slovenskem ter nato povzame še značilnosti delovanja arhivskega društva od ustanovitve: omenja sestanke, posvetovanja in tečaje ter zborovanja in publikacije, svojo pozornost posveti tudi neslavni 50-letnici podpisa sporazuma med Jugoslavijo in Avstrijo o vračilu arhivskega gradiva, ki še vedno ni bil uresničen.

Leta 1965, naj si dovolim reči, da je bilo to ob **10. obletnici**, je takratno Društvo arhivarjev Slovenije izdalo več kot 600 strani obsegajoč *Vodnik po arhivih Slovenije*. V uvodniku je Jože Maček, tedanji predsednik društva, pojasnil motivacijo za izdajo vodnika:

»Želeli smo, da bi zajel Vodnik kolikor mogoče celotno arhivsko gradivo v Sloveniji, ne glede na njegovo vrsto, pomen in čas nastanka. Zato nismo upoštevali le fonde, ki so jih zbrali arhivski zavodi, marveč v enaki meri tudi gradivo, ki so ga shranili za znanstvene ali kulturne namene drugi zavodi (inštituti, muzeji, knjižnice) /.../ Vodniku je priključeno poglavje o arhivskem gradivu v tujini, ki zadeva Slovenijo ali Slovence.«⁶

Ko se tako sprehodimo skozi vsa ta leta delovanja, prizadevanja, spopadanja z vedno novimi izzivi, se zavemo, da je tudi naš sedanji čas le kamenček v mozaiku zgodovine. Današnji člani društva moramo dejavnosti društva usmerjati tako, da bodo v podporo našemu strokovnemu delu, ki se vse hitreje spreminja, kot se vse hitreje spreminja svet okoli nas.

⁵ *Arhivi* 1 (1978), št. 1.

⁶ *Vodnik po arhivih Slovenije* (ur. Jože Žontar). Ljubljana: Društvo arhivarjev Slovenije, 1965, str. 9–10.

Editorial

MOJCA HORVAT

President of the Archival Society of Slovenia

I warmly congratulate all members of the Archival Society of Slovenia, as we celebrate Society's **70th anniversary** this year. The *Arhivi* journal is celebrating this anniversary with the following features preceding the regular sections:

In her summary of the Society's 70-year history, Nada Čibej emphasises the publications, education, and accomplishments of the Society while focusing on the recent 20 years and the future. She ends by suggesting that the society ought to receive a state award and that the president of the nation has already been notified about the initiative;

- The Aškerc Award and Aškerc Recognition Award, which have been given out biennially for 22 years for exceptional achievements in Slovene archive research, are discussed by Dr Andrej Nared;
- Tanja Žohar provides a quick overview of the schedule for all professional study tours from 2004 to 2024. She included a table with a list of trips from 1958 until 2024 in the appendix, noting which archive (or related institution) were part of tours;
- Aleš Jambreč provides a presentation table that includes the complete history of all 31 conventions, including the year, location, society president, and resolutions. Additionally, he discusses the conventions from 2005 to 2023;
- A list of all honorary members and a memorial record of two honorary members were contributed by Anja Props, who gathered presentations on the seven newly confirmed honorary members of the Society this year;
- Dr Dejan Zadavec gives an overview of the Viri series' past, includes a list of volumes produced in the last 20 years, and examines the publications that highlight different historical eras. He discovers that, for example, the period from 1750 till the end of the 20th century is prevalent. According to the content about half are of secular and half of ecclesiastical content, while various protocols, letters, diaries or memoirs, chronicles and other charters and record materials lead the way in terms of archival material;
- The *Arhivi* periodical first featured essays from conventions, as Marija Čipič Rehar describes. Certain numbers were devoted to especially worthy archivists (e.g., on the 50th anniversary of the Archival Society, Dr. Jože Žontar's 70th anniversary, Dr. France Dolinar, Dr. Ema Umek, and Marija Oblak Čarni). The section discusses circulation, a topic that is becoming increasingly important as a result of online publication, and it states that an online publication shift is soon anticipated.

This year, on March 26, 2024, the Society held a formal academy at the Archives of the Republic of Slovenia, as is customary for such a venerated milestone. Dr. Bojan Cvelfar, the keynote speaker, Matevž Čelik Vidmar, the state secretary at the Ministry of Culture of the Republic of Slovenia, and society president Mojca Horvat all addressed the audience during the ceremony. Nada Čibej lectured about the Society's past. The Academy's main event was the announcing of seven new honorary members who had previously made outstanding contributions to the advancement of Slovene archival science. Marija Hernja Masten then spoke on their behalf.

Let's see how round anniversaries have been celebrated in the past. On the occasion of the **60th anniversary** of the Archival Society of Slovenia, the

Arhivi journal⁷ published an article of four former presidents of the Society, Mira Hodnik, Mirjana Kontestabile Rovis, Katja Zupanič and Gordana Šoveges Lipovšek, who presented the Society's activities between 2004-2014, each from the time of their two-year term. The anniversary celebration was combined in 2014 with the awarding of the Aškerc Award and Aškerc Recognition Award, while the speeches of the then President Sonja Jazbec and the keynote speaker, Dr Ignacij Voje, who focused on the education of archivists, were published in the *Arhivi* journal.

An entire issue of the journal was devoted to commemorating the Society's **50th anniversary**.⁸ The Society's President, Mira Hodnik, wrote the preface. Marija Oblak Čarni, a retired former director of the Archives of the Republic of Slovenia, prepared two articles: one detailed the Society's history from 1994 to 2004 and the other detailed an unfulfilled archival agreement between Yugoslavia and Austria. Andrej Nared, the society's secretary at the time, compiled the list of honorary and regular members. Dr Jože Žontar wrote about the influence of the Society on the development of archival activities, Dr Vasilij Melik wrote about his memories of cooperation with archives, and retired archival councillor Peter Ribnikar summarised memories of the events in the first ten years following World War II and the founding assembly of the Association of Archival Workers of Slovenia. Vladimir Kološa offered two inputs. The first one, which is full of interesting anecdotes, dealt with the operations of the Society from 1976 to 1983 when Kološa served as its secretary. The second one focused on Slovenian and Yugoslav archival science from 1976 to 1984. While Dr Ema Umek wrote about the *Arhivi* journal as its first editor-in-chief, France M. Dolinar, the *Viri* series' 21-year editor, wrote about the series' origins. Mija Mravlja tackled the presentation of social excursions between 1954 and 2004. The aforementioned contributions occupied about half of the jubilee number, followed by articles and discussions with a different topic.

In honour of its **40th anniversary**, the Society released *Archival Society: 40 Years*,⁹ a special publication of 160 pages that included the following: preface by the Society's President Milica Trebše Štolfa; the main contribution by Marija Oblak Čarni, which details Society's history, organisation, operation, archival legislation and archival network, professional development and education of archival workers, publication of resources and publications, return of archival materials under international treaties, cultural and international cooperation; the record of Gašper Šmid on the functioning of the Society in independent Slovenia; bibliography of members of the Society; a list of members of boards, committees and editorial boards between 1954 and 1994; list of members of the Society between 1954 and 1994. In honour of the 40th Jubilee, the Association of Historical Societies Of Slovenia proposed to Milan Kučan, the then-president of the state, that the Archival Society of Slovenia be given a suitable decoration. Their justification, which provides an overview of the Society's operations, was published in the *Arhivi* journal. The President subsequently awarded the Society with the The Silver Order of Freedom on February 21, 1996.

In honour of the **30th anniversary**, a two-day seminar and celebration in Cankarjev dom were documented in the *Arhivi* journal by the Society's then-president, Kristina Šamperl Purg.¹⁰ The book *Archival Fonds and Collections in Yugoslavia - SR Slovenia* was presented as the celebration's major event, followed by honorary speakers, after which the 22 most deserving members of

⁷ *Arhivi* 37 (2014), št. 2.

⁸ *Arhivi* 27 (2004), št. 1.

⁹ *Arhivsko društvo Slovenije – 40 let* (ur. Brane Kozina et al.). Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1995.

¹⁰ *Arhivi* 7 (1984), št. 1–2.

the Society were awarded with recognitions. Two speeches from the celebration were published in the same issue of the *Arhivi*, namely The Science and Archives, author Dr Vasilij Melik, and The Social Role of Archives written by Primož Hainz.

In the first issue of the *Arhivi* journal (1978), the speech **Twenty years** of the Archival Society of Slovenia of Marija Oblak Čarni was published which was prepared for the seventh convention of the Archival Society of Slovenia.¹¹ The author guides us through the history of the tradition of collecting and using archival materials in Slovenia. She then summarises the characteristics of the activities of the Archival Society since its founding: meetings, consultations and courses, conventions, and publications. She also touches on the contentious 50th anniversary of the signing of the agreement between Austria and Yugoslavia regarding the return of archival material, which has still not been fulfilled.

In 1965, on the occasion of the **10th anniversary**, the then-Society of Archivists of Slovenia issued a more than 600-page comprehensive *Guide to the Archives of Slovenia*. In the editorial, Jože Maček, the then President of the Society, explained the motivation for issuing the guide:

“We wanted to capture in the guide as much archival material in Slovenia as possible, regardless of its form, importance, and date of creation. Therefore, we did not take into account only the fonds collected by archival institutions but also equally the material stored for scientific or cultural purposes by other institutions (institutes, museums, libraries) [...] The Guide includes a chapter on the archival materials abroad that relate to Slovenia or Slovenes.”¹²

After all these years of endeavours and hardships, we come to the realisation that this moment in history is but a single stone in the larger mosaic. The Society’s members of today have to steer its operations so that it will support our professional work, which is evolving quickly along with the rest of the world.

¹¹ *Arhivi* 1 (1978), št. 1.

¹² *Vodnik po arhivih Slovenije* (ur. Jože Žontar). Ljubljana: Društvo arhivarjev Slovenije, 1965, str. 9–10.

UDK 061.2:930.25(497.4)"1954/2024"

Prejeto: 10. 4. 2024

Arhivsko društvo Slovenije – 70 let

NADA ČIBEJ

Magistrica znanosti, arhivska svetnica, direktorica
Pokrajinski arhiv Koper, Kapodistriassov trg 1, SI-6000 Koper
e-pošta: nada.cibej@arhiv-koper.si

Izvleček

Avtorica v prispevku predstavi Arhivsko društvo Slovenije in se ozre v preteklost, ko je bilo društvo ustanovljeno, ter povzame naloge, cilje in vizijo takratnih članov društva. Arhivsko društvo Slovenije je v 70 letih delovanja vtisnilo pečat na različnih področjih delovanja. Izpostavljena so prizadevanja društva pri vzpostavitvi javne arhivske mreže, a predvsem skrb za izobraževanje in usposabljanje kadrov v arhivih. S tem so bili povezani tudi prvi koraki v izdajateljski dejavnosti društva, iz česar se je razvila uveljavljena periodika (Arhivi, Viri, Zborniki). Poudarek v prispevku je na novjšem obdobju in dosežkih ter dejavnostih društva v zadnjih dveh desetletjih, kot so zelo odmevna usposabljanja, seminarji, kolokviji, vloga društva pri uveljavljanju rednega študija arhivistike na vseh stopnjah, odzivi na potrebe arhivov in uvajanju digitalnih novosti.

Abstract

THE ARCHIVAL SOCIETY OF SLOVENIA: 70 YEARS

The author presents the Archival Society of Slovenia, reflecting on the time of the society's founding and summarising the objectives, goals, and visions of its constituents. Over the course of its seven decades of operation, the Archival Society of Slovenia has made a lasting impact on a multitude of domains. The organisation has made great strides in creating a public archival network, but its primary focus is on archival personnel education and training. This was also linked to the initial stages of the society's publishing endeavours, from which prominent periodical journals (Arhivi/Archives, Viri/Sources for Slovenian History, convention papers) evolved. The article primarily focuses on the past two decades, the accomplishments and activities of society, and noteworthy events like professional training, seminars, and colloquia. It also discusses the society's role in enforcing the regular study programme of archival studies at all levels, meeting the needs of archives, and introducing digital innovations.

Ključne besede:

Arhivsko društvo Slovenije, strokovno delovanje, publicistika, izobraževanje, zakonodaja, digitalno okolje

Key-words:

Archival Society of Slovenia, professional activities, publications, education, legislation, digital environment

1. Uvod

Arhivsko društvo Slovenije je bilo ustanovljeno 27. aprila 1954 z imenom Društvo arhivskih delavcev Ljudske republike Slovenije. Leta 1960 se je društvo preimenovalo v Društvo arhivarjev LR Slovenije, in sicer kot del Zveze društev arhivistov FLRJ. Na željo članstva se je leta 1966 preimenovalo v Arhivsko društvo Slovenije in to ime nosi še danes.

Že na začetku naj poudarim, da tudi ta oris temelji na številnih objavah in prispevkih mojih starejših kolegov, ki so nastajali ob obletnicah in proslavah v preteklem obdobju. Za zgodovino društva so zelo pomembna poročila o delu, ki jih društvo redno objavlja tako v reviji *Arhivi* kot na svoji spletni strani,¹ zlasti vsakokratni prispevki ob okroglih obletnicah,² navsezadnje je bil ob štirideseti obletnici društva izdan zbornik, posvečen društvu,³ ob petdeseti obletnici društva je bila prva številka *Arhivov* posvečena temu jubileju⁴ in ne nazadnje prispevek o vlogi ADS v razvoju arhivistike.⁵ O zborniku ob štirideseti obletnici je že leta 1995 prof. dr. Tone Ferenc zapisal, da je napisan tako izčrpno, da »ne bo mogel nihče dodati kaj bistvenega, razen kakšno epizodo, npr. o zapletljajih pri volitvah predsednika (1958) in zanimivostih z društvenih strokovnih ekskurzij.«⁶

Temu mnenju bi pritrnila in v prispevku dodala novejši dejavnosti društva, ki nam zagotavljajo, da se naše stanovsko društvo še vedno mladostno odziva na vse potrebe njegovih članov, arhivistike in družbe.

2. Pogled v preteklost

Društvo je že od ustanovitve zavezano nalogam pospeševanja in spodbujanja razvoja ter popularizacije arhivske stroke in kulturne dediščine ter uveljavljanju in predvsem spoštovanju arhivske poklicne etike ter poslanstvu povezovanja vseh, ki jih zanima ali delujejo v arhivski stroki. Takoj na začetku se je veliko pozornosti posvečalo ureditvi arhivske službe v Sloveniji, saj je bilo treba organizirati mrežo javnih arhivov, tako da pokriva celotno območje dr-

¹ Objava poročil o delu Arhivskega društva Slovenije od leta 2002 (manjkajo poročila med leti 2007 in 2009) so dostopna na spletnih straneh društva: <http://www.arhivsko-drustvo.si/porocilo-o-delu-arhivskega-drustva-slovenije-v-mandatnem-obdobju-marec-2002-april-2004/>; <http://www.arhivsko-drustvo.si/porocilo-o-delu-arhivskega-drustva-slovenije-od-marca-do-oktobra-2002/>; <http://www.arhivsko-drustvo.si/porocilo-o-delu-arhivskega-drustva-slovenije-v-mandatnem-obdobju-april-2004-marec-2006/>; <http://www.arhivsko-drustvo.si/porocilo-o-delu-drustva-za-2010/>; <http://www.arhivsko-drustvo.si/porocilo-o-delu-drustva-za-2011/>; <http://www.arhivsko-drustvo.si/porocilo-o-delu-drustva-za-2013/>; <http://www.arhivsko-drustvo.si/porocilo-o-delu-drustva-za-2013-2/>; <http://www.arhivsko-drustvo.si/porocilo-o-delu-drustva-za-2014/>; <http://www.arhivsko-drustvo.si/porocilo-o-delu-drustva-za-leto-2015/>; <http://www.arhivsko-drustvo.si/porocilo-o-delu-drustva-za-leto-2016/>; <http://www.arhivsko-drustvo.si/porocilo-o-delu-drustva-za-leto-2017/>; <http://www.arhivsko-drustvo.si/porocilo-o-delu-izvršnega-odbora-2018-2020/>. Poročila pred letom 2002 so dostopna v glasilu *Arhivi*, prav tako na spletnih straneh društva. Arhivi: <http://www.arhivsko-drustvo.si/arhivi/> (dostop: 19. 3. 2024).

² Oblak Čarni: Dvajset let Arhivskega društva Slovenije, str. 7–10; Šamperl-Purg: Ob 30-letnici Arhivskega društva Slovenije, str. 77–78; Ob štiridesetletnici Arhivskega društva Slovenije, str. 107–110; Trebše Štolfa: Govor predsednice ADS na XVI. Zborovanju arhivskih delavcev na Ptuj, 27–29. septembra 1995, str. 110–111; Hodnik: Pet desetletij delovanja Arhivskega društva Slovenije, str. 1–2; Jazbec: Govor predsednice ADS ob 60. letnici Arhivskega društva Slovenije, str. 191–193; Voje: Govor na proslavi ob 60-letnici Arhivskega društva Slovenije, MOL, 23. oktober 2014, str. 193–197.

³ *Arhivsko društvo Slovenije – 40 let* (ur. Kozina et al.).

⁴ *Arhivi* 27 (2004), št. 1.

⁵ Čibej: Vloga Arhivskega društva Slovenije v razvoju arhivistike, str. 305–331.

⁶ Ferenc: Arhivsko društvo Slovenije, str. 159.

žave, poleg tega je kadrovska zasedba v arhivih nujno potrebovala pospešek in kakovostno usposabljanje.

Daljnosežni načrti, ki jih je zastavilo društvo, kažejo na izjemno vizijo pri članih društva glede ohranjanja arhivskega gradiva kot temeljev državnosti.

Od prvih korakov, ko je društvo odločno in zrelo prevzelo pobudo o ureditvi arhivske službe, reševanju perečih težav, ki jih je za seboj na področju varovanja arhivskega gradiva pustila vojna, do prizadevanj k boljši izobrazbi in uveljavljanju strokovnih kadrov, skozi izmenjavo znanj in izkušenj, skozi formalna in neformalna izobraževanja, s publikacijami, pobudami, prek zakonodajnih predlogov, društvo še danes ostaja nenadomestljiv del strokovne in znanstvene razvojne poti arhivistov ter arhivistike kot vede, saj gre za enega izmed najpomembnejših poklicev za številne veje raziskovanja in delovanja.

V duhu nalog, ki jih je izvajalo društvo, ter s ciljem, da arhivski strokovni delavci delijo svoje znanje in izkušnje z drugimi in ob tem od drugih črpajo znanje, je društvo začelo z organizacijo zborovanj. Skozi leta so bile na zborovanjih obravnavane številne teme, ki so bodisi pestile stroko in strokovne delavce bodisi narekovale spoprijemanje z novostmi. Zborovanja imajo večplasten pomen, na eni strani je brez dvoma potrebna strokovna razprava o temah in težavah, ki so nam skupne, na drugi socialno-družbena nota povezovanja med arhivskimi strokovnimi delavci, navsezadnje stik s strokovnjaki iz tujine ali iz drugih, z arhivistiko povezanih področij.

Med začetnimi dejavnostmi društva sta bili skrb za usposabljanje kadrov v arhivih in promocija arhivistike. Za lažjo pripravo na strokovni izpit in seveda pripomoček pri nadaljnjem delu so v društvu začeli izdajati serijo učbenikov za delavce v arhivih in za popularizacijo stroke samostojne publikacije. A o vseh teh dejavnostih bodo več pisali kolegi v nadaljevanju. Dejstvo, da se odnos in razumevanje javnosti do arhivistov, njihovega poslanstva in vloge spreminjata iz »pomožnega« delavca, ki servisira znanost v strokovnjaka, ki dejavno ustvarja znanost in neposredno s svojimi dejanji vpliva na razvoj znanosti v prihodnje, zagotovo lahko pripišemo tudi delovanju društva skozi sedem desetletij.

Izjemno pomemben del delovanja društva je izdajanje publikacij. Že leta 1972 sta Arhivsko društvo Slovenije ter Slovenska akademija znanosti in umetnosti objavila program edicij, virov za slovensko zgodovino. Glasilo Arhivskega društva Slovenije *Arhivi* je svojo pot začelo leta 1978 in od takrat izhaja kontinuirano.⁷ Glasilo izhaja že 45 let in to je v času zgodovinskih, družbenih in gospodarskih prelomnic v Sloveniji častitljiva obletnica. *Arhivi* še danes ostajajo osrednja znanstvena in strokovna publikacija, ki je zaradi svoje kakovosti uvrščena v mednarodne baze znanstveno priznanih publikacij. Prav tako serija *Viri*, ki prinaša izjemne znanstveno obdelane teme. Obe publikaciji v mednarodnem merilu veljajo že desetletja za stičišče znanosti, arhivistike, zgodovine, prava, uprave, ekonomije, arhitekture. Da ne zanemarim še ene izjemne serije, ki prav tako velja za vir znanja v arhivistiki, zgodovini, pravu, to je bienalni zbornik prispevkov ob zborovanju, ki ga pripravlja društvo.

V Sloveniji sta v šestdesetih letih dvajsetega stoletja naloge, povezane s sprejemanjem arhivske zakonodaje, imela zapisane Arhivski svet in kasneje Skupnost arhivov Slovenije.⁸ Ob tem izpostavljam pomemben podatek, da je v času, ko Arhivski svet ni več deloval in Skupnosti ni bilo, te naloge opravljalo društvo. Zelo mlado, komaj deset let staro društvo je leta 1964 vodilo priprave za sprejetje republiškega arhivskega zakona.⁹ Že na začetku leta je Republiški sekretariat za kulturo in prosveto naročil Arhivskemu društvu izdelavo elaborata o stanju, težavah in perspektivah arhivske službe v Sloveniji, ki naj bi služil

⁷ Prva tiskana publikacija *Arhivi* je izšla 28. februarja 1979 z letnico 1978: *Arhivi* 1 (1978), št. 1.

⁸ *Uradni list SFRJ*, št. 48/1964, ukaz št. 667.

⁹ Oblak Čarni: Dvajset let ..., str. 8.

kot osnova za razpravo v republiški skupščini, za sestavo republiškega arhivskega zakona in sedemletni načrt razvoja kulture.¹⁰ Vizionarstvo članov društva o tem, kako bi morala biti organizirana arhivska infrastruktura in delo, bi brez težav pristojnem ministrstvu citirali tudi danes: »*Treba je ustvariti zavode, ki bodo sami zmožni sistematičnega dela, ki bodo sproti vzdrževali stik z operativno, sistematično sproti prevzemali dozorelo gradivo in ga v ustaljenem delovnem procesu sproti obdelovali. Taki zavodi morajo imeti primerno velika, strokovno opremljena in pred požari varna skladišča, potrebne pomožne prostore, delavnice ter dovolj kadra različnih kvalifikacij.*«¹¹ Prosvetno-kulturni zbor Skupščine SR Slovenije je na svoji seji decembra 1964 brez pripomb sprejel predlagane rešitve in naložil Republiškem sekretariatu za kulturo in prosveto, da pripravi osnutek arhivskega zakona, ki je bil sprejet leta 1966.¹²

3. Društvo danes nadgrajuje dosežke in snuje nove

Danes društvo tvori približno 190 članov,¹³ ki dejavno sodelujejo tako pri organih društva kot pri izvajanju nalog in poslanstva društva, od leta 2003 ima Arhivsko društvo Slovenije status društva, ki deluje v javnem interesu na področju kulture.

V arhivistiki ni mogoče delovati, če nimate opravljenega strokovnega izpita. Namreč, naziv arhivist pridobi posameznik, ki ima javno veljavno izobrazbo, pridobljeno po študijskem programu druge stopnje ustrezne smeri, oziroma izobrazbo, ki ustreza tej ravni izobrazbe (8. raven) in je opravil strokovni izpit.¹⁴ To nam je samoumevno, a začetki priprav na strokovni izpit temeljijo na dejavnosti društva. Med prvimi nalogami Arhivskega društva v Sloveniji je bilo organiziranje arhivskih tednov. Arhivske tedne bi danes poimenovali vseživljenjsko učenje. Društvo je od samega začetka organiziralo predavanja iz arhivistike, poslovanja pri ustvarjalcih, pomožnih zgodovinskih ved, zgodovine ustave, zgodovine uprave in upravnega poslovanja, o restituciji arhivskega gradiva, o delovanju arhivov. Še ena pomembna dejavnost, ki jo je društvo začelo, je organizacija tečajev iz arhivistike, ki so bili priprava kandidatov za opravljanje strokovnega izpita. Skorajda ni potrebe poudariti, da so usposabljanja in konzultacije za strokovne izpite postali redna dejavnost, medtem ko je imenovanje članov izpitne komisije prevzelo pristojno ministrstvo, ki na spletni strani zapiše, da je namen usposabljanja seznaniti pripravnika z varstvom arhivskega gradiva kot dela kulturne dediščine, z njegovim ohranjanjem in arhivsko javno službo, mu omogočiti, da usvoji metode dela na področju varstva arhivskega gradiva, ter ga pripraviti na izpit in poznejše strokovno delo.¹⁵

Pomembna je tudi organizacija strokovnih seminarjev v sodelovanju društva, medarhivskih delovnih skupin in arhivov, na katera se povabijo tudi zunanji deležniki. Tako je na primer društvo v letu 2012 organiziralo seminar na temo varstva dokumentacije v zdravstvenih ustanovah,¹⁶ medtem ko so bila

¹⁰ Žontar: Pomen dela dr. Sergija Vilfana za razvoj arhivov in arhivistike, str. 15–40.

¹¹ Prav tam.

¹² Zakon o arhivskem gradivu in o arhivih. V: *Uradni list SRS*, št. 4/1966.

¹³ V zadnjih dveh desetletjih je opazen trend upadanja števila članov, saj s seznama, objavljenega v reviji *Arhivi* 27 (2004), ki ga je pripravil Andrej Nared, izhaja, da je društvo imelo več kot 220 članov.

¹⁴ Podatki o zahtevah so dostopni na portalu – Arhivist: <https://spot.gov.si/sl/dejavnosti-in-poklici/poklici-in-strokovni-kadri/arhivist/> (dostop: 10. 4. 2024).

¹⁵ Arhivist: <https://spot.gov.si/sl/dejavnosti-in-poklici/poklici-in-strokovni-kadri/arhivist/#strokovni-izpit> (dostop: 10. 4. 2024).

¹⁶ Hodnik et al.: Arhivsko društvo praznuje ..., str. 20.

predavanja objavljena v zborniku.¹⁷ V letu 2013 je sledil še seminar za zaposlene v Zavodih za varstvo kulturne dediščine Slovenije. V zadnjem obdobju je hvale vreden odziv društva na pogosta vprašanja s področja tolmačenja predpisov. Tako je društvo ob zborovanju v Portorožu leta 2017¹⁸ in v Mariboru leta 2019¹⁹ pripravilo okrogli mizi, na katerih je potekala razprava o ponovni uporabi informacij javnega značaja, varstvu osebnih podatkov, Zakonu o arhivskem gradivu, ki vsebuje osebne podatke o zdravljenju pacienta – ZAGOPP,²⁰ zakonsko skladni izvedbi upravnih postopkov v arhivih na primeru vpisov s sklepom v Register ustvarjalcev. En od sklepov razprave v Mariboru je bil, naj društvo organizira kolokvij na temo razumevanja in tolmačenja predpisov.²¹ Društvo se je odzvalo in v letu 2020 organiziralo kolokvij o razumevanju in izvajanju arhivske zakonodaje.²² Pomembnost teme se je kazala v odzivu na kolokvij, saj se ga je udeležilo več kot 80 ljudi.²³ Nadaljevanje pobude je bila okrogla miza ob zborovanju leta 2021 v Rimskih Toplicah,²⁴ na kateri je sodeloval tudi predstavnik informacijskega pooblaščenca, in na zadnje leta 2023 ob sprejetju novega ZVOP-2, seminar na temo Novosti, ki jih na področju arhivske dejavnosti, poslovanja arhivov in dostopa do arhivskega gradiva uvaja Zakon o varstvu osebnih podatkov,²⁵ ki se ga je udeležilo približno 100 članov in razvilo živahno debato. Tovrstna srečanja so vedno motor stroke, saj z izmenjavo vprašanj, odgovorov, mnenj, strinjanja in nestrinjanja, argumentov rastemo vsi.

Društvo ni delovalo le na področju neformalnega izobraževanja z organizacijo zborovanj, tečajev, seminarjev, temveč je zelo zgodaj začelo z dejavnostmi, povezanimi z organizacijo formalne izobrazbe oziroma študija arhivistike, ki bi študentom omogočil seznanitev in poglobitev znanj na področju upravne zgodovine, upravljanja z gradivom, materialnega varstva, strokovne obdelave arhivskega gradiva, razumevanja zakonodaje, uporabe informacijskih virov, danes še na področju varstva osebnih podatkov, informacijske tehnologije in digitalnega okolja ter umetne inteligence.

Prizadevanja, da bi organizirali šolanje za potrebe arhivov, imajo v Sloveniji že dolgo tradicijo. Na osnovi zveznih načrtov so od leta 1956 potekale razprave o šolanju arhivistov tudi pri nas. Pojavili so se dvomi o uresničenju enotne, takrat jugoslovanske arhivske šole.²⁶ Vendar pobuda Arhivskega društva, da se uvedejo predavanja iz arhivistike na oddelku za zgodovino takratne Prirodoslovne-matematično-filozofske fakultete, tedaj ni bila sprejeta. Edina šola, kjer so se v tem času lahko šolali arhivski delavci v Sloveniji, je bila enoletna šola za knjižničarje in arhivske pomočnike pri Višji pedagoški šoli v Ljubljani. Skupnost arhivov Slovenije je po besedah Jožeta Žontarja, leta 1968, ko je bilo v vseh slovenskih arhivih zaposlenih komaj 23 delavcev z visoko izobrazbo, pripravila program individualnega usposabljanja, ki je obsegal t. i. osnovno uspo-

¹⁷ *Kako do urejenih, varnih in hitro dostopnih dokumentov v zdravstvenih ustanovah* (ur. Grabnar).

¹⁸ Sklepi 28. zborovanja ADS v Portorožu: <http://www.arhivsko-drustvo.si/sklepi-28-zborovanja-ads-v-portorozu-05-in-06-oktober-2017/> (dostop: 19. 3. 2024).

¹⁹ 29. zborovanje Arhivskega društva Slovenije: <http://www.arhivsko-drustvo.si/29-zborovanje-arhivskega-drustva-slovenije-maribor-3-in-4-oktober-2019/> (dostop: 19. 3. 2024).

²⁰ *Uradni list RS*, št. 85/2016, ukaz št. 3688.

²¹ Sklepi 29. zborovanja ADS, pobuda št. 2: <http://www.arhivsko-drustvo.si/sklepi-29-zborovanja-ads-v-mariboru-3-4-oktober-2019/> (dostop: 19. 3. 2024).

²² Kolokvij o razumevanju in izvajanju arhivske zakonodaje: <http://www.arhivsko-drustvo.si/kolokvij-o-razumevanju-in-izvajanju-arhivske-zakonodaje/> (dostop: 19. 3. 2024).

²³ Habjan: Poročilo o delu ..., str. 197.

²⁴ 30. zborovanje Arhivskega društva Slovenije: <http://www.arhivsko-drustvo.si/30-zborovanje-arhivskega-drustva-slovenije/> (dostop: 19. 3. 2024).

²⁵ ZVOP-2: Seminar za člane Arhivskega društva Slovenije: <http://www.arhivsko-drustvo.si/zvop-2-seminar-za-clane-arhivskega-drustva-slovenije/> (dostop: 12. 4. 2024).

²⁶ Žontar: Arhivsko šolanje v Sloveniji, str. 111–117.

sabljanje v času pripravnštva in t. i. specialistično usposabljanje; prvo usposabljanje se je zaključilo s strokovnim in drugo s t. i. specialističnim izpitom. Za presojo zahtevnosti specialističnega usposabljanja, ki je obsegalo šest smeri, naj navedem predmetnik za izpit, s katerim se je priznavala usposobljenost za delo na gradivu gospodarskih provenienc od 18. stoletja dalje: temelji statistike in knjigovodstva, gospodarska zakonodaja, sistemi organizacijskih struktur podjetij, specialna arhivistika za gospodarske proveniencije in vrednotenje gradiva gospodarskih provenienc.²⁷ Ob branju takratnih predlogov sem poglobila vtis o izjemni viziji članov društva in postala še bolj prepričana o kakovostno zastavljeni smeri delovanja. Morda bi kazalo pretehtati sistem usposabljanja in razmisliti o sistemu, ki je bil že postavljen, saj je še danes lahko odlična osnova tudi pri izvajanju formalnega izobraževanja.

Razgovori in pobude za univerzitetno izobraževanje arhivistov so bili leta 1977 na podlagi novega statuta opravljeni v Ljubljani na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete. Rezultat teh prizadevanj, ki bi jih brez težav označili kot tektonske premike v razvoju stroke, se kažejo v uvedbi predmeta arhivistika na študijski smeri zgodovine v šolskem letu 1978/1979, na začetku v tretjem in četrtem semestru kot izbirni predmet ter v sedmem in osmem semestru kot obvezni predmet za študente samostojne smeri zgodovine.²⁸ Nekaj desetletij kasneje, znova na pobudo in z dejavnim sodelovanjem društva, je nacionalna komisija Republike Slovenije, ki potrjuje študijske smeri na univerzah, potrdila program na Univerzi na Primorskem in na univerzi Alma Mater Europaea – ECM. Študij na drugi bolonjski stopnji je bil akreditiran leta 2016, na prvi stopnji na ECM je možno študirati od leta 2017, na tretji bolonjski stopnji od leta 2018, medtem ko je od leta 2019 predmet arhivistika del programa tudi na drugi bolonjski stopnji zgodovine na Univerzi v Ljubljani.²⁹ Tako hitra uveljavitev študijskega programa arhivistike na univerzah v Sloveniji kaže na pomembnost arhivistike, na zavedanje o pomenu arhivskega gradiva, ne le za študij zgodovine, temveč za široko temeljno razgledanost, za razumevanje državnosti in državotvornosti, za poznavanje delovanja uprave in prava, za poznavanje in uveljavljanje lastnih in splošnih človekovih pravic. Društvo in njegovi člani tudi danes v polni meri izpolnjujejo še eno poslanstvo, ki bi ga ubesedila tako: *»Razvoj katere koli stroke, tudi arhivistike, venomer zahteva sodelovanje, usklajevanje, dobre prakse, izobraževanje, podporo širše strokovne javnosti.«*

Brez omembe dejavnosti društva na področju vračanja arhivskega gradiva ali na področju sprejemanja arhivskih predpisov bi predstavitev bila pomanjkljiva. Restitucija na današnji stopnji razvoja držav je stvar spoštovanja lastnih vrednostnih temeljev, identitete in ugleda države v svetu. V zadnjem obdobju izpostavljam memoranduma društva iz leta 2009³⁰ in leta 2013³¹ o nerešenih te-

²⁷ Prav tam.

²⁸ Umek: Študij arhivistike ..., str. 48–49.

²⁹ Izobraževanje in napredek: <http://www.arhivsko-drustvo.si/izobrazevanje-in-sodelovanje/> (dostop: 19. 3. 2024); Programi študija na Alma mater Europaea – 1. bolonjska stopnja: <https://www.almamater.si/arhivistika-c22> (dostop: 19. 3. 2024); 2. bolonjska stopnja: <https://www.almamater.si/arhivistika-in-dokumentologija-c10> (dostop: 19. 3. 2024); 3. bolonjska stopnja: <https://www.almamater.si/arhivske-znanosti-c31> (dostop: 19. 3. 2024); Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije – 3. bolonjska stopnja: <https://www.fhs.upr.si/sl/studij/3-stopnja/upravljanje-kulturnih> (dostop: 19. 3. 2024); Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta – 2. bolonjska stopnja: <https://zgodovina.ff.uni-lj.si/magistrski-studij-zgodovina/studijski-program-druge-stopnje-zgodovina> (dostop: 19. 3. 2024).

³⁰ Sklepi 25. arhivskega zborovanja, 4. sklep: <http://www.arhivsko-drustvo.si/sklepi-25-arhivskega-zborovanja-v-dolenjskih-toplicah-14-16-oktober-2009/> (dostop: 12. 4. 2024).

³¹ 26. zborovanje ADS v Novi Gorici, Predstavitev Spomenice o ureditvi vprašanj arhivov z republiki Italijo. Poročilo za leto 2013/14, točka 10: <http://www.arhivsko-drustvo.si/porocilo-o-delu-drustva-za-2013-2/> (dostop: 12. 4. 2024); Hodnik et al.: Arhivsko društvo praznuje ..., str. 19–20.

žvah vračanja arhivskega gradiva iz Italije, naslovljenima na Ministrstvo za zunanje zadeve RS, Ministrstvo za kulturo RS, na predsednika Republike Slovenije, na slovenske diplomatske predstavnike v Italiji, na organe lokalne samouprave in italijansko skupnost v Sloveniji, v katerih se zahteva, da Republika Slovenija prevzame odločne korake za izpolnitev sporazumov in dokončno vrnitev arhivskega gradiva, ki provenienčno sodi v slovenske arhive, in drugih predmetov premične kulturne dediščine iz slovenskega prostora.

Pri zakonodaji bi prav tako omenila dejavnosti zadnjega obdobja. Kmalu po sprejetju novega zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih leta 2006³² se je začela živahna razprava o rešitvah v zakonu, ki so ali niso bile izvedljive. Društvo se je že leta 2010, ko so se začele snovati spremembe, vključilo v te postopke.³³ Ves čas so se na društveni ravni organizirala srečanja in okrogle mize ter se je razpravljalo o predlaganih vsebinah in rešitvah. Spremembe zakona so zaradi za stroko neuspešnega referenduma³⁴ zastale in leta 2013 ponovno oživele. Pri snovanju sprememb je društvo ves čas dejavno sodelovalo s svojim članom v komisiji.³⁵ Novela je, kljub ponovnemu referendumu, tokrat za stroko uspešnemu tudi zaradi sprememb v volilnem sistemu,³⁶ stopila v veljavo leta 2014. S to novelo nismo rešili vseh strokovnih in poslovnih težav takoj (denimo zahtevo po novem zakonu za zdravstvene podatke in sprejetje zakona o arhivskem gradivu, ki vsebuje osebne podatke o zdravljenju pacienta),³⁷ ki je bil sprejet leta 2016.³⁸ Ker je zakonodaja živa materija, sem prepričana, da bo društvo nadaljevalo z organizacijo seminarjev in izobraževanj glede izboljšav in sprememb v zakonodaji in tako je prav. Vsi, ki tvorimo to društvo, kot člani, se moramo odzivati in delati na izboljšavah.

Društvo se odziva na vse, kar posredno in neposredno vpliva na arhive, arhivsko gradivo in seveda na vse člane društva. Društvo je v okviru svojih organov večkrat razpravljalo o poenotenju strokovnih izhodišč in navodil ustvarjalcem arhivskega gradiva in nastala je pobuda o ustanovitvi medarhivskih delovnih skupin za različna področja (uprava, pravosodje, šolstvo, gospodarstvo, zdravstvo in sociala, kultura, v novejšem času še informatika in strokovno izražje), v katerih bi sedeli arhivisti iz vseh slovenskih arhivov, pristojni za isto področje, in tam poiskali skupno, poenoteno rešitev ter tako lažje nastopali do ustvarjalcev. Pobuda društva je postala sestavni del rednega delovanja arhivistov in nihče si ni več predstavljal obravnave strokovnih vprašanj brez sodelovanja delovne skupine. Pomembnost je prepoznal tudi zakonodajalec, saj je na predlog strokovne komisije za pripravo predloga zakona pri pristojnem mini-

³² *Uradni list RS*, št. 30/2006, ukaz št. 1229.

³³ Hodnik et al.: *Arhivsko društvo praznuje ...*, str. 18.

³⁴ Poročilo Državne volilne komisije, končni uradni izidi: <https://www.dvk-rs.si/volitve-in-referendumi/referendumi/volitve-referenduma/referendum-o-zakonu-o-spremembah-in-dopolnitvah-zakona-o-varstvu-dokumentarnega-in-arhivskega-gradiva-ter-arhivih/> (dostop: 19. 3. 2024).

³⁵ Hodnik et al.: *Arhivsko društvo praznuje ...*, str. 18–19.

³⁶ 90. člen Ustave RS.

³⁷ Odločba Ustavnega sodišča št. U-I-70/12 z dne 21. 3. 2014. V: *Uradni list RS*, št. 24/2014. Ustavno sodišče je z odločbo št. U-I-70/12, z dne 21. marca 2014, odločilo, da je ZVDAGA, če med arhivsko gradivo uvršča tudi gradivo izvajalcev zdravstvene dejavnosti, ki so po tem zakonu opredeljeni kot javnopravne osebe, in ki vsebuje osebne podatke o zdravljenju pacientov, v neskladju z Ustavo. Hkrati je določilo tudi način izvršitve svoje odločitve. Zaradi spoštovanja pravic pacientov je odločilo, da se do uveljavitve drugačne zakonske ureditve za gradivo izvajalcev zdravstvene dejavnosti, ki so po tem zakonu opredeljeni kot javnopravne osebe, ki je po tem zakonu opredeljeno kot javno arhivsko gradivo in vsebuje osebne podatke o zdravljenju pacientov, ne uporablja ureditev po ZVDAGA in po izvršilnih predpisih, izdanih na njegovi osnovi. Gl.: *Uradni list RS*, št. 85/2016, ukaz št. 3688.

³⁸ *Uradni list RS*, št. 85/2016.

strstvu medarhivske delovne skupine uzakonil in naložil ministrstvu imenovanja članov.³⁹

Podpora stroki in arhivskim institucijam je poslanstvo, ki ga društvo uresničuje z vsemi svojimi resursi. Vsi arhivi lahko iz naše preteklosti ponudimo dokaz o dejavnosti društva pri uresničevanju za arhiv in arhivsko gradivo pomembnih zahtev, infrastrukturnih, kadrovskih, strokovnih, organizacijskih, mednarodnih. V zadnjem času sta to zagotovo podpora Zgodovinskemu arhivu Ljubljana ob deložaciji iz strani Mestne občine Ljubljana iz leta 2019, pri čemer občino upravičeno okrca, da ni sposobna videti dlje od le posesti pisarn in brez slehernega občutka za zgodovino lastne občine postavi arhiv pred vrata,⁴⁰ do podpore vsem arhivom v času »koronskega« obdobja, ko je društvo stopilo v ospredje pri zahtevi po ponovnem odprtju arhivov za javnost. Ne le podpora stroki, družbena odgovornost društva je bila v tistih zahtevnih časih izjemna, saj so Nacionalni inštitut za javno zdravje seznanili, da namerava društvo za svoje člane organizirati spletni posvet z naslovom »Varno odprtje arhivov v času koronavirusa« in strokovnjake z inštituta povabili, naj se udeležijo posveta in prispevajo k učinkovitejšemu reševanju nastale problematike.⁴¹

4. Nove poti

Pogled v prihodnost, tako pri razvoju stroke kot pri sodelovanju, je tudi v Arhivskem društvu Slovenije usmerjen v razvoj novih tehnologij in podporo prizadevanjem arhivistike glede varnosti, dostopnosti in verodostojnosti digitalnega arhiva. To smo člani izkusili lani na svojem 31. zborovanju v Bohinjski Bistrici.⁴² Na temo »Arhivi kot centri informacij: možnosti in priložnosti uporabe digitalnih tehnologij pri ohranjanju, uporabi in promociji arhivskega gradiva« je bil odziv odličen tako pri prijavljenih zelo kakovostnih prispevkih kot tudi v odzivu in udeležbi članov. Še razločnejša usmeritev in skrb za razvoj sta bili razvidni iz priprave in izvedbe okrogle mize, na kateri je bil poudarek na umetni inteligenci in možnosti vpeljave novih digitalnih procesov v arhive, prenosu dobrih praks iz sorodnih institucij, strokovni terminologiji s področja digitalizacije in drugih odprtih vprašanj.⁴³ Novost, ki smo ji bili priča na okrogli mizi, je hibridna izvedba, torej istočasno spremljanje v dvorani in po spletu, sodelujoči pri razpravi so bili prisotni v dvorani in s pomočjo aplikacije. Hvalevreden je uspeh društva in njegovih članov pri izboru sogovornikov z Inštituta Jožef Stefan ter s Fakultete za računalništvo in informatiko, prav tako so sprejemali vprašanja iz dvorane in s pomočjo aplikacije, tudi preizkus zaupanja v umetno inteligenco je bil zanimiv in poučen; kako ravnati z umetno inteligenco, da dobimo relevantne podatke, in kako biti kritičen do pridobljenih podatkov, ker je manipulacija z informacijami zelo preprosta (vsaj v tej fazi razvoja umetne inteligence), kar smo tudi nazorno videli na izpostavljenih primerih. Ob prizadevanjih vseh na vsebinski in tehnični ravni za izvedbo zborovanja in okrogle mize odgovorno trdim, da je društvo na široko odprlo vrata in vkorakalo v digitalno dobo.

³⁹ ZVDAGA-A, 21. člen. V: *Uradni list RS*, št. 51/2014.

⁴⁰ Pismo podpore Zgodovinskemu arhivu Ljubljana, Arhivsko društvo Slovenije, dne 2. 12. 2019: <http://www.arhivsko-drustvo.si/pismo-podpore-zgodovinskemu-arhivu-ljubljana/> (dostop: 19. 03. 2024).

⁴¹ Poziv k oceni možnosti ponovnega odprtja arhivskih čitalnic, naslovljeno na Nacionalni inštitut za javno zdravje (NIJZ), Arhivsko društvo Slovenije, dne 13. 3. 2021: <http://www.arhivsko-drustvo.si/poziv-nijz-k-oceni-moznosti-ponovnega-odprtja-arhivskih-citalnic/> (dostop: 19. 3. 2024).

⁴² 31. zborovanje Arhivskega društva Slovenije: <http://www.arhivsko-drustvo.si/31-zborovanje-arhivskega-drustva-slovenije/> (dostop: 12. 4. 2024).

⁴³ Spletni prenos okrogle mize 31. zborovanja ADS: <http://www.arhivsko-drustvo.si/spletni-prenos-okrogle-mize-31-zborovanja-ads/> (dostop: 12. 4. 2024).

5. Naše omrežje, ki si zasluži nagrado

Delovanje društva je pomembno in nujno za arhivistiko in arhivske strokovne delavce. Pomembno je kot motor stroke, kot povezovalni člen, kot mediator, navsezadnje kot naše socialno omrežje. Društvo predstavlja tako korenine in bazo članov kot tudi vizijo in glas. Vse to potrebujemo za zdrav razvoj stroke in posameznika. In društvo uspehe nagradi.

Arhivsko društvo Slovenije torej bienalno podeljuje Aškerčevo nagrado in Aškerčevi priznanji, najvišja priznanja na področju arhivistike.

Društvo je od leta 1995 tudi nosilec častnega znaka svobode Republike Slovenije, ki ga je prejelo ob 40. obletnici delovanja. Po tridesetih letih je čas, ko si brez dvoma zasluži ponovno odlikovanje iz rok predsednice države in pobuda za odlikovanje, ki jo je podprl svet direktorjev javnih arhivov, je že v njenih rokah.

VIRI IN LITERATURA

VIRI

Poročilo o izidu glasovanja in o izidu zakonodajnega referendumu o Zakonu o spremembah in dopolnitvah Zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (ZVDAGA-A), ki je bil 8. 6. 2014. V: *Uradni list RS*, št. 47/2014. Gl. tudi: https://www.dvk-rs.si/fileadmin/user_upload/dokumenti/volitve/referendum_2014/Porocilo-o-izidu-referenduma-o-arhivih-2014.pdf (dostop: 12. 4. 2024).

ZAKONODAJA

Odločba Ustavnega sodišča št. U-I-70/12 z dne 21. 3. 2014. V: *Uradni list RS*, št. 24/2014.

Ustava Republike Slovenije. V: *Uradni list RS*, št. 33/1991-I, 42/1997 – UZS68, 66/2000 – UZ80, 24/2003 – UZ3a, 47, 68, 69/2004 – UZ14, 69/2004 – UZ43, 69/2004 – UZ50, 68/2006 – UZ121,140,143, 47/2013 – UZ148, 47/2013 – UZ90,97,99, 75/2016 – UZ70a in 92/2021 – UZ62a.

Zakon o arhivskem gradivu in o arhivih. V: *Uradni list SRS*, št. 4/1966.

Zakon o arhivskem gradivu, ki vsebuje osebne podatke o zdravljenju pacienta – ZAGOPP. V: *Uradni list RS*, št. 85/2016.

Zakon o Arhivskem svetu Jugoslavije. V: *Uradni list SFRJ*, št. 48/1964.

Zakon o varstvu arhivskega in dokumentarnega gradiva ter arhivih – ZVDAGA. V: *Uradni list RS*, št. 30/2006 in 51/2014.

SPLETNI VIRI

Arhivi: <http://www.arhivsko-drustvo.si/arhivi/> (dostop: 19. 3. 2024).

Arhivsko društvo Slovenije – spletna stran: <http://www.arhivsko-drustvo.si/> (dostop: 19. 3. 2024).

Dejavnosti in poklici – spletni portal SPOT: <https://spot.gov.si/sl/dejavnosti-in-poklici/poklici-in-strokovni-kadri/arhivist/> (dostop: 10. 4. 2024).

Poročilo Državne volilne komisije, končni uradni izidi: <https://www.dvk-rs.si/volitve-in-referendumi/referendumi/volitve-referenduma/referendum-o-zakonu-o-spremembah-in-dopolnitvah-zakona-o-varstvu-dokumentarnega-in-arhivskega-gradiva-ter-arhivih/> (dostop: 19. 3. 2024).

Univerza Alma Mater Europaea: <https://www.almamater.si/> (dostop: 19. 3. 2024).

Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije: <https://www.fhs.upr.si/sl/studij/3-stopnja/upravljanje-kulturnih> (dostop: 19. 3. 2024).

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino: <https://zgodovina.ff.uni-lj.si/magistrski-studij-zgodovina/studijski-program-druge-stopnje-zgodovina> (dostop: 19. 3. 2024).

LITERATURA

- Arhivi: Zbornik ob petdesetletnici Arhivskega društva Slovenije* 27 (2004), št. 1.
Arhivi 1 (1978), št. 1.
Arhivsko društvo Slovenije – 40 let (ur. Brane Kozina et al.). Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1995.
 Čibej, Nada: Vloga Arhivskega društva Slovenije v razvoju arhivistike. V: *Arhivi* 45 (2022), št. 2, str. 305–331.
 Ferenc, Tone: Arhivsko društvo Slovenije – 40 let. V: *Arhivi* 18 (1995), št. 1–2, str. 159–160.
 Habjan, Hana: Poročilo o delu izvršnega odbora Arhivskega društva Slovenije v mandatnem obdobju 2018–2020. V: *Arhivi* 43 (2020), št. 1, str. 195–201.
 Hodnik, Mira, Kontestabile Rovis, Mirjana, Zupanič, Katja, Šovegeš Lipovšek, Gordana: Arhivsko društvo praznuje 60 let svojega obstoja. V: *Arhivi* 37 (2014), št. 2, str. 11–21.
 Hodnik, Mira: Pet desetletij delovanja Arhivskega društva Slovenije. V: *Arhivi* 27 (2004), št. 1.
 Jazbec, Sonja: Govor predsednice ADS ob 60. letnici Arhivskega društva Slovenije. V: *Arhivi* 37 (2014), št. 2, str. 191–193.
Kako do urejenih, varnih in hitro dostopnih dokumentov v zdravstvenih ustanovah: zbornik predavanj Seminarja o varstvu dokumentacije v zdravstvenih ustanovah, v Arhivu RS, 18. 6. 2012 (ur. Marija Grabnar). Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2012.
 Nared, Andrej: Člani Arhivskega društva Slovenije v letu 2004. V: *Arhivi* 27 (2004), št. 1, str. 21–24.
 Ob štiridesetletnici Arhivskega društva Slovenije, Zveza zgodovinskih društev, dr. Jera Vodušek Starič, Predlog za ustrezno odlikovanje Arhivskega društva Slovenije ob njegovi 40-letnici. V: *Arhivi* 18 (1995), št. 1–2, str. 107–110.
 Oblak Čarni, Marija: Arhivsko društvo Slovenije v letih 1994–2004; Ob petdesetletnici društva. V: *Arhivi* 27 (2004), št. 1, str. 3–20.
 Oblak Čarni, Marija: Dvajset let Arhivskega društva Slovenije. V: *Arhivi* 1 (1978), št. 1, str. 7–10.
 Šamperl-Purg, Kristina: Ob 30-letnici Arhivskega društva Slovenije. V: *Arhivi* 7 (1984), št. 1–2, str. 77–78.
 Trebše Štolfa, Milica: Govor predsednice ADS na XVI. Zborovanju arhivskih delavcev na Ptuj, 27–29. septembra 1995. V: *Arhivi* 18 (1995), št. 1–2, str. 110–111.
 Umek, Ema: Študij arhivistike na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani. V: *Arhivi* 1 (1978), št. 1, str. 48–49.
 Voje, Ignacij: Govor na proslavi ob 60-letnici Arhivskega društva Slovenije, MOL, 23. oktober 2014. V: *Arhivi* 37 (2014), št. 2, str. 193–197.
 Žontar, Jože: Arhivsko šolanje v Sloveniji. V: *Arhivski Vjesnik* 40 (1997), str. 111–117.
 Žontar, Jože: Pomen dela dr. Sergija Vilfana za razvoj arhivov in arhivistike. V: *Arhivistika – zgodovina – pravo: Vilfanov spominski zbornik*. Gradivo in razprave 30. Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana, 2007, str. 15–40.

SUMMARY

THE ARCHIVAL SOCIETY OF SLOVENIA: 70 YEARS

The Archival Society of Slovenia was founded on April 27, 1954, under the name of the Society of Archival Workers of the People's Republic of Slovenia. In 1960, the society was renamed the Society of Archivists of the People's Republic of Slovenia, as part of the Federation of Societies of Archivists of the FPR Yugoslavia. It was renamed the Archival Society of Slovenia in 1966, at the request of its members, and it continues by that name to this day. Since its founding, the society has made a commitment to fostering the growth and public awareness of the archival profession and cultural heritage, as well as to upholding and, most importantly, respecting the standards of archival professional ethics, with the objective of uniting all those involved in or employed by the archival profession. The society's initial activities included encouraging archival studies and providing staff with training in archives. Publishing publications, organising professional seminars, activities related to the organisation of formal education or archival studies, activities in the field of restitution and succession, cooperation in the preparation of legislative acts, and active support of the profession and archival institutions constitute an extremely important part of society's activities. Even today, the society and its members fully fulfil another mission, which I would phrase it this way: "The development of any profession, including archival science, always requires cooperation, coordination, good practices, education, and the support of the wider professional community."

The society currently has about 190 members who actively participate both in its bodies as well as in carrying out its goals and missions. Members also respond to anything that has an impact on the archives, archival material, and, of course, other members of the society, both directly and indirectly. The Archival Society of Slovenia has been recognised as an organisation that promotes culture in the public interest since 2003. Regarding the future, the Archival Society of Slovenia is committed to supporting the efforts of archival science to ensure the protection, accessibility, and credibility of digital archives and the development of new technologies through cooperation and the advancement of the profession.

For archival science and professional workers in archives, society's operations are crucial and indispensable. It is significant as a driving force behind the profession, a connecting link, a mediator, and finally as our social network. The organisation stands for the vision and voice, as well as the roots and membership base. All of this is necessary for the healthy growth of the profession and the individual.

UDK 929:930.25(497.4):061.2-057.95

Prejeto: 16. 5. 2024

Predstavitev novo imenovanih častnih članic in članov Arhivskega društva Slovenije

ANJA PROPS (ur.)

konservatorica restavratorka

Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska ulica 1, SI-1102 LJUBLJANA,

e-pošta: anja.props@gov.si

Izvleček

Ob 70. obletnici Arhivskega društva Slovenije se je dosedanjim častnim članom pridružilo sedem novih imen. Odločitev o podelitvi naziva častnega člana sprejema zbor članov na podlagi predloga izvršnega odbora društva. V skladu s 13. členom Pravil Arhivskega društva Slovenije lahko pisno pobudo za imenovanje poda kateri koli organ društva ali najmanj trije člani društva. Častni član lahko postane tako slovenski kot tudi tuji polnoletni državljan.

Podelitev naziva častnega člana ni le priznanje posameznikom, temveč tudi priznanje za njihov trajni prispevek k bogastvu arhivske dediščine Slovenije. Seznam častnih članov, ki seže v leto 1983, priča o bogati zgodovini in raznolikosti prispevkov posameznikov k razvoju arhivske stroke in delovanju društva. Med častnimi člani najdemo strokovnjake s področja arhivistike, zgodovine in sorodnih disciplin, ki so s svojim delom pustili neizbrisen pečat na področju ohranjanja kulturne dediščine.

Abstract

PRESENTATION OF THE NEWLY APPOINTED HONORARY MEMBERS OF THE ARCHIVAL SOCIETY OF SLOVENIA

On the occasion of the 70th anniversary of the Archival Society of Slovenia, seven new names joined the current honorary members. The decision to award the title of honorary member is made by the assembly of members on the basis of the proposal of the executive board of the Society. A written initiative for appointment may be submitted by any body of the Society or by at least three members, in compliance with Article 13 of the Rules of the Archival Society of Slovenia. An honorary member can become both a Slovenian and a foreign adult citizen. The award of the title of honorary member is not only a recognition of individuals, but also a recognition of their lasting contribution to the richness of the archival heritage of Slovenia. Commencing in 1983, the list of honorary members bears witness to the numerous and varied contributions made by individuals to the advancement of the archival profession and the functioning of the association. Experts in archival science, history, and related fields who have made a lasting contribution to the preservation of cultural heritage are among the honorary members.

Ključne besede:

častni člani,
Marija Hernja
Masten, Bogdan
Kolar, Marjeta
Matijević, Emica
Ogrizek, Zdenka
Radminič Bonin,
Jurij Rosa, Jedert
Vodopivec
Tomažič

Key-words:

honorary
members, Marija
Hernja Masten,
Bogdan Kolar,
Marjeta Matijević,
Emica Ogrizek,
Zdenka Radminič
Bonin, Jurij Rosa,
Jedert Vodopivec
Tomažič

*Marija Hernja Masten
(Foto: Osebni arhiv Marije Hernja Masten)*

1. Marija Hernja Masten

(avtorica Katja Zupanič)

Marija Hernja Masten je bila rojena v obrtniško-lončarski družini Hernja v Ormožu, ki se je leta 1955 preselila na Ptuj. Njen oče je bil poznan kot zadnji ptujski lončar. Odnos do preteklosti in svojega mesta je začela razvijati že zelo zgodaj, saj so se vanjo vtisnile številne podobe mestne arhitekture in zgodbe ljudi, potem ko je skupaj z očetom kot majhna deklica prisostvovala pri vgradnjah lončenih peči na domovih naročnikov. Učenje violine v mladosti ji je dalo tisto potrebno disciplino in vztrajnost, ki ju je pri svojem delu potrebovala, kot velika ljubiteljica kina (bili so sosedi Mestnega kina Ptuj) je svoje obzorje širila tudi s sedmo umetnostjo, medtem ko je njena življenjska energija prišla do izraza v plesni šoli, kjer je najraje uživala v ritmični sambi, kar ustreza tudi njenemu značaju.

Kot sama pove, je bila njena zaposlitev v arhivu naključna. Po končani gimnaziji jo je poklical prof. dr. Anton Klasinc, takratni ravnatelj ptujskega arhiva, in jo povabil v arhiv. Vedel je, da Marijo izredno zanima zgodovina, tudi njene naloge so izstopale. Delati je začela kot arhivska referentka, po desetih letih je postala arhivska strokovna sodelavka – upravna delavka in kasneje arhivistka. Ob delu je kasneje diplomirala in tako polnih štirideset let spoznavala vse plati svojega poklica, ki ga je (in ga še) doživljala kot poslanstvo. Arhiv ji je tudi vselej nudil okolje, v katerem se je lahko razvijala in vključevala v razne tokove raziskovanja.

Svojih začetkov v arhivu se rada spominja. Tako izvemo, da je bil del delovnega časa namenjen študiju: spoznavanju zgodovine arhivistike, administracije, ki se je čez stoletja spreminjala, preučevanju pravnih vprašanj, zgodovini svojega kraja. To je za arhivista ključno, saj mora ta biti »zelo široko odprt človek«. Mnogokrat so na terenu dobesedno reševali gradivo pred uničenjem. To je bil tudi čas intenzivne faze razvoja in etabliranja slovenske arhivske stroke. Izmed številnih vprašanj sta izstopali ingerenca nad arhivi in povezanost arhivov z javnostjo. V stroki so bila številna nedodelana področja metodologij strokovnega dela, kot so odbiranje gradiva, prevzemanje gradiva v arhiv, vodenje evidenc, urejanje, popisovanje in izdelava pripomočkov za uporabo ter uporaba arhivskega gradiva. Arhivi niso imeli niti splošnega pregleda nad lastnim gradivom, obstajal je le en splošni popis, ki ga je pripravila Skupnost arhivov Slovenije leta 1965. Porajala so se številna vprašanja v zvezi z metodologijo njihove izdelave in objavo. Marija je bila del vseh

teh dogajanj, vseskozi se je dejavno ukvarjala tako z vprašanji in težavami iz arhivske znanosti kot tudi s preučevanjem starejšega arhivskega gradiva in posledično zgodovine območja, ki ga arhiv pokriva.

Delala je za restitucijo arhivskega gradiva, kjer je opravila popisovanje gradiva v Štajerskem deželnem arhivu skupaj z dr. Tonetom Ožingerjem, dr. Jožetom Mlinaričem in dr. Petrom P. Klasincem. Njen osebni stik s Štajerskim deželnim arhivom v Gradcu je omogočil pomoč v vojni prizadetemu arhivu BiH, da so mu dostavili arhivsko opremo. Za prepoznavnost arhiva in njegovega dela je opravila pionirsko delo, ko je uvedla strokovne ogledе v Zgodovinskem arhivu na Ptuj. Večino delovne dobe je bil njena poglobljena dejavnost skrb za starejše arhivsko gradivo. V okviru svojega znanstvenega dela, ki ga je posvetila raziskovanju starejše zgodovine ormoško-ptujskega območja, je izvedla številna predavanja, kolokvije in znanstvene simpozije. Med najpomembnejše projekte, ki jih je vodila, spadata raziskovanje in obdelava obeh ohranjenih ptujskih statutov (1376 in 1513), za katera so izdali tudi faksimile. Pod njenim vodstvom so na temo ptujskih statutov izvedli več znanstvenih simpozijev, izdali zbornik razprav in različne publikacije. Raziskala je tudi pečate in grb mesta Ptuja, ptujske meščane, mestno hišo, njena zadnja obsežna raziskava je bila posvečena zgodovini dominikanskega samostana. Predvsem kot urednica zbornikov je sodelovala s številnimi društvi, osnovnošolcem, dijakom in študentom je pomagala pri pripravi raziskovalnih in diplomskih nalog. Sestavni del stikov z javnostjo so bile tudi stalne in občasne razstave, pri čemer je bila avtorica ali je v timu sodelovala kot soavtorica.

V letih 1996–1998 je bila predsednica Arhivskega društva Slovenije, ki je bilo pomemben člen v razvoju arhivske stroke in je ob svojih letnih zborovanjih obravnavalo vse vrste strokovnih vprašanj. Njena prizadevanja so tudi v društvu stremela k prepoznavnosti Slovenije v mednarodnih arhivskih krogih. Navezala je številne stike z drugimi, s sosednjimi arhivskimi društvi in z možnostmi vključevanja ADS v evropske projekte. Na raznih tujih kongresih, kamor je bilo povabljen ADS, je predstavila delo in razvoj društva (Darmstadt, Dressden, Nurnberg, Trier, Zug). V parlamentu vložen novi zakon o arhivskem gradivu in o arhivih je bil v času njenega predsedovanja pripravljen za drugo branje. Prav tako je bil sprejet mednarodni kodeks etike arhivarjev, ki je bil sprejet na konferenci v Pekingu. Leta 1996 je na Ptuj organizirala Mednarodni kolokvij »Delovne skupnosti srednjeevropskih arhivskih društev na Ptuj«. Znana je bila tudi po tem, da je pripravila in vodila vsakoletno strokovno ekskurzijo ADS, ki je zblížala kolege, sodelavce in omogočila ogledе tujih arhivov na sproščen in neuraden način (Švica, Italija, Nemčija).

Glede na večletno sodelovanje, ki ga je imel Zgodovinski arhiv na Ptuj s Kasaškim klubom Ljutomer, je Marija Hernja Masten na pobudo predsednika kluba ob pomoči kolegice Nade Jurkovič postavila v Ljutomeru Muzej kasača Ljutomer. Zbrala je nekaj tisoč dokumentov in predmetov pri rejcih in ustvarila največjo zbirko arhivskih virov za rejo in tekmovalni šport kasačev na Slovenskem. Skupaj s kolegico Nado sta med letoma 2012 in 2015 uredili arhiv minoritskega samostana in slovenske minoritske province sv. Jožefa s sedežem na Ptuj. Njen izjemno bogat bibliografski opus se še zmeraj dopolnjuje. Marija je soustanoviteljica društva Cesarsko-kraljevi Ptuj, ki ima poudarek na bogati srednjeveški zgodovini Ptuja, v sklopu zgodovinskih mest sodeluje pri prireditvi, imenovani Prangerjada, v okviru društva Poetovio 69 se vključuje v znanstvena in strokovna spoznanja tujih in domačih predavateljev, strokovno sodeluje v turistični prireditvi Rimskih iger, izbira in oblikuje zgodovinske osebnosti za prince karnevala na ptujskem kurentovanju, ob 1950. obletnici prve pisne omembe Ptuja je leta 2019 zasnovala razstavo na prostem »Številne podobe Ptuja«, dejavna je tudi kot turistična vodnica.

Za njeno delo jo je Mestna občina (MO) Ptuj nagradila s priznanji za področje kulture, z oljenko (1994 in 2000) in veliko oljenko (2008). Leta 2013

je zaradi izjemnih dosežkov pri ustvarjanju bogatega bibliografskega opusa in zaslug pri pomenu, promociji in razvoju MO Ptuj postala častna občanka mesta Ptuj. Največje priznanje za njeno delo je nedvomno AŠkerčeva nagrada za leto 2020, ki jo je prejela za življenjsko delo na področju varovanja in ohranjanja slovenske arhivske dediščine ter posredovanja te javnosti.

Izpostavljena dela in dosežki:

- Hernja Masten, Marija: *Urbarji gosposčine Hrastovec: 1555–1848*. Ptuj: Zgodovinski arhiv, 1993.
- Hernja Masten, Marija: *Vpisna knjiga meščanov mesta Ptuja: 1684–1917*. Ptuj: Zgodovinski arhiv, 1995.
- Hernja Masten, Marija; Kos, Dušan; Milde, Wolfgang; Simič, Vladimir: *Statut mesta Ptuj 1376*. Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, Ljubljana: Jože Moškrič, 1998.
- Hernja Masten, Marija; Kos, Dušan; Kovačič, Bine: *Statut mesta Ptuja 1513*. Ptuj: Zgodovinski arhiv; Ljubljana: Znanstveno raziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 1999.
- Hernja Masten, Marija; Golec, Boris: *Zapisnik duš – status animarum župnije sv. Jurija na Ptujju za ožje mestno območje Ptuja za leta 1826, 1827 in 1835*. Ptuj: Zgodovinski arhiv, 2021.

2. Prof. dr. Bogdan Kolar

(avtorji Nataša Car, Tone Krampač, Blaž Otrin, Julijana Visočnik)

Prof. dr. Bogdan Kolar, rojen 16. maja 1954 v Celju, je v Rimu sprva študiral teologijo, po diplomi leta 1980 je študij nadaljeval na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Diplomiral je leta 1984 iz zgodovine in angleškega jezika. Magistrski študij je leta 1994 nadgradil z doktoratom z naslovom: »Delo Družbe sv. Frančiška Saleškega na Slovenskem do leta 1945 s posebnim poudarkom na vzgojno-izobraževalnih ustanovah«. V letih od 1983 do 1997 je poučeval na gimnaziji Želmlje, leta 1987 je postal vodja Nadškofijskega arhiva v Ljubljani (NŠAL), ki ga je vodil do leta 2000. Leta 1994 je bil izvoljen za asistenta pri Katedri za zgodovino Cerkev na Teološki fakulteti, kjer je bil od leta 2009 do upokojitve leta 2019 redni profesor za zgodovino Cerkev. V študijskem letu 2003–2004 je bil gostujoči predavatelj in raziskovalec v Združenih državah Amerike, in sicer na Graduate Theological Union, Berkeley, California. Po vrnitvi je bil dva mandata (2004–2008) dekan Teološke fakultete Univerze v Ljubljani, predstojnik Inštituta za zgodovino Cerkev (2013–2019) in Katedre za zgodovino Cerkev (2009–2019). Bil je urednik zbirke *Acta Ecclesiastica Sloveniae* (2013–2020). Od leta 2012 do leta 2016 je bil tudi član državne predmetne komisije za splošno maturo za zgodovino, v letih od 2011 do 2020 strokovnjak pri Nakvisu (Nacionalni agenciji za kakovost v visokem šolstvu) in član Habilitacijske komisije UL (2009–2013). Leta 2021 mu je Univerza v Ljubljani podelila naslov zaslužnega profesorja univerze.

Temeljno področje zanimanja in dela prof. Kolarja je usmerjeno v raziskovanje manj znane in pogosto tudi pozabljene zgodovine krščanstva, tako na domačih tleh kakor tudi v osrednji Evropi, in slovenskega izseljenstva v Združenih državah Amerike. V tej luči ga poti pogosto vodijo v različne evropske in ameriške arhive, katerih bogastvo redno razkriva v številnih znanstvenih razpravah, ki jih objavlja v različnih domačih in tujih publikacijah ter znanstvenih monografijah. V sistemu COBISS ima vpisanih več kot 700 bibliografskih enot. Merila SICRISA ga uvrščajo med najboljše raziskovalce na področju humanistike na Slovenskem.

Poleg plodovitega dela na področju zgodovinopisja je prof. dr. Bogdan Kolar pomembno sooblikoval razvoj arhivske dejavnosti, predvsem cerkvenih arhivov in njihove umestitve v slovensko arhivsko mrežo.

*Blagoslov novih prostorov NŠAL na Krekovem trgu 1 v Ljubljani, 6. januar 1996
(Vir: NŠAL 107, fotografska zbirka, Petrič, P.)*

Med leti 1987 in 2000 je bil vodja NŠAL. V času njegovega vodenja je NŠAL leta 1995 dobil nove sodobne prostore in se iz utesnenih prostorov škofijske palače preselil na Krekov trg 1 v Ljubljani. V novih prostorih so bile zagotovljene odlične razmere za strokovno delo, za sprejem obiskovalcev in hrambo arhivskega gradiva. Novi skladiščni prostori so bili urejeni po vseh strokovnih standardih ter so omogočali varstvo in hrambo za več kot 1.000 t. m. gradiva. Novi prostori so pomenili tudi pomemben preskok pri odprtosti arhivov za uporabnike, saj je bila na voljo sodobna čitalnica z dvanajstimi mesti za obiskovalce, čitalnica je bila namesto treh odprta vseh pet delovnih dni v tednu.

V času vodenja NŠAL je bil član in nato predsednik Sveta za arhive in cerkveno zgodovino pri Slovenski škofovski konferenci (SŠK), ki bdi nad stanjem vseh cerkvenih arhivov v državi. V času prehoda v demokratično družbo je imel eno izmed ključnih vlog v pogovorih in pogajanjih med SŠK ter Ministrstvom za kulturo Republike Slovenije, katerih rezultat je bil dogovor, sprejet 16. aprila 1993, ki sta ga podpisala predsednik SŠK Alojzij Šuštar in minister za kulturo Sergij Pelhan. 23. julija 1997 je bil v skladu z novim Zakonom o arhivih in arhivskem gradivu podpisan nov sporazum.

Dogovor je potrdil velik pomen cerkvenih arhivov za slovensko kulturno dediščino ter določil merila za varstvo, hrambo, obdelavo in uporabo arhivskega gradiva. Določeno je bilo, da je gradivo v skladu z zakonodajo na voljo za vse uporabnike, določena so bila strokovna merila za arhivske delavce, medtem ko se je ministrstvo obvezalo, da bo krilo del stroškov plač zaposlenih in materialnih stroškov. Dogovor je pomenil dokončno vključitev cerkvenih arhivov v slovensko arhivsko mrežo in prispeval k odličnemu sodelovanju z javnimi arhivi. Prispeval je tudi k dvigu strokovne ravni zaposlenih, saj se je SŠK zavezala, da bodo cerkveni arhivi upoštevali državno zakonodajo v zvezi z arhivsko dejavnostjo, kar je pomenilo, da morajo imeti zaposleni ustrezno izobrazbo in opravljen strokovni izpit.

Odigral je tudi ključno vlogo v dogovoru med Vlado Republike Slovenije, Arhivom Republike Slovenije in SŠK o vračanju in hrambi originalnih matičnih

knjig cerkvene provenience v NŠAL, ki je bil sklenjen v letih 1993/94. S tem so se starejše matične knjige iz Arhiva Republike Slovenije po teritorialnem načelu predale vsem trem škofijskim arhivom, medtem ko so bile upravne enote dolžne vse matične knjige, ki jih je vodila Katoliška cerkev in katerih vpis je bil starejši od sto let, kontinuirano predajati škofijskim arhivom. Po tem dogovoru so se fondi v NŠAL pomembno povečali in obogatili, pri čemer so bili arhivisti dolžni opravljati tudi nalogo javnega servisa.

Pomemben je tudi njegov prispevek pri popularizaciji in objavi arhivskih virov. Od leta 1999 naprej vse do danes je član uredniškega odbora *Acta ecclesiastica Sloveniae* (AES), med letoma 2013 in 2020 je bil tudi njen glavni urednik. AES je znanstvena publikacija, katere glavni namen je objava arhivskih virov, ki se nanašajo na zgodovino Cerkve v Sloveniji. Skozi leta je v tej publikaciji objavil več krajših objav virov in eno samostojno številko. Med letoma 1994 in 2001 je bil tudi član uredniškega odbora revije *Arhivi*.

Zaradi zaslug pri razvoju cerkvenih arhivov, zaslug za odlično povezavo med javnimi in cerkveni arhivi ter objav arhivskih virov ga je NŠAL predlagala za častnega člana Arhivskega društva Slovenije.

Izpostavljena dela in dosežki:

- Bogdan Kolar: Cerkev in izseljenstvo v letih pred prvo svetovno vojno. V: *Viri 3* (1990), str. 92–98.
- Bogdan Kolar: V: *Gospoda zaupam: Iz zapisov nadškofa Antona Vovka*. Ljubljana: Družina, 2000.
- Bogdan Kolar: *Slovenian Priests and Priests of Slovenian Descent in the Catholic Communities of California*. San Francisco: Educational and Dramatic Club Slovenia, 2004.
- Bogdan Kolar: Teološka fakulteta – del Univerze v Ljubljani. Visoka teološka šola na Rakovniku. V: *Teološki študij na Slovenskem. Vloga teoloških izobraževalnih ustanov v slovenski zgodovini pri oblikovanju visokošolskega izobraževalnega sistema*. *Acta ecclesiastica Sloveniae* 32 (2010), str. 121–197, 329–349.
- Bogdan Kolar: *Misijonska hiša pri Sv. Jožefu nad Celjem. Kronika ustanove od 1852 do 1925*. *Acta ecclesiastica Sloveniae* 35 (2013).

3. Meta Matijević

(avtor Mitja Sadek)

Meta Matijević se je rodila 25. januarja 1951 v ljubljanski družini Kuščer, ki jo je krasilo neobičajno navdušenje nad znanostjo. Njen ded je bil znameniti slovenski zoolog in malakolog Ljudevit Kuščer, po katerem je poimenovanih več vrst polžev, mehkužcev in drugih živali, ki jih je omenjeni odkril zlasti v podzemnem svetu, medtem ko je bil oče Dušan dolgoletni profesor geologije na Fakulteti za naravoslovje in tehnologijo Univerze v Ljubljani. Kljub močni naravoslovni tradiciji v družini se je po končani Gimnaziji Poljane odločila za humanistiko ter leta 1975 diplomirala iz zgodovine in umetnostne zgodovine na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.

Takoj po diplomi je našla zaposlitev v Arhivu Republike Slovenije. Za mentorja ji je bil dodeljen Ivan Nemanič, začetnik sistematičnega dela s filmsko kulturno dediščino. Veliko se je ukvarjala tudi s starejšim arhivskim gradivom. Po treh letih jo je življenjska pot vodila v Novo mesto, kjer sta z možem, umetnostnim zgodovinarjem Jožefom, dobila zaposlitev v Dolenjskem muzeju. V muzeju je takoj prevzela kustodiat za kulturno zgodovino in svoje delo usmerila zlasti v vzpostavljanje in urejanje strokovne dokumentacije ter restavriranje ogroženih muzealij. Zelo se je angažirala pri pripravi razstave o železarni na Dvoru, ki jo je leta 1980 pripravila skupaj z Matijo Žargijem iz Narodnega muzeja Slove-

nije. Po osmih letih muzejskega dela se je vrnila k arhivistiki, ki ji je bila na neki način usojena in verjetno tudi bolj pisana na kožo kot muzealstvo. Leta 1986 je namreč izkoristila priložnost in se pridružila tričlanskemu kolektivu Enote za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto Zgodovinskega arhiva Ljubljana, ki je tedaj delovala v tesnih prostorih pritličja prvotne gimnazijske stavbe v središču Novega mesta. Ekipo so takrat sestavljali vodja enote Zorka Skrabl, arhivist Marko Polenšek in arhivski tehnik Marjan Penca.

Kmalu po prihodu v arhiv je opravila strokovni izpit iz arhivske dejavnosti. Na delovnem mestu arhivistke se je Meta Matijević najbolj posvetila starejšim arhivskim fondom, ki jih je pogosto našla celo v rinfuznem stanju. Delo z arhivskim gradivom je bilo nasploh njena največja strast. Neutrudno je iskala najboljše možne rešitve pri odločanju o načinu ureditve fondov, zlasti glede vprašanja prvotne ureditve. Pri številnih fondih je morala v skladu z načelom provenienca najprej dodeliti napačno razvrščeno gradivo k ustreznim fondom. Od vsega začetka je zagovarjala ravensko popisovanje z logično vsebinsko strukturo. Popisi njenih fondov so natančni, vsebinsko bogati, zanesljivi in predvsem pregledni, česar si želi sleherni uporabnik arhivskega gradiva. Pri tem je treba omeniti, da se je nemščine, ki se je v šoli ni učila, in ravno tako pisane gotice priučila kar sama med nešteti urami brskanja po dokumentih. Veliko truda je vložila v ureditev in popis fonda Mestna občina Novo mesto, ki obsega gradivo mesta od leta 1621 naprej, torej v te »ostanke mestnega arhiva, brez reda nagomiljene«, kakor je po ogledu podstrešja novomeškega rotovža še pred drugo svetovno vojno zapisal zgodovinar Janko Jarc. Ker se je dolgoletni malomarni hrambi kasneje pridružilo še nestrokovno razvrščanje tega gradiva med številne fonde, zlasti v času, ko je bilo to gradivo v muzeju, je morala najprej vse razsejano gradivo zbrati pod eno streho. V povezavi s tem fondom je večkrat opozorila na veliko strokovno napako ob ustanavljanju novomeške enote arhiva leta 1973, ko so najstarejše arhivalije, zlasti novomeške mestne listine, ostale v Dolenjskem muzeju. Poleg omenjenega popisa je treba izpostaviti še nekaj njenih izvrstnih pripomočkov za uporabo, ki jih imajo danes na voljo uporabniki gradiva fondov Okrožni urad Novo mesto, Gimnazija Novo mesto, Davčna uprava Novo mesto, Narodna čitalnica Novo mesto in Gregorič Jože. Pred upokojitvijo se je zelo zavzeto ukvarjala z gradivom stare zemljiške knjige znotraj fonda Okrajno sodišče Novo mesto, ki je po njeni zaslugi sedaj izvrstno popisano.

Meta Matijević

(Foto: Osebni arhiv Mete Matijević)

Meta Matijević je bila dejavna tudi v Arhivskem društvu Slovenije, ki mu je predsedovala med leti 1992 in 1994. V tem času se je angažirala zlasti pri organizaciji XV. zborovanja arhivskih delavcev Slovenije v Novi Gorici (1993) ter strokovnih ekskurzij na Dunaj (1992) in Nizozemsko (1993). Med urejanjem arhivskega gradiva je pogosto naletela na zanimivo problematiko, ki je ni pustila pri miru, dokler je ni podrobneje raziskala. Tako so nastajali številni članki s področja lokalne zgodovine in arhivistike, ki jih je najraje objavljala v Rasti, Kroniki in Arhivih. Ko je med urejanjem fonda Mestna občina Novo mesto naletela na bogato gradivo o prebivalcih mesta in njihovih hišah, je v njej začela zoreti ideja o znanstveni obdelavi te tematike. Leta 2007 je naposled izšla monografija, ki nedvomno sodi v sam vrh zgodovinopisja, ki je doslej preučevalo Novo mesto. V knjigi *Novomeške hiše in ljudje* je raziskala zgodovino novomeških hiš in njihovih lastnikov s poudarkom na obdobju od sredine 18. do sredine 19. stoletja, pri čemer je katalog hiš postavila v širši upravni, urbanistični, gospodarski in demografski kontekst dolenjske prestolnice. Ob tem je ovrgla ali postavila pod vprašaj številne trhe, a trdovratne trditve in interpretacije o novomeški zgodovini. Meta Matijević se je na ta način podpisala pod *chef-d'oeuvre*, h kateremu se bodo vračale še generacije prihodnjih raziskovalcev zgodovine Novega mesta. Veliko vrednost tega dela je navsezadnje prepoznala tudi stroka, saj je leta 2008 zanj prejela Aškerčevo priznanje.

Le dobri dve leti pred upokojitvijo so Meta Matijević našli popolnoma novi izzivi. Leta 2008 je prevzela vodenje novomeške enote in s tem tudi skrb za varno hrambo gradiva. Slabe prostorske razmere v enoti so jo zelo bolele, zlasti zaradi dolgoletnih praznih obljub in fig v žepih odločevalcev. Nepozabna je bila njena izvedba arhivskega koledarčka za leto 2009, ki je z neprikrito ironijo in spravo dozo humorja prikazoval klavrno stanje arhivskih prostorov na grmskem gradu. Slabi pogoji za delo in hrambo gradiva so novomeško enoto sicer spremljali že od vsega začetka, in ko se je arhiv iz treh neprimernih dislociranih skladišč leta 1995 začel seliti v grad Grm, je vse kazalo, da so končno prišli boljši časi. Ko je bil leta 2009 na arhivskem gradivu v grajskih depojih odkrit velik izbruh plesni, je bilo treba gradivo čim prej preseliti v ustrežnejše prostore. Vsi zaposleni v enoti so se pod njenim vodstvom v naslednjem letu povsem usmerili v reševanje te problematike, da bi lahko v novo najeti depo preselili vse ogroženo gradivo. Meta Matijević je skrbno vodila reševalno akcijo, ki so jo spremljale obsežne menjave okužene tehnične opreme, sprotno urejanje gradiva in izdelovanje zasilnih seznamov pri nepopisanem gradivu. Pri tem nam je bila kot edina gospa v družbi mlajših moških kolegov pri prenašanju škatel, čiščenju ter drugih umazanih in fizično napornih delih vedno za vzor.

Ob selitvi je prevzela še eno, nič manj zahtevno nalogo. Ker so se v samo dveh letih upokojili vsi trije arhivisti iz enote, je morala kot zadnja iz stare garde prevzeti vlogo mentorice mlajšim arhivistom in zagotoviti kontinuiteto strokovnega dela v enoti. Vendar njena *traditio lampadis* ni bila zgolj suhoparno prenašanje znanja, temveč bolj prikaz pozitivnega odnosa do gradiva in do arhivskega poslanstva nasploh. Za pripravnika, ki se v svetu arhivov na začetku praviloma počuti nekoliko izgubljen, so bili dragoceni zlasti številni pogovori, za katere si je vedno rada vzela čas. Razprave o arhivistiki, zgodovinopisju in še marsičem je vedno začinil njen kritični pogled na stvari, ki bi se večini utegnile zdeti neproblematične.

Izpostavljena dela in dosežki:

- *Novomeške hiše in ljudje: s poudarkom na obdobju od srede 18. do srede 19. stoletja.* Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana, 2007.
- *Dokumenti iz zgodovine novomeške gimnazije 1746–1946: razstava Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Enote za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto.* Novo mesto: Gimnazija Novo mesto, 1996.
- *Napad kmetov na francoske vojake v Novem mestu leta 1809. V: Kronika,*

časopis za slovensko krajevno zgodovino 46 (1998), št. 3, str. 42–46.

- ◉ Junaštvo, ki ga ni bilo: ponaredek o novo-meški zgodovini leta 1809. V: *Rast: revija za literaturo, kulturo in družbena vprašanja* 11 (2000), št. 2, str. 149–155.
- ◉ Železarna kneza Auersperga na Dvoru sredi 19. stoletja. V: *Rast: revija za literaturo, kulturo in družbena vprašanja* 2(1991), št. 4, str. 409–416.

4. Emica Ogrizek

(avtor Boštjan Zajšek)

Na slavnostni akademiji ob 70. obletnici Arhivskega društva Slovenije je postala častna članica društva tudi Emica Ogrizek. Dolga leta je bila znana po svojem bogatem strokovnem znanju na področju upravljanja arhivskega gradiva pravosodnih ustvarjalcev. Rojena je bila leta 1952, osnovno šolo je končala v Framu in se leta 1966 vpisala na Prvo gimnazijo v Mariboru. Po opravljeni maturi leta 1970 se je vpisala na Filozofsko fakulteto Univerze v Ljubljani, kjer je študirala zgodovino in sociologijo. Diplomirala je leta 1975 in si tako pridobila naziv profesorice zgodovine in sociologije. Na začetku službene poti je poučevala na tedanji Srednji pedagoški šoli v Mariboru (danes Tretja gimnazija Maribor). V Pokrajinskem arhivu Maribor se je zaposlila leta 1986 in bila tam do upokojitve leta 2012 na delovnem mestu arhivistke, zadolžene za področje pravosodja. Strokovni izpit iz arhivske dejavnosti je opravila leta 1989, leta 1996 je pridobila naziv višje arhivistke, medtem ko je bila od leta 2002 arhivska svetovalka.

Glavni temi njenega strokovnega dela sta bili zgodovina institucij s področja pravosodja in problematika predpisov ustvarjalcev v zvezi z varstvom dokumentarnega in arhivskega gradiva oziroma (ne)skladnosti njihovih predpisov z arhivsko zakonodajo. Pripravila je več arhivskih razstav in razstavnih katalogov ter znanstvenih in strokovnih člankov s področja upravljanja gradiva pravosodja, njeno delo se je dotikalo tudi drugih področij. Prva arhivska razstava, pri kateri je sodelovala, je bila odprta aprila 1987 pod naslovom *Jugoslovanski španski borci 1936–1941*, skoraj istočasno je potekala še razstava *Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje*, ki jo je pripravila skupaj z Antošo Leskovcem, takrat že starosto slovenske in mariborske arhivistike. Obdobja razpadanja habsburške monarhije in nastajanja jugoslovanske države so se dotikale tudi njene razstave *Vloga Rudolfa*

Emica Ogrizek, arhivska svetovalka
(Vir: Elektronski arhiv Pokrajinskega arhiva Maribor)

Maistra v prevratnih dogodkih na Štajerskem (1988), *Koroški plebiscit v gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor* (1990), *Koroški plebiscit leta 1920 v sodnih in župnijskih arhivih* (1994, ob odprtju Enote Pokrajinskega arhiva Maribor za Koroško, skupaj z Marijanom Gerdejem) in *Vojne zgodbe iz sodnega arhiva: prva svetovna vojna v arhivskem gradivu Okrožnega sodišča Maribor* (2001). Arhivsko gradivo iz časa druge svetovne vojne je predstavljala njena razstava *Maribor 1941–1945* (odprta junija 1988). Poleg tega je pripravila še nekaj drugih razstav in razstavnih katalogov: *Odsevi reformacijskega gibanja v dokumentih Arhiva SRS* (1987), *Arhivski dokumenti o življenju in delu Antona Martina Slomška* (1991, skupaj z Antonom Ožingerjem), *Lendava skozi stoletja* (1992, skupaj z Leskovcem), *Ob 130 letnici delavnic južne železnice* (1992, skupaj z Mitjo Isteničem), *Ruše skozi stoletja* (1992), *Mesto Maribor pred pol stoletja: odmevi v arhivskem gradivu* (1995, skupaj s Suzano Čeh, Sabino Lešnik, z Leopoldom Mikcem Avberškom in s Slavico Tovšak) ter *Državni tožilec v Mariboru, tisk in cenzura 1898–1941* (2001).

Izšli sta tudi dve strokovni monografiji, pri katerih je Emica Ogrizek sodelovala kot soavtorica: *Zemljiške knjige gosposčin ter magistratov mest in trgov v Pokrajinskem arhivu Maribor* (1989) ter *Brezno in Podvelka: bogata zgodovina dveh majhnih krajev* (2012).

Kot samostojna avtorica se je podpisala pod strokovne monografije, ki so bile izdane v okviru serije publikacij *Inventarji* Pokrajinskega arhiva Maribor – gre za inventarje arhivskih fondov, ki so se izkazali kot zelo dragoceni iskalni pripomočki za raziskovalce in ostale uporabnike arhivskega gradiva pravosodja. V letih 2005 in 2006 sta tako izšla dva zvezka z naslovom *Sodni register Okrožnega sodišča Maribor 1898–1941*, oba – kot je zapisala avtorica – »dajeta ... vrsto koristnih podatkov, ki kažejo na kontinuiteto, nastanek in delovanja posameznih tipov zadrug in razvojni cikel trgovskih in drugih delniških družb oziroma gospodarskih podjetij«. ¹ V prvem zvezku je bil predstavljen združni register in v drugem trgovski register sodišča – v obeh primerih je bilo listinsko gradivo (sodni spisi) povezano z ustreznimi evidencami (sodnimi registri), temu sta bili dodani še krajevno in imensko kazalo. Za omenjena inventarja je Metka Bukošek iz Zgodovinskega arhiva Celje v reviji *Arhivi* zapisala, da gre za »bogato gradivo, ki je pomembno za preučevanje gospodarske in socialne zgodovine«. ² Naslednji inventar Emice Ogrizek, ki se prav tako nanaša na fond Okrožno sodišče Maribor 1898–1941 in je izvrsten vir za preučevanje gospodarske zgodovine, je izšel leta 2008 z naslovom *Stečaji in prisilne poravnave izven stečaja v gradivu Okrožnega sodišča Maribor 1898–1941*. Tako kot za predhodnika velja tudi za ta inventar ocena Metke Bukošek: »Predvsem pa je pomembna avtoričina povezava med registri zaradi lažjega pretoka podatkov, saj bo težavno delo raziskovalcev v marsičem prihranjeno. Zato pospremimo inventar z dobro mislijo, da bo podlaga vrsti raziskovalnih del, ki bodo nastajala v prihodnjih letih.« ³ Leta 2010 je Emica Ogrizek izdala še inventar z naslovom *Tiskovne zadeve Državnega tožilstva Maribor: 1898–1941*. Gre za pregled tiskovnih zadev mariborskega državnega tožilstva (pred tem državnega pravdnitstva) v obdobju dveh različnih pravosodnih sistemov – avstrijskega in jugoslovanskega. Kot je v predstavitvi publikacije tedaj zapisal Boštjan Zajšek (Pokrajinski arhiv Maribor), gre za pomemben prispevek k razumevanju delovanja državnih tožilstev na našem ozemlju: »Na podlagi cenzuriranih člankov, listov ali drugih publikacij lahko toliko bolj cenimo medijsko svobodo in svobodo govora. Cenzurirane, prepovedane tiskovine v gra-

¹ Ogrizek, Emica: Sodni register Okrožnega sodišča Maribor 1898–1941. V: *Inventarji*, zv. 12/2. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2005–2006, str. 3.

² Bukošek, Metka: Emica Ogrizek, Inventar sodnega registra okrožnega sodišča Maribor 1898–1941. V: *Arhivi* 29 (2006), št. 1, str. 196.

³ Prav tam.

divu državnega tožilstva so unikum, saj jih večina ni prišla v javnost in jih torej druge ne moremo najti.»⁴

V letih 1990 in 2009 je Pokrajinski arhiv Maribor izdal *Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Maribor*. Pri obeh je Emica Ogrizek sestavila pregled fondov in zbirk s področja pravosodja, za vodnik iz leta 2009 je temu dodala še historiate posameznih ustvarjalcev arhivskega gradiva in oris zgodovinskega razvoja posameznih vej pravosodja.

Na področju medarhivskega strokovnega sodelovanja je bila Emica Ogrizek med drugim vključena v raziskovalni projekt *Arhivistika*, ki se je končal leta 1996 z objavo zaključnega poročila o rezultatih izvedenih raziskav. Omeniti je treba tudi njeno sodelovanje pri leta 2000 objavljenem zborniku – priročniku za strokovno obdelavo arhivskega gradiva s področja pravosodja *Pravo – zgodovina – arhivi*, za katerega je pripravila članek *Sodstvo v letih 1848–1918*. Poleg tega je v okviru medarhivske delovne skupine za pravosodje pomagala oblikovati skupna navodila za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva pravosodnih ustvarjalcev.

Znanstvenih in strokovnih člankov izpod peresa Emice Ogrizek ter njenih predstavitev na konferencah je preveč, da bi jih lahko vse temeljito predstavili glede na to, da je za ta članek na voljo omejen obseg. Zato bodo omenjeni le nekateri. Na okrogli mizi *Arhivi in zgodovinopisje* oktobra 2001 na Ptujju je zagovarjala stališče, da je kljub vse večjemu razvoju informacijske tehnologije pri delu v arhivih pretirano trditi, da bo arhivista-zgodovinarja v kratkem popolnoma zamenjal arhivist-informatik ali računalniški strokovnjak:

»Sicer sodim, da moramo biti zelo odprti do vseh novosti, ki jih prinaša moderna tehnologija, vendar pa bo zgodovinar v arhivu po mojem mnenju še potreben in koristen, dokler bo obstajalo načelo provenience. Tudi sodobni dokumenti imajo namreč svojega ustvarjalca, ki ga moramo poznati. Poznati moramo sodobne institucije, njihovo morebitno povezavo s prejšnjimi. To pa je pravzaprav temeljno znanje vseh arhivistov.»

Kot je opozorila, je prva naloga arhivistov, *»da skrbimo za arhivsko gradivo. Včasih pa se prelevimo v zgodovinarje tudi tako, da opozorimo na določeno gradivo in ga s tem na nek način odpremo.»* Poudarila je, da morajo arhivisti delati neodvisno od zgodovinopisja in ne, da arhivistika velja le za pomožno zgodovinsko vedo.

»Kaj pravzaprav mislim pri tem? Zelo pomembno je, da smo arhivi in arhivisti, ko odločamo o valorizaciji tako ustvarjalcev kot arhivskega gradiva, res samostojni, osredotočeni samo na ustvarjalce in samo na gradivo. Na primer: koliko informacij nam ponuja gradivo, kakšna je vrednost dokumentov za kulturno dediščino, ali so to enkratni pojavi, ali se podvajajo ..., tako kot se moramo pravzaprav naučiti že za vsak strokovni izpit, ne pa, da mislimo, kaj konkretno bi danes potrebovalo zgodovinopisje. Če se oziramo na to, kaj potrebuje zgodovinopisje, in si rečemo, saj teh in teh dokumentov ni potrebno hraniti, saj nihče že dolgo ali nikoli ni vprašal po njih, bomo napravili veliko škodo.»

Zavedala se je tudi, da gre pri popisovanju arhivskega gradiva za avtorsko delo popisovalcev in da so zato zgodovinarji, *»ki se s popisom fonda srečajo, dolžni, ne glede na to, ali je bil objavljen ali ne, upoštevati, da je avtor historiata fonda arhivist-zgodovinar, in če črpajo podatke iz njega, ga morajo v svojih delih tudi*

⁴ Zajšek, Boštjan: Emica Ogrizek: Tiskovne zadeve državnega tožilstva Maribor 1898–1941. V: *Arhivi* 34 (2011), št. 2, str. 165.

citirati«. ⁵ Čeprav je po njenem mnenju za označevanje arhivov kot »spominov naroda« oziroma »spominov človeštva« v veliki meri zaslužno prav zgodovino-
pisje, je dodala: »Danes se uporaba arhivskega gradiva širi preko meja zgodovino-
pisja. Mislim, da to koristi tudi zgodovinopisju.« ⁶

V svojem dolgoletnem strokovnem delu je Emica Ogrizek popisala na desetisoče arhivskih enot gradiva. Že leta 1993 je v *Arhivih* razložila svojo metodo popisovanja gradiva sodstva: »Arhivske enote so oblikovane tako, da je praviloma 1 sodni spis ena arhivska enota, pri predsedstvenih spisih pa ena, s posebno številko označena predsedstvena zadeva za 1 leto.« ⁷ Najbrž je prav zaradi velikega obsega arhivskega dela z gradivom Emica Ogrizek skozi leta dosegla visoko raven znanja o značilnostih poslovanja pravosodnih ustvarjalcev in bila zato nadvse koristen sogovornik za vsakogar, ki je potreboval informacije v zvezi z zgodovinskim razvojem pravosodja ali njegovim gradivom. Že pred dvema desetletjema je opozarjala na težavo centralno vodenih informatiziranih baz podatkov, s katero se spopadajo sedanji člani Medarhivske delovne skupine za pravosodje:

»Gre za vprašanje načela provenience, osnovnega načela, po katerem se morajo ravnati arhivi ... Problem je v tem, da so okrajna in okrožna sodišča, ki so pristojna za zemljiško knjigo in sodni register, v pristojnosti regionalnih arhivov, njim predajajo gradivo, ki ima značaj arhivskega gradiva, po 30 letih, oziroma, ko v glavnem izgubi dokumentarni pomen. Predajalo bi se naj spisovno gradivo skupaj z evidencami. Evidence pa so centralne.«

Smiselno rešitev za neskladja med arhivskimi strokovnimi smernicami in drugimi področnimi predpisi je videla v vključitvi arhivske zakonodaje v predpise glede upravljanja z dokumentarnim gradivom pri ustvarjalcih: »Če jih bodo ustvarjalci imeli v svojih predpisih, bo to le še ukrep več za zaščito arhivskega gradiva pred prevzemom v arhiv.« ⁸ Prav tako je opozarjala, da pravosodni ustvarjalci drugače presojujejo pomembnost gradiva kot arhivska stroka: »Za sodišča bo npr. pomembnejša zadeva odvisna od višine zagrožene ali izrečene kazni, velikosti zapuščine ali zaplenjenega imetja, vrednosti spora v pravnih zadevah. Za arhive je pomembna sporočilna vrednost gradiva, ki ni nujno največja v najhujših kazenskih zadevah ali povezana z velikostjo premoženja.« ⁹ Zato je menila, da bi tudi ustvarjalcem »pri njihovi skrbi za lastno dokumentarno in arhivsko gradivo koristilo, če bi več vedeli o tem, kaj se dogaja z njihovim gradivom, ko pride v arhiv; kdo ga uporablja, kaj uporabniki iščejo v njem in kaj lahko iz podatkov, ki jih najdejo, ustvarijo v znanstvenih, publicističnih in drugih delih.« ¹⁰ Pozdravila je možnosti, ki jih informacijska tehnologija nudi arhivskemu strokovnemu delu, še zlasti v zvezi s podrobnejšim popisovanjem gradiva in poizvedovanjem po njem, z lažjim iskanjem informacij o ustvarjalcih in s komunikacijo z njimi. Vendar se je zavedala, da vse to prinaša tudi nevarnosti v zvezi z varstvom podatkov.

⁵ Okrogla miza Arhivi in zgodovinopisje Ptuj, 17. oktober 2001. V: *Arhivi*, 2001, letnik 24, št. 2, str. 72.

⁶ Ogrizek, Emica: Zgodovinar v arhivu. V: *Arhivi in uporabniki; Arhivi in zgodovinopisje* (ur. Miran Kafol, Mija Mravlja, Andrej Nared). [Ljubljana]: Arhivsko društvo Slovenije, 2001, str. 47.

⁷ Ogrizek, Emica: Arhivsko gradivo sodišč in javnih tožilstev na območju Pokrajinskega arhiva Maribor. V: *Arhivi* 16 (1993), št. 1, str. 19.

⁸ Ogrizek, Emica: Nastajanje arhivskega gradiva pri sodobnem poslovanju pravosodnih organov. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: zbornik referatov dopolnilnega izobraževanja s področij arhivistike, dokumentalistike in informatike*. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2003, str. 18.

⁹ Ogrizek, Emica: Komunikacija med arhivi in ustvarjalci na področju pravosodja – nerešeni problemi in poti do njihove premostitve. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: zbornik referatov dopolnilnega izobraževanja s področij arhivistike, dokumentalistike in informatike*. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2002, str. 57.

¹⁰ Prav tam, str. 63.

»Vsi arhivisti, posebej pa še arhivisti, zadolženi za pravosodje, ... smo dolžni upoštevati določila o varstvu osebnih podatkov, ki so v sodnih spisih še posebej občutljive narave. To smo morali upoštevati že pri odločanju o objavah popisov in inventarjev pri klasičnem popisovanju in vrsto rezultatov svojega dela pustiti le za interno uporabo. Pred začetkom popisovanja z novim računalniškim programom, po zagotovitvi tehničnih možnosti za dostop podatkov, po svetovnem spletu ali kako drugače, bomo morali imeti zagotovila, da bodo podatki, ki jih je potrebno varovati, še naprej ostali le za interno uporabo.«¹¹

Dejavna je bila tudi v Arhivskem društvu Slovenije. Poleg že omenjenih prispevkov na zborovanjih in člankov v reviji *Arhivi* naj navedemo še dejavnost v društvenih organih in delovnih telesih: bila je članica izvršnega odbora, članica Komisije za Aškerčeve nagrade in priznanja ter članica častnega razsodišča.

Ob vseh dosežkih na službenem področju velja pri Emici Ogrizek omeniti še njeno strast do petja. Bila je članica pevskega zbora Pokrajinskega arhiva Maribor, bolj znana je po nastopanju v vokalni skupini *Kresnice*. Skupina je leta 2020 praznovala 30-letnico obstoja in imela naslednje leto slavnostni koncert v mariborski dvorani Union. Tako je o koncertu poročalo časopisje: »Njihov repertoar je po vsebini zelo pester, od ljubezenskih, vojaških, pivskih, obrednih, veselih do žalostnih pesmi. V petju uživajo, saj vedo, da ohranjajo pomemben del slovenske kulturne dediščine. Vsako leto pripravijo vsaj en koncert, na katerega povabijo kakšnega glasbenega gosta in ki vedno napolni dvorano Union.«¹²

5. Dr. Zdenka Radminič Bonin

(avtor Jan Cotič)

Dr. Zdenka Radminič Bonin, rojena 26. februarja 1960 v Novem mestu, je 2. decembra 1982 diplomirala na Filozofski fakulteti v Ljubljani, na Oddelku za zgodovino. Od leta 1995 je bila zaposlena v Pokrajinskem arhivu Koper kot arhivistka za starejše obdobje. Zadolžena je bila za gradivo uprave do leta 1945, osebne in družinske fonde ter zbirke. Na področju arhivske dejavnosti je prevzela, uredila in popisala gradivo več deset fondov in zbirk ter pripravila več inventarjev, kot je npr. *Inventar Zbirke listin v Pokrajinskem arhivu Koper 1348–1776*. Zaradi svoje starosti in sporočilnosti listine predstavljajo edinstven pomen za zgodovino in stroka jim vselej namenja posebno skrb. Arhivi, ki hranijo listine, jih večinoma štejejo med svoje največje dragocenosti. Večina listin, ki jih hrani Pokrajinski arhiv Koper, je zaradi svoje starosti in slabše ohranjenosti težko berljiva v celoti. Dr. Zdenka R. Bonin je z detektivsko natančnim zbiranjem drobcev listinam povrnila njihov vsebinski kontekst.

Skupaj z dr. Deborah Rogoznico sta pripravili inventarja z naslovoma *Rodbina Gravisi, inventar fonda v Pokrajinskem arhivu Koper (1440–1933)* in *Il casato Gravisi, inventario del fondo nell'Archivio regionale di Capodistria (1440–1933)*. Na 200. obletnico smrti enega izmed pomembnejših članov družine, Girolama Gravisija (1720–1812, erudit, arheolog in filolog), sta leta 2012 luč sveta zagledala omenjena inventarja v slovenskem in italijanskem jeziku, ki služita kot sodobnejša pripomočka, da je celoten fond omenjene rodbine postal dostopen

¹¹ Ogrizek, Emica: Nastajanje arhivskega gradiva pri sodobnem poslovanju pravosodnih organov. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: zbornik referatov dopolnilnega izobraževanja s področij arhivistike, dokumentalistike in informatike*. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2003, str. 19.

¹² 30 let skupine Kresnice: »Skrbno ohranjamo repertoar ljudskih pesmi«. V: *Večer*, 11. 12. 2021. Dosegljivo na: <https://vecer.com/glasba/30-let-skupine-kresnice-skrbno-ohranjamo-reper-toar-ljudskih-pesmi-10262244> (dostop: 28. 3. 2024).

Dr. Zdenka Radminič Bonin
(Foto: osebni arhiv dr. Zdenke Radminič Bonin)

tudi širši javnosti. Rodbini Gravisijev, ki izvira iz Toskane, sta bila zaradi lojalnosti Beneški republiki leta 1440 podeljena fevd in markizat v Pietrapilosi. Vključeni so bili v koprski mestni svet, medtem ko so njeni člani v beneškem obdobju in kasneje opravljali pomembne lokalne in državne funkcije. Arhivski fond, ki obsega obdobje med letoma 1440 in 1933, poleg lastnega družinskega gradiva obsega tudi vrsto dokumentov, ki se nanašajo na koprsko komuno in celotno beneško Istro. Gradivo je posebej pomembno, ker je gradivo stare koprške komune bilo leta 1944 odpeljano v Benetke.

Med njena pomembnejša dela, pri čemer se je poleg avtorstva izkazala tudi v vlogi urednice, sodijo tudi razni vodniki in inventarji, kot so: *Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Koper*, *Voda – vir življenja*, *Napoleon in njegova uprava ob vzhodnem Jadranu in na ozemlju vzhodnih Alp 1806–1814* in številni drugi. Pripravila je tudi več tematskih razstav (npr. *Življenje v Kopru v času beneške republike*, *Koper na starih razglednicah*, *Koprski samostan svete Klare*, *Zgodbe stoletij*, v soavtorstvu pa še razstave *Koprška pisna dediščina: od hrambe javnih dokumentov do ureditve zgodovinskega arhiva*; *Cona B Svobodnega tržaškega ozemlja: gospodarsko in socialno življenje (1947–1954)*; *Arhivi – zakladnice spomina*).

Na znanstvenoraziskovalnem področju se je ukvarjala z zgodovino Istre v beneškem obdobju. Kot raziskovalka je sodelovala v več mednarodnih projektih (*Podeželje in mesto na Primorskem: družbena, gospodarska in pravna razmerja med starim redom in modernizacijo*; *Socialnodemografska podoba Istre v novem veku*; *Uporniške preživetvene strategije na Slovenskem; 16–19. stoletje*), dejavno se je udeleževala domačih in mednarodnih znanstvenih in strokovnih konferenc (*Samostanski redovi v Kopru / Monastic orders in Koper*, *Koper 2010*; *Sledi usnjarske dejavnosti v obalnih mestih*, *Šoštanj 2011*; *Skrb za najdenčke in sirote v Kopru od 16. stoletja do konca prve svetovne vojne*, *Rogla 2012*; *Delovanje koprskih solin v obdobju Beneške republike*, *Pazin - Pulj 2013*; *Prehrana v koprskem samostanu sv. Klare ob koncu 18. stoletja*, *Ljubljana 2014*; *Samostani v Kopru v obdobju Beneške republike*, *Poreč 2015*), objavljala je znanstvene in strokovne članke v domačih in v tujih revijah. Na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem (naprej UP FHŠ) je 22. decembra 2009 uspešno zagovarjala doktorsko disertacijo *Bratovščine v severozahodni Istri v obdobju Beneške republike* (mentor red. prof. dr. Darko Darovec), ki je leta 2011 izšla v knjižni obliki. Slednje je izjemno pomembno za poznavanje zgodovine Istre in Slovenskega

primorja. Delo je nastalo na osnovi preučevanja arhivskih virov, ki jih hranijo Pokrajinski arhiv Koper, Škofijski arhiv Koper in župnijski arhivi obalnih mest ter državni in cerkveni arhivi hrvaške Istre, Dalmacije in severovzhodne Italije (Benetke, Trst). V delu so obravnavane tako koprskie kot tudi piranske in izolske bratovščine, medtem ko je podrobneje osvetljeno delovanje posameznih koprskih mestnih bratovščin in špitala sv. Nazarija. Laične bratovščine, ki so sicer člane v prvi vrsti pripravljale na posmrtno življenje, so bile močno vpete v družbeno, zlasti gospodarsko in kulturno življenje tedanje dobe. Njihovo delovanje je vplivalo na gospodarsko dogajanje istrskih mest in podeželja.

Njen zadnji znanstveni opus temelji na »trilogiji« na temo o prehrani v srednjeveški in novoveški kuhinji v severozahodni Istri in njenem zaledju. Med leti 2018 in 2021 je Pokrajinski arhiv Koper pristopil k sodelovanju s Pokrajinskim muzejem Koper pri pripravi tematske razstave *Kulinarična Slovenija: Kuhinja z možnarjem in tolkačem*. Projekt, ki ga je že na začetku zaznamoval odstop koprskega muzeja zaradi zapletov pri dogovorih o gostovanju razstave tržaškega mestnega muzeja, se je odrazil v izdaji treh samostojnih avtoričinih publikacij za arhiv: *Koprski samostan svete Klare: Življenje v samostanu in izdatki za nakup živil za prehrano redovnic in drugih prebivalc samostana ob koncu 18. stoletja* iz leta 2018, *Delovanje koprskih dobrodelnih ustanov: prehrana otrok v vrtcu in sirotišnici ter bolnikov v bolnišnici v 19. stoletju* iz leta 2019 in *Prehrana v Kopru in na njegovem podeželju od antike do konca 19. stoletja* iz leta 2021. Cilj projekta je bil ugotoviti, kako je v različnih zgodovinskih obdobjih naravni prostor vplival na oblikovanje prehrabnih navad prebivalstva, in raziskati tiste značilnosti prehranjevanja, ki danes tvorijo del kulturne identitete tega teritorija in pomemben element njegove prepoznavnosti.

Delo arhivistov in sodelovanje z arhivi je popularizirala tudi drugače. Na UP FHŠ, kjer je bila s sklepom Senata UP FHŠ z dne 26. oktobra 2006, št. 0921-81/06, izvoljena v naziv asistentka za področje zgodovine, je najprej vodila vaje pri predmetu Arhivistika, muzeologija in konservatorstvo, medtem ko je od izvolitve v pedagoški naziv docentka za zgodovino dne 6. decembra 2010, št. 06141-96/10, kot ena izmed nosilk opravljala vse svoje obveznosti pri omenjenem predmetu (predavanja in vaje).

Dejavno je delovala tudi na strokovnem področju. Bila je članica več komisij (npr: za strokovne nazive na področju varstva arhivskega gradiva, za restitucijo pri Ministrstvu za notranje zadeve RS, za Aškerčeve nagrade in Aškerčeva priznanja, za strokovne izpite za arhivsko dejavnost), uredniškega odbora revije *Arhivi* in odgovorna urednica zbirke *Viri*. Dodatno se je izobraževala na strokovnih seminarjih in usposabljanjih, ki jih organizirajo Ministrstvo za kulturo RS, Arhivsko društvo Slovenije, Arhiv Republike Slovenije in druga stanovska združenja.

Kot večletna urednica zbirke *Viri*, ki jo izdaja Arhivsko društvo Slovenije, in članica Izvršnega odbora društva je spodbujala razvoj arhivistike in drugih dejavnosti s področja varstva in proučevanja arhivskega gradiva. Njeno poklicno pot so zaznamovale privrženost do poslanstva arhivistike, strokovna natančnost in raziskovalna odličnost, ki bodo trajno ostale zabeležene v njenih številnih znanstvenih in strokovnih publikacijah.

6. Jurij Rosa

(avtorica Aleksandra Pavšič Milost)

Osnovno šolo je obiskoval v letih 1962 do 1970, prve štiri razrede v Podnanosu, nato v Vipavi. Maturiral je leta 1974 na Gimnaziji Venca Pilon v Ajdovščini. Isto leto se je vpisal na Filozofsko fakulteto v Ljubljani, smer zgodovina in sociologija, kjer je leta 1979 diplomiral.

Januarja 1980 se je zaposlil v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici in tam do-

*Jurij Rosa v novogoriškem arhivu nagovarja sodelavce ob upokojitvi leta 2021
(Foto: Pokrajinski arhiv v Novi Gorici)*

brih 40 let opravljala naloge arhivista, zadolženega za arhivsko gradivo upravnih organov in nekaterih javnih služb iz obdobja po letu 1945 ter društev in zvez društev. Opravljala je tudi pedagoško dejavnost arhiva in skrbel za stike s cerkvenimi ustanovami glede njihovega arhivskega gradiva.

Sodelovala je tako rekoč pri vseh arhivskih opravilih. Veliko pozornosti je posvečala stikom z ustvarjalci arhivskega gradiva. Trudila se je pri njih vzbuditi zavest o pomenu dokumentarnega in v njem vsebovanega arhivskega gradiva ter jih pripraviti k odbiranju in izročitvi arhivskega gradiva arhivu, kar pogosto ni bilo lahko. Opravila je veliko prevzemov gradiva. Da jih je lahko izpeljala, je pogosto morala v arhivskih skladiščih, ki so bila v kletih ali na podstrešjih, arhivsko gradivo iz dokumentarnega gradiva odbirati kar sama. Pri krajevnih skupnostih in društvih je bilo to tako rekoč pravilo. Ni se izogibal še tako težkim pogojem dela, če je bilo treba arhivsko gradivo rešiti pred poškodbami ali uničenjem. V arhivu je precej časa namenil urejanju in popisovanju arhivskega gradiva, tako tistega, ki je bilo prevzeto na novo, kot onega, ki je prišlo v arhiv že ob njegovi ustanovitvi. Zelo si je prizadevala, da bi bilo čim več gradiva čim prej dostopnega za uporabo, da bi obstajal vsaj osnovni razvid nad gradivom, da bi bilo lepo urejeno in tehnično opremljeno.

Skrbi za kulturno dediščino je posvetila tudi veliko prostega časa. Uredila je arhive nekaterih krajevnih društev in krajevno župnijsko knjižnico.

Delo z uporabniki gradiva ni bilo neposredno v njegovem delokrogu, a vendar so se tako sodelavke v arhivski čitalnici kot uporabniki sami zelo pogosto obračali nanj (z osebnimi stiki, v telefonskih pogovorih, stikih po elektronski in klasični pošti). Veljal je za zakladnico znanja o zgodovini in arhivskem gradivu. Večkrat je dobil pošto od neznanih ljudi in se čudil, kako so izvedeli zanj.

Večji del svoje delovne dobe je bil v arhivu del skupine, ki je opravljala izobraževanja in preizkuse znanja za uslužbenke, ki pri ustvarjalcih upravljajo dokumentarno gradivo, a tudi del skupine »arhivistov pedagogov«. V obeh vlogah je bil pri slušateljih dobro sprejet, saj je znal vsebino podajati zanimivo, včasih tudi zelo duhovito. Nekaj let je bil tudi član uredniškega odbora strokovnega glasila Arhivi.

Prispeval je nekaj raziskovalnih študij o dokumentarnem in arhivskem gradivu posameznih ustvarjalcev gradiva ter predstavitev arhivskih fondov. Nekatere je predstavil na arhivskih zborovanjih, druge je pripravil le za objavo v strokovnih glasilih. Izpostavimo naslednje:

- ◊ Arhivska problematika gradiva zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine (1985),
- ◊ Vrednotenje dokumentarnega gradiva krajevnih skupnosti (1987),
- ◊ Pedagoška dejavnost v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici (1990),
- ◊ Arhivsko gradivo krajevnih ljudskih odborov – vir za preučevanje lokalne zgodovine (1991),
- ◊ Arhivska zapuščina kluba starih goriških študentov (1996),
- ◊ Vipavska arhivska dediščina v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici (1997),
- ◊ Briška arhivska dediščina v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici (2013),
- ◊ Arhivski fond »kosovelovcev« v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici (2018),
- ◊ Arhivski fond »vodopivcev« v novogoriškem pokrajinskem arhivu (2019).

Sodeloval je pri pripravah vodnikov po fondih in zbirkah arhivskega gradiva Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, bil je tudi del skupine, ki je pripravljala vodnik po arhivskih fondih in zbirkah v javnih arhivih v Sloveniji, ki je bil eden od vodnikov v zbirki vodnikov za vse takratne republike v Jugoslaviji. Skrajšano smo mu rekli kar zvezni vodnik.

Sam ali v sodelovanju s sodelavkami je pripravil več razstav in katalogov zanje. Izpostavimo nekatere:

- ◊ Zgradili bomo Novo Gorico. Razstava dokumentov o pripravah in začetnih delih izgradnje Nove Gorice v letih 1947 in 1948 (1988),
- ◊ Nova oblast – nova imena. Dokumenti o preimenovanjih naših krajev v letih 1948-1955 (1993),
- ◊ Na solkanskem polju je raslo mesto - 50 let Nove Gorice: 50 (naj)starejših posamičnih javnih stavb v mestu Nova Gorica, zgrajenih od leta 1948 dalje (1998),
- ◊ Slovenska pomlad na Goriškem 1987-1991. Izbrano gradivo iz arhivskih fondov in zbirk Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici (2001),
- ◊ Vinko Vodopivec, 1878-1952 – razstava ob 60-letnici smrti duhovnika in glasbenika (2012),
- ◊ Dolga pot do krajše ceste – razstava izbranih dokumentov ob 30. obletnici odprtja sabotinske ceste (2015),
- ◊ »Frnaža«, mesto v malem – razstava ob 70. obletnici mesta Nova Gorica (2017).

Pogosto se je odzval tudi na razna povabila za pripravo strokovnih člankov s področja zgodovine, zlasti lokalne, za predstavitve na simpozijih ali za objavo v različnih zbornikih.

Pisal je o poročanju slovenskih časopisov na Goriškem o cerkvenih zadevah in o učiteljiščih med obema vojnama. Za čas po koncu druge svetovne vojne je pripravil razprave o upravno-teritorialnih ureditvah, o cerkveni dejavnosti v arhivskih dokumentih oblastnih organov, o nasprotovanjih novi komunistični oblasti, o kulturnih podobah v Ajdovščini – Šturjah. Več raziskav in objav je namenil društvom in ljubiteljski kulturi v posameznih krajevnih okoljih na Goriškem. Njegovi članki so v veliki meri nastajali na osnovi arhivskega gradiva

Domoznanstvo je njegova velika ljubezen. Sodeloval je pri pripravi več krajevnih in tematskih zbornikov, medtem ko je bil pri pripravi zbornika o domačem kraju glavna gonilna sila. Zgodovini svojega kraja je nasploh posvečal veliko pozornosti. Pisal je o poimenovanjih kraja Šentvid - Podnanos, o krajevnem društvenem življenju (zlasti o pevski dejavnosti) in knjižničarstvu, krajevni kulturni dediščini, posameznih vidikih delovanja krajevnih cerkvenih skupnosti, rad je pisal o nastanku slovenske državne himne in njeni povezavi z domačim krajem. Precej se je posvečal raziskavam poveljnih pobojev, pravno dvomljivih procesov in drugih nepravilnosti na območju občin Ajdovščina in Vipava. Nazadnje je kot upokojenec prispeval obširen spominski zapis v zborniku ob 50-letnici Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici.

Izpostavimo nekaj publikacij, pri katerih je pustil velik pečat:

- ◉ *Občinska središča v obdobju 1814–1961 na območju sedanjih občin Ajdovščina, Nova Gorica in Tolmin*. Nova Gorica: Pokrajinski arhivski muzej, 1991.
- ◉ *Št. Vid – Podnanos – zbornik prispevkov o kraju in njegovi zgodovini*. Nova Gorica: Pokrajinski arhiv, 1996.
- ◉ *Mešani pevski zbor »Stanko Premrl« Podnanos: 20 let*. Podnanos: Mešani pevski zbor »Stanko Premrl«, 1997.
- ◉ *Primorska poje – 30 let: [zbornik ob 30-letnici revije 1970–1999 in ob 30-letnici delovanja Zveze pevskih zborov]*. Ajdovščina: Zveza pevskih zborov Primorske, 1999.
- ◉ *Občina Miren - Kostanjevica 1994–2004: zbornik občine ob 10-letnici*. Miren: Občina, 2004.
- ◉ *Za dom in rod – v spomin na dogodek v Prvačini na dan sv. Cirila in Metoda, 5. julija 1920*. Prvačina: Krajevna skupnost; Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, 2006.
- ◉ *Pod varstvom sv. Frančiška Ksaverija: župnija Lozice v času in podobah*. Ljubljana: Župnijski zavod Dravlje, 2006.
- ◉ *Grgarski zbornik*. Grgar: Krajevna skupnost: Turistično društvo, 2009.
- ◉ *Iztrgano iz spomina: zbornik prispevkov o Bukovici in Volčji Dragi*. Bukovica: Krajevna skupnost Bukovica - Volčja Draga, 2017.
- ◉ *Zahodna Banjška planota skozi čas: o geografiji in botaniki, arheologiji, stavbarstvu cerkvà, zgodovini, ljudeh in etnološki dediščini ter jeziku zahodne Banjške planote*. Koper: Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales ZRS, 2018.
- ◉ *Vesela Goriška: zbornik o ljubiteljski kulturi*. Nova Gorica: Zveza kulturnih društev, 2019.

Posvečal se je tudi predstavitvam pomembnih osebnosti iz primorskega okolja – kot pisec besedil, predavatelj, sodelavec pri pripravi strokovnih posvetov, urednik ali sourednik publikacij: o Matiji Vertovcu, Rihardu Dolencu, Stanku Premrlu, Franu Žgurju, Ivanu Rudolfu, Valentinu Staniču, Andreju Pavlici, Petru Medveščku, Vinku Vodopivcu, Joži Lovrenčiču, Mihaelu Torošu, Alojzu Kocjančiču, Otmarju Črnilogarju, Marku Vuku. Obsežnejši in pomembnejši delež je vložil pri naslednjih razpravah in publikacijah:

- ◉ Valentin Stanič v javnem spominu (1996, 2009).
- ◉ *Premrlov zbornik*. Ljubljana: Družina, 1996.
- ◉ Alojz Kocjančič v Cirilmetodijskem društvu katoliških duhovnikov in v Slovenskem duhovniškem društvu (2003).
- ◉ *Fran Žgur – vipavski slavček*. Podraga: Župnija, 2007.
- ◉ *Marko Vuk, 1947-2004: spominska slovesnost na Mirenskem Gradu, 24. 11. 2007*. Gorica: Zadruga Goriška Mohorjeva, 2010.
- ◉ *Otmar Črnilogar – človek mnogih talentov*. Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba, 2013 in 2019.

Sicer bi še lahko naštevala, a naj bo dovolj. Pripoved o 40-letnem delu Jurija Rose v arhivski službi bom zaključila z naslednjimi besedami: zagotovo je v slovenskih arhivih bilo in še vedno je veliko pridnih, delu predanih arhivistov, vendar je zagotovo malo takih, ki bi se skrbi za kulturno dediščino predajali s tolikšnim čustvenim zanosom, kot je to počel naš Jurij, in bi to svoje občutenje znali ob vsaki priložnosti tudi primerno ubesediti.

7. Red. prof. dr. Jedert Vodopivec Tomažič

(avtorica Anja Props)

Jedert Vodopivec, rojena leta 1953 v Postojni, je leta 1972 maturirala na Gimnaziji Koper. Še istega leta se je vpisala na Fakulteto za kemijo in kemijsko tehnologijo smer organska kemija Univerze v Ljubljani (UL). Po diplomski nalogi z naslovom *Študij sinteze in uporabe reagentov, vezanih na polimerne nosilce v organski sintezi* se je kmalu po zaposlitvi v Arhivu RS v interdisciplinarni povezavi z restavratorsko specialko Akademije za likovno umetnost in oblikovanje (UL) vpisala na magistrski študij kemijske tehnologije na Fakulteti naravoslovje in tehnologijo. Študij je zaključila z magistrsko nalogo *Uporabnost nekaterih sintetičnih polimerov pri konserviranju in restavriranju kulturne dediščine na papirju*, ki jo je uspešno zagovarjala 15. novembra 1988. Oktobra 1999 je doktorirala na Oddelku za umetnostno zgodovino – smer konservatorstvo Filozofske fakultete (UL) z disertacijo *Razvoj struktur v srednjeveških rokopisnih vezavah – soodvisnost s konservatorskimi in restavratorskimi posegi*.

Z zaposlitvijo v Arhivu Republike Slovenije (ARS) je svojo življenjsko pot posvetila zaščiti arhivskega gradiva in drugih predmetov kulturne dediščine iz papirja in pergamenta. Od leta 1992 do leta 2019, ko je vodila Center za konserviranje in restavriranje pri ARS, se je skozi multidisciplinaren pristop, ki združuje raziskovanje, strokovno izpolnjevanje in pedagoško delo, oblikoval kolektiv izkušenih konservatorok-restavratorok, ki vsakodnevno prispevajo k ohranjanju arhivskega gradiva na državni ravni.

Ves čas svoje zaposlitve v ARS se je posvečala pedagoškemu delu na področju konserviranja in restavriranja gradiva na papirju in pergamentu, saj tovrstnega izobraževanja v Sloveniji ni bilo. Še danes je dejavno vključena v proces izobraževanja na področju materialnega varovanja in konserviranja arhivskega gradiva, saj predava na samostojni visokošolski izobraževalni ustanovi Alma Mater Europea, smer arhivistika. Na Oddelku za bibliotekarstvo Filozofske fakultete (UL) je predavala predmet Zaščita in konserviranje knjižničnega gradiva. Od leta 1999 je bila na Oddelku za restavratorstvo Akademije za likovno umetnost (UL) vključena v podiplomski študij restavratorstva gradiva na papirju in pergamentu. V okviru Arhivskega centra za strokovni razvoj je vodila seminarje na področju materialnega varovanja in konserviranja arhivskega gradiva in sodelovala kot izpraševalka pri strokovnih izpitih iz arhivistike za predmet Varovanje in zašči-

Dr. Jedert Vodopivec
Tomažič (Foto: Igor Modic)

ta arhivskega gradiva. Poleg tega je bila članica skupne komisije Ministrstva za kulturo RS za naziv svetnik ter komisije Ministrstva za kulturo RS za strokovne izpite in nazive za področje restavratorstva, bila je izpraševalka pri strokovnih izpitih za področje konserviranja in restavriranja pisne in likovne dediščine na papirju in pergamentu ter mentorica in somentorica številnim pripravnikom.

Z znanstveno in s strokovno javnostjo je delila nujnost materialnega varovanja. Kot raziskovalka je sodelovala v projektih Inštituta za celulozo in papir v Ljubljani na področju raziskav o vzrokih staranja papirja. V letih 1991 do 1994 je bila vključena v znanstveno-raziskovalni projekt »Raziskava mehanizmov staranja papirja«, v letih 1994 do 1999 je sodelovala pri aplikativnem projektu »Trajnost papirja in kartona«. Leta 2003 je organizirala mednarodni simpozij: »Razstavljanje arhivskega in knjižničnega gradiva ter likovnih del na papirju – Standardi materialnega varovanja« ter bila urednica istoimenskega dvojezičnega zbornika, kjer je sodelovalo šest domačih in 16 tujih avtorjev. Bila je pobudnica in vodja projekta »Razmere v arhivskih depojih«, v katerega so bili vključeni vsi slovenski arhivi. Delni rezultati so bili predstavljeni na posvetovanjih v Velenju leta 2007 in Radencih leta 2008. Leta 2009 je soorganizirala posvetovanje Arhivskega društva Slovenije.

Mednarodno je sodelovala v strokovnih organizacijah, komisijah, na seminarjih in konferencah. V sklopu Komiteja za preventivno zaščito arhivskega gradiva v zmernih klimatskih pogojih, ki deluje v okviru Mednarodnega arhivskega sveta (ICA/CPTe), je leta 2003 sodelovala z Evropsko komisijo za dostop in preservacijo (ECPA). V mandatnem obdobju 1989 do 1991 je bila dopisna članica komiteja za konservacijo pri mednarodnem arhivskem svetu (ICA/CCR). V mandatnem obdobju 1996 do 2000 je bila imenovana za redno članico komiteja za materialno varovanje arhivskega gradiva pri Mednarodnem arhivskem svetu (ICA/CPR). V mandatnem obdobju 2000 do 2004 je bila predlagana in ponovno izvoljena v Komite za preventivno zaščito arhivskega gradiva v zmernih klimatskih pogojih, ki deluje v okviru Mednarodnega arhivskega sveta (ICA/CPTe).

V letih 2003–2006 je koordinirala delovno skupino za organske materiale, ki je raziskovala razgradne procese, korozijo in vremenske vplive v znanstveno-tehnološki skupini EU COST Action G8 WG3 na projektu »Nedestruktivne analize in testne metode na muzejskih objektih / Non-destructive Analysis and Testing of Museum Objects«. V obdobju 2008 do 2012 je bila članica izvršnega odbora konservatorjev-restavratorjev nacionalnih arhivov EU.

Red. prof. dr. Jedert Vodopivec Tomažič je s svojim intenzivnim strokovnim delom vnesla nov polet strokovnemu in znanstveno-raziskovalnemu pristopu na področju hrambe, raziskovanja ter konserviranja-restavriranja dediščine na papirju in pergamentu v arhivih, knjižnicah, muzejih in sorodnih ustanovah. Z neposrednim angažiranjem ji je uspelo dvigniti raven stroke, ki je primerljiva s svetovno ravni. O strokovnem in znanstvenem delu priča tudi njena bogata bibliografija. V sistemu Cobiss je evidentiranih več kot 400 vpisov, od znanstvenih in strokovnih člankov, prispevkov na konferencah, simpozijih in posvetovanjih do monografske publikacije in raznih poglavij v monografskih publikacijah, ki jim je bila nemalokrat tudi urednica ali sourednica. Leta 2009 je prejela nagrado Mirka Šubica za življenjsko delo v konservatorsko-restavratorski stroki. Leta 2018 je prejela Trubarjevo priznanje, ki ga podeljuje NUK za pomembne prispevke k ohranjanju nacionalne pisne kulturne dediščine. Leta 2024 je bila na predlog članov društva imenovana za častno članico Arhivskega društva Slovenije.

O njeni neizmerni predanosti ohranjanju bogastva arhivov priča njena obsežna bibliografija, ki jo je zelo težko povzeti v nekaj točkah. Na tem mestu zato izpostavljamo dosežke, ki so imeli oziroma imajo velik vpliv na razvoj in prepoznavnost konservatorsko-restavratorske stroke, ki je neločljivo vpeta v delovanje arhivov, arhivsko stroko in eksistenco arhivskega gradiva.

Izpostavljenjena dela in dosežki:

Dr. Jedert Vodopivec Tomažič je bila pobudnica in sodelavka v projektu razvoja in izdelave trajno obstojnega papirja in kartona, ki ustreza zahtevam standarda za trajnost in obstojnost (ISO 11108). Ta se uporablja kot nosilec za zapis dokumentov trajne vrednosti, za zaščito gradiva v arhivih, knjižnicah, muzejih, galerijah ter v postopkih konserviranja in restavriranja. Rezultat dolgotrajnega raziskovalnega sodelovanja z Inštitutom za celulozo in papir je slovenska proizvodnja trajnostnega papirja in kartona.

Kazalnik njenega zavedanja pomembnosti razvoja stroke, popularizacije arhivske kulturne dediščine in mednarodnega sodelovanja so bili dogodki ob jubilejnih obeležjih Centra za konserviranje in restavriranje (CKR) v ARS. Ti so bili pod vodstvom dr. Jedert Vodopivec Tomažič vedno povezani s strokovnim mednarodnim sodelovanjem:

- ◉ 40. obletnica CKR: razstava s katalogom *Zapis in podoba* in mednarodni simpozij z izidom zbornika *Konserviranje in restavriranje knjig in papirja*,
- ◉ 50. obletnica CKR: razstava Polstoletja, interdisciplinarni posvet *Svetloba in kulturna dediščina* ter zbornik *Polstoletja*,
- ◉ 60. obletnica CKR: razstava in zbornik *Konserviranje knjig in papirja 2*.

Med leti 2007–2009 je vodila vsedržavni arhivski projekt o stanju arhivskih depojev, v katerem so po enotni metodologiji na podlagi desetih dejavnikov tveganja pregledali stanje v depojskih enotah nacionalnega, vseh šestih regionalnih, treh javnih in treh cerkvenih arhivih. Leta 2009 je izšla tudi publikacija *Arhivski depoji v Sloveniji*, v kateri so predstavljeni rezultati ugotavljanja tveganj v slovenskih depojih. Arhivski depoji so temelj arhiva, medtem ko so glavna njihova problematika neustrezni klimatski pogoji in prenatrpanost skladišč.

Z mednarodnim udejstvovanjem, s članstvom v različnih raziskovalnih skupinah in organizacijah ter z organizacijo mednarodnih simpozijev tako doma kot v tujini je dr. Jedert Vodopivec Tomažič, ob sodelovanju in predanosti sodelavk v CKR, uspela slovensko konservatorsko stroko, ki skrbi za arhivsko gradivo, dvigniti na svetovno raven. Na tem mestu lahko izpostavimo seminarje, posvečene konserviranju in restavriranju likovne dediščine ter arhivskega gradiva na papirju in pergamentu pod vodstvom Karmen Rinesi Čorak iz Rima, in sklop seminarjev, posvečenih knjižnim vezavam pod vodstvom prof. Christopherja Clarksona iz Oxforda.

Leta 2000 izdana knjiga *Vezave srednjeveških rokopisov: Strukturne prvine in njihov razvoj*, ki je bila najprej zapisana kot njena doktorska disertacija, je pomemben mejnik na področju raziskovanja knjižnih vezav v Sloveniji in mednarodno. Knjižne vezave so v svetu še razmeroma slabo raziskovano področje, zato knjiga lahko služi kot strokovno vodilo pri konserviranju in restavriranju srednjeveških knjižnih vezav.

Priloga 1: SEZNAM ČASTNIH ČLANOV DRUŠTVA

- ◉ 1983: dr. Pavle Blaznik, dr. Bogo Grafenauer, dr. Ivo Murko, dr. Božo Otorepec, dr. Sergij Vilfan, dr. Fran Zwitter,
- ◉ 1984: Janko Jarc,
- ◉ 1989: Majda Smole,
- ◉ 1991: dr. Vasilij Melik,
- ◉ 1996: Ema Umek,
- ◉ 2000: Aleksander Videčnik,
- ◉ 2004: dr. Jože Mlinarič, Marija Oblak Čarni, Peter Ribnikar, mag. Milica Trebše Štolfa, dr. Jože Žontar,
- ◉ 2011: dr. France Martin Dolinar,
- ◉ 2014: dr. Ignacij Voje,

- 2024: Marija Hernja Masten, dr. Bogdan Kolar, Marjeta Matijević, Emica Ogrizek, dr. Zdenka Radminič Bonin, Jurij Rosa, dr. Jedert Vodopivec Tomažič.

Priloga 2: SPOMINSKI ZAPISI ČASTNIH ČLANOV

1. Bogdan Kolar: POGLED NA DELO V ARHIVU ČETRTO STOLETJE KASNEJE

Vse se je začelo z uvajanjem usmerjenega izobraževanja v slovensko srednje šolstvo, potem ko je bil aprila 1980 sprejet zakon o usmerjenem izobraževanju. Prvi dijaki so se vpisovali v nove programe v šolskem letu 1981/82. Nova šolska ureditev je prinesla veliko zmede tako med dijaki kot med učitelji, posledično je povzročila hitro slabšanje kakovosti izobrazbe. Na družboslovno-jezikovni smeri je bil uveden predmet Informatika, dokumentalistika in arhivistika. Učbenik za arhivistiko je pripravil prof. dr. Jože Žontar (izšel je leta 1984). Namenjen je bil dijakom tretjega letnika družboslovno-jezikovne smeri in dijakom četrtega letnika na splošno kulturni smeri. Ker sem svoje pedagoško delo začel na Srednji verski šoli Želimlje, kjer so potrebovali učitelja za omenjene vsebine, sem v času študija zgodovine in angleščine vpisal vse predmete s področja arhivskega izobraževanja, ki so sicer bili namenjeni študentom samostojne smeri študija zgodovine. Tako sta bili usmerjeno izobraževanje in šolsko delo na svoj način priprava na delo v arhivu.

Očitno so o mojem študiju in delu v šoli izvedeli na škofijskem ordinariatu v Ljubljani, kjer je bil generalni vikar škof dr. Stanislav Lenič. On se je dogovarjal z mojim predstojnikom in rezultat je bil, da sem bil septembra 1987 po odhodu dr. Franceta M. Dolinarja v ARS povabljen, da prevzamem delo v arhivu. Prišlo je do dogovora med vodstvom nadškofije in vodstvom salezijanske skupnosti, glede na katerega sem prevzel vodenje arhiva, dokler nadškofija ne bi dobila lastnega strokovnega, ki bi prevzel to delo.

Vprašanja, povezana z delovanjem cerkvenih arhivov, je na ravni Pokrajinske škofovske konference obravnaval Svet za cerkveno zgodovino in arhive, v katerem so bili voditelji treh škofijskih arhivov in nekateri drugi, ki jih je imenoval predsednik konference. Škofijski arhiv v Mariboru je zastopal dr. Anton Ožinger, škofijski arhiv v Kopru prof. France Kralj in nato mag. Marjan Vogrin. Srečanja so bila občasna, vendar smo skušali nastopati enotno ter zastopati interese cerkvenih ustanov in arhivskega gradiva.

NŠAL je takrat deloval v prostorih ljubljanske nadškofijske kurije – to je v delu prostorov v pritličju in del v prvem nadstropju nadškofijskega dvorca. V skladu s cerkveno zakonodajo je bil predstojnik arhiva vsakokratni ravnatelj nadškofijske pisarne (kancler), ki je bdel nad delovanjem arhiva, uporabo gradiva in sprejemal odločitve, ki so bile odgovor na zahteve uporabnikov. Arhivska čitalnica je bila za obiskovalce odprta prve tri dni v tednu.

Ob mojem prihodu so v arhivu do tedaj delale tri zavzete uršulinke. S. Mateja (Doroteja) Gorišek je bila znana po svoji natančnosti in še danes je mogoče najti dokumente, pri katerih se takoj opazi njena pisava. Njeno delo je nadaljevala s. Jasna Kogoj, ki mi je pomagala pri uvajanju v arhivsko delo. Za matični del arhiva in čitalnico je skrbela s. Fani Žnidaršič, ki je vsako jutro prihajala iz Mekinj, kjer je v samostanu skrbela za bolne sestre. V istem času je zaključevala še srednjo medicinsko šolo in imela obvezno prakso v ljubljanskem Kliničnem centru. Večkrat se je zgodilo, da je bila dežurna ponoči, nakar je zjutraj prišla v arhiv in tam nadaljevala do poznega popoldneva. S povečanim številom ur delovanja čitalnice in z več gradiva so bile kasneje potrebne dodatne zaposlitve.

Konec osemdesetih let prejšnjega stoletja je zelo poraslo zanimanje za

uporabo cerkvenega arhivskega gradiva, predvsem na področju matičnih zadev. Zato je bil najustreznejši odgovor odpiranje čitalnice na pet dni v tednu. Za več uradov, ki so domovali v nadškofijskem dvorcu, je postala tolikšna prisotnost obiskovalcev arhiva moteča.

Ker je prihajalo novo in novo gradivo, je bilo treba povečati skladiščne prostore in skrbeti za nabavo potrebne opreme. Pri tem so nam bili v pomoč tudi uporabniki arhiva. Občasno se je v arhivu mudila prof. Ljudmila Schmid-Šemrl, ki je bila lektorica slovenskega jezika na univerzi v Bernu. Dala je pobudo in zbrala sredstva za nakup prvega računalnika. Ker ga nadškofija ni mogla uvoziti, smo to storili s pomočjo dr. Jožeta Žontarja, takrat ravnatelja Zgodovinskega arhiva Ljubljana. To je bil prvi računalnik v enem od uradov ljubljanske nadškofijske kurije. Takoj smo začeli sodelovati z ARS, kjer so uvajali program ARMIDA in skrbeli za izobraževanje njegovih uporabnikov.

S poslovanjem treh škofijskih arhivov so bili seveda stroški. Iskali smo možnosti, kje dobiti sredstva za njihovo kritje, kajti voditelji škofij (in še bolj škofijski ekonomski) so bili prepričani, da ni dolžnost Cerkve financirati delovanje arhivov, ki so namenjeni vsem uporabnikom, ne glede na njihov odnos do Cerkve. Obstajala je možnost, da bi bilo arhivsko gradivo brezplačno na razpolago le tistim uporabnikom, ki bi bili dejavni člani Cerkve, to je tistim, ki so sodelovali pri vzdrževanju cerkvenih ustanov in bi to tudi lahko dokazali, za druge bi uvedli neke vrste uporabnino ali vstopnino za delo v čitalnici. Zato smo iskali možnosti za sklenitev sporazuma z Ministrstvom za kulturo RS, s katerim bi to pokrilo del stroškov in bi s tem bilo arhivsko gradivo na razpolago vsem uporabnikom, ne glede na njihov odnos do Cerkve. Kot zaključek pogovorov, pri katerem so veliko delo opravili strokovni delavci ARS, je bil sklenjen sporazum med Slovensko škofovsko konferenco in Republiko Slovenijo oziroma Ministrstvom za kulturo RS o sofinanciranju arhivske dejavnosti Katoliške cerkve v Sloveniji. To je bil prvi sporazum sploh, ki sta ga v samostojni Sloveniji sklenila država in Cerkev. 16. aprila 1993 sta ga podpisala predsednik Slovenske škofovske konference dr. Alojzij Šuštar in minister za kulturo Sergij Pelhan.

Z ustanovitvijo samostojne Slovenije je voditelj ljubljanske nadškofije potreboval dodatne prostore za srečanja in sprejeme. Ker so bili prostori v nadškofijskem dvorcu potrebni za druge namene in ker so dotedanji prostori, ki jih je imel na razpolago arhiv, premajhni, smo z vodstvom škofije iskali možnosti za selitev. Novi prostori na Krekovem trgu so bili načrtno preurejeni za potrebe arhivskih skladišč, delovnih prostorov in čitalnice. Selitev je bila izvedena v letu 1995.

Vsaj nekaj sredstev je šlo za mikrofilmanje gradiva, ki je bilo najbolj poškodovano in bi vsaka nadaljnja uporaba pomenila še dodatno škodo. Šlo je za več najstarejših matičnih knjig, ki so bile tako ali drugače poškodovane. Dokler gradivo ni bilo reproducirano, ga je bilo treba umakniti iz uporabe.

Imeti vsaj osnovni vodnik po zbirkah in fondih, je bila v devetdesetih letih preteklega stoletja pomembna želja vsakega arhiva. Vsem priprava ni uspela. V NŠAL smo se zavzeli za izdelavo, čeprav nam ni uspelo pridobiti kakšne finančne podpore zunaj škofijskih meja. Vodnik je izšel leta 1999. Šlo je za prvo publikacijo (in zato s kakšno pomanjkljivostjo), ki jo je izdal NŠAL.

Več pozornosti je bilo namenjeno delovanju v skladu z načelom provenience. V tem okviru je bilo na enem mestu zbrano gradivo gospostva Gornji Grad, ki se je pred tem nahajalo na več krajih. Ravno tako je bilo na enem mestu zbrano in urejeno gradivo Karitativne zveze, ki je bila do druge svetovne vojne osrednja ustanova Cerkve na karitativno-socialnem področju. Prizadevanja so bila namenjena reševanju vprašanja župnijskih matičnih knjig. Te so bile že ob izbruhu vojne in še bolj po letu 1945 raznesene na različne kraje. Kakšen primer se je ohranil v župnijskih uradih. Večino knjig so imele občine oziroma upravne enote, ki so starejše knjige, ki jih niso več potrebovale za redno poslovanje, oddajale osrednjemu državnemu arhivu. Del knjig se je nahajal pri službah Ministrstva za notranje zadeve RS. Med Slovensko škofovsko konferenco

in Ministrstvom za notranje zadeve RS je bil dosežen dogovor, da se originalne matične knjige zbirajo v škofijskih arhivih. Vzpostavljen je bil sistem za izvajanje tako postavljenega načela in za sprotno dopolnjevanje zbirk župnijskih uradov. Prevzem večjega števila matičnih knjig je narekoval povečanje skladiščnih prostorov. Za to so se zavzele vse tri takrat delujoče škofije na Slovenskem (Koper, Ljubljana, Maribor). Isti sistem prevzemanja in hranjenja je obveljal po letu 2006, ko je bila Katoliška cerkev na Slovenskem na novo organizirana in so bile ustanovljene tri nove škofije.

Zaposleni v cerkvenih arhivih smo bili ves čas obravnavani kot enako-pravni člani arhivske srenje. Povabljeni smo bili na strokovna zborovanja in na različne oblike izobraževanja, ki sta jih organizirala ARS ali ADS. Opravili smo strokovne izpite. Z veliko večino zaposlenih v javni arhivski mreži smo imeli dobre odnose. Povabljeni smo bili k dejavnostim, ki jih je organiziralo ADS. V veselje in zadovoljstvo mi je bilo, da sem lahko bil član Izvršnega odbora ADS v letih 1990 do 1996. Odlično je bilo sodelovanje v uredniškem odboru stanovskega glasila *Arhivi*; bil sem član od leta 1994 do leta 2001. Skrbel sem, da so bile predstavljene publikacije, ki so govorile o delovanju cerkvenih arhivov po svetu in so povezovala delavce v teh arhivih.

Ko je leta 2000 ljubljanska nadškofija dobila svojega strokovnjaka, moje sodelovanje v arhivu ni bilo več potrebno. Zato je bil čas za slovo in za nove izzive pri delu na Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani, medtem ko sem v arhiv od tedaj prihajal le še kot uporabnik in imel občasno predavanja o arhivskih temah za študente iste fakultete.

2. Jedert Vodopivec Tomažič: KAKO SEM SE ZNAŠLA V ARHIVU IN ARHIVISTIKI

Junija 1979 sem diplomirala na Univerzi v Ljubljani (UL) na Fakulteti za kemijo in kemijsko tehnologijo smer organska kemija. Tudi takrat takoj po končanem študiju (še posebej med poletjem) služb ni bilo na pretek. Tako sem sprejela nadomeščanje porodniške na osnovni šoli v Preski pri Medvodah, kjer sem štiri mesece poučevala kemijo. Urnik mi je dovoljeval, da sem lahko iskala in raziskovala možne zaposlitve. Ker sem vedela, da kemike potrebujejo tudi na področju preučevanja kulturne dediščine, sem se pozanimala glede možnosti nadaljevanja študija in ugotovila, da je Univerza v Ljubljani že takrat imela magistrski študij organiziran zelo interdisciplinarno. Na matični fakulteti si moral vpisati dve tretjini predmetov, medtem ko si lahko tretjino izbral na kateri koli fakulteti UL ali tudi drugje. Glede interdisciplinarnosti študija na UL moram reči, da sem bila kasneje ob uvedbi bolonjskega študija zelo presenečena, ko so navajali, kako bo ta nova študijska reforma omogočala bistveno večjo prožnost in interdisciplinarnost, ki je prejšnja naj ne bi ni omogočala. Danes vsi, ki smo bili ali smo še vpleteni v univerzitetno izobraževanje, vemo, da temu ni ravno tako.

Pot me je zanesla tudi na Akademijo za likovno umetnost in oblikovanje UL. Tu sem od predstojnika oddelka za konserviranje in restavriranje prof. Franca Kokalja izvedela, da se bo naslednje leto (leta 1980) v tedanji Arhiv Socialistične Republike Slovenije – ASRS (danes Arhiv Republike Slovenije – ARS) iz takratnega Muzeja ljudske revolucije Slovenije – MLS (danes Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije) preselil oddelek za restavriranje knjig in papirja ter ob tej priliki tudi kadrovsko okrepil s tremi dodatnimi delovnimi mesti, med katerimi je bilo tudi mesto za kemika.¹³ Seveda sem se takoj povezala s tedanjo

¹³ Grabnar, Marija: Razvoj osrednje slovenske konservatorsko-restavratorske delavnice za papir in pergament 1956–1996. V: *Zapis in Podoba* (ur. Jedert Vodopivec in Nataša Golob). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1996, str. 11–20; Grabnar, Marija: Razvoj restavratorsko-konserva-

vodjo oddelka Nado Čučnik Majcen,¹⁴ ki mi je informacijo potrdila in sva ostali ter še vedno ostajava v stiku.

V vmesnem času sem sprejela še eno nadomeščanje porodniške, in sicer v kemijskem laboratoriju na Inštitutu za higieno živil za Veterinarski fakulteti UL, kjer bi me tudi redno zaposlili, a zgodilo se je, da se mi je uresničila dolgoletna želja delovati na področju dediščine, bila sem sprejeta na delovno mesto pripravnice v konservatorsko-restavratorskem (K-R) oddelku Arhiva SR Slovenije. Tu sem bila zaposlena od 3. novembra 1980 do upokojitve 3. oktobra 2019.

Po nekaj letih dela v Arhivu RS sem se prijavila na magistrski študij na Fakulteti za naravoslovje in tehnologijo ter Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje UL ter na Inštitutu za celulozo in papir (ICP) kot mlada raziskovalka dobila možnost opravljanja raziskovalnega dela pod mentorstvom dr. Gabriele Novak v sklopu magisterija pod mentorstvom prof. Boža Igličarja. Študij sem leta 1988 zaključila z nalogo »Uporabnost nekaterih sintetičnih polimerov pri konserviranju in restavriranju kulturne dediščina na papirju«. Sodelovanje z ICP se je uspešno nadaljevalo v sodelovanju z dr. Meto Černič, o čemer pričajo opravljeni skupni projekti in številne objave.

Razmere v K-R oddelku Arhiva RS so bile po odhodu Nade Čučnik Majcen zlasti zame precej nedejavne. Začela sem iskati drugo zaposlitev. Imela sem srečo, da so v Narodni in univerzitetni knjižnici (NUK) v Ljubljani na izpraznjeno mesto vodje oddelka za konserviranje in restavriranje iskali novo vodjo. Prijavila sem se in bila sprejeta, a me je takratna direktorica Arhiva RS Marija Oblak Čarni prepričala, da sem ostala Arhivu RS. Ponudila mi je mesto vodje oddelka, medtem ko je dotedanjega vodjo premestila na delovno mesto izven našega oddelka. Tako sem v danih razmerah dobila možnosti za strokovno delo, osebni razvoj in razvoj oddelka.

Danes, ko gledam nazaj, lahko rečem, da sem imela podporo prav pri vseh direktorjih. Marija Oblak Čarni in dr. Ema Umek sta mi, med številnimi drugimi možnostmi, na začetku leta 1987 omogočili enotedensko bivanje na Dunaju, kjer so me sprejeli na takrat zelo uglednem oddelku za konserviranje in restavriranje Avstrijske nacionalne knjižnice (ÖNB). Tu sem dobila vpogled v njihovo K-R delo in strokovno knjižnico. V Arhiv RS sem se vrnila z veliko literature, ki v Sloveniji še ni bila dosegljiva. V tem času študijskega bivanja na Dunaju sem živela v Kafolovem domu, kjer sem se spoznala dr. Natašo Golob, s katero sva vsako jutro imeli enako pot, ona v rokopisni oddelek, jaz v K-R oddelek Avstrijske nacionalne knjižnice. To znanstvo se je kasneje v Ljubljani razvilo v plodno sodelovanje. Prof. dr. Nataša Golob je bila tudi moja somentorica pri doktoratu »Razvoj struktur v srednjeveških rokopisnih vezavah: soodvisnost s konservatorskimi in restavratorskimi posegi«, ki sem ga zaključila leta 1998 na FF UL na Oddelku za umetnostno zgodovino, smer konservatorstvo, pod somentorstvom prof. dr. Sergeja Vrišerja in prof. dr. Janeza Höflerja.

Direktorju dr. Vladimirju Žumru sem moram zahvaliti za veliko podporo, da smo v CKR – Centru za konserviranje in restavriranje Arhiva RS lahko izpeljali precej konferenc, simpozijev in obsežno razstavo s publikacijo ob 40. letnici oddelka ter veliko teoretično praktičnih izobraževanj. Popolnoma je razumel, da je v vseh ozirih bolj smiselno in cenovno neprimerno povabiti strokovnjake k nam v Arhiv RS, kot poslati enega ali dva na izobraževanje drugam. Tako se je med drugim dogodilo tudi naše nekajletno sodelovanje s Karmen Čorak, Slovenko, ki v Italiji deluje na področju konserviranja in restavriranja dediščine na papirju. Karmen Čorak je v Arhivu RS v drugi polovici devetdesetih let pre-

torske dejavnosti v Arhivu RS od 1995 do 2006. V: *POL stoletja* (ur. Jedert Vodopivec). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2006, str. 12–17.

¹⁴ Nada Čučnik Majcen, univ. dipl. ing. kemije, vodja oddelka za konserviranje in restavriranje papirja in pergamenta v MLR in ASRS od 1977 do 1983.

teklega stoletja vodila nekaj enotedenskih izobraževanj na področju specialnih tehnik konserviranja in restavriranja papirja. V letih od 1997 do 2010 smo v CKR Arhiva RS izpeljali še drugo zelo pomembno večletno sodelovanje s prof. Christopherjem Clarksonom.¹⁵ Sprva smo k udeležbi na teh dvotedenskih teoretično-praktičnih izobraževanjih povabili le kolege iz konservatorsko-restavratorskega oddelka v NUK, a v naslednjih letih še kolege s Hrvaške in iz drugih evropskih držav.¹⁶ Glede na to, da je bilo na področju restavriranja knjig v arhivih in knjižnicah nujno dvigniti raven K-R pristopa, je bilo smiselno, da smo v ta projekt vključili čim več strokovnjakov s sorodnih področij. Tako sva s prof. ddr. Natašo Golob¹⁷ organizirali tudi predavanja za študente, zaposlene v ustanovah, ki varujejo kulturno dediščino, in drugo zainteresirano javnost, razstave, konference in objave. Skratka, sodelovanje s prof. ddr. Natašo Golob je potekalo res na številnih različnih ravneh, povezanih z arhivsko in drugo pisno dediščino.

V času, ko je bil direktor dr. Matevž Košir, smo obeležili 50. letnico oddelka z razstavo in s publikacijo.¹⁸ S podporo takratnega direktorja dr. Dragana Matiča sem organizirala strokovno ekskurzijo skupine vodilnih arhivistov iz Arhiva RS in ZAL v češke in nemške arhive, kjer smo si ogledali njihove arhivske stavbe s ciljem, da slovenski arhivistiki zagotovimo ustrežnejše arhivske depoje. Žal (zaradi veliko različnih vzrokov) iz te moke ni nastalo veliko kruha.

Tudi dr. Jože Dežman je bil našemu delu in oddelku vedno naklonjen. Z dnjem direktorju dr. Bojanu Cvelfarju se zahvaljujem za večletno sodelovanje, a še najbolj, ker je ob moji upokojitvi podprl moje predloge, v CKR sektorju obdržal izpraznjeno delovno mesto in sprejel Anjo Props.

Mednarodni stiki so se zagotovo pomnožili in poglobili na številnih konferencah in simpozijih, a še posebej, ko sem bila pred številnimi leti, na pobudo dr. Petra Pavla Klasinca, imenovana v odbor za konserviranje in restavriranje pri mednarodnem arhivskem svetu (ICA/CPTe) in kasneje v odbor vodij konservatorsko-restavratorskih oddelkov pri evropskih nacionalnih arhivih (EHC-NA/EU). V tem okolju sem imela možnost osebno sodelovati s svetovno priznanimi strokovnjaki s področja varovanja arhivske in druge kulturne dediščine. Čeprav se z dr. Klasincem v preteklosti nisem vedno povsem strinjala, sedaj že dolgo let uspešno sodelujeva na področju visokošolskega izobraževanja prihodnjih arhivistov na oddelku za arhivistiko in dokumentologijo, ki se je prav letos preimenoval v fakulteto za arhivistiko v sklopu Univerze AlmaMater Europaea Maribor.

Na povabilo prof. dr. Martina Žnidaršiča, profesorja in predstojnika oddelka za Bibliotekarstvo in informacijsko znanost Filozofske fakultete UL, sem bila leta 1997 povabljen v proces visokošolskega izobraževanja na področju zaščite, konserviranja in restavriranja arhivskega, knjižničnega in grafičnega gradiva. Sprva samo na Filozofski fakulteti UL, kmalu za tem sem bila povabljen še na Akademijo za likovno umetnost in oblikovanje UL ter na Naravoslovnotehniško fakulteto UL. V sklopu tega pedagoškega delovanja je nastalo več kot 30 diplomskih nalog po starem in novem bolonjskem sistemu. Med njimi so tudi naloge s konservatorsko-restavratorskega področja (Andreja (Godler) Kozjek,¹⁹

¹⁵ Vodopivec, Jedert: Christopher Clarkson in njegovo revolucionarno delovanje na področju konserviranja ter restavriranja knjige v svetu in Sloveniji. V: *Arhivi* 44 (2021), št. 2, str. 385–400.

¹⁶ Vodopivec, Jedert: Christopher Clarkson and Teaching: Book Conservation Staff Training in Ljubljana. V: *Journal of Paper Conservation* 20 (2019), št. 1–4, str. 36–46 (<https://doi.org/10.1080/18680860.2019.1747833>).

¹⁷ V teh letih je prof. Nataša Golob opravila še drugi doktorat.

¹⁸ Vodopivec, Jedert (ur., avtor): *POL stoletja* in Svetloba in kulturna dediščina. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2006.

¹⁹ Godler, Andreja: *Vpliv knjigoveških strukturnih elementov na funkcionalnost in kakovost knjig: diplomsko delo*. Ljubljana, 2000.

Tina Buh,²⁰ Blanka Avguštin Florjanovič,²¹ Stanka Grkman,²² Nataša Petelin²³ in Anja Props²⁴), tri znanstvene magistrske naloge (Andreja Dragojevič²⁵ iz DAH v Zagrebu, Iva Gobić Vitolovič²⁶ iz DAH na Reki in Blanka Avguštin Florjanovič²⁷ iz ARS), dve zaključeni doktorski disertaciji (Meta Černič²⁸ iz ICP v Ljubljani in Andreja Dragojevič²⁹ iz DAH v Zagrebu).

O delu, ki sem ga opravila na področju varovanja, konserviranja in restavriranja pisne in grafične kulturne dediščine, priča več kot 400 vpisov v Cobiss, med katerimi bi izpostavila:

- ◉ Vodopivec, Jedert (ur., avtor, fotograf): *Vezave srednjeveških rokopisov: strukturne prvine in njihov razvoj = Medieval bindings in Slovenia: binding structures on stiff-board manuscripts*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2000.
- ◉ Vodopivec, Jedert; Budnar, Miloš; Pelicon, Primož: Application of the PIXE method to organic objects. V: *Nuclear instruments & methods in physics research. Section B, Beam interactions with materials and atoms*, vol. 239 (2005), št. 1–2, str. 85–93.
- ◉ Vodopivec, Jedert (ur., avtor): *Analiza stanja v slovenskih javnih arhivskih depojih*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2009.
- ◉ Vodopivec, Jedert; Šmit, Žiga; Prokeš, Radek; Đurovič, Michal: Iron gall degradation studied by PIXE and XRF in the hand-coloured plates of two copies of Herberstein's autobiographies. V: *Ink corrosion - the missing link* (ur. Georgios Boudalis et al.). Horn, Wien: Berger, 2021, str. 127–147.
- ◉ Vodopivec, Jedert (ur., avtor): *Iskanje arhivskih virov Istrabenza: 1948–1996*. V: *Od Istra benza do Istrabenza : 1948–1996*. Koper: Pokrajinski arhiv, 2021.

Skozi leta sem spoznala in v praksi dobila potrditev, kako pomembno je skrbeti tudi za razvoj stroke in podmladka na našem maloštevilnem in v realnem svetu precej zapostavljenem področju. Že nekaj let pred upokojitvijo sem intenzivno razmišljala in se dejavno trudila, da raven pridobljenega znanja ne bo potonila ali zvođenela.

V 39 letih delovanja v Arhivu RS sem imela veliko možnosti sodelovanje tudi z drugimi, domačimi in tujimi strokovnjaki: z restavratorji, s konservatorji, z arhivisti, muzealci, bibliotekarji, s fiziki, kemiki, z arhitekti, gradbeniki, s pravniki, z novinarji in drugimi sorodnimi profili, ki delujejo na področju varovanja dediščine, in dobila potrditev, da je varovanje dediščine, v katero sodi

²⁰ Buh, Tina: *Knjižnica gradu Snežnik: pravilno hranjenje in varovanje knjižničnega gradiva: diplomsko delo*. Lož, 2001.

²¹ Avguštin Florjanovič, Blanka: *Popis knjižnih vezav: (na primeru 23 knjig iz frančiškanskega samostana Kostanjevica v Novi Gorici): diplomsko delo*. Škofja Loka, 2002.

²² Grkman, Stanka: *Vpliv vezivnosti škroba na postopek restavriranja papirja: diplomsko delo*. Ljubljana, 2003.

²³ Petelin, Nataša: *Dopolnitev modela dokumentacije za evidentiranje konservatorsko-restavratorskih posegov na pisni in grafični dediščini: diplomsko delo*. Ljubljana, 2011.

²⁴ Props, Anja: *Materialna podoba knjižnega dela Moskovski zapiski Žige Herbersteina: magistrsko delo = Structure and materials used in Žiga Herbersteins book Moskovski zapiski : master's thesis*. Ljubljana, 2017.

²⁵ Dragojevič, Andreja: *Konserviranje in restavriranje likovnih del na papirju velikega formata - kartoni za zidne slike v katedrali v Đakovu: magistrsko delo*. Ljubljana, 2010.

²⁶ Gobić Vitolovič, Iva: *Konserviranje in restavriranje knjižnih vezav v arhivih: magistrsko delo*. Ljubljana, 2011.

²⁷ Avguštin Florjanovič, Blanka: *Minimalni konservatorsko - restavratorski posegi na starejših knjižnih vezavah: magistrsko delo*. Ljubljana, 2011.

²⁸ Černič, Marjeta: *Trajnost in obstojnost dokumentnega gradiva na papirju: doktorska disertacija*. Ljubljana, 2008.

²⁹ Dragojevič, Andreja: *Papirji iz Valvasorjeve grafične zbirke zagrebške nadškofije: doktorska disertacija*. Ljubljana, 2021.

tudi arhivistika, izrazito interdisciplinarno področje. Za učinkovite rezultate se mora približno enakovredno prepletati družboslovno, naravoslovno in tehnično znanje. S številnimi smo skupaj izpeljali različne manjše ali večje projekte in objave. V sodelovanju z RTV Slovenija smo npr. z režiserjem Jadranom Steletom pripravili tudi dva izobraževalna dokumentarna filma: *Biblija oživljena*³⁰ in *Valvasorjeva slava*.³¹

Tik pred zaključkom mojega službovanja v Arhivu RS smo 1. oktobra 2019 skupaj s sindikatom Arhiva RS organizirali strokovno ekskurzijo v Ribiški muzej v Križu pri Trstu in Cerje ter zaključili v gostilni v Selah na Krasu, kjer je nastal tudi posnetek, na katerem smo od leve proti desni: Marjana Cjuha, Stanka Grkman, Jedert Vodopivec Tomažič, Lucija Planinc, Tatjana Rahovsky in Darja Harauer.
(Foto: Roman Marinko, Arhiv RS)

Na tem mestu se vsem zahvaljujem za uspešno sodelovanje.

Skozi leta delovanja sem opazila, da so v Sloveniji muzealci in bibliotekarji veliko prepoznavnejši kot arhivisti in arhivistika. To se odraža tudi na in v stavbah, v katerih delujemo eni in drugi. Skoraj vse knjižnice in muzeji imajo neprimerno boljše in večje prostore, med katerimi je precej funkcionalno in estetsko prenovljenih zgradb ali novogradenj. Prepričana sem, da v arhivih hranimo

³⁰ *Biblija oživljena*, dokumentarna oddaja: <https://365.rtv slo.si/arhiv/dokumentarci-izobrazevalni/174245375> (dostop: 30. 5. 2024).

³¹ *Valvasorjeva slava*: <https://365.rtv slo.si/arhiv/dokumentarci-izobrazevalni/174385948> (dostop: 30. 5. 2024).

količinsko in vsebinsko izjemno pomembne dediščine (po moji oceni bistveno več kot muzeji in knjižnice), a za katero žal širša strokovna in laična javnost zelo malo ve. Upam, da bodo naslednje generacije zaposlenih v arhivih znale ustrezno nadgraditi in predstavljati pomen arhivskega gradiva, arhivskih depojev in arhivskega dela javnosti ustanoviteljem in odločevalcem.

SUMMARY

PRESENTATION OF THE NEWLY APPOINTED HONORARY MEMBERS OF THE ARCHIVAL SOCIETY OF SLOVENIA

The Archival Society of Slovenia marked the 70th anniversary of the founding of the Society by appointing seven new honorary members. The title of honorary member was awarded to Marija Hernja Masten, Dr Bogdan Kolar, Marjeta Matijević, Emica Ogrizek, Dr Zdenka Radminič Bonin, Jurij Rosa and Dr Jedert Vodopivec Tomažič.

The experts presented in the article come from a variety of fields: archival science, history, conservation-restoration to other related disciplines. However, they all have in common the dedication of their professional career to archival heritage and have left an indelible mark on the preservation of cultural heritage with their work.

In her 40-year career as an archivist, Marija Hernja Masten has made a key contribution to the restitution of archival materials and the promotion of Slovenian archives. In addition to numerous publications and monographs, Professor Dr Bogdan Kolar has made an important contribution to the development of ecclesiastical archives in Slovenia, the integration of public and church archives and the publication of archival sources. In her capacity as President of the Archival Society of Slovenia, Meta Matijević planned a number of events and tours. She also had to deal with the issue of inadequate space for depositary of archival materials while managing the Novo Mesto unit of the Historical Archives Ljubljana. Emica Ogrizek demonstrated her passion for archival science by participating in working groups and society's bodies, in addition to her dedicated work at the Regional Archives Maribor. She also actively contributed to the creation of rules and regulations for archives in Slovenia. As a member of the Archival Society of Slovenia and editor of the *Viri* series, Dr Zdenka Radminič Bonin has made a noteworthy impact on the advancement and promotion of archival science. Her contributions have been included in several professional and scientific publications. Through his vigorous activities in the field of education and research of archival materials, Jurij Rosa left a strong mark on archival science and the Archival Society of Slovenia, co-creating the archival landscape in Slovenia with interest, dedication and knowledge. Dr Jedert Vodopivec Tomažič has devoted her professional life to protecting and conserving cultural heritage and archival materials on paper and parchment. Her work has been instrumental in raising professionalism in the field of preservation, research and conservation of archival materials in Slovenia.

UDK 005.745:061.2:930.25(497.4)"1962/2023"

Prejeto: 25. 4. 2024

Posvetovanja in zborovanja Arhivskega društva Slovenije skozi čas – poizkus kratkega povzetka več kot 60-letnega dela slovenske arhivske stroke skozi prizmo zborovanj

ALEŠ JAMBREK

profesor zgodovine in sociologije, višji arhivist
Zgodovinski arhiv na Ptuju, Vičava 5, SI-2250 Ptuj
e-pošta: Ales.Jambrek@arhiv-ptuj.si

Izvleček

Članek predstavlja pripraven referenčni okvir za prihodnja predsedstva pri pripravi zborovanj Arhivskega društva Slovenije, saj so na enem mestu zbrani vsi kraji, opredelitve tematike in sprejeti sklepi zborovanj. Gre za časovni prerez več kot 60-letnega strokovnega dela Arhivskega društva Slovenije in članov v okviru zborovanj kot prispevek k razvoju slovenske arhivske stroke.

Abstract

CONFERENCES AND CONVENTIONS OF THE ARCHIVAL SOCIETY OF SLOVENIA OVER TIME - AN ATTEMPT TO SUMMARIZE MORE THAN 60 YEARS OF WORK OF THE SLOVENIAN ARCHIVAL PROFESSION THROUGH THE PRISM OF CONVENTIONS

Since all the locations, subject descriptions, and convention conclusions are compiled in one location, the article serves as a helpful frame of reference for upcoming presidencies planning the Archival Society of Slovenia gatherings. It is a compilation of the more than 60 years of professional work that the Archival Society of Slovenia and its members have done within the framework of meetings in an effort to further the growth of the archival profession in Slovenia.

Ključne besede:

Arhivsko društvo Slovenije, zborovanja, posveti, arhivistika, zgodovinski pregled, Arhivi, povzetki, sklepi

Key-words:

Archival Society of Slovenia, conventions, conferences, archival studies, historical overview, Arhivi journal, summaries, conclusions

Uvod

Zborovanja Arhivskega društva Slovenije (dalje ADS) imajo že dolgo in pestro zgodovino. V okviru društva predstavlja zborovanje, ki ga predsedstvo skupaj z izvršnim odborom pripravi vsako drugo leto, najpomembnejši dogodek ob slavnostni podelitvi Aškerčevih nagrad in priznanj. Gre za dogodek, na katerem se zbere tako večina arhivske stroke v okviru nacionalnih meja kot tudi gostje iz tujine. Na zborovanju skuša društvo vedno ponuditi v okviru predavanj in diskusij odgovore na najbolj pereče težave, ki v tistem obdobju zaposlujejo arhiviste oziroma arhivske tehnike. Lahko bi dejali, da govorimo o svojevrstnem »prazniku« našega društva, kjer se srečujemo kolegi z različnimi stališči, s podobnimi interesi in skupnimi cilji, da bi razpravljali o težavah in rešitvah, ki pestijo našo stroko.

O preteklih zborovanjih je bilo že nekaj napisanega v publikaciji *ADS – 40 let* in v publikaciji *Arhivi*, še največ v letih 1978, 1981, 2004 in 2014. Pregleda in povzetka, ki bi zajemal celotno zgodovino posvetovanj, z izjemo ob 40. in 50. letnici, ni bilo. Zato ta članek skuša na kratko povzeti zgodovino vseh opravljenih zborovanj. Kot je že zapisano v izvlečku, gre za uporaben povzetek ali kažipot pri pripravi prihodnjih zborovanj in kot tak dobrodošel pripomoček pri organizaciji dogodka, ki ga bo vsako predsedstvo z izvršnim odborom (dalje IO) lahko uporabilo pri načrtovanju. Po drugi strani predstavlja za starejšo generacijo arhivistov »poročilo« opravljene poti, medtem ko za mlajšo generacijo poziv k uresničitvi še neizpolnjenih sklepov, zavez in dogovorov. Prispevek lahko dojemamo kot zgodovinski »prerez« razvoja arhivske stroke skozi čas na območju Slovenije skozi prizmo obravnavanih problematik, dorečenih sklepov in pobud pod okriljem zborovanj ADS.

Začetki

Posvetovanja oziroma »zborovanja Arhivskega društva Slovenije je društvo pričelo organizirati za kompleksnejšo obravnavo vprašanj iz arhivske problematike«. ¹ Čeprav so se člani društva srečevali na tečajih in sestankih, kjer so obravnavali takratne težave v stroki, vse od začetka ustanovitve društva aprila 1954, je šele posvetovanje v Novem mestu leta 1962 obveljalo za prvo. Čeprav tega naziva – 1. posvetovanje – takrat niso tako doumeli, je, kot trdi Peter Klasinc, na podlagi arhivskega gradiva društva in na osnovi kasnejših posvetovanj možno sklepati, da je prav to obveljalo kot prvo. ² Ker so posvetovanja in zborovanja bila pogosta, medtem ko je bilo med obojnima vedno manj razlik, je bilo ločevanje leta 1998 na občnem zboru odpravljeno. Leta 2002 so člani društva sprejeli sklep, da bodo zaradi velikega finančnega vložka pri organizaciji dogodka zborovanja organizirana na dve leti, medtem ko bodo vmes po potrebi dnevni posveti, seminarji ali delavnice. ³ Tako se je v letih 1998 in 2004 dokončno izoblikoval sistem organizacije in poimenovanja zborovanj, ki jih društvo pripravlja vsaki dve leti.

¹ Oblak-Čarni: Dvajset let Arhivskega društva Slovenije, str. 7.

² Klasinc: Deset arhivskih zborovanj v Sloveniji, str. 36.

³ Oblak-Čarni: ADS v letih 1994–2004 – Ob petdesetletnici društva, str. 7.

Priloga 1: Povzetek zborovanj z izpostavljenimi sklepi

Zborovanje	Leto	Kraj	Predsednik	Sklepi
I.	1962	Novo mesto	Jože Maček	Posvetovanje o problemih arhivov in dela v arhivih. ⁴
II.	1963	Celje	Jože Maček	Problemi arhivov in dela v arhivih. ⁵
III.	1966	Koper	Jože Žontar	Problemi arhivov in dela v arhivih. ⁶
IV.	1968	Ptuj	Jože Žontar	Objavljanje arhivskega gradiva v Sloveniji in naloge arhivov v zvezi z nekaterimi posebnimi vrstami gradiva. ⁷
V.	1970	Kranj in Jesenice ⁸	Marija Oblak Čarni	Razvoj pisarniškega poslovanja na območju Jugoslavije in morebitna uporaba računalnikov v arhivih. ⁹
VI.	1972	Nova Gorica	Marija Oblak Čarni	Zgodovina slovenskih mest in arhivi. ¹⁰
VII.	1974	Slovenj Gradec	Marija Oblak Čarni	Problemi raziskovanja, evidentiranja in snemanja arhivskega gradiva v tujih arhivih. ¹¹
VIII.	1977	Kočevje	Marjan Drnovšek	Arhivsko gradivo v Sloveniji po osvoboditvi. ¹²
IX.	1979	Radenci	Peter Klasinc	Problematika upravnih organov in njihovo arhivsko gradivo za območje SR Slovenije od srede 18. stoletja. ¹³
X.	1981	Ankaran	Peter Klasinc	Arhivsko gradivo za slovensko gospodarstvo od srede 19. stoletja. ¹⁴

⁴ Sprejeti sklepi: 1. Boljši materialni pogoji dela v arhivu; 2. Rešiti vprašanje Državnega arhiva Slovenije; 3. Rešiti problematiko mariborskega arhiva in arhiva v Novem mestu; 4. Zaposlitev mladih perspektivnih kadrov; 5. Objava arhivskega gradiva; 6. Nadaljevanje s pripravo Vodnika po arhivih Slovenije; 7. Začetek razprave o arhivski mreži v Sloveniji; gl. Klasinc: Deset arhivskih zborovanj v Sloveniji, str. 37.

⁵ Sprejeti sklepi: 1. Člani društva in posamezne arhivske institucije naj se vključijo v načrtno zgodovinsko delo; 2. Izpolnitev arhivskega sporazuma z Avstrijo; 3. Podpreti celjski arhiv za ustrezne delovne pogoje; 4. Priprava posveta o izdajanju virov za novejšo zgodovino; 5. Priskrbiti sredstva za povečanje mikrofilmanja v tujini; 6. Odkrivanje gospodarskih arhivov, nastalih do leta 1945; gl. Oblak-Čarni et al.: *ADS – 40 let*, str. 32.

⁶ Na posvetovanju so sprejeli 21 točk. Slednje so se neposredno navezovala na naloge arhivske službe takoj po izidu arhivskega zakona in ustanovitvi Skupnosti arhivov Slovenije: Vzpostavitev arhivske mreže, izboljšanja materialnega položaja arhivov, priprava arhivskih predpisov, obdelava in uporaba gradiva, raziskave gradiva v tujini, mikrofilmanje arhivskih dokumentov in arhivskih razstav, raziskovanje vprašanj iz arhivske prakse, priprava posvetovanja v sodelovanju s Slovensko akademijo znanosti in umetnosti ter z Inštitutom za zgodovino delavskega gibanja o objavljanju arhivskega gradiva in priprava načrta za objavlanje virov; gl. prav tam.

⁷ Filmi, zvočni zapisi, fotografski dokumenti. Sklepi: Sklic ožjega posvetovanja strokovnjakov za pripravo načrta izdaj zgodovinskih virov in njegovi realizaciji; gl. prav tam, str. 33.

⁸ Bilo je združeno s III. jugoslovanskim posvetovanjem; gl. prav tam, str. 34.

⁹ Eden izmed ključnih sklepov je bil, da se nagovori Zvezno vlado Jugoslavije, da pozove Avstrijo k vrnitvi arhivskega in knjižnega gradiva, ki ga je po mednarodnih pogodbah dolžna vrniti; gl. prav tam.

¹⁰ Zveznemu izvršnemu svetu Jugoslavije so udeleženci zborovanja posredovali resolucijo z zahtevo po izpolnitvi arhivskih sporazumov z Avstrijo; gl. prav tam, str. 36.

¹¹ Sklepi: 1. Društvo bo v prihodnje namenilo posebno skrb izobraževanju arhivskih delavcev in uredilo šolanje zanje; 2. Objavilo referate zborovanja; 3. Ustanovilo arhivski časopis; 4. Izdelala načela za izvedbo programa raziskovanja, evidentiranja in reproduciranja arhivskega gradiva zunaj Slovenije, ki je pomembno za zgodovino Slovencev; 5. Sprejem resolucije glede izpolnitve arhivskega sporazuma iz leta 1923 in Protokola iz leta 1958 z Avstrijo ter vrnitev gradiva stare občine Koper, ki je bilo med drugo svetovno vojno odpeljano v Italijo; gl. prav tam, str. 37.

¹² Drnovšek et al.: *Arhivsko gradivo v Sloveniji po osvoboditvi*, str. 5–144.

Oblikovani sklepi: 1. Zagotovitev kadrovske in materialne pogojev za zavarovanje gradiva poveljne dobe; 2. Odprava problema zunanje službe in odbiranje gradiva; 3. Preučitev možnosti uporabe novih tehničnih sredstev v sistemu informiranja; 4. Vključitev v projekt Zgodovina Slovencev 1945–1976; 5. Zakonsko urediti dostopnost gradiva po letu 1945; gl. Oblak-Čarni et al.: *ADS – 40 let*, str. 38.

¹³ Vrbnjak: IX. zborovanje arhivskih delavcev Slovenije v Radencih, str. 87.

Zborovanje se je končalo brez izoblikovanih sklepov; gl. Oblak-Čarni et al.: *ADS – 40 let*, str. 39.

¹⁴ Kološa: X. zborovanje Arhivskih delavcev Slovenije – Ankaran, 21.–23. 10. 1981, str. 167.

Posebni sklepi zborovanja ni izoblikovalo; gl. Oblak-Čarni et al.: *ADS – 40 let*, str. 39.

XI.	1983	Čatež ob Savi	Peter Klasinc	Urejanje arhivskega gradiva družbeno-političnih organizacij in društev po 1945. ¹⁵
XII.	1985	Ormož	Kristina Šamperl Purg	Arhivsko gradivo na področju otroškega varstva in socialnega skrbstva, šolstva in izobraževanja, zdravstva ter kulture. ¹⁶
XIII.	1987	Portorož	Ivanka Zajc Cizelj	Valorizacija dokumentarnega gradiva. ¹⁷
XIV.	1991 ¹⁸	Škofja Loka	Lilijana Vidrih Lavrenčič	Varstvo arhivskega gradiva v luči bodoče zakonodaje. ¹⁹
XV.	1993	Nova Gorica	Marjeta Matijević	Strokovna obdelava arhivskega gradiva upravnih in sodnih organov. ²⁰
XVI.	1994	Radenci	Milica Trebše Štolfa	Arhivsko gradivo gospodarstva pri nas in v tujini. ²¹

- ¹⁵ Ciglar: Poročilo o XI. Zborovanju Arhivskih delavcev Slovenije v Čatežu ob Savi, str. 149. Ob koncu zborovanja je bila posredovana resolucija z izrazi podpore v Novo Gorico kolegom ob poplavi v arhivu in v Celje v podporo kolegom v prizadevanju za gradnjo novih arhivskih prostorov; gl. Oblak-Čarni et al.: *ADS – 40 let*, str. 40.
- ¹⁶ Sprejeti sklepi: 1. Objava referatov v glasilu društva; 2. Na podlagi strokovnih navodil pristojnih arhivov naj institucije s področja družbenih dejavnosti, ki hranijo arhivsko gradivo, same pišejo gradivo, ki ga hranijo (muzeji, knjižnice, galerije ...); 3. Na podlagi 2. točke naj se izda enaka publikacija, kot so jo izdali arhivi (Arhivski fondi in zbirke v SFRJ), popisano po načelih arhivistike; 4. Izobraževanje delavcev, ki rokujejo z dokumentarnim gradivom, naj bo za vse obvezno in enako, ne glede na delovno mesto. Vse arhivsko gradivo, ne glede na hrambo, se mora obdelati po enaki metodologiji; 5. Organizirati je treba več posvetovanj z družbenimi organizacijami, da se bolje spozna njihovo delo; 6. Več neposrednega sodelovanja pri reševanju strokovno-tehničnih problematik v arhivih; 7. Pregled realizacije sklepov in zaključkov na zborovanju čez dve leti in 8. Referati, ki niso bili predstavljeni, naj se preberejo na strokovnem posvetovanju v letu 1986; gl. Šamperl-Purg: Poročilo o XII. zborovanju arhivskih delavcev Slovenije – Ormož, 24.–26. oktobra 1985, str. 130.
- ¹⁷ Šuštar: XIII. zborovanje slovenskih arhivskih delavcev v Portorožu, str. 97. Posebni zaključki niso bili izoblikovani; gl. Oblak-Čarni et al.: *ADS – 40 let*, str. 42.
- ¹⁸ Leta 1989 je ADS bilo organizator Zveznega posvetovanja arhivskih delavcev Jugoslavije v Postojni, kjer so razpravljali o naslednjih temah: Življenje in delo dr. Franceta Prešerna; Razmejitve arhivskega gradiva med arhivi, muzeji in bibliotekami ter Dosedanje izkušnje avtomatske obdelave podatkov v arhivski službi. Gl. Kozina: Zvezno posvetovanje arhivskih delavcev Jugoslavije v Postojni, str. 69.
- ¹⁹ Šuštar: Škofjeloško zborovanje Arhivskih delavcev Slovenije, str. 96. Posebnih zaključkov oziroma sklepov zborovanje ni povzelo; gl. Oblak-Čarni et al.: *ADS – 40 let*, str. 44.
- ²⁰ Sprejet je bil sklep, da se za obravnavo pisarniškega poslovanja ustanovi za področje uprave posebna skupina strokovnjakov iz vseh arhivov, ki delajo na pisarniškem poslovanju; gl. prav tam.
- ²¹ Sprejeti sklepi: 1. Postopek sprejemanja nove arhivske zakonodaje je prepočasen. V fazi denacionalizacije nekdanje družbene lastnine je arhivsko in dokumentarno gradivo ogroženo; 1a. Arhivska matična služba mora dejavno sodelovati pri oblikovanju zakonov, ki posegajo na področje varovanja arhivskega gradiva; 2. Priprava podzakonskih aktov, ki bodo urejali vprašanje arhivskega gradiva gospodarskih organizacij – tistih, ki so ali bodo v državni lasti; 3. V fazi prehoda v zasebno lastnino je treba zagotoviti »prehodne« ali »vmesne« arhive oziroma izoblikovati izhodišča za hrambo arhivskega in dokumentarnega gradiva v obliki depozitov; 4. Urediti vprašanje financiranja dejavnosti ob »prisilnih« prevzemih oziroma stečajih družb; 5. Na državni ravni je treba urediti vprašanje dokumentarnega gradiva Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje ter doreči, kdo je dolžan poskrbeti za tovrstno gradivo (plače, personalne mape ...); 6. Pri popisovanju arhivskega gradiva gospodarstva naj se vnaprej prouči najprimernejša oblika obdelave glede na vrsto in vsebino gradiva; 7. Ustanovi naj se skupina za gospodarstvo pri matični službi (medarhivska delovna skupina); 8. Vrednotenje, ugotavljanje in evidentiranje klasičnega ter strojno berljivega arhivskega gradiva je prednostna naloga slovenske arhivske teorije in prakse; 9. Potreba po študijskem pristopu reševanja odprtih vprašanj glede novih nosilcev informacij na področju arhivskega gradiva gospodarstva; 10. Odprta vprašanja na področju vrednotenja ali ohranjanja strojno berljivih dokumentov je treba reševati s pomočjo tujih izkušenj ob upoštevanju slovenskih posebnosti; gl. Tršan: XVI. posvetovanje Arhivskega društva Slovenije, Radenci 10.–11. 11. 1994.

XVI. ²² _{24 25 26 27}	1995	Ptuj	Milica Trebše Štolfa	Arhivi in javnost. ²³
XVII.	1997	Celje	Marija Hernja Masten	Skrite dragocenosti v arhivskih fondih. ²⁴
XVIII.	1998	Gozd Martuljek	Marijan Gerdej	Arhivi in računalništvo. ²⁵
XIX.	2000	Bovec	Metka Bukošek	Kulturne ustanove in arhivsko gradivo – Arhivi in marketing – Računalniško popisovanje arhivskega gradiva v praksi. ²⁶
XX.	2001	Ptuj	Metka Bukošek	Arhivi in uporabniki – Arhivi in zgodovinopisje. ²⁷

²² Tako zborovanje 1994 kot 1995 nosita enako oznako, torej XVI. Kot je razvidno iz preteklih prispevkov tedanje predsednice in kolegov, ki so se zborovanja v Radencih udeležili, zborovanje ni najbolj uspelo. Bilo je precej odpovedi na strani referentov in gostov, zato so se zadeve delno izvedle šele v letu 1995 na Ptuj in kot so pojasnile staroste našega društva, lahko govorimo o zborovanju na Ptuj kot o nadaljevanju zborovanja v Radencih, čeprav z drugačno tematiko; gl. Trebše-Štolfa: O delu arhivskega društva Slovenije, str. 153; Lačen-Benedičič in Budna: Še o 16. posvetovanju Arhivskega društva Slovenije v Radencih, str. 132–133.

²³ Sprejeti sklepi na *področju vsakdanjih stikov*: 1. Pripravijo naj se navodila za uporabo tistega arhivskega gradiva, ki vsebuje osebne podatke; 2. Priprava prispevka o delu v čitalnicah in preučitev delovnega časa v čitalnicah.

Sprejeti sklepi na *področju pedagoškega dela*: 1. Arhivi naj pripravijo in ponudijo izobraževalnim ustanovam program za spoznavanje njihovega dela in arhivskega gradiva; 2. ADS naj organizira seminar za učitelje; 3. Društvo naj izpelje izdelavo videokasete kot učnega pripomočka s predstavitvijo slovenskih arhivov; 4. Društvo naj predlaga Zavodu za šolstvo RS začetek pouka zgodovine kot samostojnega predmeta že v petem razredu.

Sprejeti sklepi na *področju publicistične dejavnosti*: 1. V Arhivih naj se objavijo referati o kategorijah arhivskega gradiva za 15. in 16. stol. ter povzetki tujih izkušenj; 2. O problematiki objav arhivskih virov naj se spregovori na posvetovanju, kjer naj se pripravijo smernice na tem področju arhivske dejavnosti; 3. Društvo naj organizira posvetovanje o pripravi navodil za izdajanje inventarjev z osnovnimi elementi in arhivskih vodnikov glede na možne medijske oblike; 4. Društvo naj organizira pripravo in izdajo terminološkega slovarja; 5. Društvo naj sodeluje pri pripravi navodil za vključevanje arhivov v mednarodne računalniške mreže; 6. Društvo organizira pripravo bibliografije publikacij, ki so jih izdali arhivi od leta 1982.

Sprejeti sklepi na *področju razstavne dejavnosti*: 1. Pri vsaki razstavi naj bo izdana vsaj zloženska s seznamom razstavljenih dokumentov; gl. Tršan: Priporočila in sklepi XVI. posvetovanja arhivskih delavcev na Ptuj od 27.-29.9.1995 z naslovom Arhivi in javnost, str. 111.

²⁴ Sprejeti sklepi: 1. Predlog Zakona o varstvu kulturne dediščine vključuje tudi arhivsko gradivo, zato je treba pristojne službe obvestiti, da imajo arhivi svoj zakon, ki ureja njihovo področje delovanja; 2. Predlog teme za XVIII. zborovanje: Izobraževanje na novih nosilcih informacij; gl. Radulovič: XVII. Zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Celje 8.–10. 10. 1997, str. 224.

²⁵ Sprejeti sklepi: 1. Izdelava poročila o popisih, inventarjih, avtorskih vodnikih na elektronskih medijih v arhivih; 2. Enotna izdelava terminologije na podlagi izpopolnjenega slovarja iz strani Mednarodnega arhivskega sveta; 3. Pomemben cilj slovenske arhivistike in prakse na področju informacijske tehnologije naj bo v uravnoteženem razvoju informacijske tehnologije v vseh arhivih; gl. Gerdej: O delu Arhivskega društva Slovenije – 18. posvetovanje, Gozd Martuljek, 7.–9. 10. 1998, str. 97.

²⁶ Sprejeti sklepi: 1. ADS naj ustanovi skupino za popisovanje arhivskega gradiva v nearhivskih institucijah (muzeji, knjižnice in zavodi za varstvo kulturne dediščine); 2. Društvo naj izda Vodnik po arhivskem gradivu v nearhivskih institucijah; 3. V nearhivskih institucijah naj zaposlijo delavce za delo z arhivskim gradivom, ki se bodo usposobili v arhivih; 4. Gradivo mora biti dostopno vsem raziskovalcem in popisano po enotnih merilih; 5. Ustanovi se interdisciplinarno strokovno svetovalno telo za usmerjanje darovalcev arhivskega gradiva; 6. Društvo doda k finančnemu vrednotenju postavko za promocijo; 7. Prizadevanje za več projektnega dela v arhivih; 8. Društvo naj ustanovi delovno skupino za ugotavljanje vrste in načina marketinga v arhivih; 9. Komisija strokovnjakov za računalništvo upošteva mnenja razpravljalcev na posvetovanju; 10. Poda se apel ministrstvu za dvig plač po kolektivni pogodbi v arhivih; 11. Z namenom izboljšanja finančnega položaja se društvo priključi k sindikatu; 12. Predlog teme za naslednje zborovanje bi se nanašal na vrednotenje dela v arhivih; gl. Gombač: O delu arhivskega društva Slovenije, str. 182–183.

²⁷ Bukošek: O delu Arhivskega društva Slovenije, str. 143–144.

Sklepi: 1. Treba je ustanoviti komisijo za popis arhivskega gradiva v nearhivskih institucijah in izdati vodnik po tem gradivu; 2. Za arhivsko gradivo v teh institucijah morajo skrbeti arhivisti ali v arhivu usposobljeni delavci; 3. Gradivo mora biti dostopno vsem raziskovalcem in popisano na podlagi enakih meril; 4. Ustanoviti interdisciplinarno telo, ki bi usmerjalo daroval-

XXI.	2003	Koper	Aleksandra Pavšič Milost	Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb – Info-Arh. ²⁸
XXII.	2005	Murska Sobota	Mira Hodnik	Varstvo arhivskega gradiva privatne provenience.
XXIII.	2007	Velenje	Mirjana Kontestabile Rovis	Razmere v arhivskih depojih (ne)znano v arhivskih fondih in zbirkah – Medarhivsko sodelovanje.
XXIV.	2009	Dolenjske Toplice	Mirjana Kontestabile Rovis	Izobraževanje arhivskih delavcev in zaposlenih pri ustvarjalcih arhivskega gradiva – Arhivski depoji – Elektronsko arhiviranje in informatizacija v arhivih.
XXV.	2011	Ptuj	Katja Zupanič	Primeri različnih praks v slovenskih arhivih.
XXVI.	2013	Nova Gorica	Gordana Šövegeš Lipovšek	Standardizacija (p)opisov arhivskega gradiva in uskladitev strokovnih praks v Slovenskih javnih in cerkvenih arhivih.
XXVII.	2015	Ptuj	Sonja Jazbec	Arhivi na razpotju.
XXVIII.	2017	Portorož	Aleksandra Pavšič Milost	Človeški viri v arhivih in novi izzivi v zvezi z e-gradivom.
XXIX.	2019	Maribor	Hana Habjan	Vzpostavitev registra ustvarjalcev arhivskega gradiva.
XXX.	2021	Rimske Toplice	Matej Muženič	Hibridni arhivi v luči izvajanja arhivske javne službe.
XXXI.	2023	Bohinjska Bistrica	Aleš Jambrek	Arhivi kot centri informacij: Možnosti in priložnosti uporabe digitalnih tehnologij pri ohranjanju, uporabi in promociji arhivskega gradiva.

Zborovanja od XXII.-XXXI.

Gre za srečanja, ki še niso bila povzeta v jubilejnih številkah revije *Arhivi*, zato bodo v skladu z dogovorom predstavljena v tem prispevku. Vsa zborovanja so bila podrobno že predstavljena v Arhivih ali na spletni strani društva, zato bodo v članku povzeti zgolj referati, morebitne zanimivosti in sklepi vsakega dogodka.

XXII. zborovanje v Murski Soboti: Varstvo arhivskega gradiva privatne provenience

Odziv na zborovanje je bil velik, saj je tema bila aktualna. Predstavljenih je bilo kar triindvajset referatov. Zborovanja, ki ga je društvo organiziralo ob pomoči Pokrajinskega arhiva Maribor, se je udeležilo 110 ljudi, vendar se žal ustvarjalci zasebnega arhivskega gradiva povabilu za sodelovanje niso odzvali.²⁹

ce pri izročanju gradiva; 5. Pri finančnem načrtovanju v arhivih je treba dodati postavko za promocijo; 6. Prizadevanje za več projektne dela v arhivih; 7. IO ADS naj ustanovi delovno skupino za ugotavljanje vrste in načina marketinga; 8. Komisija za računalništvo naj upošteva mnenja razpravljavcev na tem zborovanju; 9. Društvo naj apelira na Ministrstvo za kulturo RS za dvig plač v arhivih; 10. Arhivski delavci naj se vključijo v sindikat v okviru društva, da bi tako enotno nastopali v enem sindikatu; 11. Tema prihodnjega zborovanja naj bo razprava o vrednotenju dela v arhivih; gl. Oblak-Čarni: ADS v letih 1994–2004 – Ob petdesetletnici društva, str. 12.

²⁸ Pavšič Milost: O delu Arhivskega društva Slovenije, str. 347.

Sprejeti sklepi: 1. Statusa in organizacije slovenskih državnih arhivov se ne bo spreminjalo; 2. Arhivsko gradivo tranzicije do leta 1991 je na področju uprave in pravosodja večinoma prevzeto, v celoti pa gradivo Zveze komunistov in Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, zasebno arhivsko gradivo političnih strank naj se razglasi za kulturni spomenik; 3. Info-Arh dokazuje, da bo mogoče z aplikacijo obravnavati potrebne arhivske strokovne postopke, ki bodo osnova za arhivski enotni računalniški informacijski sistem AERIS; 4. Poziv Ministrstvu za informacijsko družbo RS, da kot predlagatelj Zakona o dostopu informacij javnega značaja čim prej predlaga spremembo 39. in 40. člena Zakona o arhivskem gradivu in arhivih. Zakon naj ne posega na področje varstva arhivskega gradiva; gl. Gombač: 21. zborovanje ADS, str. 351.

²⁹ Arhiv ADS, 2004–2006, IO ADS, Zapisnik 8. redne seje IO ADS.

Andrej Hozjan je predstavil zgodovinski oris slovenskega Porabja v Republiki Madžarski in Prekmurja skozi zgodovinska obdobja ter osebne izkušnje ob delu z viri za starejšo zgodovino Prekmurja. Gordana Šovegeš Lipovšek je spregovorila o arhivskem gradivu za Prekmurje v 19. in 20. stoletju s posebnim poudarkom na madžarskih fondih, Darinka Drnovšek je govorila o političnih strankah ter njihovem dokumentarnem in arhivskem gradivu, čigar tematiki se je pridružila Ljiljana Šuštar, ki je predstavila teorijo in prakso glede varovanja arhivskega gradiva političnih strank. Aleksandra Pavšič Milost je predstavila varstvo zasebnega arhivskega gradiva gospodarskih organizacij, Nada Čibej je referirala o arhivih in arhivskem gradivu gospodarstva, Janez Kopač o arhivskem gradivu ustvarjalcev zasebnega prava s področja negospodarstva, medtem ko je Mija Mravlja predstavila zasebno arhivsko gradivo zvez društev in društev. Marjan Vogrin se je dotaknil cerkvene zakonodaje in cerkvenih arhivov, Tone Krampač je pojasnil, kako poteka varstvo arhivskega gradiva v Nadškofijskem arhivu Ljubljana, Marjan Vogrin je predstavil delo Škofijskega arhiva Koper, Igor Filipič je pojasnil spremembe organizacijskih struktur škofijske gospodarske uprave in skrb za dokumentarno gradivo, medtem ko je Ilaria Montanar primerjala delovanje škofijskih cerkvenih arhivov v Slovenji in Italiji. Mirjana Kontestabile Rovis je govorila o italijanski praksi na področju zasebnih arhivov, Živana Hečbeli o zasebnem gradivu na Hrvaškem ter Izet Šabotić o zasebnem gradivu v Bosni in Hercegovini. Mateja Jeraj in Jelka Melik sta predstavili referat o arhivskem gradivu oseb, ki so pomembne za slovensko politično zgodovino, medtem ko je Ivanka Zajc Cizelj predstavila gradivo, ki je nastalo z delovanjem posameznikov in nima statusa javnega arhivskega gradiva. Marija Grabnar je spregovorila o zasebnih zapuščinah v ARS-u, Andreja Klasinc Škofljanec je predstavila prvi primer razglasitve zasebnega arhivskega gradiva, Maja Gombač je spregovorila o arhivu Rodbine Simonič-Šlebinger iz Gornje Radgone, medtem ko je Aleksander Lavrenčič govoril o pridobivanju in materialnem varstvu ter predaji filmskega arhivskega gradiva zasebnega izvora.³⁰

Komisija za oblikovanje sklepov v sestavi Aleksandra Pavšič Milost, Mira Hodnik in Žarko Bizjak je na zborovanju podala naslednje zaključke:³¹

1. Zbornik 22. zborovanja bo posredovan vsem političnim strankam.
2. Za večjo varnost zasebnega arhivskega gradiva je treba dopolniti področno zakonodajo z določili o varovanju arhivskega gradiva in s seznamom kategorij gradiva, ki ima praviloma vedno lastnosti arhivskega gradiva.
3. Predlagatelj novega arhivskega zakona naj omogoči javno razpravo strokovni in zainteresirani javnosti.
4. Gradivo ADS se razglasi za arhivsko.
5. Zaposlenim arhivistom v zasebnih arhivih se prizna delo in omogoči napredovanje, če se zaposlijo v javnem arhivu.
6. Zaradi posledic privatizacije in lastninjenja naj se v gospodarskih družbah, kjer obstaja lastniški državni ali občinski (samoupravni) delež, arhivsko gradivo razglasi za javno;
7. ADS poziva državo, da se namenijo sredstva lastnikom razglašene arhivskega gradiva, da ti lahko izvajajo zakonske obveznosti.

XXIII. zborovanje v Velenju: Razmere v arhivskih depojih – (Ne)znano v arhivskih fondih in zbirkah – Medarhivsko sodelovanje

Na zborovanju se je predstavilo trideset referatov. Razmere v arhivskih depojih so predstavili: Dragan Matić, Tamara Javornik, Ivan Fras, Maja Deniša in Jedert Vodopivec, medtem ko so predstavili stanje arhivskih depojev po enotni metodologiji: Olga Pivk in Gašper Šmid, Sonja Anžič in Barbara Pešak Mikec,

³⁰ Bizjak et al. (ur.): *Varstvo arhivskega gradiva privatne provenience*, str. 5–120.

³¹ Sklepi 22. zborovanja ADS, Murska Sobota, 12.–14. oktober 2005.

Judita Šega, Jožica Bajgot in Nina Gostenčnik, Borut Batagelj in Sonja Jazbec, Zdenka Bonin in Mirjana Kontestabile Rovis, Metka Nusdorfer Vuksanović, Damjan Lidental in Katja Zupanič, Blaž Otrin, Igor Filipič in Ilaria Montanar ter Tatjana Dekleva.

V okviru tematike (Ne)znano v arhivskih fondih in zbirkah so sodelovali: Danijela Juričić Čargo in Lilijana Žnidaršič Golec, Hedvika Zdovc, Ljuba Dornik Šubelj, Ivanka Zajc Cizelj, Marta Rendla, Marijan Gerdej, Roman Marinko in Marta Rau Selič.

Na področju Medarhivskega sodelovanja so referate predstavili: Jože Ciperle, Vida Pavliček, Nataša Budna Kodrič, Jelka Melik, Flavio Bonin, Matjaž Lulik in Drago Trpin.³²

Komisija za oblikovanje sklepov v sestavi Metka Bukošek, Nataša Budna Kodrič, Bojan Cvelfar, Mirjana Kontestabile Rovis, Judita Šega in Jedert Vodopivec so podali sklepe:³³

1. Metodologija za oceno pogojev materialnega varstva je uporabna in se uporabi za opis ostalih depojev. Priporočati jo je mogoče tudi ustvarjalcem, pritegniti slovenske univerze k sodelovanju in arhive iz sosednjih držav.³⁴
2. Za delovanje strokovnih delovnih skupin je treba pripraviti pravno podlago in spodbujati njihovo nadaljnje delo ter pripraviti strategijo razvoja slovenske arhivistike.
3. ADS v primeru sprejetja pokrajinske zakonodaje podpira predlog, da bi pokrajinski arhivi delovali v okviru pokrajinskih uprav in da se finančna sredstva prenesejo na pokrajino, kjer je sedež regionalnega arhiva.

³² Cvelfar et al. (ur.): *Razmere v arhivskih depojih – (Ne)znano v arhivskih fondih in zbirkah – Medarhivsko sodelovanje*, str. 5–249.

³³ Sklepi 23. arhivskega zborovanja v Velenju, 12. oktober 2007.

³⁴ Da bi se izognili napakam pri pridobivanju in obnovi arhivskih skladišč, bi bilo nujno potrebno: 1. V prihodnje ob pridobivanju novih arhivskih depojev zagotoviti, da arhivi dejavno sodelujejo pri nastajanju projektne naloge, gradbenega načrta, so vključeni v nadzor izvedbe gradnje in sodelujejo pri prevzemu dokončane stavbe; 2. Opraviti temeljito revizijo načrtov pred začetkom del, pri kateri morajo dejavno sodelovati tudi predstavniki arhiva. V tej fazi je še mogoče odpraviti pomanjkljivosti, ki jih projektant v načrtu ni zajel, pri čemer so za opravljanje arhivske službe in varstvo arhivskega gradiva bistvenega pomena; 3. Treba je doseči, da odgovorni arhivisti in projektanti upoštevajo vse potrebne predpise o materialnem varstvu arhivskega gradiva; 4. V projektu načrtovanih del mora biti predviden maksimalni obseg gradbenih, inštalaterskih in obrtniških del, ki brez uporabe klimatskih naprav zagotavljajo ustrezne klimatske pogoje za trajno hrambo arhivske dediščine. Vsa naknadno izvedena dela, ki se med gradnjo ali po njej pokažejo kot nujno potrebna, zahtevajo znatna dodatna sredstva, kar povzroči, da izpadejo druga pomembna dela. Praksa je pokazala, da so pomanjkljivo izvedena gradbena dela praktično nepopravljiva; 5. Dejavno sodelovanje prihodnjega uporabnika prostorov z izvajalci del in s financerjem. Žal se prepogosto dogaja, da prihodnjih uporabnikov, ki niso investitorji in s tem tudi ne financerji, izvajalci del sploh ne upoštevajo. Ker niso stranka v postopku, niso vabljeni niti na tehnični prevzem adaptiranih prostorov; 6. Neodvisni nadzor del mora biti v korist prihodnjega uporabnika; 7. Obvezna vključenost arhivske inšpekcijske službe pri celotnem projektu. Nedopustno je, da inšpektor za arhivsko gradivo ni vabljen na tehnični pregled objekta, tako kot npr. zdravstveni, sanitarni, požarni in drugi inšpektorji. Arhivsko gradivo vendarle zahteva svojevrstne pogoje, določene z normativnimi akti; 8. Smiselnost adaptacij starih stavb v arhivsko skladišče je pogosto vprašljiva. Zlasti je problematična nosilnost stropov in hidroizolacije kletnih in polkletnih prostorov; 9. Funkcionalnost prostorov se pri novogradnjah lahko povsem prilagodi prihodnjim uporabnikom in potrebam delovnega procesa, pri adaptacijah je končni rezultat le skupek bolj ali manj sprejemljivih kompromisov in prilagoditev obstoječi arhitekturi; 10. Pri novogradnjah, namenjenih za arhivska skladišča, je treba strogo spoštovati pravila gradbene fizike ter uporabljati klasične materiale in tehnike, pri čemer je treba vedeti, da je taka gradnja kratkoročno dražja, vendar se dolgoročno ekološko in ekonomsko izkaže kot upravičena; 11. Časovna usklajenost del med več uporabniki stavbe bi pripomogla k zmanjšanju podvajajočih se del, nemotenosti delovanja: izpadi elektrike, vklopi alarmov... 12. Odgovornost za slabo opravljena dela. Ni pomembno, da so dela izvedena v okviru predvidenih finančnih kalkulacij, ampak da so dobro opravljena. Če niso, je treba dokazati napake, najti krivca in ga ustrezno kaznovati; gl. prav tam.

4. ADS podpira ugovor in pripombe zoper namero, da bi bila delovna mesta v arhivih uvrščena v nižje plačilne razrede kot v muzejih in knjižnicah ter predlaga popravek k razvrstitvi in uskladitvi z muzeji in s knjižnicami.
5. Ponovno pozvati Ministrstvo za kulturo in zunanje zadeve RS glede restitucije arhivskega gradiva, ki je po 2. s. v. ostalo v rokah Italije.
6. Razpis za dejavno sodelovanje na zborovanju arhivistov je javen. Prijavi se lahko vsak, prijavljenih referentov naj se administrativno ne onemogoča.³⁵

XXIV. zborovanje v Dolenjskih Toplicah: Izobraževanje arhivskih delavcev in zaposlenih pri ustvarjalcih arhivskega gradiva – Arhivski depoji – Elektronsko arhiviranje in informatizacija v arhivih

Izobraževanje arhivskih delavcev in zaposlenih pri ustvarjalcih arhivskega gradiva so obravnavali: Vesna Gotovina, Ljiljana Šuštar, Marija Grabnar, Borut Batagelj in Mirjana Kontestabile Rovis, medtem ko so o izobraževanju arhivistov spregovorili: Peter Horsman, Alexander Hecht, Hrvoje Stančić, Hanna Krajevská, Branko Bubenik, Mitja Sadek in Jelka Melik. Prav tako je beseda tekla o vseživljenjskem izobraževanju: Helena Pečko Mlekuš, Rajka Bućin, Aleksander Lavrenčič in Janez Kopač.

Elektronsko arhiviranje in informatizacija v arhivih je bila tema, pri čemer so svoje referate predstavili: Robert Korošec, Tatjana Hajtnik, Marjan Antončič, Vladimir Drobnjak in Nada Čibej, medtem ko sta o elektronskih arhivih razpravljala Branko Godec in Sandi Rožman.

K razpisani temi o arhivskih depojih so svoj del prispevali: Aleksandra Serše, Ivan Šijanec, Marijan Križman in Dragan Matić.³⁶

Sprejeti sklepi:

1. Ustanoviti je treba medarhivsko strokovno skupino za pripravo vseživljenjskega izobraževanja zaposlenih v arhivih.
2. Pravilnik o dodelitvi kreditnih točk za izobraževanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, ima pomanjkljivosti. Razvidno je, da arhivist, ki organizira taka izobraževanja, mora obvladati tako praktična kot teoretična znanja s področja prava, e-arhiviranja, zunanje službe, arhivskih predpisov iz zakonodaje ustvarjalca. Zato je bil podan predlog, da naj komisija, ki odloča o dodelitvi kreditnih točk, sestavlja več oseb, z zgoraj omenjenimi znanji, saj bo le tako sistem preglednejši, bolj strokoven in pravičnejši.
3. Udeleženci zborovanja so podprli dejavnosti, ki bodo pripeljale do izgradnje enotne podatkovne zbirke o arhivskem gradivu po načelih vzajemnosti, ki bo temelj skupnemu informacijskemu sistemu javne arhivske službe;
4. Društvo bo na Ministrstvo za zunanje zadeve RS naslovilo pobudo za apel na italijansko stran, da čim prej določi pooblaščen osebo za pogajanja o slovensko-italijanski restituciji arhivskega gradiva. V prihodnje bi bila imenovana še ekspertna skupina.
5. Imenovana naj bo posvetovalna skupina, ki bo spremljala in sodelovala pri projektiranju ter izvedbi investicij v arhivske stavbe pri Ministrstvu za kulturo RS.³⁷

³⁵ Hodnik: Sklepi 23. zborovanja Arhivskega društva Slovenije, str. 178–179.

³⁶ Himmelreich et al. (ur.): *Izobraževanje arhivskih delavcev in zaposlenih pri ustvarjalcih arhivskega gradiva – Arhivski depoji – Elektronsko arhiviranje in informatizacija v arhivih*, str. 3–161.

³⁷ Sklepi 24. arhivskega zborovanja v Dolenjskih Toplicah, 14.–16. oktober 2009.

Na podlagi izkušenj pri izpeljavi srečanja je bilo podanih več predlogov za izboljšanje prihodnjih zborovanj in se nanašajo na trajanje dogodka kot takšnega, na obliko podajanja referatov oziroma izobraževalnih vsebin ter na oblikovanje zbornika. In sicer: skrajšanje posvetovanja na dva dni, organizacija dela v delavnicah in priprava zbornika povzetkov referatov. Odmevnejši referati bi imeli možnost naknadne objave v strokovni reviji *Arhivi* po merilih, ki jih postavlja uredniški odbor revije.³⁸

XXV. zborovanje na Ptuj: Primeri različnih praks v slovenskih arhivih

Predstavljenih je bilo dvanajst referatov. Zborovanje je bilo prvi dan plenarno, medtem ko je drugi dan potekalo v obliki delavnic. Prve tri delavnice: Vrednotenje in stiki z ustvarjalci; Delo v čitalnici, arhivska terminologija in pripomočki ter Učna ura v arhivu, so potekale istočasno, medtem ko se je četrta: Delo inšpekcijske službe začela šele po odmoru. Dogodek je bil zastavljen tako, da je bilo možno slediti tematiki, ki je udeleženca zanimala, ter nudil ogromno prostora za diskusijo, pretok informacij in oblikovanje stališč.³⁹

Referate so predstavili: Dragan Matić je spregovoril o arhivski javni službi med politiko in stroko, Karsten Jedlitschka je predstavil arhiv Stasija – tako v preteklosti kot v prihodnosti, Ljuba Dornik Šubelj je primerjala različne prakse med slovenskimi in tujimi arhivi, Boštjan Gaber in Damjan Pirnar sta predstavila pogled ponudnika na postopek pridobitve in vzdrževanja akreditirane storitve, Marjana Kos je govorila o nevidnih arhivih, Bojana Aristovnik in Mojca Horvat sta spregovorili o učni uri v ZAC in PAM, Luka Mezek je govoril o stikih z uporabniki v čitalnici PAK, Zdenka Semlič Rajh in Miroslav Novak sta predstavila aktualne problematike slovenske arhivske terminologije, Aleksandra Pavšič Milost je pojasnila reševanje določenih vprašanj vrednotenja dokumentarnega gradiva in prevzemanje arhivskega gradiva pri gospodarskih organizacijah v slovenskih arhivih. Marija Grabnar je predstavila vrednotenje zdravstvene dokumentacije – problemi in izzivi, Deborah Rogoznica in Vladimir Drobnjak sta govorila o uporabi aplikacije ARIS pri delu z ustvarjalci na področju uprave in pravosodje v PAK, medtem ko je Maja Gombač spregovorila o vlogi arhivista kot inšpektorja in ustvarjalca, ki je razpet med zakonodajo in prakso.⁴⁰

Sprejeti sklepi:

1. Udeleženci zborovanja so podprli razvoj pedagoške dejavnosti v arhivih in predlagajo svetu direktorjev ustanovitev medarhivske strokovne skupine za arhivsko pedagoško dejavnost.
SEKCIJA 1
2. Usklajena strokovna terminologija je osnova vsakega strokovnega in znanstvenega dela. V sodelovanju med ADS in svetom direktorjev se ustanovi delovna skupina za pripravo zasnove terminološkega slovarja in besedilnega korpusa slovenske arhivistike.
3. Svetu direktorjev se predlaga ustanovitev delovne skupine za pripravo skupne metodologije za izdelavo vodnikov po arhivskih fondih in zbirkah.
SEKCIJA 2
4. Pri prevzemanju gradbenih načrtov je poleg Projektov za pridobitev gradbenega dovoljenja (PGD) nujno prevzemati tudi Projekte izvedenih del (PID). To gradivo naj se prevzema tako od upravnega organa kot tudi od investitorja.
5. Medarhivska skupina za zdravstvo in socialne zadeve naj pripravi poziv ustvarjalcem gradiva na področju zdravstva za oblikovanje seznama vrst gradiva zdravstvene dokumentacije.

³⁸ Arhiv ADS, 2008–2010, IO ADS, Zapisnik 7. redne seje IO ADS, str. 1.

³⁹ Arhiv ADS, 2010–2012, IO ADS, Zapisnik 6. redne seje IO ADS, str. 1–2.

⁴⁰ Bonin et al. (ur.): *Primeri različnih praks v slovenskih arhivih*, str. 5–129.

6. Treba je natančneje opredeliti dokumentarno gradivo z rokom hrambe trajno.
SEKCIJA 3
7. Ob vseh investicijah v arhivsko infrastrukturo se že na začetku vključi inšpektor za arhive.
8. Inšpektor za arhive se poveže z medarhivskimi delovnimi skupinami in skuša vplivati na to, da bi investicije, ki jih izvajajo posamezna ministrstva, upoštevale veljavne standarde materialnega varstva.⁴¹

XXVI. zborovanje v Novi Gorici: Standardizacija (p)opisov arhivskega gradiva in uskladitev strokovnih praks v slovenskih javnih in cerkvenih arhivih

Referate so predstavili: Gordana Žurga, ki je spregovorila o pogledu na arhivsko službo skozi kakovost, odličnost in družbeno odgovornost, Zdenka Semlič Rajh in Miroslav Novak sta predstavila merjenje rezultatov uspešnosti pri izgradnji arhivskih podatkovnih zbirk s kvantitativno-kvalitativno metodo, Bojan Himmelreich je spregovoril o razvrščanju fondov društev, zvez društev in družbenih organizacij v slovenskih regionalnih arhivih, medtem ko so Bojana Aristovnik, Bojan Himmelreich in Kristina Tekavc skupaj ugotavljali, kako se izvajajo določbe iz pravilnika o strokovni usposobljenosti uslužbencev javno-pravnih oseb in delavcev ponudnikov storitev, ki delajo z dokumentarnim gradivom v ZAC. V nadaljevanju je Hedvika Zdovc spregovorila o popisovanju fondov uprave v vzajemno podatkovno zbirko slovenskih regionalnih arhivov v ZAC, Vladimir Drobnejak je referiral o reševanju praktičnih problematik ob spremembah v strukturi fonda s pomočjo aplikacije ARIS, Zdenka Bonin in Deborah Rogoznica sta razpravljali o urejanju in popisovanju rodbinskega fonda Gravisi v PAK, Mojca Grabnar in Lucija Planinc sta govorili o problematikah vrednotenja, popisovanja in tehnične ureditve fotografskega gradiva Onkološkega inštituta, medtem ko je Natalija Glažar spregovorila o arhivih v digitalni dobi oziroma kakšno je stanje držav članic EU in arhivov Evropske komisije. Katarina Kraševc je referirala o pisni kulturni dediščini glasbene provenience pri nas, Aleksander Lavrenčič je predstavil popisovanje gradiva v televizijskem arhivu, medtem ko je Simona Ješelnik za zaključek spregovorila o gledališki in filmski dokumentaciji Centra za teatrologijo in filmologijo Akademije za gledališče, radio, film in televizijo.⁴²

Na zborovanju je bila med drugim predstavljena tudi Spomenica o ureditvi vprašanj arhivov z Republiko Italijo, s katero je ADS opozoril Vlado RS na nerešeno problematiko.⁴³

Izvedena je bila okroglo miza o spremembah ZVDAGA, saj je tematika v tistem času bila najaktualnejša. Vodila jo je Nada Čibej kot predsednica strokovne komisije za sestavo novele ZVDAGA.⁴⁴

Sprejeti sklepi:

1. Predstavniki ADS in predstavniki arhivov, ki jim pripada odneseno arhivsko gradivo v Italijo, se sestanejo s predstavniki Ministrstva za zunanje zadeve RS, kjer bo ta problematika podrobno predstavljena.
2. Treba si je prizadevati za kakovost produktov arhivskega strokovnega dela s posebnim poudarkom na zajetih popisih v vzajemni podatkovni zbirki. V ta namen si je treba prizadevati za razvijanje znanstvenih metod arhivskega dela.

⁴¹ Sklepi 25. zborovanja ADS na Ptuj 10.–11. 10. 2011.

⁴² Bonin et al. (ur.): *Standardizacija (p)opisov arhivskega gradiva in uskladitev strokovnih praks v Slovenskih javnih in cerkvenih arhivih*, str. 3–122.

⁴³ Arhiv ADS, 2012–2013, IO ADS, Zapisnik 3. redne seje IO ADS, str. 1.

⁴⁴ Arhiv ADS, 2013–2014, IO ADS, Zapisnik 2. (dopisne) seje IO ADS, str. 1.

3. Ne glede na to, kdo in kje hrani arhivsko gradivo, mora biti slednje popisano kakovostno (v skladu s standardi), da bo dostopno vsem potencialnim uporabnikom;
4. Dopolni se klasifikacija fondov v vzajemni podatkovni zbirki SIRA.net ter uskladi med regionalnimi arhivi in ARS; nato se popravki tudi vnesejo.
5. Začne se postopek za pripravo novega Pravilnika o strokovni usposobljenosti uslužbencev javnopravnih oseb in delavcev ponudnikov storitev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, v katerem naj se opredeli tudi način preverjanja zbiranja kreditnih točk uslužbencev.
6. ADS poda svojo formalno podporo k obstoječemu mednarodnemu arhivskemu predlogu o spremembah nove uredbe o varstvu osebnih podatkov, ki je formuliran v obliki pravnega aneksa k dopolnitvi 83. člena uredbe, in si s tem prizadeva za dosedanji obseg trajne ohranitve osebnih podatkov in kompromisni predlog glede pravice do popravka. Ta podpora se pošlje pristojni slovenski delegaciji, ki nas zastopa v pogajanjih o uredbi.
7. Za standardizacijo popisovanja gradiva v luči boljše in lažje izmenjave podatkov naj si prizadevajo ne samo javni arhivi, temveč tudi specialni.⁴⁵

XXVII. zborovanje na Ptuju: Arhivi na razpotju

Zborovanje je bilo namenjeno izobraževanju arhivskih delavcev, reševanju posameznih strokovnih vprašanj in poglobljanju strokovnih znanj. Posvetovanje je bilo pestro, saj je postreglo z zanimivo paleto prispevkov. V dveh dneh se je namreč zvrstilo kar devetnajst referatov. Prav tako je bilo precej udeležencev, saj se je dogodka udeležilo 120 ljudi.

Bojan Cvelfer je spregovoril o dostopnosti arhivskega gradiva v javnih arhivih pred in po uveljavitvi ZVDAGA-A, Vanja Pfajfar in Gregor Jenuš sta se spraševala o noveli ZVDAGA in nadaljnjih korakih oziroma, kakšen je dostop do arhivskega gradiva z osebnimi podatki doma in na tujem, medtem ko je Igor Omerza predstavil novelo arhivskega zakona z vidika uporabnika. Žarko Bizjak je predstavil neskladja med arhivskim zakonom, poročilo o delu regionalnih arhivov in aplikacijo scopeArchiv. Bojana Aristovnik, Jasmina Kogovšek in Vesna Gotovina so analizirale izvedbo usposabljanj uslužbencev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, in ponudnikov storitev na primeru ARS in ZAC. Peter Pavel Klasinc je predstavil magistrski študij arhivistike in dokumentologije pri nas, medtem ko je Branka Molnar predstavila poklic evropskega arhivista kot informacijsko dokumentacijskega strokovnjaka s certifikatom. Hedvika Zdovc je govorila o strokovnem delu arhivista skozi čas in umestitev te dejavnosti v okvir javnega sektorja, Mojca Kosi je govorila o invalidih v čitalnicah slovenskih javnih arhivov, Dejan Zadravec je spregovoril o pridobivanju arhivskega gradiva z odkupom, Maja Gombač je referirala o vlogi arhivista pri materialnem varstvu gradiva, Marija Čipič Rehar je predstavila delo arhivista v NŠAL, medtem ko je Vesna Gotovina govorila o pripravi pisnih strokovnih navodilih za odbiranje arhivskega gradiva za organe javne uprave. Hana Habjan je predstavila arhivista na področju vzgoje in izobraževanja, Gorazd Stariha se je v prispevku spraševal o arhivih in razpotju, na katerem so se znašli, medtem ko sta se Zdenka Semlič Rajh in Aida Škoro Babič spraševali o prihodnosti arhivskega poklica oziroma izzivih, s katerimi se arhivist spoprijema. Jelka Melik in Mateja Jeraj sta razpravljali o vlogi arhivista in sodobni ureditvi arhivskega prava, Mojca Horvat je predstavila arhive v mreži koordinatorjev kulturno-umetnostne vzgoje, medtem ko je Tatjana Hajtnik spregovorila o napredku na poti do slovenskega elektronskega arhiva.⁴⁶

⁴⁵ Arhiv ADS, 2012–2013, Sklepi XXVI. zborovanja Arhivskega društva Slovenije v Novi Gorici.

⁴⁶ Bonin et al. (ur.): *Arhivi na razpotju*, str. 3–152.

Sprejeti sklepi:

1. Nova arhivska zakonodaja je naredila red pri uporabnikih in odpravila neupravičen strah pred nedostopnostjo gradiva.
2. Zakon je v nekaterih točkah še vedno premalo konkreten.
3. Vzpostaviti je treba enotno evidenco opravljenih izpitov uslužbencev javnopravnih oseb pri pristojnem arhivu.
4. Uvesti je treba zahtevo po dokazovanju dopolnilnega izobraževanja, kar se naj ustrezno uredi v pravilniku o usposobljenosti uslužbencev, ki upravljajo dokumentarno gradivo.
5. Vrednotenje strokovnega dela arhivistov, ki je potrebno za pridobivanje strokovnih nazivov na področju arhivistike, je neustrezno. V novem pravilniku naj se ovrednotijo tudi naloge, ki do zdaj niso bile zajete.
6. Več pozornosti bo treba nameniti invalidom glede dostopnosti do arhivskega gradiva in obstoječi infrastrukturi v skladu z zakonodajo in s priporočili EU.
7. Pristopiti je treba k odpravi problematike, s katero se srečujejo arhivisti pri ustvarjalcih ter so vezani na neskladje med področno in arhivsko zakonodajo, materialnim varstvom in pripravo pisnih strokovnih navodil.
8. Poskrbeti je treba za večjo prepoznavnost arhivista in njegovega dela znotraj družbe.⁴⁷

XXVIII. zborovanje v Portorožu: Človeški viri v arhivih in novi izzivi v zvezi z e-gradivom

Tema je bila razdeljena na dva dela, saj je bilo pod prvo predstavljeno stanje človeških virov v arhivih doma in tujini ter dodana predvidevanja za prihodnost, medtem ko so bile pod drugo temo z vidika človeških virov obravnavane izkušnje z digitalizacijo gradiva in s prevzemom elektronskega gradiva.⁴⁸

Bojan Cvelfar, Ivan Fras in Nina Gostenčnik so predstavili poklic arhivista v slovenskih arhivih – stanje in perspektive, Deborah Rogoznica je predstavila arhive in arhiviste v Italiji v digitalnem obdobju, Dunja Mušič je referirala o stanju človeških virov v arhivih nemške zvezne dežele Hessen, medtem ko sta Branka Molnar in Hana Habjan predstavili človeške vire v povezavi z elektronskim gradivom v arhivih ter analizirali raziskavo s področja človeških virov, ki upravljajo elektronsko gradivo v arhivih. Jože Škofljanec je spregovoril o kompetenčnih centrih v okviru projekta e-ARH, Tatjana Šenk je pojasnila izvedbo prevzema elektronskega arhivskega gradiva v arhiv na primeru Mestne občine Ljubljana, medtem ko je Aleksander Lavrenčič govoril o prevzemanju elektronskega gradiva v televizijskem arhivu in poklicni strukturi zaposlenih v Arhivu Televizije Slovenija. Nadaljevala sta Tone Krampač in Julija Visočnik, ki sta predstavila projekt digitalizacije matičnih knjig v NŠAL, Natalija Glažar je spregovorila o arhivih in ponovni uporabi informacij javnega sektorja, medtem ko je Aleš Veršič zaključil prvi dan srečanja z referatom o prenovljenem nacionalnem portalu odprtih podatkov Slovenije.⁴⁹

Drugi dan je bila izvedena okrogla miza, namenjena zakonodaji, ki je bila sprejeta, in to predvsem tista, ki je predstavila prakso varovanja osebnih podatkov iz 65. člena ZVDAGA. Omizje so sestavljali Bojan Cvelfar, Luka Zupanc, Gregor Jenuš in Tadej Cankar. V okviru mandata IO ADS je bila sprejeta odločitev, da se več časa nameni diskusiji in manj predavanjem, prav tako tudi, da se zborovanje več ne deli na sekcije.⁵⁰

⁴⁷ Jazbec: Sklepi 27. zborovanja ADS na Ptuj, str. 430.

⁴⁸ Pavšič Milost: 28. zborovanje ADS v Portorožu, str. 445.

⁴⁹ Pavšič Milost et al. (ur.): *Človeški viri v arhivih in novi izzivi v zvezi z e-gradivom*, str. 3–81.

⁵⁰ Arhiv ADS, 2016–2017, IO ADS, Zapisnik 4. redne seje IO ADS, str. 2.

Komisija za oblikovanje sklepov v sestavi Nada Čibej, Aleksandra Pavšič Milost in Zdenka Semlič Rajh je podala naslednje zaključke:

1. Glede človeških virov:

- ⊙ Poklicna struktura človeških virov je podobna v vseh slovenskih arhivih in podobna tudi stanju v nekaterih sosednjih državah. Na delovnem mestu arhivista prevladujejo zgodovinarji oziroma družboslovci, pri čemer v skoraj vseh arhivih čutijo potrebo po zaposlitvi informatikov oziroma računalničarjev.
- ⊙ Kadrovska zasedba v arhivih je prešibka, vodstva arhivov si zato prizadevajo za povečanje ali vsaj ohranitev sedanjega števila zaposlenih. Glede poklicne strukture zaposlenih večina arhivov tudi za prihodnost ne načrtuje večjih sprememb. V večini arhivov nameravajo tudi v prihodnje na delovna mesta arhivistov zaposlovati zgodovinarje ali delavce sorodnih poklicev, medtem ko vsi želijo tem dodati informatike in računalničarje oziroma povečati njihovo število (v nekaterih arhivih informatikov oziroma računalničarjev sploh še nimajo). Izražena je bila tudi želja po kombiniranem delovnem mestu arhivist-informatik, predlagan je bil celo komplementarni študij na Filozofski fakulteti in Fakulteti za računalništvo Univerze v Ljubljani.
- ⊙ Kadri v slovenskih arhivih niso enakomerno razporejeni po posameznih arhivih, kar je dediščina preteklosti (arhive so ustanovljale občine, ki so zaposlovale različno število delavcev, in sicer glede na razmere na svojih območjih). Glede na to, da uradnih normativov za število posameznih delovnih mest v arhivih ni, je bil sprejet sklep, naj direktorji začnejo s pripravo meril oziroma normativov za kadrovske zasedbe v arhivih.
- ⊙ Ne glede na poklicno izobrazbo, ki jo imajo posamezni arhivisti, vsi čutijo potrebo po pridobivanju dodatnih znanj. Predlagajo predvsem izobraževanja v okviru javne arhivske mreže. Sprejet je bil predlog, da naj bi arhivski svet ali kateri drugi organ pripravil *program neformalnih izobraževanj* za že zaposlene arhivske delavce, ki delajo z elektronskim arhivskim gradivom.
- ⊙ Zaradi šibke kadrovske zasedbe v arhivih sta nujni medsebojno sodelovanje in izmenjavanje izkušenj tako med zaposlenimi znotraj enega arhiva kot med različnimi arhivi. Arhivi naj bi si po potrebi »posojali«
posamezne strokovnjake – arhiviste »specialiste«
za določena opravila.
- ⊙ Poklic *arhivist* še vedno nima mesta v Standardni klasifikaciji poklicev v Republiki Sloveniji, ki se vodi pri Statističnem uradu Republike Slovenije. Dela, ki jih opravlja arhivist, so tam navedena pod deskriptorjem *arhivarji in konservatorji* (koda 2621). Glede na to je bil sprejet sklep, da naj se poskrbi za odpravo te napake oziroma uveljavitev spremembe, za kar so zadolžili Zdenko Semlič Rajh iz Pokrajinskega arhiva Maribor in Bojana Cvefarja iz ARS. Njuna naloga je bila proučiti zadevo in storiti vse potrebno, da se poklic arhivist vnese v Standardno klasifikacijo poklicev v Republiki Sloveniji.

2. Glede prevzemanja elektronskega gradiva:

- ⊙ Dosedanje izkušnje pri prevzemanju e-gradiva so pokazale, da javni arhivi še niso v stanju prevzemati takega gradiva. Trenutno arhivi še nimajo ustrezne tehnološke opreme, niti dovolj ustreznih kadrov, ki bi sodelovali pri prevzemanju e-gradiva.
- ⊙ Izražena je bila potreba po oblikovanju skupine tehničnih strokovnjakov pri Arhivu RS (podobno, kot je organiziran filmski arhiv), ki bi nudili strokovno pomoč pri prevzemanju e-gradiva tudi arhivistom v drugih arhivih.
- ⊙ Dokler ne bo v polnosti zaživel e-arhiv, je nujno poskrbeti vsaj za interventne prevzeme e-gradiva.

3. Glede ponovne uporabe informacij javnega značaja:
 - Podana je bila podrobna razlaga obveznosti, ki jih arhivom nalaga zakonodaja o dostopu do informacij javnega značaja (ZDIJZ-E), in dana pojasnila, kako jo izvajati. Zakon o dostopu do informacij javnega značaja se uporablja od 8. maja 2016, pri čemer gre za izvajanje ustrezne direktive Evropske unije.
 - Priporočeno je bilo, da naj arhivi sprejemajo zahteve strank za ponovno uporabo informacij javnega značaja na podlagi *obrazca*, v katerem stranka natančno navede, katero informacijo želi, in vse druge podatke, potrebne za rešitev zahtevka oziroma izdajo ustrezne odločbe. Prosilec sicer lahko zahteva dostop do informacij javnega značaja tudi ustno, a mu v takem primeru Zakon o dostopu do informacij javnega značaja ne zagotavlja pravnega varstva.

4. Glede Pravilnika o strokovni usposobljenosti za delo z dokumentarnim gradivom:
 - Podana je bila podrobna razlaga posameznih členov *Pravilnika o strokovni usposobljenosti za delo z dokumentarnim gradivom*, ki je stopil v veljavo novembra 2016.
 - Sprejeta je bila pobuda za uvedbo *enotne evidence* o obnavljanju znanja in pridobivanju dodatnih znanj uslužbencev javnopravnih oseb, ki upravljajo dokumentarno gradivo.
 - Sprejeta je bila pobuda, da se Zavodu za zaposlovanje Republike Slovenije predlaga, da naj bi brezposelnim omogočil izobraževanje po omenjenem pravilniku, s čimer bi bili slednji bolj konkurenčni na trgu dela. Izkušnje namreč kažejo, da se posamezni iskalci zaposlitve prijavljajo k izobraževanju kot fizične osebe, ker je že v razpisih za določena delovna mesta eden od pogojev tudi opravljen preizkus strokovne usposobljenosti za delo z dokumentarnim gradivom.

5. Glede Zakona o arhivskem gradivu, ki vsebuje osebne podatke o zdravljenju pacienta (ZAGOPP):
 - Podana je bila razlaga posameznih členov Zakona o arhivskem gradivu, ki vsebuje osebne podatke o zdravljenju pacienta, in je stopil v veljavo konec decembra 2016. Omenjeni zakon prinaša velike omejitve pri dajanju arhivskega gradiva v uporabo.

6. Glede Zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih:
 - Dana je bila pobuda, da naj se ob prvem naslednjem spreminjanju arhivskega zakona predlaga podaljšanje roka za izročitev arhivskega gradiva arhivu (danes je rok za izročanje 30 let po nastanku dokumenta). Vse več je namreč arhivskega gradiva, ki ima dolge roke nedostopnosti, zato je bolje, da ostane dalj časa pri ustvarjalcu.⁵¹

XXIX. zborovanje v Mariboru: Vzpostavitev registra ustvarjalcev arhivskega gradiva

Zborovanje se je tega leta premaknilo v štajersko prestolnico, kjer je Nada Čibej odprla zborovanje z vprašanjem, kdo pravzaprav so ustvarjalci arhivskega gradiva, Nina Gostenčnik je spregovorila o vrednotenju pravnih oseb javnega in zasebnega prava ter fizičnih oseb, ki so nosilci javnih pooblastil ali izvajalci javnih služb, medtem ko je moja malenkost spregovorila o statusu javnopravnih oseb in vrednotenju arhivskega gradiva na primeru krajevnih in četrtnih sku-

⁵¹ Sklepi 28. zborovanja ADS v Portorožu, 5.–6. 10. 2017.

pnosti na območju ZAP. Monika Čuš in Nataša Majerič Kekec sta predstavili težave in izkušnje s pridobivanjem podatkov ter urejanjem registra ustvarjalcev, ki opravljajo javno službo, ter predstavili vrednotenje teh na področju gospodarstva in primarne oziroma sekundarne zdravstvene dejavnosti v pristojnosti ZAP. Jure Maček je spregovoril o arhivih in osebah zasebnega prava s statusom delovanja v javnem interesu, Gorazd Stariha je govoril o vzpostavitvi Registra ustvarjalcev arhivskega gradiva in osebah zasebnega prava, ki delujejo v javnem interesu, Aleksandra Pavšič Milost je spregovorila o vprašanih vrednotenja ustvarjalcev arhivskega gradiva, ki izvajajo javno službo na področju gospodarstva, medtem ko sta Karmen Markežič in Patricija Žužič, kot gostji iz Hrvaške, predstavili postopek in rezultat vrednotenja arhivskega gradiva s poudarkom na strokovnem, pravnem in praktičnem delu.⁵²

Program drugega dne se je začel s predstavitvijo dela medarhivskih delovnih skupin v zadnjih dveh letih, zatem je potekala okrogla miza o aktualnih vprašanih arhivske stroke.⁵³

Skupina za sklepe zborovanja, ki so jo sestavljali Nada Čibej, Drago Trpin in Katja Zupanič, je oblikovala pet sklepov in dve pobudi, ki so jih udeleženci zborovanja sprejeli:⁵⁴

1. ARS in regionalni arhivi se morajo uskladiti glede delitve pristojnosti pri ustvarjalcih z organizacijskimi oziroma območnimi enotami in skladno z dogovorom določiti pravilen status tem enotam in ustrezno pristojnost.
2. REGUST je dober pripomoček za delo z ustvarjalci, dejstvo je, da moramo skrbeti za redno posodabljanje podatkov v njem.
3. V REGUST se s sklepom vpišejo ustvarjalci na podlagi ugotovljene pristojnosti in obstoja arhivskega gradiva skladno z ZVDAGA. Postopek priprave sklepa mora biti usklajen in dogovorjen med vsemi arhivi.
4. REGUST mora biti objavljen na portalu OPSI (Odprti podatki Slovenije). Pred objavo je treba določiti obseg objavljenih podatkov.
5. Medarhivske delovne skupine o težavah pri izvajanju lastnih sklepov, skladno z določbami UVDAG, obvestijo Svet direktorjev, da lahko ukrepa.

Pobudi:

1. Na Ministrstvo za kulturo RS se naslovi pobuda o ustanovitvi nove medarhivske delovne skupine za področje informatike.
2. Organizira naj se izobraževanje za delavce v arhivih na temo razumevanja in tolmačenja zakonodaje.⁵⁵

XXX. zborovanje v Rimskih Toplicah: Hibridni arhivi v luči izvajanja arhivske javne službe

Priprava zborovanja je bila izziv, saj so v veljavi še vedno bili protikoronski ukrepi, ki so omejevali število udeležencev, zahtevali obvezno cepljenje ipd. Predstavljenih je bilo osem referatov in ena predstavitev hrvaških kolegov Hrvoja Stančiča in Željka Tribušića, medtem ko je Jože Škofljanec pripravil delavnico o notranjih pravilih, pri čemer je predstavil nabor znanj, ki jih mora posedovati arhivist, ko pristopi k ustvarjalcu.⁵⁶ Hedvika Zdovc je začela z razpravo o hibridnem poslovanju upravnih organov na območju ZAC, Tanja Martelanc je predstavila problematiko hibridnega in digitalnega poslovanja ustvarjalcev arhivskega gradiva s področja uprave na območju PANG, Anja Prša in Aida Škoro Babić sta spregovorili o hibridnem poslovanju na področju pravosodja na pri-

⁵² Gostenčnik et al. (ur.): *Vzpostavitev registra ustvarjalcev arhivskega gradiva*, str. 3.

⁵³ Habjan: Poročilo o delu o delu izvršnega odbora Arhivskega društva Slovenije v mandatnem obdobju 2018–2020.

⁵⁴ Prav tam.

⁵⁵ Sklepi 29. zborovanja ADS v Mariboru, 3.–4. 10. 2019.

⁵⁶ Arhiv ADS, 2020–2022, IO ADS, Zapisnik 7. seje IO ADS.

meru sodišč in tožilstev, Jože Škofljanec je govoril o zadregah pri spoprijemanju s hibridnimi zapisi, medtem ko je Nežika Erzetič Drnovšek predstavila hibridne arhive v splošni bolnišnici. Boštjan Dornik je izpostavil pasti prehoda iz klasičnega arhiviranja na arhiviranje izvirnega elektronskega televizijskega gradiva, Petra Iskra je referirala o izzivih hibridnega arhiva na primeru TV arhiva RTV Slovenije, medtem ko je Aleksander Lovrenčič govoril o hibridnih arhivih in delu od doma na primeru dela v arhivu TV Slovenija.⁵⁷

Na vprašanja o (ne)dostopnosti arhivskega gradiva zaradi varstva občutljivih osebnih podatkov je drugi dan zborovanja skušalo odgovoriti omizje v sestavi: Urban Brulc, Informacijski pooblaščenec RS, Tadej Cankar, Nada Čibej in Bojan Cvelfar.⁵⁸

Sprejeti sklepi:

1. Arhivska služba se mora bolj proaktivno vključevati v upravljanje dokumentacije pri ustvarjalcu že od najzgodnejše faze načrtovanja upravljanja, saj je za učinkovito varovanje hibridnega gradiva ključno usklajeno delovanje ustvarjalca in pristojnega arhiva.
2. Zaradi pojava hibridnega poslovanja mora slovenska javna arhivska služba nujno najti rešitve, ki bodo pravilno razmejile pristojnosti glede prevzemanja in obvladovanja arhivskega gradiva, ter poenotiti strokovne postopke.
3. Hibridno gradivo zahteva upoštevanje vseh načel vrednotenja arhivskega gradiva, s posebnim poudarkom na ohranjanju celovitosti, saj gre v tem primeru za najbolj ogroženo načelo.
4. Slovenska javna arhivska služba naj o nujnosti sprejetja notranjih pravil ozavešča odgovorne osebe pri ustvarjalcu, ki so pristojne za uvedbo tovrstnih postopkov. Pri tem naj ustvarjalcu ponudi ustrezno strokovno svetovanje.
5. V luči digitalne transformacije naj slovenska javna arhivska služba poenoti stališča glede ohranjanja izvirnih video in zvočnih zapisov;
6. Odgovori na strokovne dileme, izpostavljeni na okrogli mizi, naj se pripravijo v obliki »Pogosto zastavljena vprašanja«, ki bodo na voljo in dostopni vsem zaposlenim.⁵⁹

XXXI. zborovanje v Bohinjski Bistrici: Arhivi kot centri informacij: Možnosti in priložnosti uporabe digitalnih tehnologij pri ohranjanju, uporabi in promociji arhivskega gradiva

Zborovanje je bilo izvedeno v sodelovanju z ZAL v Bohinjski Bistrici, kjer je enajst referentov predstavilo svoje poglede na ključna vprašanja arhivistike ob prevladi digitalne tehnologije.

Miroslav Novak je odprl razpravo na terminološkem področju digitalizacijskih procesov v arhivih, sledil je Luka Hribar, ki je predstavil uporabo umetne inteligence v muzejih in arhivih oziroma o priložnostih in pomislekih, Mojca Horvat je referirala o popisovanju in uporabi starejšega arhivskega gradiva s pomočjo digitalnih tehnologij, Dejan Zadravec je analiziral možnost digitalne rekonstrukcije izgubljenega gradiva na primeru ptujskega fotografa Johanna Winklerja, medtem ko je Aleksander Žižek poročal o digitalizaciji v ZAC v letih 1997–2022 ter izpostavil pozitivno prakso za zaposlene in uporabnike. Monika Čuš je nadaljevala razpravo s prikazom izdajanja reprodukcij arhivskega gradiva v okviru pravnega namena in raziskovanja v fizični in digitalni obliki v ZAP, Igor Filipič se je spraševal o vplivu spletnih objav arhivskega gradiva k popularizaciji oziroma razvrednotenju slednjega, medtem ko je Hedvika Zdovc predstavila do-

⁵⁷ Čipić Rehar et al. (ur.): *Hibridni arhivi v luči izvajanja arhivske javne službe*, str. 3.

⁵⁸ Žohar: Zahvala, 2021.

⁵⁹ Sklepi 30. zborovanja ADS v Rimskih Toplicah, 30. 9.–1. 10. 2021.

datna strokovno tehnična navodila za zajem in hrambo digitalnega arhivskega gradiva. Nina Sotelšek in Špela Sečnik sta spregovorili o sodelovanju javnosti pri zbiranju dediščinskega gradiva, medtem ko je Aleksander Lavrenčič predstavil možnosti in priložnosti uporabe digitalnih tehnologij pri ohranjanju, uporabi in promociji arhivskega gradiva na primeru VHS-kaset.⁶⁰

Ob izrednem razvoju umetne inteligence in njeni vse večji praktični aplikativnosti so s pomočjo zunanjih gostov v okviru okrogle mize želeli prikazati navidezno ločnico na področju uporabe digitalnih tehnologij. Omizje je vodila Zdenka Semlič Rajh skupaj z Miroslavom Novakom in Tatjano Hajtnik, medtem ko sta razpravo zaokrožila gosta, in sicer: Marko Grobelnik z Inštituta Jožef Štefan in Marko Robnik Šikonja s Fakultete za elektrotehniko, računalništvo in informatiko Univerze v Ljubljani. Popestrivti dogodka je prispevala tudi umetna inteligenca, ki je bila prvič na arhivskih posvetovanjih vključena v razpravo. Okrogla miza se je predvajala v živo, medtem ko so se udeleženci lahko vključevali vanjo neposredno po spletu oziroma je občinstvo s pomočjo QR-kode postavljalo vprašanja, na katera so odgovarjali gostje po spletu.⁶¹

Sprejeti sklepi:

1. Terminološka polemika digitalizacije oziroma digitizacije naj se naslovi na Medarhivsko delovno skupino za arhivsko strokovno izrazje, ki naj za rešitev povpraša pristojne ustanove za jezikovno politiko v Republiki Sloveniji.
2. Informacijski sistem oziroma aplikacija scopeArchiv naj bo izključno tista, v kateri se, po arhivskih standardih, popisuje arhivsko gradivo, torej tudi gradivo zasebnih arhivov, knjižnic, muzejev in sorodnih ustanov.
3. Preučitev možnosti izboljšanja iskanja po podatkovni zbirki Slovenske javne arhivske službe s pomočjo uveljavljenih spletnih iskalnikov.
4. Ustvarjalce arhivskega gradiva je treba proaktivno opozarjati, da se pri postopkih digitalizacije upoštevajo standardi in predpisi, ki so skladni z arhivsko zakonodajo. Praksa je namreč pokazala, da digitizirano gradivo, ki ga prevzemajo arhivi, pogosto ne dosega zahtevane kakovosti.
5. Predlagamo širšo praktično uporabo in razpravo glede obstoječih osnutkov dodatnih strokovno-tehničnih navodil v smeri izboljšanja in standardizacije postopkov priprave in prevzemanja ter popisovanja različnih vrst digitalnega arhivskega gradiva.
6. Preučiti je treba različne možnosti uporabe umetne inteligence, kot orodja in pomagala pri arhivskem strokovnem delu, vendar se je hkrati treba zavedati njenih prednosti in slabosti.⁶²

Zaključek

Na podlagi povzetega je jasno, da je večina povzetih sklepov bila realiziranih. So takšni, ki so se zaradi spremenjenih okoliščin časa in dela realizirali »sami od sebe«, medtem ko je določene problematike in morebitne rešitve, ki bi jih v preteklosti lahko in morali implementirati, že »povozil« časa. Članek ni bil namenjen analizi realiziranih zavez in sklepov, temveč je bil v prvem delu namenjen kratkemu povzetku zborovanj, ki so že bila v preteklih jubilejnih publikacijah revije *Arhivi* povzeta, medtem ko je bil v drugem delu namenjen podrobnejši predstavitvi zborovanj, ki jih jubilejne publikacije revije *Arhivi* še niso povzele. Pri slednjem se je izpostavilo zgolj najpomembnejše: referati, okrogle

⁶⁰ Čipić Rehar et al. (ur.): *Arhivi kot centri informacij: Možnosti in priložnosti uporabe digitalnih tehnologij pri ohranjanju, uporabi in promociji arhivskega gradiva*, str. 3.

⁶¹ Arhiv ADS, 2022–2024, IO ADS, Zapisnik 6. redne seje IO ADS.

⁶² Sklepi 31. zborovanja ADS v Bohinjski Bistrici, 5.–6. 10. 2023.

mize in sklepi v čim ožjem smislu. Predstavljen povzetek vsekakor ne more zajeti celotnega »duha« in »bistva« dogajanja v okviru posameznega zborovanja v preteklih letih, temveč je zgolj referenčna točka za nadaljnje raziskovanje in smerokaz o opravljenem delu na arhivskem raziskovalnem polju. Zborovanja bodo ostala eno izmed najpomembnejših »orodij« društva kot arhivske stroke za razvoj in »plemenitenje« naše dejavnosti. Ostala bodo »stičišče« interesov tako v nacionalnem kot širšem oziru oziroma »inkubator« idej, kjer lahko s skupnimi močmi premagujemo težave in prepreke, ki jih srečujemo ob našem delu, ter pripomoremo k razvoju arhivske stroke.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

Arhiv ADS – Arhivsko društvo Slovenije

- Stalna zbirka Arhivskega društva Slovenije.

LITERATURA

Bizjak, Žarko; Hodnik, Mira; Pavšič Milost, Aleksandra (ur.): *Varstvo arhivskega gradiva privatne provenience: Zbornik referatov: 22. zborovanja ADS v Murski Soboti*. Ljubljana: ADS, 2005.

Bonin, Zdenka; Pivk, Olga; Vogrin, Marjan in Zupanič, Katja (ur.): *Primeri različnih praks v slovenskih arhivih: Zbornik referatov: 25. zborovanja ADS na Ptujju*. Ljubljana: ADS, 2011.

Bonin, Zdenka; Pivk, Olga; Šövegeš Lipovšek, Gordana in Volčjak, Jure (ur.): *Standardizacija (p)opisov arhivskega gradiva in uskladitev strokovnih praks v Slovenskih javnih in cerkvenih arhivih: Zbornik referatov: 26. zborovanja ADS v Novi Gorici*. Ljubljana: ADS, 2013.

Bonin, Zdenka; Jazbec, Sonja; Križaj, Jernej in Volčjak, Jure (ur.): *Arhivi na razpottju: Zbornik referatov: 27. zborovanja ADS na Ptujju*. Ljubljana: ADS, 2015.

Bukošek, Metka: O delu Arhivskega društva Slovenije. V: *Arhivi 24* (2001), št. 2, str. 143–144.

Ciglar, Liljana: Poročilo o XI. Zborovanju Arhivskih delavcev Slovenije v Čatežu ob Savi. V: *Arhivi 6* (1983), št. 1–2, str. 149–150.

Cvelfar, Bojan; Kontestabile Rovis, Mirjana; Nared, Andrej (ur.): *Razmere v arhivskih depojih – (ne)znano v arhivskih fondih in zbirkah – medarhivsko sodelovanje: Zbornik referatov: 23. zborovanja ADS v Velenju*. Ljubljana: ADS, 2007.

Čipič Rehar, Marija; Muženič, Matej; Prša, Anja in Žohar, Tanja (ur.): *Hibridni arhivi v luči izvajanja arhivske javne službe: Zbornik referatov: 30. zborovanja v Rimskih Toplicah*. Ljubljana: ADS, 2021.

Čipič Rehar, Marija; Prša, Anja; Jambrek, Aleš in Žohar, Tanja (ur.): *Arhivi kot centri informacij: Možnosti in priložnosti uporabe digitalnih tehnologij pri ohranjanju, uporabi in promociji arhivskega gradiva: Zbornik referatov: 31. zborovanja v Bohinjski Bistrici*. Ljubljana: ADS, 2023.

Drnovšek, Marjan; Kološa, Vladimir in Komelj, Milček (ur.): *Arhivsko gradivo v Sloveniji po osvoboditvi: Zbornik referatov: 8. zborovanja ADS v Kočevju*. Ljubljana: ADS, 1978.

Drnovšek, Marjan; Purg Šamperl, Kristina; Gabrič, Aleš; Ogrizek, Emica in Stariha, Gorazd: Okrogla miza Arhivi in zgodovinopisje. V: *Arhivi in uporabniki – Arhivi in zgodovinopisje: Zbornik referatov: 20. zborovanja ADS na Ptujju* (ur. Metka Bukovšek, Marjan Drnovšek, Miran Kafol, Mija Mravlja in Andrej Nared). Ljubljana: ADS, 2001, str. 36–48.

- Gerdej, Marijan: O delu Arhivskega društva Slovenije – 18. posvetovanje, Gozd Martuljek, 7. –9.10.1998. V: *Arhivi* 21 (1998), št. 1–2, str. 95–97.
- Gombač, Metka: O delu arhivskega društva Slovenije. V: *Arhivi* 23 (2000), št. 2, str. 181–183.
- Gombač, Metka: 21. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Koper, 8.-10.10.2003. V: *Arhivi* 26 (2003), št. 2, str. 348–351.
- Gostenčnik, Nina; Habjan, Hana; Jenuš, Gregor in Žohar, Tanja (ur.): *Vzpostavitev registra ustvarjalcev arhivskega gradiva: Zbornik referatov: 29. zborovanja ADS v Mari-boru*. Ljubljana: ADS, 2019.
- Himmelreich, Bojan; Hozjan, Andrej; Mravljica, Mija; Kontestabile Rovis, Mirjana in Gombač, Maja (ur.): *Izobraževanje arhivskih delavcev in zaposlenih pri ustvarjalcih arhivskega gradiva – arhivski depoji – Elektronsko arhiviranje in informatizacija v arhivih: Zbornik referatov: 24. zborovanja ADS v Dolenjskih Toplicah*. Ljubljana: ADS, 2009.
- Hodnik, Mira: Sklepi 23. zborovanja Arhivskega društva Slovenije. V: *Arhivi* 30 (2007), št. 2, str. 178–179.
- Jazbec, Sonja: Sklepi 27. zborovanja ADS na Ptuju. V: *Arhivi* 38 (2015), št. 2, str. 430.
- Klasinc, Peter: Deset arhivskih zborovanj v Sloveniji. V: *Arhivi* 4 (1981), št. 1–2, str. 36–38.
- Kološa, Vladimir: X. zborovanje Arhivskih delavcev Slovenije – Ankaran, 21.–23. 10. 1981. V: *Arhivi* 4 (1981), št. 1–2, str. 167–168.
- Kozina, Branko: Zvezno posvetovanje arhivskih delavcev Jugoslavije v Postojni. V: *Arhivi* 12 (1989), št. 1–2, str. 69–70.
- Lačen-Benedičič, Irena in Budna-Kodrič, Nataša: Še o 16. posvetovanju Arhivskega društva Slovenije v Radencih. V: *Arhivi* 17 (1994), št. 1–2, str. 132–133.
- Oblak-Čarni, Marija: Dvajset let Arhivskega društva Slovenije. V: *Arhivi* (1978), št. 1, str. 7–10.
- Oblak-Čarni, Marija: ADS v letih 1994–2004 – Ob petdesetletnici društva. V: *Arhivi* 27 (2004), št. 1, str. 1–20.
- Oblak-Čarni, Marija; Kozina, Brane; Ribnikar, Peter; Šmid, Gašper; Tršan Lojz in Umek, Ema (ur.): *ADS – 40 let: Zbornik referatov*. Ljubljana: ADS, 1995.
- Pavšič Milost, Aleksandra: O delu Arhivskega društva Slovenije. V: *Arhivi* 26 (2003), št. 2, str. 347–348.
- Pavšič Milost, Aleksandra: 28. zborovanje ADS v Portorožu 5. –6. 10. 2017. V: *Arhivi* 40 (2017), št. 2, str. 445–447.
- Pavšič Milost, Aleksandra; Gostenčnik, Nina; Križaj, Jernej; Jenuš, Gregor (ur.): *Človeški viri v arhivih in novi izzivi v zvezi z e-gradivom: Zbornik referatov: 28. zborovanja ADS v Kopru (Portorož)*. Ljubljana: ADS, 2017.
- Radulovič, Branko: XVII. Zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Celje 8.–10. 10. 1997. V: *Arhivi* 20 (1997), št. 1–2, str. 224–225.
- Šamperl-Purg, Kristina: Poročilo o XII. Zborovanju arhivskih delavcev Slovenije – Ormož, 24.–26. oktobra 1985. V: *Arhivi* 8 (1985), št. 1–2, str. 130–131.
- Šuštar, Branko: XIII. zborovanje slovenskih arhivskih delavcev v Portorožu. V: *Arhivi* 10 (1987), št. 1–2, str. 97–98.
- Šuštar, Branko: Škofjeloško zborovanje Arhivskih delavcev Slovenije. V: *Arhivi* 14 (1991), št. 1–2, str. 96–98.
- Trebše-Štolfa, Milica: O delu arhivskega društva Slovenije. V: *Arhivi* 19 (1996), št. 1–2, str. 153–154.
- Tršan, Lojz: XVI. posvetovanje Arhivskega društva Slovenije. V: *Arhivi* 17 (1994), št. 1–2, str. 131–132.
- Tršan, Lojz: Priporočila in sklepi XVI. posvetovanja arhivskih delavcev na Ptuju od 27.–29. 9. 1995 z naslovom Arhivi in javnost. V: *Arhivi* 18 (1995), št. 1–2, str. 111.
- Vrbnjak, Viktor: IX. zborovanje arhivskih delavcev Slovenije v Radencih, V: *Arhivi* 2 (1979), št. 1–2, str. 87–88.

SPLETNI VIRI

Habjan, Hana: Poročilo o delu o delu izvršnega odbora Arhivskega društva Slovenije v mandatnem obdobju 2018–2020, 2020: <http://www.arhivsko-drustvo.si/porocilo-o-delu-izvršnega-odbora-2018-2020/> (dostop: 15. 4. 2024).

Sklepi 22. zborovanja ADS, Murska Sobota, 12.–14. oktober 2005: <http://www.arhivsko-drustvo.si/sklepi-22-zborovanja-ads-murska-sobota-12-14-oktober-2005/> (dostop: 15. 4. 2024).

Sklepi 23. arhivskega zborovanja v Velenju, 12. oktober 2007: <http://www.arhivsko-drustvo.si/sklepi-23-arhivskega-zborovanja-na-ptuju-12-oktober-2011/> (dostop: 22. 4. 2024).

Sklepi 24. arhivskega zborovanja v Dolenjskih Toplicah, 14. - 16. oktober 2009: <http://www.arhivsko-drustvo.si/sklepi-25-arhivskega-zborovanja-v-dolenjskih-toplicah-14-16-oktober-2009/> (dostop: 15. 4. 2024).

Sklepi 25. zborovanja ADS na Ptuju, 10.-11. oktobra 2011: <http://www.arhivsko-drustvo.si/sklepi-25-arhivskega-zborovanja-na-ptuju-10-11-oktober-2011/> (dostop: 8. 4. 2024).

Sklepi 28. zborovanja ADS v Portorožu, 5.–6.10.2017: <http://www.arhivsko-drustvo.si/sklepi-28-zborovanja-ads-v-portorozu-05-in-06-oktober-2017/> (dostop: 4. 4. 2024).

Sklepi 29. zborovanja ADS v Mariboru, 3.–4. 10. 2019: <http://www.arhivsko-drustvo.si/sklepi-29-zborovanja-ads-v-mariboru-3-4-oktober-2019/> (dostop: 4. 4. 2024).

Sklepi 30. zborovanja ADS v Rimskih Toplicah, 30. 9.–1. 10. 2021: <http://www.arhivsko-drustvo.si/sklepi-30-zborovanja-arhivskega-drustva-slovenije/> (dostop: 4. 4. 2024).

Sklepi 31. zborovanja ADS v Bohinjski Bistrici, 5.–6. 10. 2023: <http://www.arhivsko-drustvo.si/sklepi-31-zborovanja-ads-v-bohinjski-bistrici-5-10-6-10-2023/> (dostop: 4. 4. 2024).

Žohar, Tanja: Zahvala, 2021: <http://www.arhivsko-drustvo.si/zahvala-2021/> (dostop: 15. 4. 2024).

SUMMARY

CONFERENCES AND CONVENTIONS OF THE ARCHIVAL SOCIETY OF SLOVENIA OVER TIME - AN ATTEMPT TO SUMMARIZE MORE THAN 60 YEARS OF WORK OF THE SLOVENIAN ARCHIVAL PROFESSION THROUGH THE PRISM OF CONVENTIONS

The article presents a brief summary of the work of the members of the Archival Society of Slovenia within the framework of the meetings and is an interesting tool for further possible analyses of the work done in the field of the development of Slovenian archival science through the prism of conclusions, initiatives, and commitments. Thus, this article will be a welcome frame of reference for future presidencies of the association when planning future locations, preparing topics, round tables, meetings, etc. The fact remains that the aforementioned meetings are an indispensable part of the association, which significantly contribute to the development of Slovenian archival science, and that the Society's »travelled path« in the field of conventions is extremely rich and diverse in terms of adopted decisions, initiatives and commitments to the set issues in Slovenian archival history in a certain time and space. In the context of consultations and subsequent gatherings, younger generations of archivists, who are just beginning their work, can find in one place the fruits of several decades of work of older generations of archivists, or the age, who prepared the

road into the unknown with their work. With this contribution, the older or deserving generations can relive the memories of those days when they were able to carry out, accomplish and achieve a great deal without digital tools within the framework of the mutual gatherings of members. This was also the time when the foundations of the Slovenian public archival services were being laid, with Slovene archivists having no previous references in the Slovenian language that they could use. All that is self-evident and attainable for younger generations.

UDK 338.48-32:930.25-051(497.4)"2004/2024"

Prejeto: 17. 4. 2024

Arhivski *wanderlust* ali strokovne ekskurzije Arhivskega društva Slovenije 2004–2024

TANJA ŽOHAR

univ. dipl. lit. komp. in prof. zgod.

Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana

e-pošta: tanja.zohar@gov.si

Izvleček

Namen prispevka sta pregled in komentar strokovnih ekskurzij, ki jih je Arhivsko društvo Slovenije pripravilo v zadnjih dvajsetih letih – od večdnevni poti po Evropi do enodnevnih odkrivanj koticov Slovenije. Na strokovne ekskurzije, ki so namenjene spoznavanju, druženju, neformalni izmenjavi izkušenj ter strokovnemu izpopolnjevanju v širšem smislu, so v prvi vrsti vabljeni člani društva, a običajno se pridružijo tudi drugi, ki jih zanima arhivska dejavnost.

Abstract

ARCHIVAL *WANDERLUST* OR PROFESSIONAL STUDY TOURS OF THE
ARCHIVAL SOCIETY OF SLOVENIA 2004–2024

The purpose of this article is to review and offer observations on the organised professional study tours, ranging from multi-day journeys throughout Europe to one-day explorations of specific regions of Slovenia, that the Archival Society of Slovenia has organised over the previous 20 years. Professional study trips are mostly open to society members, with the goal of fostering interpersonal relationships, casual experience sharing, and professional growth in general. However, those with an interest in archival work are typically invited as well.

Ključne besede:

Arhivsko društvo Slovenije, strokovna ekskurzija, mednarodno sodelovanje, arhiv

Key-words:

Archival Society of Slovenia, professional study tours, international cooperation, archive

Uvod

V sedmi alineji 6. člena Pravilnika Arhivskega društva Slovenije je med nalogami ureničevanja zastavljenih ciljev zapisano, da društvo organizira strokovne ekskurzije in družabna srečanja svojih članov.¹ Poleg posamezniku prirojene in povsem spontane želje po druženju so delovna potovanja pomembna zaradi pridobivanja širšega znanja in povezovanja teorije s prakso. In pregled strokovnih ekskurzij v sedemdesetih letih društva kaže, da je društvo to nalogo opravljalo dobro.

Popolnoma razumljivo se zdi, da je ta prispevek nadaljevanje tistega, kar je o strokovnih ekskurzijah Arhivskega društva Slovenije leta 2004 napisala Mija Mravlja.² Tokratni pregled namreč njenemu članku prišteva novih dvajset let družabnih in strokovnih popotovanj izbrane arhivske družbe.³ Če so bila poročila o strokovnih ekskurzijah, ki so jih v Arhivih objavljali člani društva do leta 2004, odličen vir za pripravo pregleda arhivskih potepanj, tovrstnih objav v zadnjih dvajsetih letih skorajda ni. Vzroke za to lahko deloma pripišemo spletni strani in Facebook profilu društva, saj od leta 2004 o skupnih poteh več povedo fotografije. Največ informacij o strokovnih ekskurzijah je tako mogoče pridobiti iz društvene dokumentarne zbirke, ki se hrani pri aktualni tajnici oziroma tajniku društva in v kateri so po posameznih letih zbrani vabila in opisi načrtovanih poti, sezname prijavljenih in v zadnjem desetletju tudi fotografije.

Strokovne ekskurzije 2004–2024

Kot že nekajkrat poprej je strokovno ekskurzijo v prvem letu tokratnega pregleda, letu 2004, pripravila Marija Hernja Masten – Mija Mravlja ji v svojem prispevku pravi neuničljiva Ptujčanka Mica⁴ – v sodelovanju s turistično agencijo Columbus iz Maribora. Konec maja se je 42 udeležencev štiri dni potepalo v Provansi

Ptujska Marija Hernja Masten (desno) in celjska Hedvika Zdovc (levo) pred arhivom v Aixu, 2004. (Foto: Aleksander Žižek)

¹ Pravila Arhivskega društva Slovenije: <http://www.arhivsko-drustvo.si/pravila-arhivskega-drustva-slovenije/> (dostop: 11. 4. 2024).

² Mravlja: Poskus prikaza strokovnih ekskurzij Arhivskega društva Slovenije, str. 73–82.

³ V prilogi tega prispevka je seznam strokovnih ekskurzij Arhivskega društva Slovenije, ki ga je leta 2004 pripravila Mija Mravlja in leta 2024 dopolnila avtorica tega prispevka.

⁴ Mravlja: Poskus prikaza strokovnih ekskurzij Arhivskega društva Slovenije, str. 81.

in na Azurni obali. Poleg znamenitosti kneževine Monako, Avignona, dišečega Grassa in Nice so v strokovnem delu ekskurzije uradno obiskali tudi arhiv za izvenfrancoske dežele (*Archives nationales d'outre-mer*) v provansalskem Aixu.

Naslednje leto (2005) je društvo na strokovno ekskurzijo povabilo z verzom ljudske pesmi »Moj fantič je na Tirolsko vandral«. Pripravili so tridnevno spoznavanje Južne Tirolske, vendar je bila ekskurzija zaradi premajhnega števila prijavljenih odpovedana.

Februarja 2006 je vodstvo društva pri članih preverilo, kakšno je zanimanje za enotedensko ekskurzijo na Malto, a se je zaradi preskromnega odziva načrt spremenil. Sredi junija je tako arhivska družba pod strokovnim vodstvom Marije Hernja Masten odpotovala v Lombardijo. Po ogledu Cremona, Pavie, Parme in obiska pri arhivskih kolegih v Državnem arhivu v Parmi so si udeleženci ogledali veliko razstavo Leonarda da Vinci: *Človek – Uomo*, ki je bila takrat postavljena v Milanu.

Novembra istega leta je društvo ob 150. obletnici rojstva Antona Aškerca – pesnika, duhovnika in vzornika slovenske arhivistike – skupaj z Zgodovinskim arhivom Celje in Zgodovinskim arhivom na Ptuj organiziralo enodnevno ekskurzijo po Aškerčevih štajerskih poteh. Obiskali so Aškerčevo domačijo v zaselku Senožete pri Rimskih Toplicah, kjer je Aškerc preživel mladost, nato so se mimo pivovarniškega Laškega odpeljali še do prleških Juršincev, kjer je bil kaplan.

Oktober 2008 se je avtobus, zapolnjen z arhivsko družbo, odpravil na enodnevno ekskurzijo v hrvaško Istro. Najprej so se ustavili v osrčju nekdanje pazinske grofije, v Gračišču pri Pazinu, si ogledali mestece in se srečali s predstavniki Državnega arhiva v Pazinu. Pot so nadaljevali do srednjeveškega Pičena, ki je bil nekdanji sedež pičenske škofije. Ogledali so si tamkajšnje župnišče, kjer se hrani nekdanji škofijski arhiv, in župnijsko cerkev.

Na začetku maja 2010 je društvo pripravilo enodnevno strokovno ekskurzijo »Po poteh okrajnega sodišča Robida (Funfenberg)«. Takratna predsednica Katja Zupanič je o ekskurziji zabeležila: »V sodelovanju s Pokrajinskim arhivom Koper smo 7. maja 2010 izvedli enodnevno ekskurzijo v dolino Glinščice. Pot nas je z avtobusom iz Ljubljane vodila proti vasi Zabrežec, kjer je imelo sedež Okrajno sodišče Robida. O zgodovini krajev, ki smo jih obiskali, nam je že na avtobusu spregovorila tajnica društva Maja Gombač. Kljub dežju smo se sprehodili po dolini Glinščice, videli razvaline gradu Funfenberg, od koder so njegovi lastniki nekoč, kot iz orlovega gnezda, visoko nad

V Juršincih, na cilju Aškerčeve poti, 2006.
(Foto: Zgodovinski arhiv Celje)

Na gradu Trakoščan.
(Foto: Zgodovinski arhiv Celje)

V Rimu z društveno vodnico Marijo Hernja Masten,
2012.
(Foto: Zgodovinski arhiv Celje)

Na Kozjanskem, 2014.
(Foto: Arhivsko društvo Slovenije)

strehami vasice Botač nadzirali pomembne poti do Trsta. Med potjo proti vojaškemu muzeju v kraju Lokve pri Divači smo poizkušali različne okuse piva, tisti, ki so jim bliže žgane pijače, pa so uživali na avtobusu ob srkanju domačih likerjev znamke Bonin. Dan smo zaključili na izletniški in turistični kmetiji v Coljavi.«⁵

Naslednje leto je društvo organiziralo ekskurzijo v Hrvaško Zagorje. Zupanič je v kratkem poročilu za Arhive zapisala: »V letu 2011 smo se 17. junija z dvema avtobusoma podali na enodnevno ekskurzijo v sosednjo Hrvaško. V dopoldanskem času smo si ogledali Trakoščan, enega najlepših gradov in muzejev na Hrvaškem z ohranjenim pohištvom in orožjem iz obdobja od 15. do 19. stoletja. V nadaljevanju smo se odpeljali v Krapino, kjer smo si z velikim zanimanjem ogledali nov Muzej krapinskega pračloveka. Dan smo zaključili na kmečkem turizmu v srcu hrvaškega Zagorja ob zvokih tamburic lokalnega benda Fakini.«⁶

Precej vabljivo in vznemirljivo se bere program dvodnevne ekskurzije v maju 2012. Takratna destinacija je bil Rim s papeško državo Vatikan in glavna točka programa ogled razstave *Lux in Arcana – Vatikanski tajni arhivi razkrivajo* v muzeju Caitolini. Še posebej zanimiv je bil strokovni del ekskurzije, saj so arhivski romarji po posredovanju nekdanjega veleposlanika pri Svetem sedežu dr. Ivana Rebernika lahko obiskali prostore vatikanskega arhiva.

Leta 2013 je prvič v zadnjih dvajsetih letih, sicer pa skupno tretjič, društvo potovalo na Madžarsko, ob Blatno jezero. V enem dnevu si je poln avtobus arhivistov in podpornikov najprej ogledal dvorec družine Festetics in knjižnico Helikon v Blatenskem Kostelu (Keszthely), nato še zdravilišče Héviz.

Če prvih deset let arhivskih potepanj v 21. stoletju spodbudi željo po vandranju po Evropi, je zadnje desetletje spoznavanje oziroma odkrivanje namigov za enodnevne izlete po Sloveniji in soseščini.

Izbrani petek ob koncu maja oziroma na začetku junija se je v zadnjem desetletju obdržal kot dan za arhivsko ekskurzijo. Leta 2014 je bilo na vrsti Kozjansko, in sicer ogled srednjeveškega trga v Podsredi in vodstvo po minoritskem samostanu Olimje, kjer se skriva stara samostanska lekarna.

Naslednje leto je društvo v sodelovanju s turistično agencijo Orel povabilo na strokovno

⁵ Hodnik, Kotestabile Rovis, Šovegeš Lipovšek, Zupanič: Arhivsko društvo praznuje 60 let svojega obstoja, str. 18.

⁶ Prav tam.

ekskurzijo v Istro. Najprej je bil na vrsti safari na Brionih, nato še sprehod po skrivnostnem mestu Vodnjan z ogledom mumije v cerkvi sv. Blaža.

Še leto kasneje je društvo za destinacijo izbralo skrivnostno Kočevsko in program pripravilo skupaj z lokalnim turističnim društvom. Udeleženci so najprej vstopili v policijski center v Gotenici in se podali v podzemni objekt, sicer zaprt za splošno javnost, nato še v Kočevsko Reko do cerkve sv. Janeza Krstnika in v Kočevje v tamkajšnji pokrajinski muzej.

Ker so okrog dneva arhivske ekskurzije česnje najslajše in takratna predsednica Aleksandra Pavšič Milost iz Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, je bil logičen zaključek, da se leta 2017 društvo odpravi v Goriška brda. Ogled Brd je bil temeljit: cerkev sv. Križa v Kojsem, ogled Šmartnega in gradu Dobrovo, obisk vinarja v Medani, postanek pri vili Vipolže, nato vožnja na italijansko stran, pod Števerjanom in mimo kostnice na Oslavju nazaj na domače do Nove Gorice.

Na izbor enodnevne ekskurzije leta 2018 je verjetno vplivala Melania Trump, takratna prva dama Združenih držav Amerike. V sodelovanju s turistično agencijo Oliver turizem je društvo zavilo v Posavje, naprej v Sevnico na pokušino Melanijine torte in ogled gradu, nato naprej do gradu Rajhenburg v Brestanici in Valvasorjeve hiše v Krškem.

Leta 2019 je program strokovne ekskurzije v slovensko Istro pripravila Zdenka Bonin iz Pokrajinskega arhiva Koper, ki nas je tudi popeljala po Kopru. Ogledali smo si arheološko zbirko v Pokrajinskem muzeju Koper, medtem ko nam je v strokovnem delu vrata škofijskega arhiva na stečaj odprl kolega Luka Tul. Po Kopru je bila na vrsti *villa rustica* v Simonovem zalivu, kjer nas je pričakal pravi rimski legionar v podobi Jana Cotiča iz koprskega arhiva. Za zaključek smo iskali še arheološko najdišče Kaštelir nad Kortami, vendar neuspešno, saj nas je na lokaciji pričakal le zaraščen travnik.

V naslednjih dveh letih se je tudi društvo borilo z epidemijo koronavirusne bolezni covid-19; zaradi takratnih zdravstvenih priporočil smo lahko arhivsko družino v pravljico Rezijo povabili šele leta 2022, ko smo program pripravili skupaj s Turistično razvojno agencijo Autentica iz Kopra. Po sprehodu skozi furlansko Puško vas smo se odpeljali proti Rezijanski dolini, kjer nas je v kulturnem domu Rezijanov v Ravanci pričakala domačinka, ki nam je skozi pripovedovanje približala rezijansko kulturo in jezik ter nas naučila nekaj plesnih korakov. Zapeljali smo se še na Solbico do muzeja brusarjev. Tam nam je vodnik zelo doživeto predstavil poslanstvo teh

Na Velikem Brionu, 2015.
(Foto: Arhivsko društvo Slovenije)

Goriška brda, 2017.
(Foto: Arhivsko društvo Slovenije)

»PAM-ovci« na gradu Sevnica, 2018.
(Foto: Arhivsko društvo Slovenije)

V furlanski Pušji vasi, 2022.
(Foto: Dejan Hvala)

Pred varaždinskim Starim gradom, 2023.
(Foto: Arhivsko društvo Slovenije)

rezijanskih obrtnikov, ki jih je delo vodilo daleč po svetu, in nas naučil nekaj rezijanskih besed.

Lani, leta 2023, smo se po »registraciji« pri Zgodovinskem arhivu na Ptuj najprej odpravili čez hrvaško mejo v bližnji Varaždin. Najprej smo si ogledali tamkajšnje mestno pokopališče, zasnovano kot francoski park, se sprehodili do gradu in nato skozi park do mestnega središča, kjer smo se med baročnimi stavbami po korzu sprehodili do kota angelov in dveh cerkva – cerkve sv. Janeza Krstnika in cerkve Marijinega vnebovzjetja. Nato smo se vrnili na Slovensko ter si ogledali zbirke in razstave, ki jih Pokrajinski muzej Ptuj Ormož hrani v gradu Ormož, medtem ko smo dan zaključili z degustacijo v vinski kleti Ormož Puklavec.

Tudi v letu 2024 bomo nadaljevali s tradicijo enodnevnih strokovnih ekskurzij, saj je bila že marca na zboru članov napovedana enodnevna strokovna ekskurzija v Radovljico in Kropo.

Zaključek

Pregled strokovnih poti društva v zadnjih dvajsetih letih je bil malce nehvaležna naloga, saj lahko med vrsticami preberemo, da je trenutno arhivski *wanderlust* v zatonu. Če je na spletni strani društva pod naslovom *Strokovne ekskurzije* zapisano, da je »že od ustanovitve dalje [...] društvo članom nudilo možnost seznanjanja z organizacijo arhivskih služb doma in v tujini ter delom arhivskih uslužbencev in konservatorjev«⁷, pogled na strokovni del ekskurzij v zadnjih letih priključuje malce grenkega priokusa, saj v programih ni več veliko obiskov tujih arhivov, bolj smo se usmerili k raziskovanju domačih turističnih (in gastronomskih) doživetij. Hkrati se ne moremo otresti občutka, da so nekje v naši podzavesti arhivske ekskurzije postale le ena izmed nalog društva, ki jo je vsako leto treba obkljukati. Morda je novo desetletje dobrodošla priložnost, da arhivska družina ponovno razširi svoje poti in spletne nove vezi z arhivskimi ustanovami po Evropi.

⁷ Izobraževanje in napredek: <http://www.arhivsko-drustvo.si/izobrazevanje-in-sodelovanje/> (dostop: 10. 4. 2024).

VIRI IN LITERATURA

LITERATURA

Kozina, Brane (ur.): *Arhivsko društvo Slovenije – 40 let*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1995.

Hodnik, Mira, Kotestabile Rovis, Mirjana, Šövegeš Lipovšek, Gordana, Zupanič, Katja: Arhivsko društvo praznuje 60 let svojega obstoja. V: *Arhivi* 37 (2015), št. 2, str. 11–21.

Mravlja, Mija: Poskus prikaza strokovnih ekskurzij Arhivskega društva Slovenije ali Arhivčkovi se potepajo 1954-2004. V: *Arhivi* 27 (2004), št. 1, str. 73–82.

SPLETNI VIRI

Arhivsko društvo Slovenije: <http://www.arhivsko-drustvo.si/> (dostop: 11. 4. 2024).

Pravila Arhivskega društva Slovenije: <http://www.arhivsko-drustvo.si/pravila-arhivskega-drustva-slovenije/> (dostop: 11. 4. 2024).

Izobraževanje in napredek: <http://www.arhivsko-drustvo.si/izobrazevanje-in-sodelovanje/> (dostop: 10. 4. 2024).

SUMMARY

ARCHIVAL WANDERLUST OR PROFESSIONAL STUDY TOURS OF THE ARCHIVAL SOCIETY OF SLOVENIA 2004–2024

The Archival Society of Slovenia has organised professional study tours and social meetings for its members outside of public archives between 2004 and 2024. This article provides a brief overview and observation on how the function outlined in the rules of the society is being carried out. One-day study tours in Slovenia and multi-day professional visits abroad are presented in chronological order.

Priloga*Strokovne ekskurzije Arhivskega društva Slovenije 1941–2024.**Pripravila M. Mravlja (2004), dopolnila T. Žohar (2024).*

Leto	Država/regija	Obiski arhivov in sorodnih institucij
1958	Jugoslavija (Slovensko primorje, Istra, Reka)	
1959	Jugoslavija (Maribor, Varaždin, Zagreb, Zadar)	
1979	Poljska	Arhiv starih listin v Varšavi Arhiv za gradivo po letu 1918 v Varšavi Vojvodski arhiv v Krakovu Arhiv dokumentacije v Varšavi
1981	Sovjetska zveza	Državni arhiv Azerbajdžanske SSR v Bakuju Državni arhiv Krimске oblasti v Simferopolu Azerbajdžanska državna republiška biblioteka v Bakuju Muzej starih rokopisov Matenadaran Maštoca v Erevanu Ukrajinski državni muzej knjige in knjižnega tiska v Kijevu
1988	Zvezna republika Nemčija	Državni arhiv v Münchnu Inštitut arhivske šole v Marburgu Državni arhiv v Marburgu Nemški zvezni arhiv v Koblenzu Državni arhiv v Wiesbadnu
1989	Madžarska	Arhiv v Zali Arhiv v Veszpremu
1990	Madžarska	Mestni arhiv v Budimpešti Državni arhiv za starejše gradivo v Budimpešti Državni arhiv za novejše gradivo v Budimpešti
1991	Češkoslovaška (Češka)	I. oddelek Državnega arhiva v Pragi Državni arhiv v Pragi Filmski arhiv pri Češkoslovaškem filmskem zavodu v Pragi
1992	Avstrija	Arhiv nemškega viteškega reda na Dunaju Avstrijski državni arhiv na Dunaju
1993	Nizozemska	Osrednji državni arhiv v Haagu Mestni arhiv v Amsterdamu Arhiv za selekcioniranje gradiva v Winschotnu Mestni arhiv v Groningenu
1995	Velika Britanija, Irska	Angleški državni arhiv v Londonu Škotski državni arhiv v Edinburgu Državni arhiv Severne Irske v Belfastu Nacionalni arhiv v Dublinu
1997	Češka	Državni arhiv v Pragi
1998	Švica	Državni arhiv kantona St. Gallen v St. Gallnu Samostanski arhiv v St. Gallnu
1999	Toskana (Italija)	Državni arhiv v Sieni
2000	Kitajska	Glavni zgodovinski arhiv Kitajske v Pekingu
2001	Dubrovnik (Hrvaška), Črna gora	Državni arhiv v Dubrovniku Državni arhiv Črne gore, oddelek v Kotorju Državni arhiv Črne gore na Cetinju
2002	Turčija	Osmanski arhiv v Carigradu
2003	Nemčija	Arhiv in muzej knežje družine Thurn und Taxis v Regensburgu Državni arhiv pruske kulturne dediščine v Berlinu
2004	Provansa in Azurna obala (Francija)	Arhiv za izvenfrancoske dežele (Archive d'Autre mere) v Aixu
2006	Lombardija (Italija)	Državni arhiv v Parmi
2006	Po Aškerčevih poteh (Slovenija)	

2008	Istra (Hrvaška)	župnijski arhiv v Pičenu
2010	Glinščica (Italija, Slovenija)	
2011	Trakoščan, Krapina (Hrvaška)	
2012	Vatikan, Rim (Italija)	»Lux in Arcana« – Vatikanski tajni arhivi razkrivajo (ogled razstave) Vatikanski arhiv
2013	Blatenski Kostel in Héviz (Madžarska)	
2014	Podsreda in Olimje	
2015	Brioni (Hrvaška)	
2016	Kočevsko	
2017	Goriška brda	
2018	Posavje	
2019	Koper in severozahodna Istra	Škofijski arhiv Koper
2022	Rezija (Italija)	
2023	Ormož, Varaždin (Hrvaška)	

UDK 06.05:930.25(497.4)"2002/2024"

Prejeto: 9. 8. 2024

Arhivske »čaše nesmrtnosti« Aškerčeve nagrade in Aškerčeva priznanja 2002–2024

ANDREJ NARED

dr. zgod. znanosti, direktor

Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana

e-pošta: andrej.nared@gov.si

Izvleček

Prispevek je nekakšen retrospektivni esej o dobrih dveh desetletjih podeljevanja nagrad in priznanj za posebne dosežke s področja arhivistike. Avtor se spominja premierne podelitve leta 2002, predstavi normativne akte o podeljevanju stanovskih nagrad in priznanj ter delovanje komisije, ki lavreate izbira. Posebej je poudarjen pomen kakovostno pripravljenih nominacij, sicer so v prispevku povzete bistvene poteze dosedanjih bienalnih podelitev nagrad in priznanj, objavljena sta seznam prejemnikov in sestava komisij, ki so o prejemnikih odločale.

Abstract

THE ARCHIVAL "CHALICES OF IMMORTALITY"

THE AŠKERC AWARDS AND AŠKERC RECOGNITION AWARDS 2002–2024

The contribution is essentially a retrospective piece covering over 20 years of awards and recognition given for exceptional work in the field of archival science. The author addresses the work of the commission that determines laureates, recalls the premiere award from 2002, and presents normative acts on the bestowing of professional awards and recognitions. A special emphasis is placed on the significance of well-prepared nominations. Otherwise, the article outlines the key elements of the prior biannual awards and recognitions, presents the recipients' list, and describes the structure of the commissions that selected the recipients.

Ključne besede:

Arhivsko društvo Slovenije, Aškerčeve nagrade, Aškerčeva priznanja, Komisija za podeljevanje Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj

Key-words:

Archival Society of Slovenia, Aškerc Awards, Aškerc Recognition Awards, Commission for the Aškerc Awards and Aškerc Recognitions Awards

Za začetek: Končno, dobili smo svoje nagrade in priznanja!

Arhivsko društvo Slovenije (ADS) si je vrsto let prizadevalo, da bi, podobno kot v sorodnih strokah, tudi v arhivistiki podeljevali nagrade in priznanja za posebne dosežke. Leta 1996 je bil o podeljevanju nagrad in priznanj sprejet poseben pravilnik, ki je bil skupaj s tedaj novimi društvenimi pravili tudi objavljen v drobni brošuri. Na občnih zborih leta 1996 in leta 1998 je bila celo izvoljena komisija za podeljevanje nagrad in priznanj, a se v praksi ni prav veliko zgodilo, saj društvo oziroma Ministrstvo za kulturo RS ni zagotovilo potrebnih sredstev. To se je spremenilo na začetku leta 2002, ko je društvo le dobilo namenska sredstva za organizacijo podelitve nagrade in priznanja. »V zameno« se je društvo odpovedalo vsakoletnim arhivskim zborovanjem, ki so odtlej bienalna.

Arhivisti smo svoje nagrade in priznanja poimenovali po Antonu Aškerču (1856–1912), ki je splošni javnosti bolj poznan kot pesnik (v kontekstu prispevka izpostavimo njegovo pesnitev Čaša nesmrtnosti), a ima posebno mesto tudi v zgodovini slovenske arhivistike. Opravljal je naloge prvega ljubljanskega mestnega arhivarja in že na prelomu 19. v 20. stoletje pri svojem delu upošteval nekatera še danes temeljna arhivska načela, zaradi česar ga štejemo za utemeljitelja slovenske arhivistike. Društveni statut pravi, da Aškerčevo nagrado društvo podeljuje za izjemne dosežke na področju varovanja in ohranjanja arhivske kulturne dediščine, za izvirne rešitve na tem področju oziroma za življenjsko delo na področju arhivske dejavnosti. Aškerčevo priznanje se podeljuje za odmevne prispevke k razvoju arhivistike, za popularizacijo arhivske dejavnosti in objave arhivskega gradiva v tekočem obdobju.

Leta 2024 bo arhivsko društvo ob svoji sedemdesetletnici Aškerčevo nagrado in Aškerčevo priznanje podelilo dvanajstič. Pisec tega prispevka sem bil pri skoraj vseh dosedanjih podelitvah tako ali drugače udeležen: kot tajnik društva (organizator) v letih 2002–2008, pisec predlogov za nagrado oziroma priznanje (2002, 2010, 2014), nominiranec za priznanje (2010), prejemnik priznanja (2016) in predsednik komisije za podeljevanje nagrad in priznanj (2018–). O dobrih dveh desetletjih podeljevanja arhivskih stanovskih nagrad in priznanj lahko zato res pišem »iz prve roke« in tudi dobesedno »iz glave«. Čeprav pričujoči prispevek nima klasičnega kritičnega aparata oziroma ne citira konkretnih dokumentov (poročil, zapisnikov, vabil ipd.), so vse navedbe v njem preverjene po društvenem in osebem arhivu ter objavah v reviji *Arhivi* in na društveni spletni strani.

Premierna podelitev

Prva podelitev vsekakor zasluži nekaj več pozornosti. Konstitutivna seja komisije, ki je bila izvoljena na občnem zboru 20. marca 2002, je bila 8. maja 2002, poleg predsednice društva Aleksandre Pavšič Milost so se je udeležili vsi člani: Nada Čibej, Vladimir Kološa, Janez Kopač, Milko Mikola in Emica Ogrizek. Poleg izbora predsednika (soglasno je bila izvoljena Nada Čibej) sta bili glavni temi priprava kriterijev za podelitev nagrad in priznanj ter objava razpisa. Na drugi seji, 26. junija, je komisija sprejela začasni poslovnik o delu komisije skupaj s kriteriji za podelitev.¹ Komisija je določila tudi obliko in vsebino javnega razpisa za zbiranje predlogov, ki je bil 14. avgusta v skrajšani obliki objavljen v časopisu *Dnevnik*, sicer pa na društveni spletni strani www.arhivsko-drustvo.si in na oglasnih deskah vseh slovenskih arhivov.

¹ Poslovnik je izvršni odbor ADS po izkušnjah s prvo podelitvijo nekoliko dopolnil in je bil nato marca 2003 sprejet na občnem zboru.

Komisija se je ponovno sestala 18. septembra. Ugotovila je, da je v razpisnem roku – do 13. septembra 2002 – na sedež društva prispelo sedem ovojnic. V teh je bilo pet predlogov za Aškerčevo nagrado in prav toliko za Aškerčevo priznanje. Za nagrado sta bila predlagana dva posameznika – Jože Žontar (štirikrat) in France Štukl, za priznanje so bili predlagani trije posamezniki – Franc Kralj (dvakrat), Peter Ribnikar, Aleksander Žižek in ena ustanova – Zgodovinski arhiv Ptuj. Komisija je brez sleherne dileme soglašala, da za Aškerčevo nagrado izbere Jožeta Žontarja, medtem ko je pri priznanju po usklajevanju mnenj prav tako soglasno izbrala Petra Ribnikarja.

Prof. dr. Ignacij Voje čestita prvemu prejemniku Aškerčeve nagrade prof. dr. Jožetu Žontarju. V ozadju se med državnim sekretarjem Ministrstva za kulturo Cirilom Baškovičem in direktorjem Arhiva RS mag. Vladimirjem Žumrom smeje prejemniku Aškerčevega priznanja Petru Ribnikarju. Ljubljana, 23. oktober 2002.

(Vir: Fotodokumentacija Arhivskega društva Slovenije, foto Tatjana Rodošek)

Ker so bila navodila za pripravo in utemeljitev predlogov na začetku še precej ohlapna, je bilo treba poskrbeti za konsistentne utemeljitve izbora. Janez Kopač je zato prevzel obveznost, da bo iz štirih utemeljitev za Aškerčevo nagrado Jožetu Žontarju pripravil skupno utemeljitev, medtem ko je za podrobnejšo utemeljitev priznanja Petru Ribnikarju komisija zaprosila kar Arhiv RS kot predlagatelja.

Komisija je svojo odločitev posredovala izvršnemu odboru ADS, ki je o tem razpravljal na seji 1. oktobra. Po daljši razpravi je potrdil oba sklepa oziroma izbor komisije, hkrati je ugotovil, da je treba na podlagi pridobljenih izkušenj dodelati in izpopolniti kriterije za podelitev ter sprejeti Poslovnik o delu Komisije za podeljevanje Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj, ki bo urejal način delovanja komisije, njene pravice in dolžnosti, izpopolnjene kriterije za dodelitev nagrad in priznanj, vsebino in čas trajanja javnega razpisa ter slovesno podelitev nagrad in priznanj. Po izkušnjah, ki smo jih pridobili s prvo po-

delitvijo, je izvršni odbor decembra 2002 pripravil predlog poslovnika, ki je bil januarja 2003 dan v javno obravnavo.

V vmesnem času oziroma pred slovesno podelitvijo sta se direktor Zgodovinskega arhiva Ljubljana Branko Kozina in tajnik društva uspela dogovoriti z Mestno občino Ljubljana, da bo podelitev izpeljana v Veliki sejni dvorani ljubljanskega magistrata. Ker je bil Aškerc ljubljanski mestni arhivar, bi težko našli primernejši prostor. Prav tako je bilo treba poskrbeti za diplome, glasbeno spremljavo, pogostitev in seveda za scenarij, ki sta ga predsednica Pavšič Milost in tajnik Nared uskladila z občinskim protokolom. Takrat sestavljeni scenarij podelitvene slovesnosti se do danes ni bistveno spremenil.

Velika sejna dvorana ljubljanske Mestne hiše je ob slovesnih podelitvah Aškerčeve nagrade in Aškerčevih priznanj vedno povsem polna. Fotografija je iz leta 2012. (Vir: Fotodokumentacija Arhivskega društva Slovenije)

Prva lavreata sta na slovesni podelitvi 23. oktobra 2002 torej postala univerzitetni profesor in arhivski svetnik dr. Jože Žontar, ki je prejel Aškerčevo nagrado za življenjsko delo, in arhivski svetnik Peter Ribnikar, ki smo mu namenili Aškerčevo priznanje za objavo *Sejnih zapisnikov Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo v obdobju 1918–1921*. Slavnostni govornik na podelitvi je bil akademik prof. dr. Vasilij Melik, ugledni zgodovinar in dober poznavalec arhivske stroke. Za popestritev programa je poskrbel godalni kvartet Glasbenega ateljeja Tartini iz Ljubljane, prireditev pa sta s svojima nagovoroma obogatila ljubljanska županja Viktorija Potočnik in državni sekretar z Ministrstva za kulturo RS Ciril Baškovič.

S temi besedami je predsednica komisije Nada Čibej sklenila poročilo o prvi podelitvi:

»Pa smo. Zaživelo je tisto, za kar so se člani društva, vodilni, pa tudi ostali zaposleni v arhivih prizadevali že leta prej. Zdaj smo mi vsi odgovorni, da

te nagrade in priznanja zelo resno umestimo v arhivsko okolje. To je odgovorno delo, kar pomeni, da moramo tudi predloge sestaviti resno, z vsemi podatki, ki jih komisija zahteva – utemeljitvijo, bibliografijo, dodatnimi obrazložitvami, dokumentacijo in drugim. Priloge so lahko tudi fotokopije že objavljenih podatkov. Člani komisije smo prepričani, da vam to delo ne bo v nadlogo, temveč v čast, in da ne bo povzročalo vsem znane »fovšarije«, ampak zavest, da se delo arhivista ceni in da je tudi nagrajeno. Navsezadnje, lahko boste že naslednjič prav vi nagrajeni za svoje delo.«²

Normativni akti

Na podlagi 19. in 20. člena Pravil ADS ter Pravilnika o podeljevanju Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj za posebne dosežke v arhivistiki, sprejetega na občnem zboru ADS dne 3. aprila 1996, ter dopolnila tega pravilnika, sprejetega na korespondenčnem občnem zboru dne 26. maja 2000, je občni zbor 19. marca 2003 sprejel še Poslovnik o delu Komisije za podeljevanje Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj.

Poleg dveh členov (19. in 20. člen, v leta 2019 sprejetih Pravilih ADS sta to 41. in 42. člen) društvenega »statuta« sta torej podeljevanje Aškerčevih nagrad in priznanj regulirala poseben pravilnik in poslovnik o delu komisije. Oba akta sta bila na občnem zboru 20. marca 2009 nekoliko dopolnjena. V pravilniku je bil dopolnjen 12. člen v smislu, da mora predlog za podelitev nagrade oziroma priznanja vsebovati tako predstavitev predlaganega kandidata kot utemeljitev predloga, da so dobrodošle priloge, ki dodatno podpirajo predlog, in da je treba predlog poslati tako v fizični obliki s priporočeno pisemsko pošiljko kot tudi v elektronski obliki na elektronski naslov društva. Na istem zboru je bil dopolnjeno tudi besedilo prve alineje 12. člena poslovnika o delu komisije; pri kriterijih je bilo namreč jasneje opredeljeno, da se Aškerčevo priznanje podeljuje za odmevne dosežke v obdobju zadnjih dveh let oziroma od zadnje podelitve.

Določbe pravilnika in poslovnika so bile po predhodni javni obravnavi 30. marca 2020 na dopisnem (zaradi epidemije koronavirusne bolezni covid-19) zboru članov ADS posodobljene in smiselno združene v novi Pravilnik o podeljevanju Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj, ki podrobneje določa podeljevanje nagrad in priznanj, postopek predlaganja kandidatov, kriterije za podeljevanje nagrad in priznanj, način izbora prejemnikov in podelitev kot takšno. Prav tako pravilnik določa sestavo, oblikovanje in delovanje Komisije za podeljevanje Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj. Pravilnik je objavljen na društveni spletni strani.

V letu 2002 je Ministrstvo za kulturo RS odobrilo finančna sredstva v višini 1.000.000 tolarjev (SIT), ki so pokrila eno Aškerčevo nagrado, eno Aškerčevo priznanje ter stroške za oblikovanje in tisk diplom. Z višino odobrenih sredstev je bilo tudi v prihodnjih letih (vse do danes) pogojeno število podeljenih Aškerčevih priznanj, saj normativni akti določajo, da društvo podeli eno nagrado in do dve priznanji, pri čemer denarni del nagrade znaša tri povprečne bruto plače na zaposlenega v Republiki Sloveniji v preteklem letu in denarni del priznanja eno povprečno bruto plačo. Iz finančnih razlogov je bilo v letih 2002, 2004, 2012, 2014 in 2016 poleg nagrade podeljeno le eno priznanje.

² Čibej, Nada: Poročilo Komisije za podeljevanje Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj v letu 2002. V: *Arhivi* 25 (2002), št. 2, str. 119–120.

Komisija za podeljevanje Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj

V okviru ADS deluje Komisija za podeljevanje Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj za izjemne dosežke v arhivistiki, ki zbira nominacije ter pripravlja izbor in utemeljitve predlogov za podelitev nagrad in priznanj. Izvršni odbor izmed članov društva, ki so zaposleni v arhivskih zavodih, predlaga kandidate za člane komisije. Za štiriletni mandat so izvoljeni na zboru članov.

Komisijo sestavlja pet članov, ki na prvi seji izberejo predsednika in njegovega namestnika ter zapisnikarja. Seje komisije sklicuje in vodi njen predsednik, v njegovi odsotnosti pa namestnik. Komisija je sklepčna, če je na seji navzočih več kot polovica članov komisije, medtem ko odločitve sprejema z večino glasov navzočih članov. Kadar komisija odloča o prejemnikih nagrad oziroma priznanj, je za odločitev potrebna večina vseh članov komisije.

O delu komisije predsednik poroča ob podelitvi nagrad in priznanj ter na rednem zboru članov ADS.

Obdobje 2004–2024

Po daljši predstavitvi premierne podelitve leta 2002 se bomo skozi preostalih deset sprehodili nekoliko hitreje.

Leta 2004 se je komisija prvič srečala s primerom, da je bil za Aškerčevo priznanje predlagan njen član (Milko Mikola). Komisija je zato svoje delo prekinila, dokler izvršni odbor društva ni imenoval nadomestne članice Marije Hernja Masten. Podobno se je zgodilo tudi v letih 2006 (za priznanje predlagano Sonjo Anžič je zamenjala Mija Mravlja) in 2022, ko sta začasna člana komisije namesto Elizabete Eržen Podlipnik in Aleksandra Žižka postala Gorazd Stariha in Borut Batagelj. Slavnostna podelitev je bila sicer leta 2004 prav na dan slovenskih arhivov 20. oktobra, medtem ko je bil dogodek posebej zaznamovan še s petdesetletnico delovanja ADS. Leta 2004 je bilo za nagrado sicer predlaganih kar osem kandidatov, za priznanje pa šest. Aškerčevo priznanje je prejel Milko Mikola in nagrado Vladimir Žumer, ki se je društvu oddolžil z radodarno gesto, saj je tretjino denarne nagrade doniral za organizacijo arhivskega zborovanja leta 2005.

Praktično ves znesek nagrade je društvu donirala Ema Umek, prejemnica Aškerčeve nagrade za življenjsko delo leta 2006. Takrat sta bili prvič podeljeni dve priznanji, in sicer eno Ale-

Leta 2004 sta pred vrata arhivske nesmrtnosti stopila mag. Vladimir Žumer in dr. Milko Mikola (Vir: Fotodokumentacija Arhivskega društva Slovenije, foto Tatjana Rodošek)

ksandru Žižku in drugo trem sodelavcem Zgodovinskega arhiva Ljubljana: Sonji Anžič, Damjanu Hančiču in Tatjani Šenk. Predlogov je bilo sicer spet veliko, dvanajst, pet za priznanje in sedem za nagrado, kar komisiji gotovo ni olajšalo dela. Kljub temu je obe priznanji izbrala soglasno, za podelitev nagrade Emi Umek so glasovali štirje člani.

Kar nekaj zaslužnih kolegic in kolegov je bilo za Aškerčevo nagrado predlaganih večkrat, kar je povsem razumljivo, saj smo stanovske nagrade in priznanja začeli podeljevati razmeroma pozno, na dve leti in le po eno nagrado. Nekateri so bili nominirani tudi trikrat ali štirikrat, preden so zasluženo nagrado res tudi prejeli, nekatere je žal prehitela smrt.

Med večkrat predlaganimi je bil tudi inštitut Studia slovenica oziroma njegov ravnatelj Janez Arnež, ki je Aškerčevo nagrado po soglasnem sklepu komisije prejel leta 2008, in sicer za izjemne prispevke na področju zbiranja, varovanja in ohranjanja arhivske dediščine slovenskih izseljencev. Izbor je sicer dvignil nekaj obrvi, ker naj nagrajenec ne bi bil »naš«, torej arhivist. Mislim, da obseg in bogastvo arhivskega gradiva, ki ga je zasebna ustanova Studia slovenica zbrala med slovenskimi izseljenci in pripeljala v Slovenijo, prepričljivo odgovarja vsem dvomljivcem. Za nagrado so sicer prispeli štirje predlogi za dva kandidata, za priznanji pet predlogov za štiri kandidate. Aškerčevi priznanji sta takrat za svoji izstopajoči deli po soglasnem sklepu komisije prejeli Andreja Klasinc Škofljanec in Meta Matijević. Omenimo še, da je komisija zaradi nekaterih zapletov in nejasnosti v postopku oblikovanja sklepov o izbiri predlaganih kandidatov predlagala izvršnemu odboru ADS popravka 12. člena pravilnika in poslovnika, kar je bilo naslednje leto s sklepom občnega zbora tudi uresničeno.

Kakovostnih predlogov ni manjkalo tudi dve leti kasneje. Na seji 14. septembra 2010 je imela komisija v novi sestavi na mizi pet predlogov (za sedem kandidatov) za priznanje in pet predlogov za nagrado. Kljub večjemu številu predlogov so nekateri očitno izstopali, zato so prejemnike izbrali že na tej seji, kar je izvršni odbor izbor še isti dan tudi formalno potrdil. Aškerčevo nagrado za izjemen prispevek k razvoju slovenske arhivistike in dolgoletno zaslužno delo v ADS je na dan slovenskih arhivov prejel France Martin Dolinar. Eno Aškerčevo priznanje je prejela Gordana Šovegeš Lipovšek za *Vodnik po arhivskem gradivu o Prekmurju v Arhivu županije Zala v Zalaegerszegu*, drugo sta si razdelila Miha Preinfalk in Matjaž Bizjak za izjemno znanstveno-kritično objavo turjaških listin v dveh knjigah. Slovesno podelitev si bomo zapomnili po nagovorih ministrice Majde Širce in ljubljanskega župana Zorana Jankovića, a tudi po tem, da predsednici društva ni bilo več treba igrati tudi povezovalke prireditve, saj je to vlogo prevzela Mojca Kranjc, ki je to počela tudi na naslednjih podelitvah (razen v letih 2018 in 2020, ko je dogodek povezoval Gregor Jenuš).

Leta 2012 je komisija izbirala med štirimi predlogi za nagrado in prav toliko za priznanje. Zaradi bolj suhe društvene blagajne je bilo poleg nagrade – enako kot v letih 2014 in 2016 – podeljeno le eno priznanje; odnesel ga je Bojan Cveltar. Aškerčeva nagrada za življenjsko delo je prav tako šla v Zgodovinski arhiv Ljubljana oziroma njegovemu upokojencu Francetu Štuklu, dolgoletnemu prvemu škofjeloškemu arhivistu.

Čez dve leti se je komisija odločila, da z zbiranjem predlogov na javnem razpisu pohiti. Razpis je bil odprt med 9. junijem in 11. julijem 2014, pravočasno pa je prispelo pet predlogov za Aškerčevo priznanje (dva predloga tudi za arhiva kot ustanovi) in trije za Aškerčevo nagrado. Za nagrado je bila dvakrat predlagana dolgoletna direktorica Arhiva RS in častna članica ADS Marija Oblak Čarni, ki jo je komisija tudi soglasno izbrala. Priznanje je namenila Juretu Volčjaku za odmevne objave arhivskih virov ter popularizacijo arhivske dejavnosti doma in v tujini.

Komisija je glavnino svojega dela opravila že v prvih dneh septembra. Slovesna podelitev v Veliki sejni dvorani Mestne hiše v Ljubljani je sledila 23. oktobra in je bila zaznamovana tudi s 60. obletnico delovanja arhivskega dru-

*Vabilo na osmo podelitev
(Vir: Stalna zbirka Arhivskega društva Slovenije)*

štva. Prof. dr. Ignaciju Vojetu, sicer slavnostnemu govorniku, ki je poudaril pomen arhivskega gradiva ter povezanosti arhivske stroke in zgodovinarstva, je bil zaradi njegovega prispevka k popularizaciji arhivov in arhivske dejavnosti med študenti in strokovno javnostjo podeljen naziv častnega člana ADS. »Arhivom sem posvetila ves svoj delovni vek«, pa je v zahvali povedala Oblak Čarni.

Tudi leta 2016 je komisija pohitela: razpis se je končal 8. julija in že 23. avgusta je bilo na vrsti odpiranje prispelih predlogov. V ostri konkurenci štirih predlogov za priznanje se je komisija odločila za avtorja tega prispevka, ki je zasnoval in vodil doslej največji arhivski razstavniki projekt *Arhivi – zakladnice spomina*. Za nagrado je prispelo šest predlogov, od tega pet za življenjsko delo Petru Pavlu Klasincu, ki ga je komisija tudi soglasno izbrala. Klasinc je bil v desetletju pred tem za Aškerčevo nagrado že nekajkrat predlagan, njegovega dolgoletnega prizadevanja za akreditacijo študija arhivistike, ki je tri leta prej zaživel z vpisom prvih študentov, pač ni bilo mogoče spregledati. Odločitev komisije je bila v obeh primerih soglasna. Na koncu je padel še predlog, da bi ADS skušalo pridobiti sredstva za vsakoletno podelitev Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj, ki se, žal, ni uresničil.

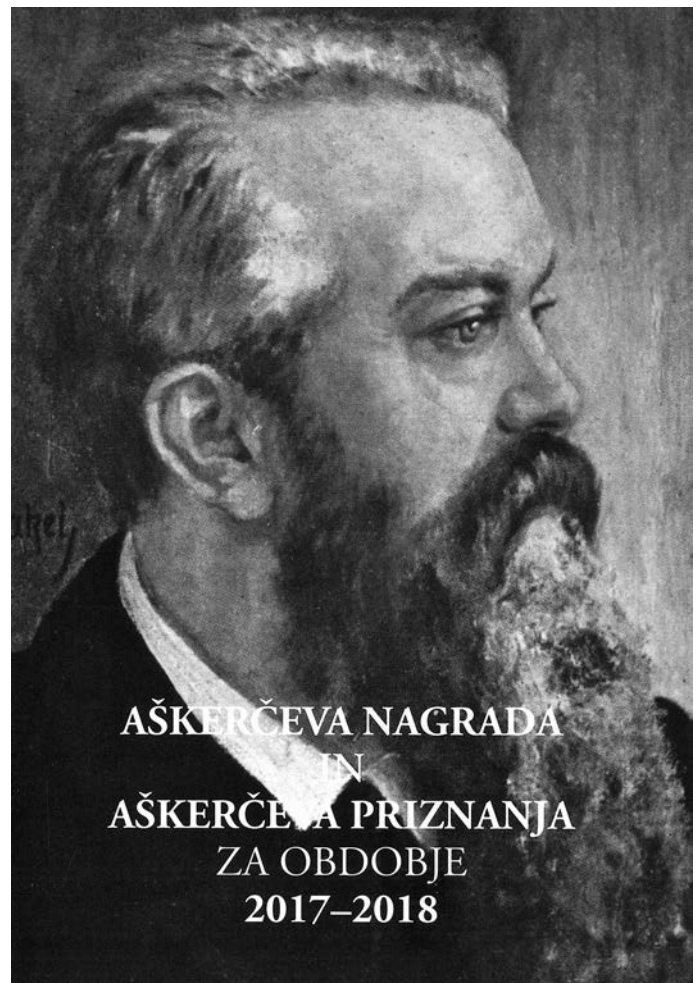
Z letom 2018 je odgovornost prevzela nova komisija, ki je javni razpis premaknila v »običajni« termin (13. avgust–12. september), pri čemer je bilo razveseljivo, da je lahko spet računala z dvema priznanjema. Dva dni po koncu razpisa je pregledala prispelle predloge; teh je bilo petnajst. Dva predloga za Aškerčevo priznanje sta bila nepopolna, saj nista bila poslana tudi v elektronski obliki, kot sta to zahtevala Pravilnik o podeljevanju Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj ter objavljeni javni razpis. Komisija je soglasno sklenila, da ju zato ne bo obravnavala. Za nagrado je prispelo osem predlogov za štiri kandidate in za priznanje pet predlogov za prav toliko kandidatov. Veliko število predlogov ni olajšalo dela komisiji, kljub temu je treba poudariti, da je na seji 20. septembra dva od treh prejemnikov izbrala soglasno, prav tako je izvršni odbor društva 26. septembra soglasno potrdil izbor vseh treh prejemnikov nagrade (pionir filmske arhivistike Ivan Nemanič) oziroma priznanja (Marija Čipić Rehar, Dejan Zadavec). Na slavnostni podelitvi, ki je 17. oktobra potekala pod častnim pokroviteljstvom predsednika Republike Slovenije Boruta Pahorja, so zbrane nagovorili predsednica ADS Hana Habjan, podžupan Mestne občine Ljubljana Aleš Čerin in državni sekretar na Ministrstvu za kulturo RS Jan Škoberne, slavnostni govornik je

bil Branko Šuštar. Nagrado in priznanji sta kot običajno podelila predsednik komisije in predsednica društva.

V letu 2020 se je komisija sestala na dveh rednih sejah, eno sejo je opravila korespondenčno. Člani komisije so sodelovali tudi pri pripravi novega Pravilnika o podeljevanju Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj, ki je bil sprejet na zboru članov konec marca. Javni poziv je bil 10. avgusta objavljen na spletni strani, prav tako je bil poslan na e-naslove članov društva in na arhivsko dopisno listo. S spremembo pravilnika smo začeli govoriti o javnem pozivu in ne več razpisu, pri čemer poziva v skrajšani obliki tudi nismo več objavljali v enem od dnevnih časopisov. Za Aškerčevo nagrado so prispeli trije predlogi za prav toliko kandidatov, za Aškerčevo priznanje sedem predlogov za šest kandidatov oziroma izvedenih projektov. Eno priznanje je šlo tako rekoč tradicionalno za kritično objavo arhivskih virov in pomemben prispevek k popularizaciji arhivov in arhivskega gradiva (Nataši Budna Kodrič), z drugim je bilo nagrajeno dolgoletno delo Vesne Gotovina in Hedvike Zdovc na področju dela z ustvarjalci arhivskega gradiva ter odbiranja arhivskega gradiva iz dokumentarnega. Komisija je dala s tem jasen znak, da se »izplača« tudi zelo pomembno delo v zunanji službi ter ne le objavljane virov in priprava razstav. Marija Hernja Masten je zaslužila Aškerčevo nagrado za življenjsko delo na področju varovanja in ohranjanja slovenske arhivske dediščine ter posredovanja le te javnosti.

Leto 2020 si bomo zapomnili tudi po strogih omejitvah zaradi epidemije koronavirusne bolezni (covid-19), ki so podelitvi žal vzele slovesen značaj, saj so bili navzoči le nagrajenke, podeljevalci in majhna organizacijska ekipa.

Leta 2022 se je ob dvajsetletnici arhivskih stanovskih nagrad zgodba zavrtila enajstič. Javni poziv je dal enajst popolnih predlogov, za nagrado štiri in za priznanje sedem. Ker sta bila nominirana tudi člana komisije, ta ob odpiranju o prispelih predlogih vsebinsko ni razpravljala, temveč je prosila izvršni odbor za imenovanje dveh nadomestnih članov komisije. Za nadomestna člana sta bila ekspeditivno imenovana Borut Batagelj in Gorazd Stariha in čez teden dni se je 20. septembra komisija spet sestala. Skladno z 10. členom Pravilnika o podeljevanju Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj so člani o izbiri kandidatov za eno Aškerčevo nagrado in dve Aškerčevi priznanji odločili z javnim glasovanjem. Komisija je vse prejemnike izbrala soglasno, prav tako je izvršni odbor ADS izbor komisije soglasno potrdil.

Naslovnica drobne publikacije, v kateri so bili leta 2018 poleg izčrpane predstavitev prejemnikov nagrade in priznanj objavljeni tudi skrajšani predlogi oziroma predstavitev nominirancev (Vir: Stalna zbirka Arhivskega društva Slovenije)

Na dan slovenskih arhivov 20. oktobra smo eno priznanje podelili Danijeli Juričić Čargo in Lilijani Žnidaršič Golec, drugo Mojci Horvat, Aškerčeva nagrada za izjemen prispevek k razvoju slovenske arhivistike in dolgoletno zaslužno delo v arhivskem društvu je šla v roke Vladimirja Kološe.

In leto 2024, ko slavimo sedemdesetletnico našega društva? Ko to pišem, je besedilo javnega poziva že pripravljeno. Sredi avgusta bo poziv povabil člane društva, arhive in druge »fizične in pravne osebe, ki delujejo na področju varstva kulturne dediščine«, da na naslov Komisije za podeljevanje Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj pošljejo dobro utemeljene predloge. Ko bo prva številka letošnje revije *Arhivi* izšla, bodo imena Aškerčevih lavreatov za obdobje 2023–2024 verjetno že znana.

Komisija o vsaki podelitvi in o procesu, ki je do nje pripeljal, pripravi poročilo za revijo *Arhivi*. V njem so predstavljeni nagrajenci in v zadnjih letih omenjeni tudi vsi nominiranci, prav tako je ob poročilu objavljen slavnostni govor s podelitve, priložnostni nagovor predsednika društva, kaka zahvala lavreatov ipd. V letih 2014, 2016 in 2018 je bila ob podelitvi izdana tudi drobna brošura, v kateri so bili poleg izčrpne predstavitve prejemnikov nagrade in priznanj objavljeni tudi skrajšani predlogi oziroma predstavitve tistih, ki so bili nominirani, a ne tudi izbrani.

Še enkrat o kriterijih

Ker se še vedno dogaja, da predlagatelji premalo pozorno preberejo navodila objavljenega javnega poziva oziroma pri pisanju utemeljitve ne sledijo kriterijem za podelitev nagrade ali priznanja, velja slednje izpostaviti tudi na tem mestu. Veljavni Pravilnik o podeljevanju Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj (sprejet na zboru članov ADS marca 2020) ima kriterije za podelitev nagrad in priznanj opredeljene v 8. in 9. členu. Kriteriji so podobni že od prve podelitve leta 2002 oziroma od sprejetja poslovnika o delu komisije spomladi 2003. Leta 2009 je bilo pri kriterijih za priznanje bolj eksplicitno določeno, da se upoštevajo dosežki zadnjih dveh let, nekaj kozmetičnih popravkov je bilo tudi ob pripravi zdaj veljavnega pravilnika iz leta 2020.

»8. člen

Aškerčeve nagrade se podeljuje za:

- izjemne prispevke k razvoju slovenske arhivistike, strokovnega izobraževanja in arhivske zakonodaje (če je kandidat s svojim strokovnim delom ustvaril nove in boljše pogoje za varovanje arhivske dediščine oziroma posredovanje le-te javnosti, pripomogel k uveljavljanju svetovnih arhivskih smernic v slovenski praksi oziroma prispeval k strokovni izobraževalni literaturi s področja arhivistike);
- izjemne prispevke na področju varovanja in ohranjanja slovenske arhivske dediščine oziroma posredovanje le-te javnosti;
- izjemne dosežke na arhivskem področju v mednarodnem merilu;
- večletno zaslužno delo v Arhivskem društvu Slovenije;
- življenjsko delo.

Nagrado za življenjsko delo lahko prejme posameznik, ki izpolnjuje prve tri pogoje iz prejšnjega odstavka in najmanj dvajset let aktivno deluje v arhivski stroki.

9. člen

Aškerčeva priznanja se podeljuje za:

- odmevne prispevke k uveljavljanju in razvoju slovenske arhivistike, na področju varovanja arhivske dediščine, strokovnega izobraževanja, izdelave

pomagala za uporabo arhivskega gradiva in arhivskih priročnikov ter arhivske zakonodaje v obdobju zadnjih dveh let oziroma od zadnje podelitve (če je kandidat s svojim strokovnim delom v krajšem času dosegel pomembne rezultate doma ali v tujini in posredoval le-te javnosti);

- ⊗ *prispevek k popularizaciji arhivov in arhivske dejavnosti;*
- ⊗ *objave arhivskega gradiva.*

Priznanja se podeljujejo za enega ali več pomembnih dosežkov. Prednost pri izbiri ima kandidat, ki izpolnjuje več kriterijev.»³

Tabela 1: Dosedanji prejemniki Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj

Leto	Prejemniki ⁴
2002	<ul style="list-style-type: none"> ⊗ dr. Jože Žontar za življenjsko delo ⊗ Peter Ribnikar za objavo arhivskih virov <i>Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo (1918–1921)</i>
2004	<ul style="list-style-type: none"> ⊗ mag. Vladimir Žumer za izjemne prispevke k razvoju slovenske arhivistike ⊗ dr. Milko Mikola za objave in popularizacijo arhivskega gradiva
2006	<ul style="list-style-type: none"> ⊗ dr. Ema Umek za življenjsko delo ⊗ mag. Aleksander Žižek za objavo celjskih mestnih pravic z naslovom <i>Našim zvestim, ljubim celjskim meščanom: Karel VI. potrdi celjske mestne svoboščine</i> ⊗ mag. Sonja Anžič, Tatjana Šenk in dr. Damjan Hančič za razstavo in izdajo dveh publikacij s skupnim naslovom <i>500 let ljubljanskih županov</i>
2008	<ul style="list-style-type: none"> ⊗ Institut Studia slovenica (ravnatelj Janez Arnež) za izjemne prispevke k zbiranju, varovanju in ohranjanju arhivske dediščine slovenskih izseljencev ⊗ Meta Matijevič za obsežno monografijo <i>Novomeške hiše in ljudje</i>, pripravljeno na podlagi bogatih arhivskih virov ⊗ Andreja Klasinc Škofljanec za <i>Vodnik po arhivskem gradivu Studia slovenica</i>, ki je rezultat več let trajajočega urejanja in popisovanja gradiva slovenskih izseljencev
2010	<ul style="list-style-type: none"> ⊗ dr. France Martin Dolinar za izjemen prispevek k razvoju slovenske arhivistike na področju zbiranja, varovanja in ohranjanja arhivske dediščine, posredovanja le-te javnosti, strokovnega izobraževanja ter večletno zaslužno delo v Arhivskem društvu Slovenije ⊗ Gordana Šovegeš Lipovšek za <i>Vodnik po arhivskem gradivu o Prekmurju v Arhivu županije Zala v Zalaegerszegu</i> ⊗ dr. Miha Preinfalk in dr. Matjaž Bizjak za znanstveno-kritično objavo listin v dveh knjigah z naslovom <i>Turjaška knjiga listin I, II</i>
2012	<ul style="list-style-type: none"> ⊗ dr. France Štukl za življenjsko delo pri zbiranju, varovanju in ohranjanju arhivske dediščine, posredovanju te javnosti, pri strokovnem izobraževanju ter za večletno zaslužno delo v Arhivskem društvu Slovenije ⊗ mag. Bojan Cvelfar za odmeven prispevek k razvoju slovenske arhivistike na področju uveljavljanja svetovnih arhivističnih smernic v slovensko arhivsko prakso
2014	<ul style="list-style-type: none"> ⊗ Marija Oblak Čarni za izjemen prispevek k razvoju slovenske arhivistike, varovanju in ohranjanju arhivske dediščine in njenemu predstavljanju javnosti ter za dolgoletno zaslužno delo v Arhivskem društvu Slovenije ⊗ dr. Jure Volčjak za pomemben prispevek k razvoju slovenske arhivistike na področju objavljanja arhivskega gradiva ter za popularizacijo slovenskih arhivov in arhivske dejavnosti doma in v mednarodnem prostoru

³ Pravilnik o podeljevanju Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj: <http://www.arhivsko-drustvo.si/pravilnik-o-podeljevanju-askercevih-nagrad-in-askercevih-priznanj/> (dostop: 9. 8. 2024).

⁴ Za vsako leto je najprej naveden prejemnik nagrade, sledi(ta) prejemnik(a) priznanja.

2016	<ul style="list-style-type: none"> • dr. Peter Pavel Klasinc za življenjsko delo na področju slovenske arhivistike, zlasti posredovanja arhivske dediščine javnosti, organizacije študijskega programa arhivistike in dosežkov na arhivskem področju v mednarodnem merilu • dr. Andrej Nared za vodenje in realizacijo projekta slovenskih arhivov z naslovom <i>Arhivi – zakladnice spomina</i>
2018	<ul style="list-style-type: none"> • Ivan Nemanič za življenjsko delo in izjemen prispevek k ohranjanju slovenske filmske arhivske dediščine • mag. Marija Čipić Rehar za pripravo kakovostnih pripomočkov za uporabo arhivskega gradiva in objavo arhivskega gradiva v dveh zvezkih regist listin Nadškofijskega arhiva Ljubljana • dr. Dejan Zadravec za delo <i>Ptujski meščani do uničujočega požara leta 1684: biografsko-prosopografski priročnik</i>
2020	<ul style="list-style-type: none"> • Marija Hernja Masten za življenjsko delo na področju varovanja in ohranjanja slovenske arhivske dediščine ter posredovanja le-te javnosti • Vesna Gotovina in mag. Hedvika Zdovc za pripravo Zbirnega kataloga rokov hrambe dokumentarnega gradiva v javni upravi in s tem za odmeven prispevek k razvoju slovenske arhivistike na področju dela z ustvarjalci arhivskega gradiva ter odbiranja arhivskega gradiva iz dokumentarnega • Nataša Budna Kodrič za kritično objavo arhivskih virov v delu <i>Korespondenca Jožefine in Fidelija Terpinc (1825–1858)</i> in s tem za pomemben prispevek k popularizaciji arhivov in arhivskega gradiva
2022	<ul style="list-style-type: none"> • mag. Vladimir Kološa za izjemen prispevek k razvoju slovenske arhivistike, na področju varovanja in ohranjanja slovenske arhivske dediščine in posredovanja le-te javnosti ter za dolgoletno zaslužno delo v Arhivskem društvu Slovenije • mag. Danijela Juričič Čargo in dr. Lilijana Žnidaršič Golec za 4. in 5. zvezek <i>Vodnika po urbarjih Arhiva Republike Slovenije</i> ter s tem uspešen zaključek projekta izdajanja serije <i>Vodnikov po urbarjih Arhiva Republike Slovenije</i> • Mojca Horvat za monografijo in razstavo <i>Gospodstvo Negova, kot ga slikajo arhivski viri</i> ter s tem pomemben prispevek k popularizaciji arhivov in arhivskega gradiva

Tabela 2: Sestava Komisije za podeljevanje Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj v obdobju 2002–2024

Obdobje	Sestava komisije
2002–2006	Nada Čibej (predsednica), mag. Vladimir Kološa, mag. Janez Kopač, dr. Milko Mikola, Emica Ogrizek
2006–2010	Mag. Drago Trpin (predsednik), mag. Sonja Anžič (namestnica predsednika), Marija Hernja Masten (zapisnikarica), mag. Danijela Juričič Čargo, mag. Marjan Vogrin
2010–2014	Mag. Bojan Cvelfar (predsednik do 2012), dr. Zdenka Bonin (predsednica po 2012), dr. Borut Batagelj (2012 nadomestil B. Cvelfarja), Andreja Klasinc Škofljanec, Judita Šega, dr. Julijana Visočnik
2014–2018	dr. Zdenka Bonin (predsednica), dr. Borut Batagelj, Andreja Klasinc Škofljanec, Judita Šega, dr. Julijana Visočnik
2018–2022	dr. Andrej Nared (predsednik), Katja Zupanič (namestnica predsednika), Elizabeta Eržen Podlipnik (zapisnikarica), Ivan Fras, Aleksandra Pavšič Milost
2022–2026	dr. Andrej Nared (predsednik), dr. Julijana Visočnik (namestnica predsednika), Elizabeta Eržen Podlipnik (zapisnikarica), Mirjana Kontestabile Rovis, dr. Aleksander Žižek

Za konec in za naprej

Za konec naj se navežem na misli Nade Čibej po prvi podelitvi leta 2002. Arhivisti smo svoje stanovske nagrade in priznanja v primerjavi z drugimi strokami s področja varstva kulturne dediščine dobili precej pozno, dobro desetletje po osamosvojitvi Slovenije, čeprav so bili na strani društva nekateri koraki narejeni že leta pred tem. Ocenjujem, da se je bionalno podeljevanje Aškerčeve

nagrade in Aškerčevih priznanj v dveh desetletjih lepo usidrilo v arhivistično kolektivno zavest. To dokazujejo številni dobro utemeljeni predlogi, ki jih komisija od različnih arhivov in posameznikov prejme na sredi avgusta objavljene javne pozive. Predlogi pričajo o tem, da v slovenskih arhivih veliko in kakovostno delamo, pri čemer znamo hkrati ceniti in nagraditi presežke svojih kolegic in kolegov. Seveda je človeško, da kdaj zaznamo razočaranje med neizbranimi nominiranci ali tistimi, ki jih ni nihče predlagal, in morda začudenje nad kakšnim lavreatom. Menim sicer, da si take in drugačne komentarje dovolijo predvsem tisti, ki niso spisali še nobenega predloga, predvsem pa niso bili nikoli pred zahtevno nalogo, da bi morali prejemnika enega ali dveh priznanj izbrati med štirimi ali petimi dobrimi predlogi.

Naloga Komisije za podeljevanje Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj je odgovorna in pogosto težka, zato je pomembno, da so vanjo izvoljeni izkušeni, razgledani in preudarni arhivisti. Odpiranju prispelih predlogov in ugotavljanju njihove formalne ustreznosti namreč sledi najpomembnejše opravilo komisije, ki se ga je treba lotiti z zvestim sledenjem pravilniku in njegovim kriterijem, a hkrati z razgledom čez zidove »svojega« arhiva in s sposobnostjo sprejemanja drugačnih mnenj, kar mora na koncu pripeljati do prepričljive, po možnosti soglasne izbire prejemnikov nagrade in priznanj. Pomembno in pomenljivo se mi zdi, da so bili dosednji prejemniki nagrad in priznanj z nekaj res redkimi izjemami izbrani soglasno. Tudi zato sem prepričan, da je komisija v vseh sestavah v danem trenutku vedno izbrala tiste predloge, ki so bili formalno popolni in korektni, hkrati pa vsebinsko prepričljivi. Vsebinsko močan je lahko le predlog, ki temelji na odlično opravljenem delu in oprijemljivih rezultatih.

SUMMARY

THE ARCHIVAL "CHALICES OF IMMORTALITY" THE AŠKERC AWARDS AND AŠKERC RECOGNITION AWARDS 2002–2024

For many years, the Archival Society of Slovenia (ADS) has endeavoured to grant awards and recognitions for exceptional accomplishments in the field of archival science. A commission was created and a special rulebook on awards and recognitions was adopted in 1996, but not much was done in practice since the necessary funds were not provided until 2002.

The public knows Anton Aškerc (1856–1912) primarily as a poet, but he also holds a special place in Slovenian archives history as the first city archivist of Ljubljana. For this reason, Slovene archivists have named their awards and recognitions after him. The Aškerc Recognition Award was created to honour exceptional accomplishments in the present day, while the Aškerc Award was intended to honour lifetime achievements or outstanding contributions to the advancement of the archival profession over a lengthy period of time. The Archival Society of Slovenia grants one prize and two recognitions every two years; due to budget constraints, only one prize was granted in 2002, 2004, 2012, 2014, and 2016.

The Commission for the Aškerc Awards and Aškerc Recognition Awards operates within the organization's framework. It is responsible for gathering nominations, selecting, and justifying proposal submissions for the prize. The assembly of members chooses the commissioners for a four-year term of office from among the members of the society who work for archival institutions.

The Archival Society of Slovenia granted seventeen Aškerc Recognition Awards and eleven Aškerc Awards between 2002 and 2022 (the selection pro-

cess for 2024 is still ongoing). Four recognitions were given to two or three recipients.

For twenty years, the Aškerc Award and the Aškerc Recognition Award, which are given out biennially, have been deeply ingrained in the minds of archivists. The numerous thoughtful suggestions the commission receives from different archives and people serve as proof of this. The suggestions attest to our diligence and superior work in Slovenian archives, as well as our ability to recognise and honour those who go above and beyond in their job.

The Commission for the Aškerc Awards and Aškerc Recognitions Awards has thus far performed its responsible work in six formations, but it is certain that at any given moment it always chose those proposals that were formally correct and convincing in terms of content. However, only a proposal based on excellent work and tangible results can be strong in content.

UDK 050:930.25(497.4)"1978/..."

Prejeto: 25. 5. 2024

Revija *Arhivi* – njen nastanek, razvoj in težave od začetka do današnjih dni

MARIJA ČIPIĆ REHAR

mag. zgod. in dipl. etnol., arhivska svetnica
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Trdinova ulica 4, SI-1001 Ljubljana
e-pošta: marija.cipic-rehar@zal-lj.si

Izvleček

Članek prinaša pregled nastajanja revije *Arhivi* od njenih začetkov vse do današnjih dni. Avtorica v uvodu opiše začetne težave ob nastajanju revije, zahtevno problematiko financiranja in težko pričakovano prvo številko. V nadaljevanju je opisana struktura revije in kako se je ta spreminjala s časom, sledi opis načina delovanja urednikov in uredniških odborov. Zadnji del je namenjen tehničnim temam, kot so tisk, naklada, vizualna podoba, nato sledi zaključno poglavje, ki je posvečeno zadnjim štirim letom revije.

Abstract

ARHIVI JOURNAL - ITS CREATION, DEVELOPMENT AND PROBLEMS FROM
THE BEGINNING TO THE PRESENT DAY

The article provides an overview of the creation of the journal *Arhivi* from its beginnings to the present day. In the introduction, the author describes the initial problems during the creation of the journal, the challenging issue of financing and the long-awaited first issue. In the following, the structure of the journal is described and how it changed over time, followed by a description of the functioning of the editors and editorial boards. The last part is dedicated to technical topics such as printing, circulation, visual image, followed by the final chapter, which is dedicated to the last four years of the journal.

Ključne besede:

Arhivi, Arhivsko društvo Slovenije, revija, uredniški odbor

Key-words:

Arhivi, Archival Society of Slovenia, journal, editorial board

1. Uvod¹

Revija *Arhivi* je glasilo Arhivskega društva Slovenije (ADS) in slovenskih arhivov, ki izhaja že od leta 1978. Pot si je utrla skozi težke začetke, ki so jih zaznamovale težave s tehniko, pridobivanjem denarja za tisk in druge stroške ter s postavljanjem strokovnih osnov za revijo. Zdaj že desetletja predstavlja osrednjo znanstveno in strokovno periodično publikacijo na področju arhivistike na Slovenskem. Vsi uredniki so se in se še ves čas trudijo, da bi strokovni javnosti ponudili znanstvene in strokovne članke ter razprave s področja arhivistike, arhivske dejavnosti in arhivske tehnike, zgodovinskih pomožnih ved, struktur institucij ter zgodovinopisja.

Vsako obdobje je prineslo svoj vir težav, ki so jih uredniki s pomočjo uredniškega odbora in drugih članov ADS bolj ali manj uspešno reševali ter bodo v nadaljevanju podrobneje predstavljene. O reviji *Arhivi* je bilo napisanih že kar nekaj besed, predvsem ob raznih obletnicah, vendar je ob 70. obletnici Arhivskega društva ponovno čas, da se ozremo nazaj in zapišemo nekaj besed o narjenem delu.

2. Nastanek in začetne težave

Ko je februarja 1979 izšla prva številka revije *Arhivi*, je ADS praznovalo že petindvajset let. Že kar nekaj let pred izdajo so slovenski arhivisti razmišljali o svoji reviji. Kot je napisano na začetku prve številke, so slovenski arhivisti objavljali svoje prispevke v skupnem jugoslovanskem časopisu *Arhivist*. Vendar so se arhivski izzivi in problematike precej razlikovali od tistih v drugih jugoslovanskih republikah, saj so bile problematike povezane z različno prakso, pri čemer je bila arhivistika odsev družbeno-političnih, gospodarskih in kulturnih razmer po posameznih republikah, ki so sčasoma vpeljale svoje revije.² Izvršni odbor društva je že na začetku leta 1956 dal pobudo, da bi Državni arhiv izdajal svoje glasilo, vendar je bilo veliko pomislekov o smiselnosti revije, saj je bilo le majhno število strokovnjakov, ki so svoje članke objavljali še v *Zgodovinskem časopisu*, *Časopisu za zgodovino in narodopisje*, *Kroniki*, *Varstvu spomenikov* in v *Prispevkih za zgodovino delavskega gibanja*.³ Na VII. Zborovanju slovenskih arhivarjev v Slovenj Gradcu leta 1974 so sprejeli sklep, da bodo izdajali glasilo in v prvi številki naj bi bili prispevki tega zborovanja.⁴ A počakati je bilo treba še kar nekaj let, da je prva številka dejansko izšla.

Na VIII. zborovanju arhivskih delavcev v Kočevju oktobra 1977 so se prisotni ponovno strinjali, da je revija nujna, saj bo to možnost za izmenjavo mnenj, raznih idej in načrtov ter težav. Eden od razlogov za izdajanje revije je bilo tudi zavedanje, da je arhivska stroka zelo zaprta, medtem ko je njeno delo širši javnosti popolnoma neznano. Z revijo so hoteli spodbuditi širjenje informacij med tiste, kjer nastaja registraturno in arhivsko gradivo, s čimer bi glasilo pridobilo tudi strokovno-izobraževalno funkcijo.⁵ Velja omeniti, da so že vse druge republike v Jugoslaviji imele svojo revijo in je bil to še dodaten motiv za nastanek revije.⁶

Ob začetkih razprave o svojem glasilu so razpravljali tudi o predlogih za

¹ Za vso pomoč pri pisanju članka se najlepše zahvaljujem nekdanjim urednikom dr. Matevžu Koširju, dr. Juretu Volčjaku, dr. Gregorju Jenušu in tajnici ADS Anji Props.

² Arhivom na pot, str. 5.

³ Umek, Košir: Revija Arhivi, str. 69–70.

⁴ Arhivom na pot, str. 5.

⁵ Drnovšek: Ob prvi številki, str. 5–6.

⁶ SI AS 607, t. e. 21, p. e. 104, 15a/79, Zapisnik občnega zbora, 18. 5. 1979, priloga Poročilo uredniškega odbora Arhivskega društva Slovenije.

ime. Društvo je odprlo široko razpravo, pojavili so se številni predlogi: *Pismo, Naše izročilo, Tradicija, Arhivska Tradicija, Korenine, Slovenski arhivist*. Ime *Korenine* so začasno izbrali kot delovni naslov revije, vendar so si člani društva sčasoma premislili in izbrali čisto splošen naslov: *Arhivi*.⁷

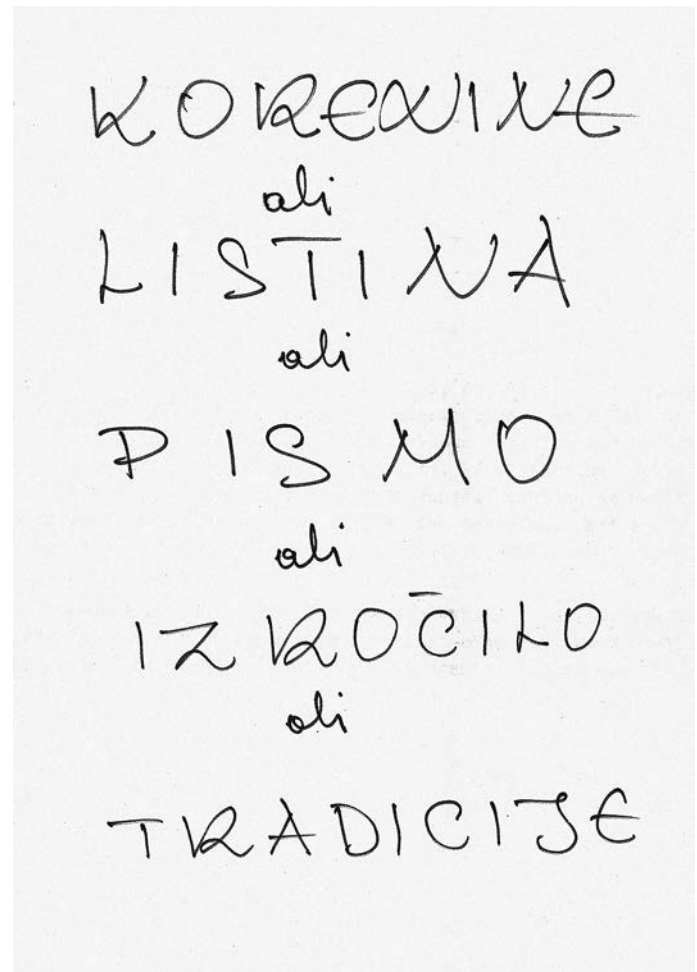
3. Prva številka revije

Prva številka za leto 1978 je izšla februarja 1979 in je vsebovala referate iz zborovanja slovenskih arhivarjev v Slovenj Gradcu leta 1974, ki je obravnavalo stanje evidenc gradiva za zgodovino Slovencev v arhivih izven naših meja.

Že dejstvo, da so bili leta 1979 objavljeni prispevki iz leta 1974, nakazuje, da so nastajale številne začetne težave pri nastanku revije. Uredniški odbor se je spopadel z več težavami. Želeli so namreč, da so besedila tudi jezikovno urejena, tako so poiskali lektorico dr. Bredo Pogorelec,⁸ vendar so se med lektoriranjem izgubila vsa besedila. Revijo, ki je bila že skoraj pripravljena na tisk, je bilo treba narediti oziroma rekonstruirati na novo, saj duplikata ni bilo. Uredništvo je tako moralo pozvati avtorje, da ponovno napišejo besedila oziroma da pošljejo kopijo slednjega.⁹ Neljub dogodek je zelo zavlekel izdajo revije. Naslednja težava je bila financiranje revije, vendar je tej tematiki namenjeno posebno poglavje v nadaljevanju.

Že kmalu po izdaji prve številke so se pojavile tendence, da se revija ukine, saj menda ta ne bi bila potrebna, tako da referati VIII. zborovanja arhivskih delavcev Slovenije v Kočevju od 20. do 22. oktobra 1977 niso izšli v okviru revije, ampak je ADS te izdalo kot samostojno publikacijo z naslovom *Arhivsko gradivo v Sloveniji po osvojitvi*.¹⁰

Negotovost glede prihodnosti se je razblinila na zborovanju v Radencih leta 1979, ko je društvo potrdilo prvotni koncept revije *Arhivi* in je obveljalo, da se objavljajo referati z društvenih zborovanj in posvetovanj.¹¹ Glede na majhno število arhivskih delavcev je bilo smiselno, da so avtorji prihajali iz vrst zgodovinarjev. Kot piše Vladimir Kološa v svojih spominih, so na zborovanjih sodelovali zgodovinarji, in sicer je bilo na

*Predlogi za ime revije
(Vir: SI AS 607, t. e. 37, p. e. 146)*

⁷ Umek, Košir: *Revija Arhivi*, str. 70.

⁸ Dr. Breda Pogorelec, prof. na oddelku za slovanske jezike in književnosti na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

⁹ SI AS 607, t. e. 21, p. e. 104, Dodatna finančna sredstva za arhivsko publikacijo, 16. 3.1979.

¹⁰ Umek, Košir: *Revija Arhivi*, str. 70.

¹¹ Umek, Košir: *Revija Arhivi*, str. 71.

zborovanju leta 1974 v Slovenj Gradcu od 18 referatov samo pet teh iz arhivskih vrst, medtem ko jih je bilo leta 1981 že 16 od 20.¹² Arhivska stroka se je počasi, a zanesljivo krepila.

4. Vsebine in rubrike revije

Izvršni odbor društva je imenoval šestčlanski uredniški odbor – Ljudmila Bezljaj – Krevcl, Janez Kos, Antoša Leskovec, Marija Oblak – Čarni, Ema Umek in dr. Jože Žontar, ki je na podlagi smernic slovenjegraškega zborovanja pripravil osnutek programske usmeritve časopisa, ki je še danes relativno isti.¹³

Ena od stalnic v reviji *Arhivi* vse od začetka so rubrike. Že v prvi številki so postavili naslednjo shemo: *Članki in razprave, Delo arhivov in arhivskih organizacij, Ocene, poročila o publikacijah, Obvestila o pomembnejšem gradivu v domačih in tujih arhivih, Nove pridobitve v slovenskih arhivih, Bibliografija arhivskih delavcev, Osebnosti, Povzetki*.¹⁴

Čeprav je večina rubrik ostala ista, so se številne zadeve v rubrikah spremenile. Leta 1981 so dodali rubriko *Iz prakse za prakso*, ki je bila namenjena objavljanju prispevkov o konkretnem delu v arhivu, predstavitev aplikativnih rešitev arhivskih vprašanj in načrtovanju dela v arhivih. V letu 1995 je prostor našla tudi rubrika *O delu Arhivskega društva Slovenije*.¹⁵

Prva leta izdajanja revije so objavljali tudi poročila posameznih arhivov za prejšnje leto in program za prihodnje leto, pri čemer naj bi bila ta tri strani dolga z naslednjo vsebino: pristojnosti arhiva, arhivski prostori, notranja organizacija arhiva in kadri ter poročilo o delu, podobno naj bi bil pripravljen tudi program.¹⁶ Vendar ker so številke izhajale z zamikom, ki se je vse bolj večal, je uredniški odbor sklenil, da objavljanje programov in poročil res nima smisla.

Rubrike *Članki in razprave, Iz arhivskih fondov in zbirk, Iz prakse za prakso* že desetletja predstavljajo izsledke arhivskih, zgodovinopisnih ali interdisciplinarnih raziskav v obliki recenziranih znanstvenih ali strokovnih člankov. Ob nastanku revije so ti članki obsegali dve do tri

NAVODILA SODELAVCEM

V želji, da bi *Arhivi* dobili enotnejšo podobo, smo v uredništvu pripravili naslednja navodila:

1. *Arhivi* objavljajo prispevke s področja arhivistike, arhivske dejavnosti in arhivske tehnike, zgodovinskih pomožnih ved, vede o virih, vede o fondih in strukture institucij.
2. Uredništvo ima pravico tekste jezikovno lektorirati.
3. Vse prispevke pošljite na disketah in na papirju.
4. Za rubriko *Članki in razprave* naj avtorji skupaj s tekstom pošljejo tudi sinopsis in povzetek. Sinopsis naj obsega največ 3 stavke, povzetek največ 15 vrstic. Prispevki za to rubriko naj ne presegajo 1 oziroma 1,5 avtorske pole.
5. Naslov članka naj bo vedno naveden prvi in pod njim ime in priimek avtorja. Opombe na koncu naj bodo napisane enotno. Ko delo citiramo navedemo vse bibliografske podatke. Na kratice moramo opozoriti pred začetkom opomb.
6. Za rubriko *Osebnosti* je prispevek lahko dolg največ 3 tipkane strani (+ bibliografija).
7. Poročila naj bodo dolga po 1 tipkano stran oziroma če nakazujejo določeno problematiko in rešitve tudi več.
8. Ocene knjig naj ne presegajo 3 tipkane strani oziroma če gre za kakšno informacijo 5 strani.
9. Predstavitve časopisov naj ne presegajo 3 tipkanih strani, izjeme so dopuščene, če gre za posebno problematiko.
10. Predstavitve razstav naj ne presegajo 1 tipkane strani.
11. Za vse predstavitve (knjig, časopisov, razstav) velja, da morajo biti podani popolni podatki:

Za knjige in publikacije: Naslov, avtor, izdajatelj, leto in kraj izdaje, št. strani
Primer: Ema Umek, Erbergi in dolski arhiv, 1. del, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1991, 250 str.

Za časopise in revije: Naslov, številka, letnik, izdajatelj, leto in kraj izdaje
Primer: Arhivski vjesnik, XXXIV, Arhiv Hrvatske, Zagreb 1990

Za razstave: Naslov, organizator, čas razstave, kraj, naslov kataloga in podatki o njem
Primer: Ludvik Zorzut, 1892–1977, razstava ob stoletnici rojstva, Nova Gorica, september 1992, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, katalog, 21 str.

Navodila avtorjem

(Vir: SI AS 607, t. e. 34, p. e. 140, *Seja uredniškega odbora Arhivov*, 31. 3. 1993, Navodila avtorjem)

¹² Kološa: Nekaj utrinkov iz časov mojega tajnikovanja v Arhivskem društvu Slovenije (1976–1983), str. 48.

¹³ SI AS 607, t. e. 10, p. e. 3–6/78, Vsebinska usmeritev časopisa Arhivskega društva Slovenije *Arhivi*.

¹⁴ *Arhivi* 1 (1978), št. 1.

¹⁵ Umek, Košir: Revija *Arhivi*, str. 69–70.

¹⁶ SI AS 607, t. e. 24, p. e. 111, Prispevki za Arhive, glasilo ADS in arhivov Slovenije, 29. 10. 1981.

strani, vendar so se počasi začeli daljšati, dokler ni uredništvo postavilo pogoja – ena avtorska pola – kar znaša 16 A4 oziroma približno 30.000 znakov brez presledkov. Ker so bili članki vse obsežnejši, je bila seveda tendenca uredništva, da so napisani po enotni shemi, enako citirani in da prispejo do uredništva v čim boljši obliki, zato so pripravili enotna navodila za pisanje člankov. Večji del kratkih navodil velja še danes.¹⁷

Že v prvi številki so bili objavljeni referati zborovanja, kar se je uveljavilo in je bilo praksa vse do leta 1996, ko je uredniški odbor pripravil samostojno publikacijo, ki so jo objavili še pred zborovanjem. Arhivsko društvo še danes vsake dve leti organizira zborovanje, medtem ko je odgovorni urednik revije *Arhivi* tudi urednik zbornika, ki izide pred začetkom zborovanja.

Rubriki *O delu arhivov in zborovanjih* ter *O delu Arhivskega društva Slovenije* predstavljata poročila zborovanj, konferenc ali okroglih miz, ki posegajo na področje arhivistike ali sorodnih ved. Rubrika *Ocene in poročila o publikacijah in razstavah* predstavljajo najnovejše publikacije in razstave slovenskih ali tujih arhivov. Vsakokratni letnik revije *Arhivi* ponudi tudi pregled pridobljenega oziroma prevzetega arhivskega gradiva, ki so ga državni arhiv ali regionalni arhivi v preteklem koledarskem letu umestili v svoje fonde in zbirke, in sicer v rubriki *Pridobitve arhivov*. Prav tako je vsako leto objavljen seznam najnovejših prispevkov slovenskih arhivistov in arhivistk, zbran v rubriki *Bibliografija arhivskih delavcev*.

Z zahtevami Raziskovalne skupnosti Slovenije, ki je financirala revijo, je bilo treba zadostiti določenim zahtevam, kot so recenziranje, citiranje, prevodi in drugo. Tako so po tem, ko je bila številka sestavljena, en izvod poslali v recenzijo strokovnjaku: npr. leta 1979 je bil to dr. Peter Vodopivec, največkrat je to delo opravil dr. Jože Žontar.¹⁸ Recenzent je dejansko na že pripravljeno številko spisal, kaj številka vsebuje, ni šlo za komentiranje spisanega članka, ki bi ga avtorji naknadno še popravljali.¹⁹ Poleg tega so prispevke pregledali člani uredniškega odbora, uradnega obrazca niso imeli, medtem ko so bile recenzije ustne.²⁰

Leta 1993 so v uredniškem odboru sprejeli sklep, da vse prispevke poleg urednikov prebereta še dva člana uredniškega odbora ter prispevke za prvo rubriko *Članki in razprave* še strokovnjaki z ustreznih področij.²¹

Urednik Jure Volčjak si je ob nastopu svojega urednikovanja za cilj postavil dvigniti raven revije, da se bo uvrstila v številne baze ter zadostila vsem zahtevam strokovne in znanstvene revije. Uvedene so bile številne novosti. Članki v prvih treh standardnih rubrikah so dobili kvalifikacijo članka po *Tipologiji dokumentov oziroma del za vodenje bibliografij v sistemu COBISS* in po *Pravilniku o kazalcih in merilih znanstvene in strokovne uspešnosti*. Vsi članki so bili pred objavo dani v recenzijo. Volčjak je pripravil recenzijski obrazec, ki se uporablja še danes. Pozitivno recenzentsko mnenje je bilo pogoj za objavo članka, poleg tega so morali izpolnjevati še naslednje zahteve: izvleček na začetku članka naj bi obsegal največ do 10 vrstic; na koncu vsakega članka je bil povzetek, ki naj ne bi presegal eno stran (do 30 vrstic). Avtor je lahko izbral jezik, v katerega se prevede povzetek (angleščina, nemščina); na koncu članka je moral biti naveden seznam virov in literature; kazalo je bilo prevedeno samo v angleščino.²² V letu 2006 je tako revija dosegla vse standarde znanstvenega periodičnega tiska, tako

¹⁷ SI AS 607, t. e. 34, p. e. 138, Seja uredniškega odbora Arhivov, 31. 3. 1993, Navodila avtorjem.

¹⁸ SI AS 607, t. e. 24, p. e. 110, Zapisnik 3. seje Izvršnega odbora ADS, 5. 11. 1980; t. e. 34, p. e. 138, Sofinanciranje 1992.

¹⁹ SI AS 607, t. e. 37, Recenzija dr. Jože Žontar, 26. 9. 1991.

²⁰ SI AS 607, t. e. 37, Vprašalnik za pridobitev podatkov o znanstveni publikaciji.

²¹ SI AS 607, t. e. 34, p. e. 140, Seja uredniškega odbora Arhivov, 31. 3. 1993.

²² Arhiv ADS, leto 2006, Zapisnik korespondenčne seje UO Arhivov, september 2006.

Predlagani recenzent:

ARHIVI

Glasilo arhivskega društva in Arhivov Slovenije
Izdajatelj Arhivsko društvo SlovenijeDatum prejema članka:
Datum oddaje recenzentu:
Datum oddaje recenzije:

RECENZIJA PRISPEVKA

(prosim za recenzijo, najkasneje v 20 dneh od prejema - hvala, urednik)

I. Kategorizacija	☐	☐	izvirni znanstveni članek - kvantitativna argumentacija
znanstvenega članka	☐	☐	izvirni znanstveni članek - kvalitativna argumentacija
	☐	☐	pregledni znanstveni članek (z izvirnim komentarjem)
	☐	☐	vabljen predavanje, uvodni govor na znanstveni konfer.
	☐	☐	profesionalna izmenjava mnenj (polemika)
	☐	☐	drugo
	☐	☐	
(predlog urednika)			(predlog recenzenta - označite)

Naslov članka:

II. Predlog spremembe naslova:

III. MERILA (ustrezno obkrožite):

zelo slabo

zelo dobro

	1	2	3	4	5
1. Noviteta obravnavanega problema					
2. Aktualnost problema					
3. Korektnost uporabljene metodologije					
4. Konsistentnost argumentacija					
5. Strokovna terminologija					
6. Zgoščenost podajanja					
7. Korektnost citiranja virov					
8. Urejenost morebitnih grafičnih prikazov					
9. Urejenost morebitnih opomb					
10. Urejenost slovenskega povzetka					
11. Urejenost angleškega povzetka					

12. Število besed:

Predlagan drugačen obseg članka: (praviloma 5000 – 8000 besed):

IV. OBJAVLJIVOST PRISPEVKA (označite):

- objavljen brez popravkov
 objavljen z manjšimi popravki
 objavljen z večjimi popravki
 neobjavljen

V. (če je prispevek objavljen) Zgoščeno povzemite glavne vrline in/ali šibkosti članka.

Morebitne konkretne daljše pripombe recenzenta zapišite na posebnem listu

Recenzijski obrazec

(Vir: Arhiv ADS, leto 2006, Urednikovo vsebinsko poročilo o publikaciji *Arhivi* v letu 2006)

oblikovne kot vsebinske, kar je k sodelovanju pritegnilo številne raziskovalce, zgodovinarje in druge, ki objavljajo v revijah, ki prinašajo točke.²³

Volčjak je z veliko truda v letu 2006 uspešno izpeljal vpis v mednarodni podatkovni bazi za zgodovinske znanstvene publikacije – *Historical Abstracts in America: History and Life*, ki ju vodi ameriška organizacija ABC Clio.²⁴

Revija *Arhivi* je tako trenutno vključena v naslednje podatkovne baze: COBISS (Slovenija); EBSCO Publishing; ProQuest, Library & Information Science Source; Library, Information Science & Technology Abstracts with Full Text (Združene države Amerike); Centro de Información Documental de Archivos (Španija); Institut für Archivwissenschaft der Archivschule Marburg (Nemčija).

V reviji *Arhivi* so se trudili redno objavljati vsebine in ocene arhivističnega tiska večine večjih pomembnejših znanstvenih in strokovnih revij na tem področju: *Der Archivar*, *Mitteilungen des Steiermarkischen Landesarchives*, *Rassegna degli archivi di stato*, *The American Archivist*, *La gazette des archives*, *Vjesnik historijskih arhiva u Rjeci i Pazinu*.²⁵ Vsak arhiv je bil zadolžen za spremljanje navedenih revij in eden od arhivistov je pripravil poročilo ter s tem drugim arhivistom omogočil spremljanje dogajanja na področju arhivistike po vsem svetu. Z razvojem svetovnega spleta je postal dostop do tujih revij oddaljen dva klika, tako da so te ocene odpadle.

Uredniškemu odboru se je uspelo s tujimi arhivi dogovoriti za menjavo revij, tako da si je nabral zavidljivo številko tujih revij. Prav tako so bili *Arhivi* dostopni v številnih arhivih v Italiji, Avstriji, Češkoslovaški, Madžarski, Nemčiji in Poljski.²⁶

Že v prvi številki revije *Arhivi* sta bila dva povzetka prispevkov v nemščini, saj so želeli napisano približati tudi arhivistom v drugih državah. V prvi številki tako najdemo povzetka prispevka Marije Oblak Čarni o dvajsetletnici društva ter Eme Umek o raziskovanju in snemanju arhivskega gradiva v tujih arhivih.²⁷ V drugi številki so bili že štirje povzetki v nemščini, med-

²³ Arhiv ADS, leto 2006, Urednikovo vsebinsko poročilo o publikaciji *Arhivi* v letu 2006.

²⁴ Arhiv ADS, leto 2006, Zapisnik 2. seje Izvršnega odbora ADS, 5. 10. 2006.

²⁵ SI AS 607, t. e. 34, p. e. 138, Zapisnik 1. seje uredniškega odbora Arhivov, 28. 5. 1992.

²⁶ SI AS 607, t. e. 37, Seznam tujih revij, ki jih pridobimo z izmenjavo glasila *Arhivi*, seznam tujih institucij, v katerih so *Arhivi* dostopni v knjižnici.

²⁷ *Arhivi* 1 (1978), št. 1.

tem ko so bili v tretji v obliki štirih kartončkov na vsaki strani slovenski in angleški povzetki vseh člankov.²⁸

V letu 1986 so iz neznanih razlogov dodali kazalo v italijanščini in ruščini, vendar so ruščino po enem letu opustili, zamenjala jo je angleščina.²⁹ Leta 1988 so uvedli kazalo še v nemščini, povzetki so bili počasi prevedeni samo v nemščino, potem še v angleščino.³⁰

Obe redni publikaciji ADS – poleg revije *Arhivi* še zbirka *Viri* – so od leta 1980 dalje predstavili na javnem dogodku (v letu 1980 je bil na Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja), kjer sta spregovorila oba urednika, o zbirki *Viri* je govoril tudi vsakokratni avtor. Poleg tega sta oba uredniška odbora seznanila poslušalce še z nadaljnjim programom izdaje obeh publikacij, pri čemer se je pričakovalo, da se bo razvila dejavna razprava.³¹ Javne predstavitve obeh publikacij in še vseh drugih publikacij, ki jih je v tistem letu izdalo ADS, so počasi postale tiskovne konference, ki so potekale v Cankarjevem domu.³² Sčasoma predstavitev revije ni bila več samostojen dogodek in je bilo to izvedeno v okviru občnega zbora, kjer je urednik na kratko predstavil revijo, vendar v zadnjih letih, od koronskih časov dalje, predstavitev ni več.

ADS in uredništvo revije sta se zavzela tudi za to, da so bile nekatere številke – zborniki posvečeni za arhivsko stroko posebno zaslužnim arhivskim delavcem: ob 70-letnici dr. Eme Umek, ob 70-letnici prof. dr. Jožeta Žontarja, ob 70-letnici Marije Oblak Čarni, ob 80-letnici Petra Ribnikarja in ob 70-letnici dr. Franceta Martina Dolinarja. Leta 2004 je bila prva številka posvečena 50-letnici ADS.

Dvakrat je izšlo bibliografsko kazalo revije *Arhivi*, prvo je zajemalo vse izdane številke revije od leta 1979 do leta 1997, drugo je zajemalo izdane številke od leta 1998 do leta 2007.³³ Bibliografsko kazalo z napredkom modernih iskalnikov ni več potrebno, še zlasti ne več, odkar so celotne številke objavljene na spletu.

5. Uredniški odbori in njihovo delo

Prvi ožji uredniški odbor je bil sestavljen iz treh članov: glavne urednice Eme Umek, odgovorne urednice Marija Oblak Čarni in tehničnega urednika Janeza Kosa. Odbor je pripravil idejno zasnovo, ki je vrsto let ostala ista.³⁴ Od srede leta 1979 so povečali uredniški odbor še za toliko članov, da je imel vsak arhiv enega svojega zaposlenega v uredniškem odboru.³⁵

Poleg uredniškega odbora je že od začetka zaradi takratne zakonodaje deloval tudi izdajateljski svet, sestavljen iz treh članov. Vabljeni so bili na seje uredniškega odbora, pri čemer so na začetku predpostavljali, da bodo imeli pomembno vlogo, vendar iz zapisnikov uredništva ni mogoče zaznati, da bi bil njihov prispevek ključen za delovanje revije *Arhivi*.³⁶

Način delovanja uredniškega odbora se je skozi desetletja spreminjal. Prva leta se je uredniški odbor sestel približno petkrat na leto. Posamezni člani odbora so bili zadolženi kot uredniki za posamezne rubrike in so pripravili predloge. Na začetku vsakega leta so zbirali predloge člankov, uredništvo je

²⁸ *Arhivi* 3 (1980), št. 1–2.

²⁹ Košir: *Arhivi I–XX (1978–1997)* in bibliografsko kazalo.

³⁰ Umek, Košir: *Revija Arhivi*, str. 71.

³¹ SI AS 607, t. e. 21, p. e. 104, Vabilo, 2. 4. 1980.

³² SI AS 607, t. e. 34, p. e. 138, Tiskovna konferenca, 14. 5. 1991.

³³ Arhiv ADS, leto 2009, Zapisnik 5. seje Izvršnega odbora ADS, 2. 6. 2009.

³⁴ Umek, Košir: *Revija Arhivi*, str. 69–70.

³⁵ SI AS 607, t. e. 21, p. e. 104, Zapisnik 7. seje Izvršnega odbora ADS, 14. 3. 1979.

³⁶ SI AS 607, t. e. 24, p. e. 111, Seja uredniškega odbora Arhivov, 27. 2. 1981.

prerešetalo ideje in sestavilo osnutek revije, medtem ko so za rubriko *Članki in razprave* izbrali tematike, ki so jih želeli predstaviti v reviji *Arhivi* in potem poiskali avtorje, ki bi lahko napisali članke. Ko je bil sredi spomladi osnutek revije pripravljen, so ga poslali vsem arhivom. Tam so izbrali avtorje za posamezne prispevke rubrikam.³⁷

Pisci so morali oddati članke do 1. septembra, pri čemer je bila stalna praksa, ki še vedno drži, zamikanje datumov na prošnjo raznih piscev, ki niso oddali v roku. Po oddaji člankov se je uredništvo sestalo, pregledalo oddane članke in uredilo številko. Besedila so šla v lekturo, po enem mesecu je bila redakcija zaključena in sledil je tisk.³⁸

V osemdesetih letih prejšnjega stoletja je Jugoslovanski bibliografski inštitut dodelil ISSN številko 0351-2835, s tem so bili *Arhivi* vključeni v Mednarodni sistem za serijske publikacije.³⁹

Na občnem zboru ADS leta 1996 so sprejeli sklep, da se uredniški odbor mednarodno razširi, predvsem z željo, da se povabijo znani strokovnjaki, ki bodo dali reviji še večjo težo. Urednik je v tem smislu povabil dr. Alfreda Ogrisa iz Deželnega arhiva v Celovcu in dr. Joza Ivanovića iz Hrvatskega državnega arhiva, pri čemer je seveda obljubil povrnitev stroškov ob udeležbi na sestankih in navedel, da se bodo trudili, da ne bodo imeli preveč dela.⁴⁰

Na prijavnih obrazcih je bil eden od pogojev sofinanciranja Ministrstva za znanost in tehnologijo RS tudi citiranost v tujih periodičnih publikacijah, uredništvo je tako v obrazec o poročanju zabeležilo, da je bil v letu 1993 v reviji *American Archivist* samostojni prispevek o reviji *Arhivi*, poleg tega je bila revija redno uvrščena v mednarodne arhivistične bibliografije s svojimi članki, sploh v *Bulletin d'Information* in v *Bibliographie zum Archivwesen*.⁴¹

Z leti se je delo uredniškega odbora precej spreminjalo, število sestankov se je zmanjšalo, delo tehničnega urednika je z razvojem tehnologije prešlo na zunanjega izvajalca, ki opravlja prelom. S spremenjenim recenzentskim postopkom članke najprej pogledata oba urednika: odgovorni in glavni, če prispevek ustreza, ga pregleda še recenzent, ki ga izberejo glede na tematiko članka. Uredniški odbor se je tako sestajal le glede priprave letnih programov oziroma poročil, kar nekaj sej je bilo korespondenčnih, ko so morali hitro sprejeti neko odločitev. Od epidemije v letu 2020 naprej se uredniški odbor sploh ni videl v živo, saj so vsi sestanki potekali s pomočjo ZOOM-platforme.

V starih zapisnikih sej uredniškega odbora in sej Izvršnega odbora ADS so zabeležene številne prošnje urednikov arhivistom, naj pišejo za revijo *Arhivi*, naj se zavedajo, da je to naša revija in da je od nas odvisno, ali bo revija kakovostna ali bomo samo zamahnili z roko ter rekli, da se bo že kdo drug potrudil in kaj napisal.

Odgovorni uredniki skozi leta:

- Marija Oblak-Čarni, Arhiv SR Slovenije, 1979–1985,
- dr. Vladimir Žumer, Arhiv SR Slovenije, 1986–1991,
- mag. Nina Zupančič, Arhiv Republike Slovenije, 1991–1993,
- dr. Matevž Košir, Arhiv Republike Slovenije, 1994–2005,
- dr. Jure Volčjak, Arhiv Republike Slovenije, 2006–2016,
- dr. Gregor Jenuš, Arhiv Republike Slovenije, 2016–2020,
- mag. Marija Čipić Rehar, Zgodovinski arhiv Ljubljana, 2020–2024,
- Jernej Komac, mag., Arhiv Republike Slovenije, 2024–.

³⁷ SI AS 607, t. e. 21, p. e. 104, Osnutek časopisa *Arhivi* 3, 16. 4. 1980.

³⁸ SI AS 607, t. e. 21, p. e. 104, Zapisnik 4. seje Izvršnega odbora ADS, 9. 4. 1980; Poročilo o delu uredniškega odbora časopisa *Arhivi* v času 1. 1. –30. 7. 1980.

³⁹ SI AS 607, t. e. 37, Dodelitev ISSN.

⁴⁰ SI AS 607, t. e. 36, Povabilo v uredniški odbor Arhivov, 30. 7. 1996.

⁴¹ SI AS 607, t. e. 37, Podatki o znanstveni ali strokovni periodični publikaciji, 3. 11. 1995.

6. Financiranje revije

Začetno vsoto denarja za prvo številko revije so dobili od Kulturne skupnosti Slovenije, in sicer so po sklenjeni pogodbi, z dne 12. maja 1975, prejeli 23.000 din, vendar to še zdaleč ni zadostovalo.⁴² Takoj po izidu prve številke so se na sestanku Izvršnega odbora seznanili s prevelikimi stroški tiska in oblikovanja glasila. Prisiljeni so bili narediti načrt za pokritje nastalih stroškov v višini skoraj 90.000 din, ki jih je v tistem trenutku pokrilo ADS, 23.000 din je prispevala Kulturna skupnost Slovenije, 60 izvodov je odkupilo društvo po nesubvencionirani ceni, medtem ko naj bi slovenski arhivi kupili 120 izvodov – predvideno je bilo, da vsak arhiv kupi od 10 do 20 izvodov glede na zmožnosti, ravno toliko denarja naj bi dobili od prodaje glasila članom društva – en izvod je namreč stal 50 din, medtem ko so manjšo vsoto dobili iz presežka pri organizaciji strokovnega posvetovanja o filmu. Za ostali manjkajoči del so nameravali zaprositi Kulturno skupnost Slovenije za dodatno dotacijo, z obrazložitvijo, zakaj je prišlo do zakasnitve izdaje, zaradi česar so se stroški povečali. Če bi sredstev še vedno primanjkovalo, bi stroške pokrili tako, da bi Skupnost arhivov Slovenije iz svojih sredstev odkupila izvode revije *Arhivi*.

V želji, da se financiranje reši dolgoročno, so pripravili dogovor, ki bi vse arhive obvezoval k finančni pomoči reviji. Poleg tega so nameravali razširiti uredniški odbor, tako da bi bil iz vsakega arhiva po en član, prav tako so za sredstva zaprosili tudi Raziskovalno skupnost Slovenije.⁴³ Po tem sporazumu so bili arhivi dolžni financirati ADS oziroma izdajo glasila v višini 3 % sredstev, ki so jih dobili za svoje lastno financiranje. Specialni arhivi – Arhiv Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije (CK ZKS), Arhiv Republiškega sekretariata za notranje zadeve (RSNZ) in Inštitut za zgodovino delavskega gibanja (IZDG) naj bi prispevali po 700 din na arhivskega delavca.⁴⁴ V razpravi so imeli tudi predlog, da bi mogoče takratni Arhiv Socialistične Republike Slovenije (SRS) lahko financiral revijo po sporazumu in proračunu.⁴⁵ V letu 1980 je tako Raziskovalna skupnost Slovenije prispevala za revijo 70.000 din, pri čemer se je ADS zavezalo, da bo objavljenih 20 avtorskih pol, od tega je bilo 8 avtorskih pol namenjenih znanstvenim člankom, in 12 referatom, tekočim domačim bibliografijam in analitskim abecednim kazalom.⁴⁶ Poleg tega je morala revija zagotoviti sinopsise v tujem jeziku in biti uvrščena v UDK-sistem.⁴⁷ Od druge številke naprej je Raziskovalna skupnost Slovenije vključila revijo v svoj redni program sofinanciranja, kar je za uredništvo pomenilo olajšanje, saj je bilo izhajanje glasila s tem skoraj zagotovljeno.⁴⁸

Kulturna skupnost Slovenije je redno prispevala večjo količino denarja za izdajanje revije *Arhivi*, vendar so že marca 1981 ugotavljali, da vse več društev zaproša za sredstva Kulturno skupnost in bo tako na voljo vse manj sredstev, kar bo za revijo pomenilo, da bo treba poiskati še kakšen drug vir sredstev.⁴⁹ Del sredstev se je tako prelil iz ostalih virov ADS, in sicer je denar prišel od organizacije zborovanj, pri čemer se je vedno nabralo nekaj denarja.⁵⁰

V prvih letih so poskusili pridobiti sredstva tudi z reklamnimi oglasi, v drugi številki tako najdemo oglase za Radensko, Swing in Deit ter reklamo za

⁴² SI AS 607, t. e. 21, p. e. 104, Dodatna finančna sredstva za arhivsko publikacijo, 16. 3. 1979.

⁴³ SI AS 607, t. e. 21, p. e. 104, Zapisnik 7. seje Izvršnega odbora ADS, 14. 3. 1979.

⁴⁴ SI AS 607, t. e. 21, p. e. 104, Samoupravni sporazum o izdajanju slovenskega arhivskega glasila in združevanju sredstev za delno financiranje izdajanja glasila, 5. 12. 1979.

⁴⁵ SI AS 607, t. e. 21, p. e. 104, Zapisnik 2. seje Izvršnega odbora ADS, 27. 9. 1979.

⁴⁶ SI AS 607, t. e. 10, p. e. 33/80, Pogodba o sofinanciranju Arhivov, 6. 5. 1980.

⁴⁷ SI AS 607, t. e. 21, p. e. 104, Zapisnik 3. seje Izvršnega odbora ADS, 5. 11. 1979.

⁴⁸ SI AS 607, t. e. 21, p. e. 104, Poročilo o akcijah in delu ARS za čas od januarja do oktobra 1980.

⁴⁹ SI AS 607, t. e. 24, p. e. 111, Seja IO ADS, 25. 3. 1981.

⁵⁰ SI AS 607, t. e. 24, p. e. 111, Seja uredniškega odbora Arhivov, 10. 12. 1981.

ITAS – podjetje, ki je proizvajalo prikolice in polprikolice, avtomešalce za prevoz betona in podobne stroje.⁵¹ V reviji *Arhivi* za leto 1983 so objavili referate XI. zborovanja arhivskih delavcev, ki je potekal v Čateških toplicah novembra 1983, tako da so na konec številke dali tudi oglas za Terme Čatež.⁵² Izkazalo se je, da so bili to edini oglasi, uredništvo je sicer pošiljalo ponudbe za oglase podjetjem, vendar ta niso imela interesa za objavo v reviji, ki je izšla enkrat letno. Vsekakor se je hitro pokazalo, da se revija z oglasi ne bo mogla financirati.⁵³

Tako *Arhivi* kot tudi *Viri* niso bili zanimivi za prodajo, saj ko je uredništvo poslalo izvode 15 knjigarnam v Ljubljani in Mariboru, so vse izvode z izjemo enega vrnili, ker ni bilo povpraševanja zanje.⁵⁴

Revija je imela zagotovljena sredstva samo za tiskarske stroške, primanjkovalo je denarja za honorarje avtorjev, ki so pomagali pri izdaji revije, kar je povzročalo, da je bilo težko dobiti ljudi, ki bi bili pripravljeni sodelovati. Prav tako je prihajalo do objektivnih vzrokov za zamude – včasih je zamujal tiskar, včasih lektor itd. To je seveda povzročalo težave, saj je vodstvo ADS moralo izpeljati projekte, za katere so dobili denar v tekočem letu.⁵⁵ Glasilo je namreč redno izhajalo z zamudo, v bistvu je izšlo nekje med februarjem in junijem za preteklo leto, *Arhivi* za leto 1985 so izšli šele na začetku leta 1987. Uredništvo se je tako spraševalo, v čem je smisel objavljanja delovnih načrtov za prejšnje leto, tako da so se odločili popraviti shemo prispevkov. V letu 1987 so z namenom popraviti vse zaostanke načrtovali tri številke 1985, 1986, 1987, vendar se jim je tako podrla že tako krhka finančna konstrukcija, tako da so številko za leto 1987 nameravali pokriti s sredstvi, ki bi jih prispevale občinske kulturne skupnosti in gospodarske organizacije s področja Pokrajinskega arhiva Koper, saj je zborovanje arhivistov v letu 1986 potekalo v Kopru.⁵⁶ Zaradi zamujanja z izdajanjem je v letu 1988 Raziskovalna skupnost Slovenije zmanjšala sredstva za 10 %, po določenem obdobju naj bi financiranje ustavila, kar bi pomenilo velik izpad dohodka.⁵⁷

Uredništvo je redno ugotavljalo, da so avtorski honorarji pri *Kroniki* in *Zgodovinskem časopisu* tudi do petkrat višji od revije *Arhivi*, kar je seveda pomenilo, da so se avtorji odločali za druge revije.⁵⁸ Za prvi dve številki tako ali tako ni bilo denarja za honorarje, medtem ko so v letu 1980 že predvideli honorarje za pisce.⁵⁹

Ko je leta 1989 Raziskovalna skupnost Slovenije prenehala z delom, je financiranje revije prevzel Republiški sekretariat za raziskovalno dejavnost in tehnologijo.⁶⁰ Z nastankom nove države samostojne Republike Slovenije je to prešlo pod Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo RS (MVZT).⁶¹ Leta 2004 pa je nastala Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS – ARRS in je prevzela del dejavnosti MVZT, kasneje pa se je preimenovala v Javno agencijo za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).⁶²

Člani Izvršnega odbora ADS so poskušali na vse načine pridobiti sredstva, da bo revija lahko izhajala. Društva lahko, če zadostijo zahtevam razpisov, pridobijo status društva, ki deluje v javnem interesu na področju kulture. V letu

⁵¹ *Arhivi* 2 (1979), zadnja stran.

⁵² *Arhivi* 6 (1983), zadnja stran.

⁵³ SI AS 607, t. e. 10, p. e. 10/80, Ponudba oglasa v Arhivih, 29. 1. 1980.

⁵⁴ SI AS 607, t. e. 21, p. e. 104, Poročilo tajnika ADS o delu v 1. polletju 1980.

⁵⁵ SI AS 607, t. e. 25, p. e. 116, Obračun in poročilo za leto 1983.

⁵⁶ SI AS 607, t. e. 28, p. e. 119, Sofinanciranje glasila *Arhivi* za leto 1986 in 1987.

⁵⁷ SI AS 607, t. e. 28, p. e. 119, Sofinanciranje glasila *Arhivi* za leto 1986 in 1987.

⁵⁸ SI AS 607, t. e. 28, p. e. 119, Sofinanciranje glasila *Arhivi* za leto 1986 in 1987.

⁵⁹ SI AS 607, t. e. 21, p. e. 104, Zapisnik 4. seje Izvršnega odbora ADS, 9. 4. 1980.

⁶⁰ SI AS 607, t. e. 34, p. e. 138, Pogodba, 28. 6. 1991, Pogodba o sofinanciranju glasila *Arhivi* za leto 1991.

⁶¹ SI AS 607, t. e. 34, p. e. 138, Pogodba o sofinanciranju glasila *Arhivi* za leto 1992.

⁶² Arhiv ADS, leto 2008, Pogodbe in zahtevki, 19. 12. 2008.

1996 je tako društvo oddalo vlogo na Ministrstvo za kulturo RS in vsa potrebna dokazila, da bi dobilo status, saj je bila to vstopnica za prijavljanje na razne razpise. Pred tem so na občnem zboru ADS, dne 3. aprila 1996, potrdili nova pravila društva, ki so jih predhodno uskladili glede na zakon o društvih.⁶³

V letu 2005 se je na Izvršnem odboru ADS začela razprava, da bi se društvo z revijo *Arhivi* prijavilo na sofinanciranje za izdajanje periodičnih publikacij za leto 2005, ki ga je objavila ARRS. Od društev, ki želijo na razpisu kandidirati, se je zahtevalo, da imajo status društva, ki deluje v javnem interesu na področju raziskovalne dejavnosti, oziroma da v času trajanja javnega razpisa na pristojno ministrstvo vložijo vlogo za pridobitev takšnega statusa.⁶⁴ ADS je na Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo RS podalo predlog za pridobitev statusa društva, ki deluje v javnem interesu na področju raziskovalne dejavnosti. Vendar pa je ministrstvo izdalo negativno odločbo. V društvu so bili razočarani, saj so predpostavljali, da bo odločitev otežila ali celo onemogočila kandidiranje na javnem razpisu za sofinanciranje periodičnih publikacij, ki ga razpisuje ARRS.⁶⁵ Naslednje leto so ponovili predlog in tokrat uspeli, ADS je za dobo petih letih pridobil status društva, ki deluje v javnem interesu na področju raziskovalne dejavnosti, kar je pomenilo tudi sofinanciranje izdajanje revije.⁶⁶

V zadnjih dveh desetletjih je Ministrstvo za kulturo RS financiralo revijo iz več postavk, in sicer večji del iz arhivske dejavnosti in del iz postavke založništvo ter Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in šport RS tudi s podobno vsoto.⁶⁷

Pri financiranju so se ponovno pojavile težave. Ob prijavi na razpis so leta 2016 ugotovili, da v letu 2015 publikacija ni bila vpisana v določene mednarodne bibliografske baze podatkov, kar je bil pogoj za uspešnost na razpisu Agencije za raziskovalno dejavnost RS. Ugotovljeno je bilo, da do izbrisa oziroma prerazporeditve v druge baze podatkov ni prišlo po krivdi oziroma na predlog društva, temveč so se za to odločili upravljavci baz sami. Vlogo za ponovni vpis v omenjene baze je uredniški odbor hitro podal, vendar niso bili uspešni.⁶⁸ ADS in *Arhivi* so leta 2018 zaprosili za ponovno evalvacijo iz strani ARRS in možnost za umestitev na poseben seznam revij, ki so v nacionalnem pomenu, da bi imeli možnost sodelovanja na razpisih ARRS in doseči vsaj 60-odstotno sofinanciranje.⁶⁹ Vendar je bil odgovor negativen, *Arhivi* so bili ponovno v težavah. Od takrat namreč *Arhivi* nimajo več priznanega statusa znanstvene revije. Poleg finančne izgube je revija doživela upad interesa piscev, saj svoje članke zaradi zbiranja točk raje objavljajo v znanstvenih kot le strokovnih revijah.

Danes tako izdajanje revije sofinancira samo Ministrstvo za kulturo RS, manjkajoči delež pa pokrije ADS.

7. Tehnične značilnosti revije

Vizualna podoba

Prvi uredniški odbor je k oblikovanju zunanje podobe revije povabil arhitekta Tomaža Marolta, ki je postavil prvo podobo. Do leta 1985 je ostala podoba nespremenjena, v letu 1986 so bili v reviji objavljeni referati s posvetovanja o tehnični dokumentaciji in so vključili slikovno gradivo. Slikovne pri-

⁶³ SI AS 607, t. e. 36, Utemeljitev glede pridobitve statusa, 5. 4. 1996.

⁶⁴ Arhiv ADS, leto 2005, Zapisniki sej IO ADS, korespondenčna seja, 1. 6. 2005.

⁶⁵ Arhiv ADS, leto 2005, Zapisnik 8. seje Izvršnega odbora ADS, 7. 12. 2005.

⁶⁶ Arhiv ADS, leto 2006, Zapisnik 1. seje Izvršnega odbora ADS, 5. 10. 2006.

⁶⁷ Arhiv ADS, leto 2003, Poročilo o delu ADS, marec 2002–marec 2003.

⁶⁸ Arhiv ADS, leto 2016, Zapisnik 2. seje Izvršnega odbora ADS, 13. 12. 2016.

⁶⁹ Arhiv ADS, leto 2018, Zapisnik 1. seje Izvršnega odbora ADS, 11. 5. 2018.

Tretje mesto na natečaju za vizualno in oblikovno najpopolnejšo naslovnico založbe EDUCA leta 2005 (Vir: Arhiv ADS, leto 2006, mapa Uredništvo revije *Arhivi*, 2006, srajčka Založba Educa)

Naslovnica prve številke revije *Arhivi* leta 1978

loge so počasi postale sestavni del revije. V letu 1993 je uredništvo posodobilo zunanjo podobo revije.⁷⁰ Slike na naslovnici so namreč postale barvne, medtem ko je bila naslovnica plastificirana. Kot zanimivost naj omenim, da je Založba EDUCA reviji *Arhivi* v konkurenci 190 strokovnih revij podelila tretje mesto na natečaju za vizualno in oblikovno najpopolnejšo naslovnico v letu 2005.⁷¹

V letu 2006 je urednik Jure Volčjak izpeljal vizualno prenovu revije, njegovo vodilo je bilo približati revijo sodobnemu človeku. Zaradi večje preglednosti med besedilom, boljše berljivosti in prijaznosti publikacije so opustili pisavo Times New Roman in prešli na pisavo Garamond. Ta pisava je bila v naboru pisav najbolj optimalna, saj je omogočala postavitev tudi najzahtevnejših člankov z uporabo posebnih črk in znakov. Pri ocenah publikacij so uvedli objavo naslovnice publikacije, o kateri je podana predstavitev ali ocena.⁷²

Novo podobo so *Arhivi* dobili s prvo številko leta 2014. Volčjak se je odločil za enotno naslovnico A4 v črni barvi z belim besedilom, na kateri so v ospredju kodeksi. Na notranji naslovnici se vsakokrat zamenja fotografija iz fotografskih zbirk arhivov, in sicer vsakič glede na tematiko člankov. Besedilo, ki je bilo do tedaj razporejeno v dveh stolpcih, je zdaj v enem širokem stolpcu, ki omogoča objavlanje raznih razpredelnic in grafov.

Dolžina revije

Ob načrtovanju revije so predvidevali, da bosta vsako leto izšli dve številki, vendar se je izkazalo, da to žal ne bo mogoče. Zaradi vseh težav s financiranjem in z zamikanjem izdaje posamezne številke so se zelo hitro odločili, da bo enkrat letno izšla dvojna številka. Vse do leta 1999 so *Arhivi* izhajali kot ena dvojna številka na leto, medtem ko od leta 2000 naprej zaradi zahtev različnih razpisov, na katerih so kandidirali za sredstva, izideta dve samostojni številki na leto.

Prva številka je imela 88 strani (bila je namreč enojna), naslednje leto je bila dvojna številka s 124 stranmi. Leta 1988 – se pravi ob prvi desetletnici – je bilo 169 strani, še deset let

⁷⁰ Umek, Košir: Revija *Arhivi*, str. 69–70.

⁷¹ Arhiv ADS, leto 2006, Zapisnik seje UO *Arhivi*, 25. 4. 2006.

⁷² Arhiv ADS, leto 2006, Zapisnik korespondenčne seje UO Arhivov, september 2006.

kasneje 192 strani, leta 2008, ko sta bili že dve številki, je imela ena številka 204 strani in druga 255, skupno torej 459 strani, medtem ko sta leta 2018 obe številki znesli 590 strani. Število strani se je tako eksponentno večalo, kar pomeni, da je danes 4,7-krat večje.

Dolžine člankov so bile z današnjega pogle- da res majhne, in sicer so bili najkrajši članki dol- gi eno samo stran, najdaljši so dosegli pet strani. Velikokrat oziroma kar običajno je bilo, da so bili prispevki v drugih rubrikah daljši – npr. prispe- vek Ivana Nemaniča o Mednarodnem arhivskem tečaju v Parizu je bil dolg dve strani. Članki so se skozi desetletja podaljševali in dosegli predpisa- no eno avtorsko polo.

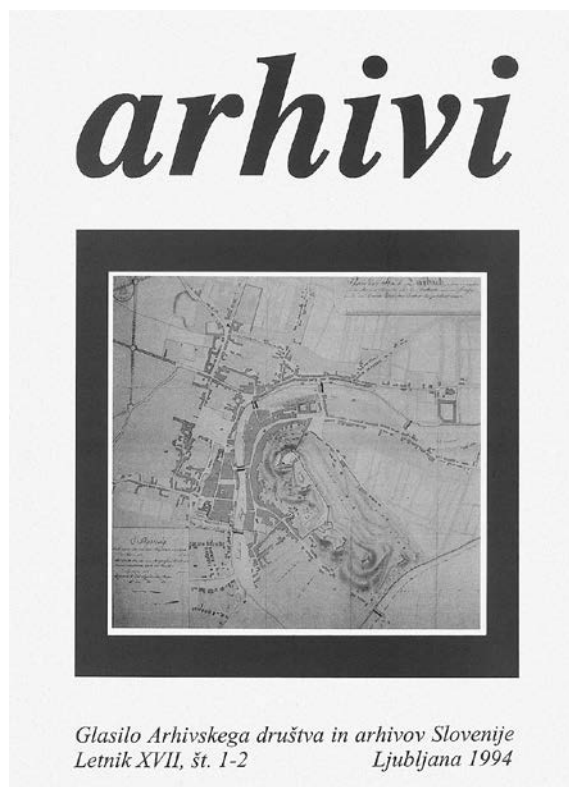
Tisk in število izvodov

Prve številke so oblikovno in tehnično na- stale v Arhivu Republike Slovenije, nakar je bila uvedena praksa, da je bil tehnični urednik iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana in odgovorni iz Arhiva Republike Slovenije. Tisk in razmnoževa- nje prvih letnikov je izvedel Edvard Usenik, na Kadilnikovi 8 v Ljubljani, revija je izhajala v 500 izvodih. V prvih desetletjih je imela revija 200 naročnikov, poleg tega je z domačimi in s tujimi revijami imela dogovorjenih 82 izmenjav.⁷³

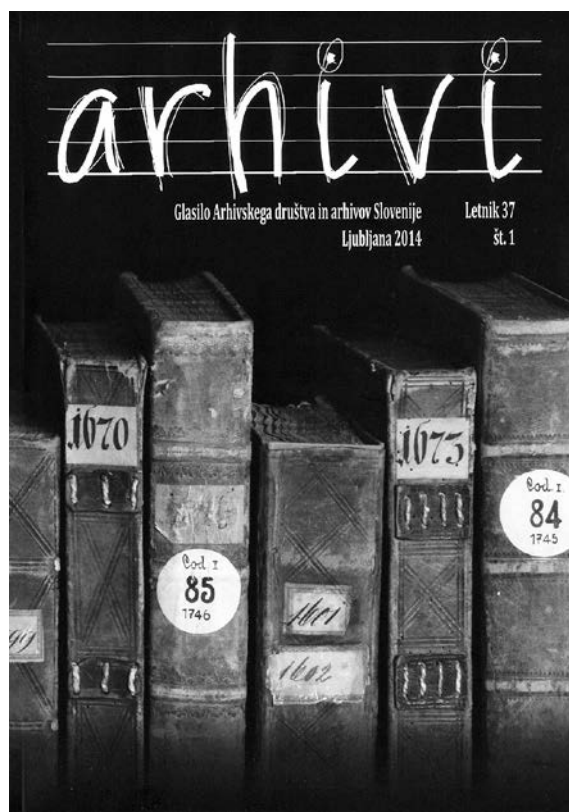
S pojavom svetovnega spleta se je situaci- ja popolnoma spremenila. Revija je vse do leta 2008 še izhajala v 500 izvodih, medtem ko so z letom 2009 prešli na 400 izvodov, saj se je izka- zalo, da številni izvodi ostajajo, tako na sedežu društva kot po posameznih arhivih. V letu 2010 se je zgodil še en premik in so začeli razmišlja- ti o objavah člankov na spletni strani, takoj se je pojavilo vprašanje, ali se sploh lahko objavijo članki. Za objavo bi bilo namreč treba pridobiti vsa dovoljenja avtorjev. Da bi se izognili mukotr- pnemu iskanju dovoljenj za objavo na spletu, so predlagali objavo povzetkov, saj zanje naj ne bi bilo potrebno dovoljenje.⁷⁴ Na pobudo urednice spletnega portala Sistory dr. Mojce Šorn so stekli pogovori o objavi starejših izvodov revije *Arhivi* na spletnem portalu Sistory, pri čemer so se do- govorili, da se objavijo letniki od leta 1998 do leta 2007, kar je pomenilo, da se zadnji letniki obja- vijo z zamikom, medtem ko so dogovor zapečatili s podpisom pogodbe med ADS in Inštitutom za

⁷³ Arhiv ADS, leto 2006, Urednikovo poročilo o publikaciji Arhivi za leto 2006.

⁷⁴ Arhiv ADS, leto 2006, Zapisnik 7. seje Izvršnega odbora ADS, 13. 1. 2010.

Naslovnica revije Arhivi leta 1994

Naslovnica prve številke revije Arhivi leta 2014

novejšo zgodovino o prenosu materialnih avtorskih pravic reproduciranja in dajanja v javnost za vse številke.⁷⁵ Pridobili so dovoljenja avtorjev oziroma njihovih naslednikov avtorskih pravic. Kjer to ni bilo mogoče ali so avtorji objavo na spletu zavrnil, so še danes strani zabrisane in članek ni dostopen. *Arhivi* so tako sredi leta 2010 postali dostopni na spletu, pri čemer se je potreba po velikem številu izdanih izvodov še zmanjšala.

Težnje, da se še zmanjša število izdanih izvodov, so se z leti nadaljevale. Vsak arhiv je namreč po dogovoru s konca sedemdesetih let odkupil večje število revije, kot jih je takrat potreboval, da so pokrili stroške tiska, ki jih društvo samo ne bi zmoglo. O možnosti zmanjšanja števila tiskanih izvodov je Izvršni odbor ADS večkrat razpravljal, a se je vedno končalo z ugotovitvijo, da bi manjše število natisnjenih glasil zelo povečalo ceno posamezne številke, kar ni prišlo v poštev. Z letom 2017 so naklado revije zmanjšali na 300 in ta številka ostaja še danes.

8. *Arhivi* v zadnjih letih

Sredi marca 2020, ko sta se svet in Slovenija zaprla v svoje domove ter je bilo delovanje vseh ustanov in vsega javnega življenja v celoti ustavljeno, je bilo na korespondenčnem občnem zboru imenovano novo vodstvo ADS, poleg tega tudi nova odgovorna urednica mag. Marija Čipić Rehar iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Običajni rok za oddajo prispevkov, zakoličen na 1. maj, je bil nerealen, saj se je večina slovenskih arhivistov vrnila na delo iz čakanja na delo in dela od doma po prvem maju. Urednica je tako imela v rokah en sam članek, kar pomeni, da je bilo treba v zelo kratkem času pripraviti celotno številko. Tako arhivisti kot raziskovalci v spomladanskem času leta 2020 niso imeli možnosti raziskovati v arhivskih čitalnicah, arhivi so ostali zaprti do 8. junija 2020, kar pomeni, da je bilo potrebno veliko truda in energije, da je prva številka sploh lahko izšla.

Posledice zaprtja in omejenega javnega življenja so se pri reviji kazale s pomanjkanjem člankov in razprav, medtem ko so bile strani posvečene konferencam, zborovanjem in otvoritvam razstav ter predstavitev knjig še polne, saj se je pisalo o preteklih dogodkih, medtem ko je v letu 2021 drastično upadlo število prispevkov v rubrikah *O delu arhivov in zborovanjih*, *O delu Arhivskega društva Slovenije* ter *Ocene in poročila o publikacijah in razstavah*, vsi dogodki so se namreč preselili na splet ali so odpadli. Če podamo primerjavo, še v letu 2020 so bili v prvi številki štiri prispevki o posvetovanjih in arhivskih dnevih, v prvi številki 2021 je bil le en prispevek o spletni konferenci, v rubriki *Ocene in poročila o publikacijah in razstavah* je bilo v prvi številki leta 2020 15 prispevkov, naslednje leto le še osem. Upadlo je število javnih dogodkov, pisati o konferenci, ki je potekala s pomočjo spletne aplikacije, kjer so posamezniki prebrali svoje prispevke in se načeloma niso razvijale razprave, tako kot se to zgodi v živo, nekako ni imelo smisla.

V skladu z aktualnim stanjem v svetu je bila druga številka v letu 2020 posvečena nalezljivim boleznim, pri čemer so avtorji člankov zaobjeli čas vse od doživljanja kuge v Kopru in Gorici v 17. stoletju do epidemije črnih koz leta 1972 in sedme epidemije kolere skozi digitalizirano arhivsko gradivo na RTV.

Kot ena od posledic izpada revije iz baze SCOPUS je bilo seveda manjše točkovanje znanstvenih in strokovnih člankov raziskovalcem, kar je seveda pomenilo, da ti niso bili več pripravljani objavljati v reviji *Arhivi*. Posledično so s pisanjem prenehali številni zgodovinarji, zaposleni v raziskovalnih ustanovah, število člankov, prispelih na uredniški spletni naslov, je bilo tako skrajno majhno. V želji, da bi povečali število predvsem arhivističnih člankov, se je urednica

⁷⁵ Arhiv ADS, leto 2010, Zapisnik seje UO Arhivov, 5. 5. 2010.

obrnila na medarhivske skupine po posameznih resorjih. Prva številka v letu 2021 je bila tako posvečena sodstvu, zakonodaji in pravosodju v sodelovanju z medarhivsko skupino za pravosodje, medtem ko se je tematika pravosodja potegnila tudi v drugo številko v letu 2021, saj so se pridružili tudi drugi arhivisti, ki se primarno ne ukvarjajo izključno s pravosodjem, ampak s starejšim gradivom, poleg tega sta se s pravosodno tematiko priključila tudi dva arhivista iz cerkvenih arhivov.

Začeta praksa sodelovanja z medarhivskimi skupinami se je nadaljevala v letu 2022, ko so za prvo številki prispevali članke arhivisti s področja uprave, poleg tega so bili tudi še v drugi številki članki s področja uprave. V vseh številkah, ki so bile tematske narave, je bila prva rubrika s članki posvečena tematiki, nakar so sledile običajne rubrike: *Članki in razprave*, *Iz arhivskih fondov in zbirk* ter druge redne rubrike.

V letu 2023 je bilo predvideno, da bosta obe številki tematski, in sicer naj bi prva nastala v sodelovanju z medarhivsko skupino za kulturo ter druga z medarhivsko skupino za vzgojo in izobraževanje. Odziv prve skupine je bil konkreten, saj so prispevali sedem člankov, pripravili so tudi pregled arhivskega gradiva ustvarjalcev s področja kulture. Skupina za vzgojo in izobraževanje se je precej slabše odzvala, tako da niso pripravili tematske rubrike, temveč so se trije članki o vzgoji in izobraževanju priključili k ostalim rubrikam.

Sčasoma se je v zadnjem letu popravilo tudi stanje mednarodnih konferenc, zborovanj in arhivskih dni, sicer bi težko rekli, da se je vrnilo v stanje pred epidemijo koronavirusne bolezni covid-19, kajti v tem času sta se spremenila tudi določeno pojmovanje in organizacija dogodkov.

Ena od težav pri tako majhni sferi arhivistov in zgodovinarjev, kot je to v dvomilijonski Sloveniji, je recenziranje. Vsi arhivisti in zgodovinarji se med seboj tako ali drugače poznamo, o isti temi piše zelo malo ljudi. Vendar mora urednik poskrbeti, da je postopek recenziranja v obe smeri anonimen. To pomeni, da recenzent ne ve, kdo je avtor članka, in avtor ne, kdo je recenziral članek. V letih 2020–2024 je šel vsak članek skozi pregled odgovorne urednice, glavnega urednika in enega recenzenta, vendar lahko brez težav trdim, da je velika večina vedela, kdo je napisal članek. Poleg tega se je velikokrat dogodilo, da so recenzenti drugače ocenili članek kot uredništvo. Da bi se izognili tej neprijetni situaciji, sva z glavnim urednikom dodala še enega recenzenta, kar je seveda otežilo delo, saj je bilo treba poiskati še enega recenzenta več, ki bo pripravljen prebrati in pokomentirati napisano.

9. Namesto zaključka: Prihodnost tiskanih znanstvenih in strokovnih revij

V preteklem desetletju je Izvršni odbor ADS večkrat razpravljal o smiselnosti izdajanja fizične revije *Arhivi*, a ne bi bilo smiselno, da revija izide samo v spletni obliki, v vsakem primeru je namreč objavljena na spletni strani društva, poleg tega je objavljena še na portalu Sistory. Generacije, ki prihajajo, so vse manj navajene na branje knjig v fizični obliki, namesto tega uporabljajo bralnik, na katerega si naložijo številne knjige in revije ter jih potem prebirajo.

Prej ali slej bo prišel trenutek, ko fizično izdajanje revije ne bo več smiselno, podobno kot se vse časopisne hiše spopadajo z vse manjšo prodajo časopisov ter iščejo načine, kako bi finančno obstali in ohranili bralce, tako se bo tudi revija *Arhivi* sčasoma morala preusmeriti na izključno spletne izdaje. A kdaj bo prišel ta čas, je verjetno vprašanje bližje prihodnosti.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SI AS – Arhiv Republike Slovenije

- SI AS 607, Arhivsko društvo Slovenije.

Arhiv ADS – Arhivsko društvo Slovenije

- Stalna zbirka Arhivskega društva Slovenije.

LITERATURA

Uredniški odbor: Arhivom na pot. V: *Arhivi* 1 (1978), št. 1, str. 5.

Umek, Ema; Košir, Matevž: Revija *Arhivi*. V: *Arhivi* 27 (2004), št. 1, str. 69–72.

Drnovšek, Marjan: Ob prvi številki. V: *Arhivi* 1 (1978), št. 1, str. 5–6.

Kološa, Vladimir: Nekaj utrinkov iz časov mojega tajnikovanja v Arhivskem društvu Slovenije (1976–1983). V: *Arhivi* 27 (2004), št. 1, str. 47–50.

Košir, Matevž: *Arhivi I–XX (1978–1997)* in bibliografsko kazalo. V: *Arhivi* 23 (2000), št. 1, str. 5–8.

SUMMARY

ARHIVI JOURNAL - ITS CREATION, DEVELOPMENT AND PROBLEMS FROM THE BEGINNING TO THE PRESENT DAY

Arhivi journal is the newsletter of the Archival Society of Slovenia and Slovenian archives, which has been published since 1978. The first issue for 1978 was published in February 1979 and contained papers from the convention of Slovenian archivists in Slovenj Gradec in 1974, which discussed the state of registers of materials for the history of the Slovenes in archives abroad. The editorial board faced several problems: papers were lost during proofreading, and there was a lack of money for printing.

The journal paved its way through difficult beginnings, marked by problems with technology, obtaining money for printing and other expenses, and establishing professional foundations for the journal. For decades now, it has been the central scientific and professional periodical publication in the field of archives in Slovenia. All the editors tried and are still trying to offer the professional public scientific and professional articles and discussions in the field of archival science, archival activity and archival methods, historical ancillary sciences, structures of institutions and historiography.

Since the beginning, the *Arhivi* journal has included the following sections: Articles and discussions, Activities of archives and archival organisations, Evaluations, reports on publications, Notices about important material in domestic and foreign archives, New acquisitions in Slovenian archives, Bibliography of archive workers, Personal news, Summaries. Later, they added the section From practice to practice, which was intended for the publication of articles on specific work in archives, presentations of applied solutions to archival issues and planning work in archives. The sections Articles and discussions and From archival fonds and collections, From practice to practice have for decades presented the results of archival, historiographical or interdisciplinary research in the form of peer-reviewed scientific or professional articles.

During the entire period of publishing, financial issues of the journal have

been a major concern. In the early years they obtained funds from the Cultural Community of Slovenia, the Research Community of Slovenia and the Association of Slovenian Archives. They also reached an agreement with all archives, which required them to contribute 3 % of the funds they received for their own financing to the journal. The journal is now funded through grants from the Ministry of Culture and the Slovenian Archival Society.

Each period brought its own set of issues, which the editors, with the help of the editorial board and other members of the Archival Society of Slovenia, resolved more or less successfully, while nowadays they are struggling with the transition to digital editions.

UDK 930.2:061.2:930.25(497.4)"2004/2024"(093)

Prejeto: 9. 5. 2024

Zbirka VIRI 2004–2024

DEJAN ZADRAVEC

dr. zgodovinskih znanosti, arhivski svetovalec
Zgodovinski arhiv na Ptuju, Vičava 5, SI-2250 Ptuj
e-pošta: dejan.zadavec@arhiv-ptuj.si

Izvleček

Krajši prispevek kolikor toliko pregledno predstavi zadnjih dvajset let izhajanja zbirke *VIRI*, ki jo od leta 1980 dalje izdaja Arhivsko društvo Slovenije in danes (maja 2024) šteje že 46 zvezkov. V zadnjih dveh desetletjih je izšlo 25 zvezkov, medtem ko so funkcijo odgovornega urednika opravljali trije različni arhivisti. Ti se niso toliko spopadali z mankom financ oziroma neurejenim financiranjem ali s trenji znotraj uredniškega odbora, temveč predvsem s pomanjkanjem interesa za objave tovrstnih publikacij med slovenskimi arhivisti in zainteresirano strokovno javnostjo. Kljub vsemu zbirka *VIRI* bolj ali manj redno izhaja vse od leta 1989 dalje in je danes nepogrešljiv pripomoček pri snovanju sintez iz različnih poglavij slovenske zgodovine.

Abstract

VIRI SERIES 2004–2024

The article provides a concise overview of the last 20 years of the *VIRI* (transl. Sources) series, which has been published by the Archival Society of Slovenia since 1980 and currently consists of 46 volumes as of May 2024. Twenty-five volumes have been published in the past twenty years, with three different archivists holding the position of chief editor. They struggled more with a lack of enthusiasm in publishing such publications among Slovenian archivists and the interested professional public than they did with a lack of funds, irregular financing, or conflict within the editorial board. In spite of all this, the *VIRI* series has been published more or less consistently since 1989 and is now a vital resource for compiling synthesis of different periods of Slovenian history.

Ključne besede:

arhivistika, izdaje arhivskega gradiva, zbirka *VIRI*, zgodovinopisje, Arhivsko društvo Slovenije

Key-words:

archival studies, editions of archival materials, series *VIRI*, historiography, Archival Society of Slovenia

Objave originalnih zgodovinskih virov so izjemno pomemben, neizogiben del nacionalnih zgodovinopisij in arhivistike. Prvi namenski zametki tovrstne znanstvene dejavnosti so se v slovenskem zgodovinopisju začeli kazati v drugi polovici 19. stoletja, ko so zgodovino slovenskega etničnega prostora začeli strokovno raziskovati izšolani in na omenjenem prostoru živeči zgodovinarji. Eden izmed tistih, ki je na tem področju zagotovo oral ledino, je bil Franc Kos, ki je v tej zvezi nase opozoril z delom *Doneski k zgodovini Škofje Loke*, izdanim leta 1894. Na to delo ne smemo v celoti gledati kot na klasično izdajo virov, saj vsebuje le manjše število prepisov listin, medtem ko o kakšnih vnaprej jasno izdelanih in načrtovanih edicijskih načelih Kos najverjetneje niti ni razmišljal. Regeste listin je spisal po vzoru v tistem času delujočih nemško pišočin stanovskih kolegov. Kaj kmalu je izpod njegovega peresa začel nastajati pravcati pentatev slovenskih znanstvenih objav virov. Z *Viri za zgodovino Slovencev* v petih knjigah (zadnjo je uredil njegov sin Milko Kos) je postavil temelje in norme za naslednje objave virov ter zaradi tega ostaja njegovo delo na nacionalni ravni do danes neprekosljivo. Z leti se je število tovrstnih znanstvenih del začelo eksponentno večati. Nastajati so začele zbirke, dolgoročno zasnovane glede na vsebino ali zvrst zgodovinskih virov, ki so po obsegu naposled prekašale Kosovo delo. Kot eno izmed omenjenih zbirk velja omeniti *Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku*, ki jo je začel urejati Božo Otorespec, medtem ko jo je izdajal Mestni arhiv v Ljubljani v obdobju od leta 1956 vse do leta 1968. Omenjenih 12 zvezkov ljubljanskega arhiva je že zdavnaj zasenčila zbirka Pokrajinskega arhiva Maribor, ki jo je že leta 1973 zasnoval in nato dolga leta urejal akademik Jože Mlinarič. *Gradivo za zgodovino Maribora* izhaja že skoraj pol stoletja, medtem ko njegovih 50 zvezkov predstavlja zbirko zgodovinskih dokumentov, ki je ne premore nobeno drugo slovensko mesto. Že leta 1939 je Slovenska akademija znanosti in umetnosti začela izdajati zbirko *Viri za zgodovino Slovencev*, ki trenutno obsega 14 zvezkov, prav tako velja omeniti še zbirko *Thesaurus memoriae / Fontes*, ki jo od leta 2002 izdaja Zgodovinski inštitut Milka Kosa in danes šteje 13 zvezkov. A to še zdaleč ni vse. Z razvojem slovenskega zgodovinopisja se število objav nezadržno povečuje. Marsikdo izmed nepoučenih bi se danes morda obregnil, da je tovrstnih predvsem znanstveni javnosti namenjenih del preveč in da si ne zaslužijo papirja, na katerem so natisnjeni. Vendar že štetje primerljivih del tujih zgodovinopisij hitro ovrže kakršna koli odklonilna razmišljanja. Pri nas namreč še čakajo na objavo nekateri temeljni viri za nacionalno zgodovino, kaj šele tisti nekoliko manj pomembni.¹

Pomemben delež pri objavah tovrstnih del je vsekakor prispevala tudi slovenska arhivistika oziroma slovenski arhivi. Ne samo, da so slednji kulturne institucije, ki skrbno hranijo vire, temveč jih v knjižni obliki tudi sami izdajajo. To navsezadnje več kot uspešno dokazujeta tudi omenjeni dolgoletni zbirki ljubljanskega in mariborskega arhiva. Vsekakor ne smemo pozabiti tudi zbirke *VIRI*, ki jo že vrsto let izdaja Arhivsko društvo Slovenije. O njeni idejni zasnovi, ustanovitvi in izdajah tja do 50. obletnice omenjenega društva se je že leta 2004 v reviji *Arhivi* nekoliko razpisal tedanji urednik France M. Dolinar. Septembra 1972 so slovenski zgodovinarji in arhivisti na posvetovanju o ediciji virov za slovensko zgodovino ugotovili, da spadajo tovrstna dela med zelo pomembne naloge slovenske znanosti in jim je treba posvetiti posebno pozornost. Dobil je prednostni status, medtem ko je bila njena izvedba iz praktičnih razlogov zaupana Arhivskemu društvu Slovenije. V naslednjih letih je to zasnovalo zbir-

¹ Zadavec: *Zastave in prodaje deželno knežjih posest in prihodkov v spodnjeavstrijskih deželah v prvi polovici 16. stoletja*, str. 7; ZRC SAZU, založba: <https://omp.zrc-sazu.si/zalozba/catalog/series/A21> (dostop: 8. 5. 2024); Pokrajinski arhiv Maribor, *Gradivo za zgodovino Maribora*: www.pokarh-mb.si/sl/zaloznistvo/gradivo-za-zgodovino-maribora (dostop: 8. 5. 2024); *Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku*, zv. 1–12.

ko VIRI in za glavnega urednika imenovalo zgodovinarja Vasilija Melika. Prva številka je izšla leta 1980, druga dve leti pozneje, nato je zaradi vegetiranja uredniškega odbora, ki mu avtorjev rezerviranih oziroma naročenih številčk ni uspelo prepričati o njihovi dokončni pripravi, prišlo do nekajletnega zastoja. Ta neljuba zagata se je razrešila šele z imenovanjem novega glavnega urednika Franceta M. Dolinarja iz Arhiva Republike Slovenije leta 1989, ki je prekinil prakso rezerviranja številčk posameznim avtorjem, temveč je izbral načelo »kdor prvi pride, prvi melje« oziroma so imeli prednost objave tisti, ki so imeli tipkopis pripravljen za objavo in pozitivno oceno recenzenta. S to potezo se je ustalila praksa izdajanja najmanj enega zvezka zbirke letno, v nekaterih letih sta izšla celo dva. Dolinar je imel v naslednjih letih največ težav z viri financiranja zbirke, s pogostimi menjavami članov uredniškega odbora, ki jih je razumel kot nezaupanje izvršnega odbora društva njemu, z negodovanjem arhivistov, da v zbirki objavljajo večinoma zgodovinarji, in z nevšečnostjo pri objavi 28. in 29. zvezka z naslovom Bojevnika za svobodo in Slovenstvo: France Dolinar – Ruda Jurčec: epistolae 1947–1975, ki ga je leta 2009 pripravil Andrej Rot. Slednji si namreč ni pridobil dovoljenja za objavo pisem pokojnega duhovnika in teologa Franceta Dolinarja od njegovih potomcev, ki so prepovedali distribucijo že natisnjene zvezka. 400 izvodov je moralo društvo zapečatiti v omaro v Arhivu Republike Slovenije vse do začetka septembra 2021, ko so s pridobitvijo potrebnega dovoljenja nečakovno ponovno ugledali luč sveta in postali dostopni zainteresirani javnosti.²

Dolinar je ostal urednik zbirke še eno številko, nato ga je po 21 letih z glednega urednikovanja marca 2010 zamenjala Zdenka Bonin iz Pokrajinskega arhiva Koper.³ Slednja ni imela takšnih težav kot njen predhodnik, a se je že kar hitro začela spopadati z novo, in sicer s čedalje večjim pomanjkanjem zanimanja za tovrstno publicistično in raziskovalno dejavnost. Interes objave virov med arhivisti v slovenskih arhivih in med zainteresirano strokovno javnostjo je začel upadati predvsem zaradi manka časa, saj je priprava tovrstne publikacije precej dolgotrajna. To je še posebej opazno pri arhivistih, saj se je nabor njihovih del v zadnjih nekaj letih, tudi za-

Naslovnica kontroverzne številke zbirke VIRI, ki je bila zaradi nepridobitve dovoljenja za objavo vsebine kmalu po izidu za dobrih 12 let prepovedana za distribucijo in zapečateni. Vizualna podoba zvezkov zbirke se v zadnjih dveh desetletjih ni spremenila.

² Dolinar: Zbirka VIRI, str. 65 in 68; Arhivsko društvo Slovenije, Viri 28–29 ponovno na voljo: www.arhivsko-drustvo.si/viri-28-29-ponovno-na-voljo (dostop: 8. 5. 2024).

³ Arhiv ADS, leto 2010, Zapisnik rednega občnega zbora Arhivskega društva Slovenije, 24. 10. 2010, str. 1–2.

radi drugačnega načina poslovanja javnopравnih oseb, popularizacije arhivov, digitalizacije in še česa eksponentno povečal. Kljub temu je v času njenega urednikovanja, ki se je zaključilo leta 2022, izšlo 14 zvezkov, bolj ali manj toliko, kot je bilo predvideno. V omenjenem letu je novi urednik postal Dejan Zadravec iz Zgodovinskega arhiva na Ptuj, ki se, vsaj za enkrat, spopada z isto težavo kot njegova predhodnica in poskuša najti smiselno dolgoročno rešitev, ki bo zagotovila redno letno izhajanje vsaj enega zvezka zbirke.⁴ Uredniški odbor ima poleg glavnega in odgovornega urednika še dva člana ter vsakokratnega predsednika/co in tajnika/co društva. Slednja dva se menjujeta z nastopi/s prenehanjem omenjenih dveh funkcij, medtem ko mandata preostalih dveh članov nista časovno omejena. Funkcijo enega izmed članov tako že najmanj zadnji dve desetletji opravlja Aleksander Žižek iz Zgodovinskega arhiva Celje, drugi član je bil vse do leta 2020 Drago Trpin iz Pokrajinskega arhiva Nova Gorica, ko ga je zamenjal Dejan Zadravec, slednjega je po nastopu funkcije glavnega urednika dve leti pozneje zamenjala Lilijana Urlep iz Nadškofijskega arhiva Maribor.⁵

V obdobju od leta 2005 do konca leta 2023 je izšlo 25 zvezkov zbirke VIRI, ki se vsebinsko nanašajo na različne teme, medtem ko časovno neenakomerno pokrivajo različna zgodovinska obdobja. Slednjo neenakomernost natančno kaže statistika. Objav virov iz obdobja srednjega veka, t. j. do konca 15. stoletja, praktično ni (za vzorec le v št. 33), iz obdobja novega veka, t. j. od leta 1550 do leta 1918, jih je 13, pri čemer le dva iz zgodnjega novega veka oziroma do leta 1750, iz obdobja sodobne zgodovine, t. j. od leta 1918 do konca 20. stoletja, jih je 12. Kar se vsebine tiče, je razdelitev precej enakomernejša. 14 zvezkov se nanaša na vire s pretežno svetno in 11 s cerkveno vsebino, medtem ko po zvrsti arhivskega gradiva prednjačijo različni protokoli, pisma, dnevnik oziroma spomini, kronike ter drugo listinsko in spisovno gradivo. 25 omenjenih zvezkov je pripravilo 15 avtorjev, pri čemer Jure Volčjak kar pet, Viljenka Škorjanec tri, trije avtorji po dva in preostalih deset po en zvezek. Do leta 2013 sta letno izhajali dve številki, od takrat dalje le še ena.

Vsaka objava virov v zbirki, ki jo praviloma tudi recenzira strokovnjak, mora vsebovati vse potrebne elemente, ko gre za tovrstne publikacije. Osrednji del predstavlja/jo natančno in dosledno transliteriran/i (če ni/so izvorno v pisavi latinica) ali transkribiran/i vir/i, medtem ko so morebitne vsebinske neznanke (današnja imena naselij in njihova lokacija, dogodki ...) razrešene in dopolnjene s komentarjem in z opisom v sprotnih opombah. Uvodni, znanstveno-kritični del objave mora vsebovati najmanj fizični opis virov, krajšo sintezo njihove vsebine, morebitno razrešitev kratic in opis načel transkripcije ali transliteracije. Izjemno pomembni in nepogrešljivi sta tudi imensko in krajevno kazalo, ki naj bi bili karseda podrobni, vsekakor je zaželena še kakšna reprodukcija objavljenega vira. Vizualna podoba publikacije se v zadnjih dveh desetletjih ni spremenila. Oblikovalca ovitka (Savo Sovre) in vsebine publikacije (Medit d. o. o.) sta ostala ista, do spremembe je prišlo le pri tisku oziroma tiskarni, saj je leta 2010 Grafiko-M nadomestila NAGODE & co, slednjo je leta 2014 nadomestila tiskarna Fotolito Dolenc. Spremenilo se je tudi število natisnjenih izvodov. 33. številka zbirke je še izšla v nakladi 400 izvodov, medtem ko vse naslednje le v 250 izvodih.

Zgoraj prikazana suhoparna statistika je razkrila še eno manjšo, a ne nepomembno problematiko, ki jo bo v naslednjih letih treba rešiti ali vsaj umiliti, in to je že omenjena neenakomerna razporeditev objav virov glede na zgodo-

⁴ Arhiv ADS, leto 2022, Zapisnik 9. redne seje izvršnega odbora Arhivskega društva Slovenije, 24. 2. 2022, str. 3.

⁵ Imena članov uredniškega odbora in trajanje njihovih mandatov kot tudi sledeča statistika o vsebinah publikacij zbirke VIRI v zadnjih dveh desetletjih so pridobljena iz kolofonov posameznih publikacij.

vinska obdobja. Več truda bo tako treba vložiti v iskanje avtorjev, ki bi bili pripravljeni objaviti vir/e iz srednjega in zgodnjega novega veka. Vendar vsekakor ne po načelu objavljanja česar koli. Selekcija mora biti. Objavljati vire, ki nimajo večjega pomena za nacionalno zgodovino ali so njihove vsebinske inačice že na knjižnih policah ali sinteze istih vsebin že obstajajo, res ni smiselno. Primerne in zaželene so objave predvsem tistih virov, ki zapolnijo vrzeli pri osvetlitvi nekaterih konkretnih zgodovinskih problemov in omogočijo celovit sintetični prikaz zgodovine.

Priloga: Seznam izdanih publikacij zbirke VIRI v zadnjih dveh desetletjih

- ◉ Št. 20: Matjaž Klemenčič, Samo Kristen, Katalin Munda Hirnök, Milica Trebše Štolfa, Janez Stergar: *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (IV. del: Slovenci v zamejstvu in po svetu ter mednarodno priznanje Slovenije)*. Ljubljana: ADS, 2005.
- ◉ Št. 22: Martin Moll, Filip Čuček: *Duhovniki za rešetakami*. Ljubljana: ADS, 2006.
- ◉ Št. 23: Viljenka Škorjanec: *Osimski pogajalski proces (I. del: Uvodna sinteza pogajanj, II. del: Diplomatska pogajanja 1973–1974)*. Ljubljana: ADS, 2006.
- ◉ Št. 24: Viljenka Škorjanec: *Osimski pogajalski proces (III. del: Od Strmola do Osima 1974–1975)*. Ljubljana: ADS, 2007.
- ◉ Št. 25: Viljenka Škorjanec: *Osimski pogajalski proces (IV. del: Jugoslovansko-italijanski odnosi po Osimu 1975–1980)*. Ljubljana: ADS, 2008.
- ◉ Št. 26: Matjaž Ambrožič: *Dnevniški zapiski dr. Evgena Lampeta (1898–1917)*. Ljubljana: ADS, 2007.
- ◉ Št. 27: Pavle Čelik: *Naše varnostne sile 1850–2008 (temeljni pravni predpisi)*. Ljubljana: ADS, 2008.
- ◉ Št. 28–29: Andrej Rot: *Bojevnika za svobodo in slovenstvo. France Dolinar – Ruda Jurčec. Epistolae 1947–1975*. Ljubljana: ADS, 2009.
- ◉ Št. 30: Matjaž Ambrožič: *Spomini in Semeniška kronika 1941–1944 Ignacija Nadraha*. Ljubljana: ADS, 2010.
- ◉ Št. 31: Jure Volčjak: *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1750–1824. 1. del: 1750–1764*. Ljubljana: ADS, 2010.
- ◉ Št. 32: Ljuba Dornik Šubelj: *Prijatelj ali sovražnik? Dokumenti o stikih med Edom Brajnikom in Danom Shaikejem (1944–1980)*. Ljubljana: ADS, 2011.
- ◉ Št. 33: Flavio Bonin: *Piranske solne pogodbe (1375–1782)*. Ljubljana: ADS, 2011.
- ◉ Št. 34: Jure Volčjak: *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1750–1824. 2. del: 1765–1824*. Ljubljana: ADS, 2012.
- ◉ Št. 35: Dejan Zadavec: *Zastave in prodaje deželno knežjih posesti in prihodkov v spodnjeavstrijskih deželah v prvi polovici 16. stoletja*. Ljubljana: ADS, 2012.
- ◉ Št. 36: Jure Volčjak: *Ordinacijska protokola ljubljanske (nad)škofije 1711–1824. 1. del: 1711–1756*. Ljubljana: ADS, 2013.
- ◉ Št. 37: Aida Škoro Babić, Matevž Košir: *Spomini Josipa Breznika od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne*. Ljubljana: ADS, 2014.
- ◉ Št. 38: Pavel Čelik: *Cesarsko-kraljeva finančna straža na Slovenskem (1843–1918)*. Ljubljana: ADS, 2015.
- ◉ Št. 39: Jure Volčjak: *Ordinacijska protokola ljubljanske (nad)škofije 1711–1824. 2. del: 1761–1824*. Ljubljana: ADS, 2016.
- ◉ Št. 40: Katarina Kraševac: *Zapisnik odborovih sej pevskega in glasbenega društva v Trstu 1909–1923*. Ljubljana: ADS, 2017.
- ◉ Št. 41: Nataša Budna Kodrič: *Korespondenca Jožefine in Fidelija Terpinc (1825–1858)*. Ljubljana: ADS, 2018.
- ◉ Št. 42: Aleksandra Gačić: *Ko zatonejo sanje romantičnega Jugoslovana – izseljenki dnevnik dr. Bogumila Vošnjaka*. Ljubljana: ADS, 2019.

- ◉ Št. 43: Jure Volčjak: *Ordinacijski zapisniki oglejskega patriarhata za slovensko ozemlje v 18. stoletju (1701–1749)*. Ljubljana: ADS, 2020.
- ◉ Št. 44: France Martin Dolinar: *Ljubljanska škofija v dokumentih (nad)škofa Antona Vovka svetemu sedežu 1945–1963*. Ljubljana: ADS, 2021.
- ◉ Št. 45: Nataša Budna Kodrič: *Korespondenca Jožefine in Fidelija Terpinc II: Pisma za Jožefino (pred 1821–1871)*. Ljubljana: ADS, 2022.
- ◉ Št. 46: Branko Vnuk: *Ptujska minoritska kronika samostanskega bibliotekarja Ludvika Pečka iz leta 1861*. Ljubljana: ADS, 2023.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

Arhiv ADS – Arhivsko društvo Slovenije

- ◉ Stalna zbirka Arhivskega društva Slovenije.

LITERATURA

Dolinar, France M.: Zbirka VIRI. V: *Arhivi 27* (2004), št. 1, str. 65–68.

Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, zv. 1–12. Ljubljana: Mestni arhiv ljubljanski, 1956–1968.

Zadavec, Dejan: *Zastave in prodaje deželno knežjih posesti in prihodkov v spodnjeavstrijskih deželah v prvi polovici 16. stoletja*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2012.

SPLETNI VIRI

Pokrajinski arhiv Maribor, *Gradivo za zgodovino Maribora*: www.pokarh-mb.si/sl/zaloznistvo/gradivo-za-zgodovino-maribora (dostop: 8. 5. 2024).

ZRC SAZU, založba: <https://omp.zrc-sazu.si/zalozba/catalog/series/A21> (dostop: 8. 5. 2024).

Arhivsko društvo Slovenije, Viri 28–29 ponovno na voljo: www.arhivsko-drustvo.si/viri-28-29-ponovno-na-voljo (dostop: 8. 5. 2024).

SUMMARY

VIRI SERIES 2004–2024

The *VIRI* series, which is intended for the publication of important historical or archival sources, has been published by the Archival Society of Slovenia since 1980 and currently consists of 46 volumes as of May 2024. Twenty-five volumes have been published in the past twenty years, with three different archivists holding the position of chief editor. They struggled more with a lack of enthusiasm in publishing such publications among Slovenian archivists and the interested professional public than they did with a lack of funds, irregular financing, or conflict within the editorial board. In spite of all this, the *VIRI* series has been published more or less consistently since 1989 and is now a vital resource for compiling synthesis of different periods of Slovenian history. The editorial board is made up of the association's current president and secretary

and two other members in addition to the editor-in-chief and managing editor. The volumes of the collection published in the last two decades refer to different topics in terms of content, while they unevenly cover different historical periods. There are essentially no published sources from the Middle Ages, that is, up to the end of the 15th century. Of the modern period, there are 13, from the early modern period there are only 2, while from the contemporary period there are 12.

As far as the content is concerned, the distribution is much more even. 14 volumes refer to sources with predominantly secular content and 11 with ecclesiastical content, while various protocols, letters, diaries or memoirs, chronicles and other charters and record materials lead the way in terms of archival material. The 25 mentioned volumes were prepared by 15 authors.

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 061.2-056.262(497.4Ljubljana):929Levstek A.

Prejeto: 9. 2. 2024

ČLANKI IN RAZPRAVE
ARTICLES AND DISCUSSIONS

Alojzij Levstek 1900–1969, pobudnik ustanovitve Podpornega društva slepih

ALEKSANDRA SERŠE

mag. arhivskih znanosti, profesor zgodovine v pokoju

e-pošta: aleksandra.serse@gmail.com

Izvleček

Prispevek je namenjen Podpornemu društvu slepih in pobudniku ustanovitve prvega slovenskega društva za osebe s posebnimi potrebami, hkrati tudi buditelju in zagovorniku širjenja rabe esperanta med slepimi in slabovidnimi Alojziju Levstku.

Za obdobje do leta 1940 smo si pri pisanju pomagali s člankoma Mimi Breznik, oba prispevka sta izšla v Zborniku slepih Svetloba izpodriva temo. Skozi zanimivo življenjsko pripoved je spomine na Alojzija Levstka obudila tudi hčerka Danica Pogačnik. Nekaj podatkov o Podpornem društvu slepih in Alojziju Levstku smo povzeli po arhivskem gradivu, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije.

Abstract

ALOJZIJE LEVSTEK 1900–1969, INITIATOR OF THE ESTABLISHMENT
OF THE SUPPORT SOCIETY FOR THE BLIND

The paper is dedicated to the Support Society for the Blind and the driving force behind the establishment of the first Slovenian association for persons with special needs, Alojzij Levstek, who was also a social activist and advocate for spreading the use of Esperanto among the blind and partially sighted.

The papers by Mimi Breznik, both of which were published in the conference proceedings Zbornik slepih Svetloba izpodriva temo, were utilised for the period before 1940. Through her captivating life tale, his daughter Danica Pogačnik brought back memories of Alojzij Levstek. We have compiled a brief overview of the Support Society for the Blind and Alojzij Levstek based on materials held in the Archives of the Republic of Slovenia.

Ključne besede:

Slepi, slabovidni, repatriacija, Alojzij Levstek, Podporno društvo slepih, esperanto

Key-words:

blind, sight impaired, repatriation, Alojzij Levstek, Support Society of the Blind, Esperanto

Uvod

Čas po prvi svetovni vojni je prinesel spremembe in novosti na področju izobraževanja ter skrbstva slepih. Vzrok za spremembe sta bila ustanovitev nove države – Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev ter prihod slepih vojaških oseb s posebnimi potrebami (invalidov), otrok in odraslih iz avstrijskih zavodov v letih 1918 in 1919. Z vračanjem slepih in slabovidnih iz avstrijskih institucij se je začela načrtno organizirati skrb zanje. Za osebe s posebnimi potrebami je skrbelo društvo Dobrodelnost v Ljubljani, ki je dalo posebno pobudo za oskrbo slepih. Prva narodna vlada je s poverjeništvom za socialno skrbstvo jeseni 1918 ustanovila Kuratorij za oskrbo slepih in mu poverila skrb za slepe. Kuratorij je prevzel nalogo za repatriacijo vseh slepih Slovencev, ki so bili v avstrijskih zavodih, in sicer za njihovo nastanitev po vrnitvi v domovino ter za pripravo in organizacijo izobraževanja slepe mladine.¹ Povojna zavest je bila na visoki stopnji, zaradi vojne in njenih posledic so bili ljudje naklonjeni slepim in drugim osebam s posebnimi potrebami (invalidom), kar se je odražalo v dobri organiziranosti in zbiranju denarja za zavod slepih.²

Slepi so že zgodaj ugotovili, da kuratorij, ki ga je ustanovilo Poverjenišтво za socialno skrbstvo pod okriljem vlade, ne bo zadovoljeval vseh potreb slepih. Odločili so se ustanoviti društvo, ki bi posvečalo več pozornosti posameznikom in njihovim življenjskim potrebam ter jim pomagalo razrešiti težave, s katerimi so se slepi srečevali v vsakdanjem življenju. Dve leti po vojni so slepi že imeli društvo z imenom Podporno društvo slepih. In prav z ustanovitvijo je povezano ime Alojzija Levstka in Franca Dolinarja.

Podporno društvo slepih³

Alojzij Levstek in Franc Dolinar⁴ sta začela, kmalu po vrnitvi v domovino, premišljevali, da bi po vzoru avstrijskega društva⁵ slepih tudi v Sloveniji ustanovili društvo, ki bi delovalo v Ljubljani. Idejo o ustanovitvi društva sta zaupala Antonu Skutlu,⁶ ki je bil predstavnik avstrijskega društva v Ljubljani. Svetoval

¹ SI AS 1460, šk. 74, mapa 184; SI AS 38, šk. 292, 1915; spis 9646/1918 in spis 12571/1919.

² SI AS 38, šk. 293, 1916-1919, podatki o darilih za zavod slepih.

³ Društvo je bilo ustanovljeno 7. novembra 1920.

SI AS 1460, šk. 51, mapa 165/71. (V gradivu je nepopolni časopisni izrezek, objavljen 4. februarja 1922. Članek z naslovom Pomagajte, pomoč nujna! je bil objavljen v *Slovincu*, 4. februarja 1922.) Serše: Podporno društvo slepih, str. 13–20.

⁴ Franc Dolinar (r. 1. 12. 1890, Marija Reka pri Celju, u. 1967). Kot dvanajstletni deček se je poškodoval pri igranju z dinamitno kapico. Po zdravljenju v graški bolnišnici so ga sprejeli v graški zavod za slepe. Končal je osnovno šolo, kjer se je izučil tudi pletarske obrti. Po vrnitvi v domovino je bil zaposlen v kočevskem zavodu. Gl. Breznik: Slepi v Sloveniji med obema vojnoma, str. 14.

⁵ Nekateri slepi Slovenci, ki so se izobraževali v Avstriji, so bili včlanjeni v Podporno društvo slepih Avstrije. Avstrijsko društvo je imelo v Ljubljani izpostavo, a ker se je delo društva omejevalo le na mesta, večina slepih na področju takratne Slovenije praviloma ni bila včlanjena. Do konca prve svetovne vojne slovenski slepi niso imeli lastne organizacije. V skromni obliki je obstajalo skrbstvo za slepe v obliki humanosti. V Ljubljani je bil zastopnik društva slepih Avstrije. Koliko je bilo dejansko Slovencev, včlanjenih v avstrijsko društvo slepih, bi bilo treba preveriti v gradivu omenjenega društva, tj. predvidevamo v Dunajskem arhivu. Tema o slepih v 19. stoletju je zanimiva, a dokaj neraziskana. Za natančnejši vpogled v življenje slepih bi morali pregledati tudi arhive upravnih organov izven Slovenije, saj za Štajersko, Primorsko in Prekmurje nimamo podatkov o štipendijah za slepe niti podatkov, na katerih zavodih so se izobraževali, itd. Gl. Skaberne: Skrbstvo za slovenske slepe v bivši Avstriji, vse do leta 1918, str. 13; Breznik: Slepi v Sloveniji med obema vojnoma, str. 14.

⁶ Anton Skutl (u. 1939, Ljubljana) je bil med prvo svetovno vojno zastopnik društva slepih Avstrije v Ljubljani, koroški Slovenec, izobraževal se je na Dunaju za uglaševalca klavirjev. Gl. Breznik: Slepi v Sloveniji med obema vojnoma, str. 14.

jima je, naj navežeta stike z Gabrijelom Juráskom.⁷ Jurásek je bil navdušen in pripravljen za njima sodelovati. Predlagal jima je nadaljnje korake, ki so bili potrebni za ustanovitev društva. Po njegovem nasvetu sta zbrala potrebno število prihodnjih članov društva slepih za ustanovni občni zbor. V namen zbiranja članov društva sta na lastne stroške prepotovala vso Slovenijo. Nalogo sta opravila uspešno, saj sta na poti po Sloveniji zbrala dovolj kandidatov – delegatov. Vse potrebno za ustanovni občni zbor prihodnjega društva slepih je bilo pripravljeno. Poskrbela sta tudi za primeren prostor, kjer so se slepi zbrali. Pri pripravi ustanovnega zbora nista pozabila niti na pripravo društvenih pravil za kasnejšo registracijo društva. Pri pripravi in osnutku pravil Podpornega društva jima je pomagal Levstkov brat pravnik Andrej.

Ustanovni občni zbor je bil 7. novembra 1920 v dvorani Ljudskega doma nad nekdanjo Ljudsko kuhinjo na Streliški ulici (danes Valdorfska šola). Na tem sestanku so sprejeli tudi društvena pravila. Bralcu nazorno opiše ustanovni občni zbor in namen društva članek z naslovom Pomagajte, pomoč nujna!, ki je bil 4. februarja 1922 objavljen v časopisu *Slovenec*:

»Dne 7. novembra 1920 so se zbrali civilni in vojni slepi iz Slovenije v Ljubljani, da bi ustanovili »Podporno društvo slepih«. Tega ustanovnega občnega zbora se je udeležilo nad 20 slepih delegatov iz Slovenije kot zastopnikov ostalih slepih, ki jim gmotno stanje ni dopuščalo osebno prihiteti v Ljubljano. Položili smo temeljni kamen našemu sedaj že nad eno leto obstoječem društvu, ki ima namen povzdigovati pomoči duševno in telesno blaginjo slepih, poviševati njihovo zmožnost do dela in službe ter s tem dvigniti slepe v Sloveniji iz njihovega prežalostnega položaja do popolne samostojnosti. Zato je potrebno veliko požrtvovalnosti, dobre volje, če hočemo preskrbeti in zadovoljiti okoli 700 slepih v Sloveniji. Nekateri med njimi so rokodelci, ki so pa mnogokrat izkoriščani in težko živijo v današnjih razmerah, a večina ni izučena za nobeno obrt in so zato vezani na tujo pomoč, na bedno prosijačenje. Vsem tem nesrečnikom je treba pomagati in prav v ta namen je bilo ustanovljeno Podporno društvo. Samemu društvu in članom pač to ni mogoče, zato so se obrnili po pomoč javnosti, ki naj bi jim pomagala, saj je že v preteklosti z darovi bila naklonjena.

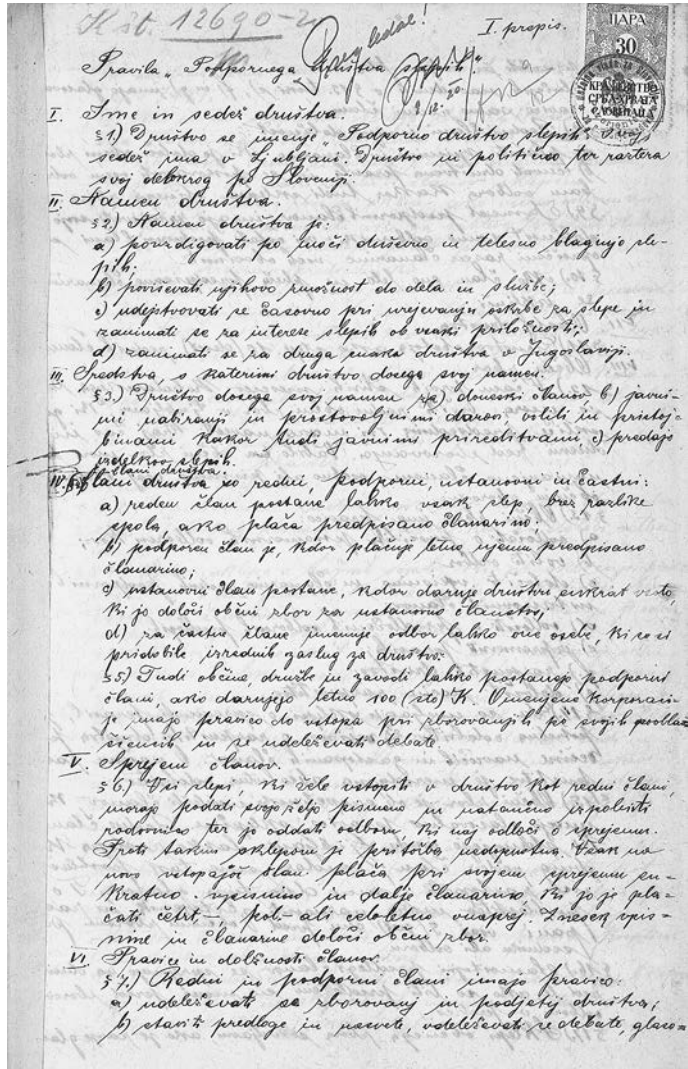
Poleg tega že zgoraj omenjenega namena pa društvo stremi, da bi zgradili v doglednem času Dom odraslih slepih, kjer bi imeli brezplačno stanovanje, rokodelci pa svoje delavnice. Hkrati bi imeli brezplačno hrano, lastno trgovino za prodajo svojih izdelkov...«⁸

Pripravo društvenih pravil je, kot smo že omenili, prevzel Levstkov brat Andrej, po poklicu pravnik. Društvena pravila so bila napisana premišljeno in strokovno tako dobro, da jih je Kuratorij za oskrbo slepih v Ljubljani leta 1923 imel za vzorec pri pripravi svojih prvih pravil. Pravila so bila potrjena 9. decembra 1920, v letih 1930 in 1938 so prvotna pravila deloma dopolnili.

Podporno društvo slepih je bilo prvo med slovenskimi društvi, namenjeno osebam s posebnimi potrebami. Do leta 2015 je bilo znano le leto ustanovitve društva, podatki o mesecu in dnevu ustanovitve so se skozi čas izgubili. Zanimanje za delovanje društva ob 95-letnici je privedlo do iskanja pozabljenih – izgubljenih informacij o društvu. Pri pregledovanju arhivskega gradiva so med porumenelimi listi arhivskega gradiva ležali časopisni izrezki. Eden med njimi,

⁷ Gabrijel Jurásek (r. 1896, u. 1983), po rodu Čeh, šolal in usposabljal se je na zavodu za slepe v Brnu. Bil je uglaševalec klavirjev. Predsednik Podpornega društva slepih je bil do leta 1920, ko so mu odborniki izglasovali nezaupnico in za novega predsednika izbrali Antona Pleška. Gl. Breznik: *Slepi v Sloveniji med obema vojnama*, str. 15.

⁸ Jurásek et al.: *Pomagajte, pomoč nujna!*, str. 5.

Prva stran pravil Podpornega društva slepih iz leta 1920

(Vir: SI AS 68, šk. 35, p. e. SI AS 68/XVI/1/2/4114, št. 3622)

z naslovom Pomagajte, pomoč nujna!, je vseboval natančen datum ustanovitve društva, tj. 7. november 1920.⁹ Kljub ohranjenim podatkom o ustanovitvi društva se zanj ni vedelo ali, bolje rečeno, se je nanj pozabilo. Kaj je temu botrovalo? Vzrokov je več, a to je morda naloga za kasnejše rodove.

Odkritje datuma je pripomoglo, da se je nadaljevalo iskanje pozabljenega pravilnika Podpornega društva slepih. V Arhivu Republike Slovenije hranijo v fondu Kraljeve banske uprave dravske banovine pri upravnem oddelku, v seriji Register društev registrirana društvena pravila in med njimi je ohranjeno – bolje rečeno so ohranjena vsa tri pravila.¹⁰

Pravila Podpornega društva slepih¹¹

Podporno društvo slepih je v času delovanja pripravilo tri pravila, prvo leta 1920 ter drugi dve v letih 1930 in 1938. Vsa tri pravila se ne razlikujejo bistveno, prvi dve sta skoraj enaki, le da je prvo rokopisno, drugo je natipkano. Obe vsebujeta 15 sklopov in 38 členov. Zadnja pravila iz leta 1938 so se vsebinsko ujemala s prejšnjima.

Vsi trije vsebujejo člene o imenu društva, namenu društva, sredstvih, članih, sprejemu članov, o njihovih pravicah in dolžnostih, obstoju društva, društvenih organih, občnem zboru, odboru, predsedniku, društvenem premoženju, nadzornikih, izključitvi članov, društvenem častnem sodišču in društvenem letu. Člen 38 je pravzaprav dodatek in govori o društvenem premoženju ob prenehanju delovanja društva. In prav v tem členu je bistvena razlika med prvimi pravili in drugima dvema. V prvih naj bi ob razpustitvi društva premoženje pripadlo državnemu zavodu za slepe. Zavod je imel nalogo denar razdeliti med slepe. V naslednjih pravilih so ob prostovoljnem razpustu društva izvolili tričlanski likvidacijski odbor, ki je imel nalogo razde-

⁹ SI AS 1460, šk. 51, mapa 165/71; Jurásek et al.: Pomagajte, pomoč nujna!, str. 5 (Članek v uvodu omenja datum ustanovitve društva 7. november 1920, ko so se slepi civilisti in vojne osebe s posebnimi potrebami (vojni invalidi) Slovenije zbrali v Ljubljani na ustanovnem občnem zboru.); Kobal: Razvoj in stanje slepstva v kraljevini SHS, str. 84; SI AS 68, šk. 35, p. e. SI AS 68/XVI/1/2/4114 (Pravila Podpornega društva, ki so jih sprejeli na ustanovnem občnem zboru društva, so bila predložena v register društev 6. decembra 1920, št. 12690/pr i. Podatka o datumu ustanovnega sestanka društva ni v gradivu Registra društev.)

¹⁰ SI AS 68, šk. 35, p. e. SI AS 68/XVI/1/2/4114.

¹¹ Ibidem; Serše: Podporno društvo slepih, str. 20–26.

liti premoženje med najpotrebnejše člane. V primeru, da bi društvo razpustil oblastni organ, bi premoženje za tri leta prešlo v upravo Društva Dom slepih v Ljubljani.¹² Premoženje bi po treh letih pripadlo novoustanovljenemu društvu, če bi to imelo podobne cilje kot predhodno. Če se v treh letih ne bi ustanovilo podobno društvo, bi premoženje ostalo Društvu Dom slepih v Ljubljani. Podporno društvo slepih je v letu 1938, ko je potrdilo zadnja, tretja pravila, v 38. členu obdržalo identično besedilo pravil iz leta 1930.¹³

Namen društva

Ustanovitev društva je bila za slepe zelo pomembna. Društvo je imelo odločilno vlogo pri izboljšanju razmer za povratnike iz Avstrije in vse ostale slepe v Sloveniji, ki so bili v omenjenem času večinoma prepuščeni sami sebi.

Zanje so v društvu skušali urejati in zagotavljati boljše življenjske pogoje, predvsem so skrbeli za izboljšanje gmotnega položaja svojih članov z materialno pomočjo in jim nudili moralno podporo, jih skušali vključevati v družbeno okolje ter skrbeli za njihov kulturni napredek. Slepí so velikokrat potrebovali finančno ali tehnično-strokovno podporo ali nasvet pri nadaljnjih življenjskih odločitvah. Težave so se začele, ko je upadlo prvo povojno navdušenje pomagati osebam s posebnimi potrebami (invalidom) in so bile finančne podpore iz dneva v dan skromnejše. Življenje slepih je bilo težavno, večina ni imela nikakršne izobrazbe. Odvisni so bili od svojcev ali dobre volje in pomoči sosedov ali občine. Nekateri so bili prisiljeni beračiti, zanje je bilo beračenje edina možnost preživetja.

Podpore, ki jih je podeljevala občina, so znašale od 100 do 200 dinarjev mesečno.¹⁴ Slepí vojaki so dobivali invalidsko pokojnino, če so izpolnjevali določene pogoje. Mesečna pokojnina je v povprečju znašala 27,50 din, po letu 1922 pa 162 din, leta 1940 se je pokojnina povišala na 1.400 din. Slepí niso bili deležni zdravstvenega zavarovanja, občinskim podpirancem je stroške zdravljenja krila pristojna občina. Takratna humanitarna društva večinoma niso posvečala posebne pozornosti slepim.¹⁵

Odbor društva je večkrat razpravljal o težkih razmerah slepih in o odpravi beračenja med slepimi, vendar niso našli učinkovitega izhoda – rešitve. Podpore so članom delili enkrat letno. Za božične praznike so dobili 50 do 500 din. Najrevnejšim so dajali mesečne podpore v višini 100 din. Če se je član osamosvojil in odprl lastno delavnico, mu je društvo za lažji začetek podelilo 1.500 din, pozneje, leta 1938, je enkratna podpora znašala že 3.000 din.¹⁶ Društvo je skrbelo za izboljšanje gmotnega stanja – položaja svojih članov, a ne tudi za njihov kulturni napredek. Tudi sicer je imelo društvo v času pred drugo svetovno vojno pomembno vlogo, evidentiralo in povežalo je slepe Slovenije, jim skušalo pomagati z nasveti in materialno podporo.¹⁷

Alojzij Levstek

Takoj po prvi svetovni vojni so se v novonastalo državo začeli vračati slepi in slabovidni odrasli in otroci iz avstrijskih zavodov, in sicer od konca leta 1918 vse do začetka leta 1920. Med repatriiranimi je bil tudi Alojzij Levstek,

¹² Kuratorij za oskrbo slepih s sedežem v Ljubljani se je leta 1931 preimenoval v Dom slepih.

¹³ SI AS 68, š.k. 35, p. e. SI AS 68/XVI/I/2/4114.

¹⁴ Leta 1930, v času pred drugo vojno, je stal kubični meter drv od 140 do 160 din in premoga 380 din.

¹⁵ Breznik: Slepí v Sloveniji med obema vojnama, str. 19–21.

¹⁶ Ibidem, str. 20.

¹⁷ Ibidem, str. 21.

pobudnik ustanovitve prvega slovenskega društva za slepe, hkrati velik ljubitelj esperanta in skozi to svojo naklonjenost do jezika je bil velik podpornik širjenja esperanta med slepimi ter organizator tečajev za slepe. V esperantu je videl možnost povezovanja slovenskih slepih z drugimi slepimi različnih narodnosti.

Prvo obdobje (1900–1941)

Rodil se je 28. maja 1900 v Goriči vasi pri Ribnici.¹⁸ Star devet let si je pri igri poškodoval oči z živim apnom.¹⁹ Zdravil se je v bolnišnici na oddelku za očne bolezni v Ljubljani, zdravljenje so po določenem času nadaljevali v bolnišnici v Gradcu. Ko so zdravljenje v graški bolnišnici zaključili, so ga predali tamkajšnjemu zavodu za slepe. V zavodu je končal osnovno in obrtno šolo, kjer se je izučil za pletarja. V pletarski delavnici je spoznal Franca Dolinarja,²⁰ s katerim sta tudi kasneje prijateljevala in sodelovala. S svojimi idejami sta plodno prispevala k ustanovitvi društva slepih. Levstka so v graškem zavodu cenili kot dobrega in sposobnega pletarja. Ko se je Levstek po končani vojni pripravljaj na vrnitev domov, ga je direktor graškega zavoda dr. Hartinger skušal pregovoriti, naj kljub repatriaciji ostane v zavodu, a Levstek se je kljub vabljeni ponudbi vrnil v domovino.

Obdobje med obema vojnama je bilo za Alojzija Levstka zelo bogato in ustvarjalno, to je bil najdejavniji del njegovega življenja. Kot lahko sklepamo iz skopih podatkov, ki jih najdemo v objavljenih člankih in arhivskem gradivu, je bil izjemna oseba, neutrujen in nesebičen pri svojem udejstvovanju. Tvorno je sodeloval pri ustanovitvi Podpornega društva slepih, morda je bil celo glavni pobudnik ustanovitve. Nekaj let kasneje je kot prvi med slovenskimi slepimi začel širiti idejo o rabi esperantskega jezika slepih. Alojzij Levstek se je seznanil z esperantom v graškem zavodu, kasneje tudi v Kočevju, sicer se je jezika naučil kot samouk. Za esperanto ga je navdušil koroški rojak Andrej Mičej.²¹ Esperantsko slovnico je dobil iz Leipziga in v dunajskem inštitutu za slepe esperantsko-nemški slovar, naročil je tudi esperantsko revijo *Esperanto Ligilo*, ki je izhajala v brajlici na Danskem.²² Kot pri ustanovitvi podpornega društva je tudi pri tem pridobil za sodelovanje prijatelja Franca Dolinarja, kasneje še druge, med njimi Ivana Vodopivca in Jožeta Kozlevčarja.²³

Levstek se je pri svojem delovanju zgledoval po zagrebški organizaciji, saj je tam delovala zelo močna Organizacija slepih esperantistov. Ta ga je pri njegovih prizadevanjih podpirala in bodrila. V Sloveniji je Levstek ves čas skrbel za povezavo med maloštevilnimi slepimi esperantisti, a pogojev za ustanovitev samostojne organizacije žal ni bilo. Kot smo že omenili, je bil naročen na mednarodno glasilo *Esperante Ligilo*, kjer je kot član mednarodne zveze slepih esperantistov objavljajl poročila in članke o gibanju slovenskih slepih esperantistov.

¹⁸ V članku Breznikove so podatki o Levstkovem rojstnem datumu bili napačni – 28. september 1900. Na podlagi zgoraj pregledane rojstne matične knjige smo pridobili nove podatke o rojstvu, poroki in smrti Alojza Levstka. Prim. Breznik: Slepí v Sloveniji med obema vojnama, str. 14; NŠAL, ŽA Ribnica, Matične knjige, Krstna knjiga 1869–1912, sig. 04145: <https://data.maticula-online.eu/en/slovenia/ljubljana/ribnica/> (dostop: 27. 11. 2023).

Na podlagi zgoraj pregledane rojstne matične knjige smo pridobili nove podatke o rojstvu, poroki in smrti Alojza Levstka.

¹⁹ Breznik: Slepí v Sloveniji med obema vojnama, str. 14–15.

²⁰ Ibidem, str. 14.

²¹ Andrej Mičej (r. 1893, u. 1989), znani slovenski kulturnik, slepi organist in zborovodja je leta 1912 ustanovil prvi pevski zbor v fari Šentvid v Podjuni na Koroškem – mešani pevski zbor Danica. Danes pomembno prispeva k ohranitvi slovenskega jezika na Koroškem.

²² Breznik: Slepí v Sloveniji med obema vojnama, str. 21.

²³ Jože Kozlevčar (r. 1. 1. 1900, u. 4. 1. 1980) predsednik Kluba slovenskih esperantistov (kasneje Zveze esperantistov Slovenije).

V Zagrebu in Zemunu sta delovali močni organizaciji slepih esperantistov. Pri inštitutu za slepo mladino v Zemunu je bilo središče, od koder se je širil organiziran pouk esperanta. Obe organizaciji, tako zagrebška kot zemunska, sta sodelovali in organizirali V. in IX. kongres esperantistov. V. kongres jugoslovanskih esperantistov v Slavonskem Brodu maja 1932 ni bil uspešen. Na tem kongresu je Levstek dejavno sodeloval v organizacijskem odboru. Ustanovili so jugoslovansko organizacijo slepih esperantistov, ki, žal, ni zaživela. Uspešnejši je bil IX. kongres leta 1936 v Ljubljani. Tu so slepi esperantisti Jugoslavije prvič uspešno nastopili.²⁴ Del poteka priprav predvidenega kongresa nam razkrije tudi Levstkovo pismo Upravi šole za slepo mladino v Kočevju z dne 6. aprila 1936. Povzemamo vsebino pisma, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije:²⁵

»Ugledna uprava šole za slepo deco, v Kočevju.

Odbor za 9. Esperanto kongres za Jugoslavijo, ki se bo vršil v Ljubljani, od 30. 5. do 1. 6. je meni poveril častno nalogo, da organiziram tudi med slepimi Jugoslavije strokovni Esperantski sestanek. Ker je Esperanto zlasti za slepe še posebno važen, sem to nalogo, radevolje sprejel. Znano mi je, da se je v Vašem zavodu vršil Esp. tečaj, zato mi je čast, da povabim Vaš zavod, Odpošlite na 9. Esp. kongres v Ljubljano svoje zastopstvo Esperantistov.

Preskrbljena je skupna prehrana in prenočišče, stroški za osebo na dan so preračunani na 20 din. Zagrebški slepi nameravajo nastopiti z samostojnim koncertom. Zgleda, da bodo slepi zastopani iz Ljubljanskega, Zagrebškega ter Beograjskega rajona. Po glavnem se bomo slepi udeleževali programa celotnega kongresa. Med točko obiska muzeja in Narodne Galerije, pa je zamišljen strokovni sestanek slepih. Kakor hitro bodejo programi tiskani, jih Vam pošljem. Nadejam se, da odpošlete na naš kongres svoje zastopstvo. V prigibu so priložene pristopnice, katere blagovolite vrniti meni.

Z odličnim spoštovanjem, Alojzij Levstek«

Odgovor je Levstek dobil 14. aprila 1936. Uprava šole v Kočevju je kratko sporočila, da bo na kongres poslala štiri odrasle, če bodo dobili železniške vozovnice s popustom.

V Ljubljani so na IX. kongresu odrasli slepi organizirali posebno strokovno zborovanje, ki ga je vodil Levstek. Zborovanje je bilo zelo pomembno za nadaljnje delo. Na njem so obravnavali strokovne zadeve in tudi problematike, ki so se pokazale na področju tečajev esperanta. Po tem kongresu so se slovenski slepi zastopniki redno udeleževali narodnih in mednarodnih srečanj. Levstek je privabil k sodelovanju predsednika kluba esperantistov Kozlevčarja, ki je pripravil predavanje za slepo mladino v Kočevju. Levstek ga je leta 1937 na predavanju spremljal kot zastopnik slovenskih slepih esperantistov, takrat je tamkajšnji upravi šole obljubil vso podporo pri organizaciji tečaja esperanta. Organizirani tečaji v zavodu niso dosegli pričakovanega rezultata.

Levstek je zelo dobro poznal problematiko slepih, ni bil samo finančni nadzornik, temveč si je vedno in povsod prizadeval, da bi se slovenski slepi bolj povezovali s svetom s pomočjo esperanta in si tako širili obzorje. Svetovna vojna je prekinila to plodno Levstkovo delo. Leta 1941 se je poročil in se preselil v Ljubljano. Kmalu po drugi svetovni vojni je skušal zbrati okoli sebe slepe esperantiste, a se mu to ni posrečilo.²⁶ Levstek se je umaknil, zaradi bolezni v družini se posvetil slednji.

Za omenjeno obdobje, do leta 1940, lahko predvidevamo, da je Levstek kot pobudnik ustanovitve in član društva pogosto hodil v Ljubljano v dru-

²⁴ Kozlevčar: Esperanto – Slepim pot v svet, str. 308.

²⁵ SI AS 1460, šk. 24, mapa 102.

²⁶ Kozlevčar: Esperanto – Slepim pot v svet, str. 308–309.

štvene prostore, ki so bili za Bežigradom na Parmovi ulici. Tam se je srečeval z znanci in s prijatelji, morda na partijah šaha, poslušanju radia, v pogovorih. V tem obdobju naj bi v Zemunu opravil tudi mojstrski izpit, a to so le predvidevanja. Vsekakor je bil zelo dejaven na področju povezovanja slovenskih esperantistov z ostalimi v Jugoslaviji in izven nje. Po ohranjeni dokumentaciji v arhivskem gradivu je njegov prijatelj Dolinar zaprosil za dodatno izobraževanje v Zemunu, kjer bi pridobil naziv mojstra.²⁷ O Dolinarjevem odhodu ni podatkov, obstaja le negativen odgovor iz Zemuna na njegovo prošnjo, češ da je mojstrski izpit opravil že v Gradcu. O prošnji ali odhodu Levstka v Zemun ni gradiva. Morda se je njegova prošnja izgubila, morda nikoli ni obstajala. Gradivo, ki ga je Arhivu Republike Slovenije izročil Zavod za slepo in slabovidno mladino v Kočevju, je slabo ohranjeno ali je bilo nepopolno (ne v celoti) predano v arhiv. O šolanju v Zemunu imamo le pričevanje hčerke Danice, ki se spominja očetovega pripovedovanja o Zemunu. Podatek o njegovem bivanju v Zemunu najdemo tudi v prispevku Mimi Breznik v zborniku Svetloba izpodriva temo, kjer je navedeno, da je v letih 1939/40 obiskoval šolo za slepe v Zemunu. Tja je šel z namenom, da se nauči srbsčine. Tudi tam je bil poln idej, med drugim je bil pobudnik ustanovitve šahovskega kluba slepih, pripravil je tudi predloge za kratkopicaj brajlice.²⁸ V času, ko je Levstek bival v Zemunu, je bilo ustanovljeno društvo slepih intelektualcev.²⁹ Morda bi kazalo naslednjim raziskovalcem pobrskati po arhivu zemunskega zavoda, ne samo zaradi Levstka, ampak zaradi številnih drugih Slovencev, ki so odšli v Zemun v času med obema vojnama.³⁰

Drugo obdobje (1941) 1947–1969

V prispevku smo želeli obuditi – osvetliti del življenja Alojzija Levstka in gotovo nihče ne bi mogel bolje opisati njegovega življenja med leti 1941 in 1969 kot njegova hčerka Danica Pogačnik. To je zgodba, ki je kljub težkim življenjskim obdobjem prežeta z ljubeznijo do življenja, s skrbjo in predanostjo družini.

Vrnimo se za trenutek v leto 1909, ko je devetletni Alojzij Levstek pri otroški igri oslepel. O tej nesreči obstajata dve zgodbi, uradna in družinska. Zgodbi se dokaj ujemata, le vzrok za poškodbo oči je drugačen. Uradna, objavljena v zborniku slepih leta 1969, je veljavna teorija, in sicer, da je padel v apno. Druga, družinska, je drugačna. O njegovi nesreči, ki ga je zaznamovala za vse življenje, je po pripovedovanju gospe Danice bila kriva igra s petardami. Po poškodbi s petardami naj bi deček šel naslednji dan celo v šolo. Učitelj je opazil poškodbo in o tem obvestil starše. Svetoval jim je, naj otroka nemudoma odpeljejo v ljubljansko

²⁷ Franc Dolinar prosi za sprejem v zemunski zavod, kjer bi opravil mojstrski izpit. V ljubljanskem zavodu je dobil 300 K mesečne plače, prisiljen si je bil poiskati boljše službo, z mojstrskim izpitom si je obetal boljši gnotni položaj. Gl. SI AS 1460, šk. 50.

²⁸ Breznik: Slepí v Sloveniji med obema vojnama, str. 21.

²⁹ Slepíh, ki bi si v času med obema vojnama pridobili višjo izobrazbo, je bilo zelo malo, v Zavodu za slepo deco v Kočevju je bila samo trirazredna osnovna šola in pletarska šola z učno delavnico. Absolventi te šole so opravili pomočniške izpite. Redne šole so takrat odklanjale slepe učence. Izjema je le Milica Pretnar-Debeljak iz Trziča (r. 1915), ki je končala šolanje – osnovno in vajeniško – v Zemunu in nato pa še redno meščansko šolo v Trziču. Več gl. Breznik: Slepí v Sloveniji med obema vojnama, str. 21.

³⁰ Veljko Ramadanović (r. 27. 9. 1874, u. 21. 7. 1943) je bil ustanovitelj zemunskega zavoda za slepe. (Gl. Veljko Ramadanović) Ramadanović je leta 1931 na kongresu (13.–30. aprila 1931) v New Yorku srečal Helen Keller, ki je še isto leto obiskala Jugoslavijo. V Ljubljani je bila 3. in 4. julija 1931. (Več gl. Helen Keller v Ljubljani, str. 2; Prirčen sprejem Helene Kellerjeve v Ljubljani, str. 3.) V Zemunu so imeli že leta 1921 glasbeno šolo, leta 1923 gimnazijo, leta 1926 predšolske oddelke itd. (Gl. Škola za učence oštečenog vida Veljko Ramadanović).

sko bolnišnico za očne bolezni.³¹ Žal mu v bolnišnici niso mogli pomagati. Na nadaljnje zdravljenje so ga poslali v graško bolnišnico. Po neuspešno končanem zdravljenju v graški bolnišnici so ga predali v tamkajšnji zavod za slepe, kjer je končal šolanje in se izučil za pletarja. Po prvi svetovni vojni je sledila vrnitev v domovino. Zgodbi, uradna in družinska, sta po odhodu v graško bolnišnico identični.

5. oktobra 1941 se je Levstek poročil z Ano Levec.³² Preselil se je k ženi, pravzaprav v hišo njenih staršev. Hiša je bila v železničarskem naselju v Zeleni jami na Bernekerjevi ulici. Družina Levstka je v njej prebivala ves čas, danes v prenovljeni hiši živi njegov potomec. V zakonu so se rodili trije otroci, najstarejša Danica leta 1942, dve leti kasneje še dvojčka Anica in Alojzij-Lojze. Kot skrben mož in oče je otrokom nudil vso podporo, z njimi se je učil, preverjal njihovo šolsko znanje in jih navajal k samostojnosti, kar se je kasneje izkazalo za zelo pomembno. Tudi sicer so otroci doma pomagali očetu in materi. Najstarejšo Danico je že zgodaj naučil brati, mlajša Ana se je naučila celo brajlice. Večinoma ga je po opravkih spremljala starejša hči, tako sta velikokrat zavila v prostore društva, ki so bili takrat še vedno na Parmovi (približno leta 1950). Tja je rad hodil, se družil z ostalimi člani društva. Ko se je Danica naučila brati, je članom društva predlagal, da bi deklica ob sredah članom brala izbrane časopisne članke.

Izobrazba, ki jo je pridobil v Gradcu, je bila na visoki ravni, bil je razgledan in tudi željan znanja. Naučil se je esperanta, na dom je prejemal tudi esperantski časopis in ga z veseljem prebiral. Ponoči, ko je družina že spala, je poslušal radio, ki ga je dobil s pomočjo zveze slepih. Poslušanje radia je velikokrat nadomeščalo branje časopisa – pozorno je poslušal, zanimalo ga je vse – od domačih, svetovnih novic do politike, kulture in gospodarstva, zanj je bil okno v svet. Predvsem je rad poslušal glasbo, saj je tudi sam igral na citre. Družina se je v poletnih večerih zbrala pred hišo, Levstek je zelo rad igral na citre, drugi člani družine so ob njegovi spremljavi ubrano peli. Sosedje so prav radi prisluhnili prijetnim melodijam, velikokrat so se pridružili in zapeli skupaj z domačimi. Če Levstek ni igral, so ga »pobarali«, kdaj bo spet igral.

Levstkovi so imeli lepe odnose s sosedi. Tudi sicer so sosedge Levstku pomagali. Družini so pomagali pri težjih opravilih, ki so bila za Levstka nevarna, saj nekaterih del ni mogel opraviti zaradi invalidnosti. Za ta dobronamerna dela in za prijaznost, naklonjenost sosedov je bil neizmerno hvaležen in se nikoli ni pozabil zahvaliti tako, kot so mu finančne razmere dovoljevale.

Danici so ostali v lepem spominu sosedge Steletovi, ki so imeli krasen sadownjak. Levstkove otroke so velikokrat povabili, naj pridejo nabirat sadje. In ti so sosedovim rade volje pomagali pri vrtnih opravilih.

Levstek je tudi po ustanovitvi podpornega društva z bratom Andrejem še nadalje obiskoval slepe po vsej Sloveniji in jih vabil, naj se včlanijo v društvo. Številni, ki jih je prepričal, da so se vpisali v društvo, so mu bili hvaležni, kar so pokazali na različne načine. Gospod iz Štajerske je v zahvalo družini vsako jesen v času trgatve pošiljal grozdje. Levstek je pogosto v spremstvu hčere Danice obiskoval prijatelje in znance, pri tem ni pozabil ostarelih, osamljenih slepih in slabovidnih. Redno je hodil v dom starejših občanov na Poljanski cesti. Obiskoval je tudi osebe, potrebne pomoči ali morda le družbe, ki so živele same in osamljene v hišah ali stanovanjih brez družine, sorodnikov. V spomin pripovedovalke se je vtisnila gospa Naglič, ki je živela sama daleč od mesta v Vižmarjah in je bila njenih obiskov zelo vesela. Pogosto sta se z vlakom peljala v Zagreb.

³¹ Arhivskih dokumentov očne bolnišnice ni mogoče pregledati zaradi Zakona o arhivskem gradivu, ki vsebuje osebne podatke o zdravljenju pacienta, in ugotoviti, kaj je resnično botrovalo nezgodi devetletnega Alojzija Levstka.

³² Datum poroke in ime neveste sta pripisana k rojstnemu datumu Alojzija Levstka. Gl. NŠAL, ŽA Ribnica, Matične knjige, Krstna knjiga 1869–1912, sig. 04145: <https://data.maticula-online.eu/en/slovenia/ljubljana/ribnica/> (dostop: 27. 11. 2023).

Levstek je zelo rad hodil na srečanja s hrvaškimi kolegi. Z njimi so ga povezovali esperanto, šah in zanimive razprave o težavah slepih, o politiki, dogodkih po svetu. V Zagrebu je zelo rad igral šah, po pripovedovanjih naj bi premagal celo šahista Pirca.

Gradič Okroglo pri Kranju je Zveza slepih Jugoslavije uredila kot gorsko klimatsko okrevališče za slepe. Pobudo za ureditev poslopja je dala Zveza slepih Slovenije, ki ga je imela v lasti od leta 1951.³³ V to klimatsko okrevališče je po izgubi soproge hodil na oddih v iskanju miru in tišine, rad se je umaknil za nekaj časa pred vsemi nevšečnostmi, mogočimi in nemogočimi, ki jih je prinašalo življenje. Njegovi otroci so ga prav radi obiskovali v okrevališču, včasih so se tja podali s kolesi.

Kot smo že omenili, je imela družina lepe odnose s sosedi. A kot so v življenju vedno izjeme, je imela Levstkova družina težave z bližnjo sosedo, ki jim ni bila naklonjena, predvsem jo je motilo, da je Levstek z otroki redno hodil v cerkev – kar naj bi botrovalo njeni nenaklonjenosti. V letu 1952 so se zadeve stopnjevale do te mere, da si je želela prisvojiti sobo v njihovi hiši, kjer je do nedavna bivala Levstkova tašča. Te zadeve so bile zelo stresne za družino, a Levstek je bil odločen ter je vztrajal pri svojih stališčih in končno je težave s sosedo razrešil družini v prid.

V namen, da bi družini omogočil primerno življenje, se je Levstek odločil z lastnimi sredstvi kupiti na Pokopališki ulici del zemljišča, ki je bilo last gostilničarja Lasana. Na zemljišču si je uredil prostor za trafiko, kjer je kasneje prodajal tobak. Tobak je nabavljal na Trubarjevi. Pri nabavi in prevozu tobaka so mu pomagali otroci, predvsem najstarejša Danica. Očetu je pomagala in skrbela za finančne zadeve nabave, prodaje tobaka in za pravočasno poravnavo računov z dobaviteljem tobaka. Levstek je v trafiki prodajal tobak in cigarete, ki so se v tistih časih prodajale po kosih. Dokler je bil v uporabi denar za nakup tobaka, je bila prodaja preprosta, saj je Levstek na otip ločil vrednost bankovcev in kovanec. Ob zamenjavi denarja z boni ni mogel z otipom določiti vrednosti bonov, kar je bil vzrok za njegovo predčasno upokožitev leta 1952.

Po smrti očeta je trafiko v zapuščino dobila hčerka Danica, prodala jo je gostilničarju Lasanu. Po pripovedovanju so lastniki gostilne v njej imeli skladišče za čisto perilo.

Levstek je poleg trafike denar služil z izdelavo mrež. S tem delom je v družinski proračun prispeval še dodatne finance, da družina ni čutila pomanjkanja. Izdeloval jih je v nočnih urah, ko je družina legla k počitku. Pri postopku za izdelavo mrež je bilo treba material namakati in še z mokrim začeti plesti mrežo. Zaradi zahtevnega, zamudnega dela in neprimerne prostora v hiši je Levstek poenostavil način pletenja, tako da je pletel mreže z vrvjo, ki jo je kupoval v Vrvarni na Trubarjevi ulici. Ob pletenju je poslušal radio, ki mu je v nočnih urah krajšal čas. Izdelke je prodajal podjetju DOM. Mreže so se v petdesetih letih 20. stoletja uporabljale namesto današnjih plastičnih vreč pri nakupih sadja in zelenjave. Pletenja mrež se je naučila mlajša hčerka Ana. Kasneje sta skupaj poleg mrež za nakupe pletla tudi viseče mreže za popoldansko zibanje v senci dreves.

Vodstvo Zavoda Škofja Loka ga je zaprosilo, da bi prevzel vodenje tečajev pletenja mrež za slepe in slabovidne. Prošnji se je z veseljem odzval.

V življenju se dogodki prepletajo, srečni in manj srečni, celo tragični. Nekateri med njimi je gospod Levstek s svojo življenjsko energijo uspešno prebrodil in razrešil, medtem ko so bili nekateri za njegovo čutečo dušo prehudi.

³³ Po drugi svetovni vojni se je skrb za slepe razširila. Že leta 1946 so na občnem zboru razpravljali o možnosti oddiha in letovanja slepih. Zveza se je trudila za dve klimatski zdravilišči – letovišči, in sicer na morju in na Gorenjskem. Po dolgoletnem iskanju so našli dve primerni letovišči na morju in v hribih: v Izoli in Okroglem pri Kranju. Gl. Breznik: Domovi oddiha, str. 177–181.

Med številne manjše incidente v življenju Levstka, vseh nismo opisali, je sodil prijetljaj z učenci osnovne šole Vide Pregarc, ki so Levstka opetnajstili, a je niso odnesli brez kazni. Levstek je zadevo zelo preprosto razrešil, odšel je na omenjeno šolo in se pogovoril z ravnateljem. Na podlagi njunega razgovora je ravnatelj predvideval, kateri fantje bi bili zmožni take lumparije. Pripeljal jih je v zbornico k Levstku, ki je nepridiprave prepoznal po glasu. Ti učenci so že tako delali preglavice pedagoškemu kadru, a tudi sicer so imeli grdo navado Levstkove otroke zmerjati z neprimernimi izrazi.

S šolo Vide Pregarc Levstka veže še en dogodek. Kot smo že omenili, je bil navdušen nad esperantom. Menil je, da bi bilo s tem jezikom mogoče povezati med seboj različne narode. Ravnatelju šole je predlagal, da bi organiziral tečaj esperanta na šoli. Njegova ideja ni obrodila sadov, ker je bilo za tečaj premalo zanimanja.

Dva tragična dogodka v družini sta vplivala tudi na psihično in zdravstveno stanje Alojzija Levstka. Gospa Levstek je bolehalo dlje časa. Njeno zdravstveno stanje se je po porodu dvojčkov zelo poslabšalo. Levstek je bil zelo pozoren in je marsikatero gospodinjsko delo opravil namesto žene. A žal je bolezen napredovala in je botrovala njeni prezgodnji smrti leta 1956. To je bil za vso družino hud udarec, predvsem za Levstka samega. Ob tej hudi izgubi je doživel živčni zlom, kar nekaj časa je bil na zdravljenju. V tem težkem obdobju so otroci, stari 14 in 12 let, brez mame in očeta skrbeli sami zase. Otroci so bili že zgodaj navajeni postoriti vse ob bolni mami in pomagati slepemu očetu. Ko je bil oče na zdravljenju, so ga otroci redno obiskovali.

Drugi usodni dogodek za Alojzija Levstka je bila sinova bolezen. Kmalu po tem, ko se je sin Alojzij-Lojze leta 1969 vrnil od vojakov, je zbolel. Ker je bil slaboten, so ga nemudoma sprejeli v bolnišnico. Družina je upala na dober razplet, a upanje kmalu splahnelo, kajti v mesecu februarju so iz bolnišnice sporočili, da zanj ni nobenega upanja več. Na podlagi natančnih pregledov pacienta so ugotovili, da ima levkemijo. Domače je ta novica zelo prizadela, za Levstka je bila prehuda, tako ga je pretresla, da je od žalosti umrl, in sicer 8. februarja 1969.³⁴ V mesecu juniju istega leta je preminil tudi sin Alojzij-Lojze.

Zaključek

Kako to, da sta Levstek in Dolinar uvidela nujnost društva? Preden zaključimo s prispevkom, bi morda omenili izobraževanje slepih na avstrijskih zavodih, da bi si morda lažje predstavljali željo in vztrajnost dveh slepih pletarskih mojstrov po ustanovitvi slovenskega društva. Izobraževanje slepih na avstrijskih zavodih se je začelo že v 19. stoletju in se je dokaj hitro razvijalo ter kmalu doseglo raven rednih avstrijskih osemletnih osnovnih šol. Slepí, ki so končali vse njim namenjene stopnje izobraževanja, so bili gotovo za tiste čase dobro izobraženi. Njihovo znanje je bilo enakovredno znanju otrok, ki so končali osemletno šolanje na ljudskih šolah. Iz ohranjenega arhivskega gradiva Deželne vlade za Kranjsko ter Deželnega zbora in odbora za Kranjsko³⁵ lahko sklepamo, da je bilo izobraževanje slepih v avstrijskih zavodih zelo kakovostno. Ob koncu 19. stoletja je trajalo od šest do osem let ali dlje, saj so dijaki po končanem osemletnem izobraževanju lahko ostali v zavodu še dve leti. V tem obdobju so v šoli pridobljeno

³⁴ Pripis v rojstno matično knjigo – datum smrti Alojzija Levstka. Gl. NŠAL, ŽA Ribnica, Matične knjige, Krstna knjiga 1869–1912, sig. 04145: <https://data.matricula-online.eu/en/slovenia/ljubljana/ribnica/> (dostop: 27. 11. 2023).

³⁵ SI AS 33, Humanitarni zavodi, ubožne zadeve reg. fasc. 18/3 in ustanove za slepe - konvoluti: št.129, 27/IV, V, VI, VII, VIII, IX, X/XI, XII/XIII; SI AS 38, ustanove in patronati III: III/36, III/36/38, III/37, III/38, š.k. 298–299.

ročno spretnost še dopolnili in ob koncu prejeli še pomočniško spričevalo. Za slovenske otroke, ki so bili izbrani na podlagi razpisa in so jim podelili štipendije za obiskovanje avstrijskih zavodov, po vrnitvi domov ni bilo perspektive. Številni, ki so se vrnil v domovino, so imeli težave, saj je bil slovenski trg nasičen z izdelki domače obrti, ki je slepim predstavljala hudo konkurenco. Težava je bila tudi ta, da mojstri niso želeli zaposliti slepih in slabovidnih, kljub potrdilu o opravljenem pomočniškem izpitu.³⁶ Nekateri redki posamezniki s področja Kranjske so ostali v Avstriji zaradi boljših pogojev dela in oskrbovalnih zavodov za starejše oskrbovance, ki so starejšim slepim, delovno sposobnim od 20. leta dalje nudili vso podporo. Vodstvo zavoda je oskrbovancem nudilo prenočišče, hrano ter nabavo materiala in orodja. Izdelke oskrbovancev je vodstvo tržilo, z denarjem je namreč pokrilo potrebe vzdrževanje zavoda. Žal takega zavoda na področju Slovenije ni bilo.

Ti, ki so se vrnil v domovino, se niso vdali v usodo. V arhivskem gradivu najdemo njihove prošnje za podporo pri nakupu orodja, pri naročilu pisalnega pribora, posamezniki so zaprosili za občinsko podporo.³⁷ Glasbeno nadarjeni so želeli nadaljevati izobraževanje na konservatoriju, za to so potrebovali finančno podporo.

Dolinar in Levstek sta z znanjem in izkušnjami, ki sta jih dobila v času izobraževanja v avstrijskem zavodu v Gradcu, kmalu po vrnitvi v domovino uvidela, da bi bilo treba tudi v novonastali državi poskrbeti za slepe in jim pomagati z ustanovitvijo društva slepih. V Avstriji so bili slepi samo organizirani v društvu, ki je delovalo tudi v Ljubljani, a v to nemško društvo Slovenci niso bili včlanjeni, morda posamezniki. Zato sta Levstek in Dolinar na tem področju orala ledino. V ta svoj projekt sta vložila veliko truda, odrekovanja, časa, saj sta na svoji poti po Sloveniji osebno obiskala vse slepe ter jih prepričevala in navduševala za zamisel. V popotovanje po Sloveniji nista vložila le svoje energije, navdušenja, vložila sta tudi svoja finančna sredstva. Z ustanovitvijo društva je bil položen temeljni kamen za pomoč slepim. Društvo je imelo pomembno vlogo, saj je prispevalo ali vsaj skušalo izboljšati takratne zelo slabe razmere slepih, kljub slabim finančnim razmeram društva. Prvo povojno navdušenje in pripravljenost posameznikov – dobrotnikov pomagati invalidom je splahnelo. Društvo se je vsa leta zelo trudilo zbrati dovolj denarja, skušalo je prepoznavati potrebe slepih in jim pomagati v vsakdanjem življenju, mnogokrat je pomagalo z nasveti pri življenjskih odločitvah in nudilo tehnično strokovno podporo, s podporami je pomagalo slepim ublažiti revščino. Podporno društvo slepih, ustanovljeno leta 1920, je pravni predhodnik današnje Zveze društev slepih in slabovidnih Slovenije.

³⁶ Skaberne: Skrbstvo za slovenske slepe v bivši Avstriji, vse do leta 1918, str. 9; Serše: Skrb za slepe v slovenski zgodovini ter vloga Minke Skaberne pri organizaciji izobraževanja slepi in slabovidnih, str. 33.

³⁷ Dva primera: Ivana Murn je šolanje končala z odličnim uspehom. Bila je nadarjena, dobila je tudi priporočila, a zaposlitve ne. Njena prošnja je bila zavržena z zapisom: »Tudi če je še tako nadarjena in je pohvaljena in je dosegla najvišje, najboljše uspehe, se ti uspehi ne morejo kosati z najboljšimi ...« Ivana Murn je ena izmed prosilcev za pisalni pribor. (SI AS 38, III/36, šk. 290, spis 13242/1898.) Štiriindvajsetletna Alberta Kattauer je obiskovala sedem let linški zavod za slepe. Po končanem izobraževanju se je vrnila v Ljubljano. Sama se ni mogla preživljati, kljub izobrazbi. Oče je vzdrževal družino. Leta 1900, ko je oče umrl, je bila prisiljena zaprositi za podporo. Dobila je podporo magistrata v višini 40 kron. (SI AS 38, III/36, šk. 290, spis 13377/1900 in 9969/1900.) Gl. tudi Serše: Odnos družbe do slepih in slabovidnih na Kranjskem v 19. stoletju, str. 176–177.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

Arhiv Republike Slovenije

- SI AS 33, Deželna vlada v Ljubljani.
- SI AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko.
- SI AS 68, Kraljevska banska uprava dravske banovine, Upravni oddelek, Serija društvenih pravil.
- SI AS 1460, Zavod za slepo in slabovidno mladino Ljubljana.

ČASOPISNI VIRI

Helen Keller v Ljubljani. V: *Jutro : dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko*, 4. 7. 1931, št. 151, str. 2.

Jurásek, Gabrijel; Dolinar, Franc; Schwentner, Franc: Pomagajte, pomoč nujna! V: *Slovenec : politični list za slovenski narod*, 4. 2. 1922, št. 28, str. 5.

Prisrčen sprejem Helene Kellerjeve v Ljubljani. V: *Jugoslovan*, 4. 7. 1931, št. 151, str. 3.

LITERATURA

Breznik, Mimi: Domovi oddiha. V: *Svetloba izpodriva temo : zbornik slepih Slovenije* (ur. Vekoslav Mlekuž). Ljubljana: Republiški odbor zveze slepih Slovenije, 1969, str. 177–181.

Breznik, Mimi: Slepí Slovenije med obema vojnama. V: *Svetloba izpodriva temo : zbornik slepih Slovenije* (ur. Vekoslav Mlekuž). Ljubljana: Republiški odbor zveze slepih Slovenije, 1969, str. 14–22.

Kobal, Josip: Razvoj in stanje slepstva v kraljevini SHS. V: *Popotnik XLIV* (1923), št. 3–4, str. 80–85.

Kozlevčar, Jože: Esperanto – slepim pot v svet. V: *Svetloba izpodriva temo : zbornik slepih Slovenije* (ur. Vekoslav Mlekuž). Ljubljana: Republiški odbor zveze slepih Slovenije, 1969, str. 307–311.

Serše, Aleksandra: Odnos družbe do slepih in slabovidnih na Kranjskem v 19. stoletju. V: *Arhivi* 36 (2013), št. 1, str. 171–181.

Serše, Aleksandra: Podporno društvo slepih. V: *Tradicija za prihodnost* (ur. Sanja Grobovšek in Blaž Mihelič idr): Ljubljana: Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije, 2015, str. 13–26.

Serše, Aleksandra: Skrb za slepe v slovenski zgodovini ter vloga Minke Skaberne pri organizaciji izobraževanja slepi in slabovidnih. V: *Minka Skabernè : (1882-1965) : pobudnica in ustanoviteljica prve slovenske knjižnice za slepe* (ur. Petra Testen in Saša Poljak Istenič). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2018, str. 31–43.

Skaberne, Minka: Skrbstvo za slovenske slepe v bivši Avstriji, vse do leta 1918. V: *Svetloba izpodriva temo : zbornik slepih Slovenije* (ur. Vekoslav Mlekuž). Ljubljana: Republiški odbor zveze slepih Slovenije, 1969, str. 9–13.

SPLETNI VIRI

Nadžkofijski arhiv Ljubljana, Župnijski arhiv Ribnica, Matične knjige, Krstna knjiga 1869–1912, sig. 04145: <https://data.matricula-online.eu/en/slovenia/ljubljana/ribnica/> (dostop: 27. 11. 2023).

Škola za učenike oštećenog vida Veljko Ramadanović: https://sr.wikipedia.org/sr-el/%C5%A0kola_za_u%C4%8Denike%20o%C5%A1te%C4%87enog_vida_Veljko_Ramadanovi%C4%87 (dostop: 14. 3. 2024).

Veljko Ramadanović: https://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%92%D0%B5%D1%99%D0%BA%D0%BE_%D0%A0%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%9B (dostop: 12. 3. 2024).

SUMMARY

ALOJZIJ LEVSTEK 1900–1969, INITIATOR OF THE ESTABLISHMENT OF THE SUPPORT SOCIETY FOR THE BLIND

The paper pays tribute to the social activist who initiated the establishment of the Support Society for the Blind, the first (disabled) society for persons with special needs in Slovenia, and at the same time advocated the spreading of the use of Esperanto among the blind and sight impaired.

Alojzij Levstek was born on May 28, 1900, in the village Goriča vas near Ribnica, and died in Ljubljana on February 8, 1969. He became blind at an early age. He completed his studies at the Institute for the Blind in Graz. Alojzij Levstek returned to his homeland shortly after the First World War, when blind and sight impaired individuals from Austrian institutions started to return to the newly established state of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes.

The period between the two wars was very rich and creative for Alojzij Levstek; it was the most productive part of his life. From the scant information found in published articles and archival materials, we can conclude that he was an exceptional person, tireless and selfless in his pursuits. He actively participated in the establishment of the Support Society for the Blind, perhaps even being the main initiator of its establishment. He got the idea to start the association from Franc Dolinar, a friend during his time studying in Graz. They were the first in this field. They committed themselves completely—sacrificing a great deal of time, energy, and even money. They made personal visits to every blind individual, persuading and motivating them to form an association. Their efforts paid off, as the Support Society of the Blind was established by the blind two years after the war. The groundwork for aiding the blind was established with the association's inception.

As an enthusiastic Esperanto speaker, he organised classes for the blind and vigorously promoted the language's use among them. In addition, he actively worked to link Slovenian Esperantists with other speakers of the language in Yugoslavia and beyond. He was also the first blind Slovenian to start promoting the use of Esperanto among the blind. He was a member of the International Association of Blind Esperantists.

He was one of the organisers of the IX. Congress of Yugoslav Esperantists, which took place in Ljubljana in 1936, and he actively engaged in the organising committee. With his contributions, he also participated in the magazine *Esperante Ligilo*, where he published reports and articles about the movement of Slovenian blind Esperantists. In Zemun, he was the driving force behind the establishment of a chess club for the blind.

The Second World War interrupted his productive labour. After the war, despite his great desire, he was not fortunate enough to revive the activities of the Esperanto group for the blind.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 736.3:27-722(497.4)"11/15"

736.3:27-523.45(497.4)"11/15"

Prejeto: 8. 4. 2023

O uporabi pečatov pri posvetitvah cerkva in oltarjev v srednjem veku na Slovenskem*

JANEZ HÖFLER

zasl. prof. ddr.

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana

e-pošta: janez.hoefler@ff.uni-lj.si

Izvleček

Pregled listin, ki so jih izdali posvečevalci cerkva in oltarjev v srednjem veku na Slovenskem, pretežno generalni vikarji oglejskega patriarha ali drugi njegovi pooblaščenci, pokaže razlike pri pečatenju. Ugotovljeno je bilo, da so tisti, ki so imeli status generalnega vikarja, listine pečatili s svojim pečatom, medtem ko so jih tisti, ki so bili le sufragani in vizitatorji, pečatili s patriarhovim. Slednji, brez statusa generalnega vikarja, so se v cesarskem delu patriarhata (*a parte Imperii*) pojavili šele v osemdesetih letih 15. stoletja in so sčasoma prevladali. Prvi je bil Peter Carlo, škof škofije Caorle ob severno jadranski obali, ki je v letih 1485, 1486 in 1487 prepotoval Koroško, Kranjsko in Štajersko južno od reke Drave. Sklepamo, da je tako veljalo tudi za pečatenje relikvij, ki so jih posvečevalci vstavljali v oltar. Tisti, ki niso imeli statusa generalnega vikarja, so relikvije pečatili s patriarhovim pečatom.

Abstract

ON THE USE OF SEALS IN THE DEDICATION OF CHURCHES AND ALTARS IN THE MIDDLE AGES IN SLOVENIA*

An overview of the charters issued by consecrators of churches and altars in the Middle Ages in Slovenia, mainly vicars general of the Patriarch of Aquileia or other of his proxies, shows differences in sealing. It was noted that those who had the status of vicar-general sealed the records with their own seal, while those who were only suffragans and visitors sealed them with that of the patriarch. The latter, without the status of vicar-general, appeared in the imperial part of the patriarchate (*a parte Imperii*) only in the 1480s and eventually prevailed. The first was Pietro Carlo, bishop of Caorle on the northern Adriatic coast, who travelled through Carinthia, Carniola, and Styria south of the Drava River in 1485, 1486, and 1487. We can thus deduce that this also applied to the sealing of the relics that the consecrators placed inside the altar. Those who did not have the status of vicar-general sealed the relics with the patriarch's seal.

Ključne besede:

Slovenija, oglejski patriarhat, srednji vek, generalni vikarji in vizitatorji, relikvijski pečati, pečatenje posvetitvenih listin

Key-words:

Slovenia, patriarchate of Aquileia, Middle Ages, vicars-general and visitors, relic seals, sealing of charters of dedication

* S tem prispevkom podpisani dopolnujem svojo monografijo, posvečeno delovanju oglejskih generalnih vikarjev in drugih patriarhovih pooblaščenecv na Slovenskem v poznem srednjem veku; gl. Höfler: *Generalni vikarji* (prva, tiskana izdaja 2018). Za podatke iz biogramov posameznih patriarhov, za katere vira tu ne navajam, gl. v citirani publikaciji prilogo A, str. 99–102

Leta 2009 so med obnovo podružnične cerkve sv. Martina v Žirovnici – pravzaprav v sosednjih Mostah – razdejali izvorno srednjeveško menzo glavnega oltarja. Poseg je bil iz spomeniškovarstvenih razlogov izjemno sporen, a je postregel s presenečenjem: med demoliranjem so našli dva pečata, s katerima so bile zapečateni relikvije, ki sta jih posvečevalca oltarja vnesla v oltarno menzo. Pripadala sta pičenskemu škofu Goteboldu (omenjen leta 1136), generalnemu vikarju patriarha Peregrina I., in oglejskemu patriarhu Janezu Sobieslavu Moravskemu (1387–1394).¹ Kot je podpisane znano, so takšne najdbe iz obdobja srednjega veka pri nas izjemno redke. Pomembna je bila najdba pečata enega od obeh pičenskih škofov z imenom Popon (ok. 1185/1187–1202 ali 1214–1220) leta 1964 na Velikih Malencah, ki je dokazovala, da je to nekdanje sporno mejno območje južno od Krke v tem času že sodilo pod oglejskega patriarha in s tem znotraj meja Kranjske.² Drugi takšen primer izvira iz cerkve sv. Trojice v Hrastovljah. Gre za relikvijsko posodico z letnico 1478, zgoraj zapečaten s pečatom pičenskega škofa Paskazija iz Gračišča, in z lističem, ki sporoča, da je ta zadnji dan maja leta 1480 posvetil cerkev in tri oltarje v njej.³ Že leta 1963 so takšen pečat našli na Ravnah na Koroškem, in sicer konovijskega škofa Sebastijana Nascimbena v oltarju na evangeljski strani tamkajšnje podružnične cerkve sv. Antona, a takrat ta najdba ni bila objavljena.⁴ Nascimbena, generalni vikar patriarha Dominika Grimanija, se je v teh krajih po vsej verjetnosti mudil na pozno pomlad ali poleti leta 1498.⁵ V primeru žirovniških pečatov s prvim, Goteboldovim, ni težav. Poleg omembe iz leta 1136, ko se Gotebold pojavi kot priča v potrditveni listini patriarha Peregrina I. za samostan v Možnici,⁶ je znano, da je leta 1142 skupaj s patriarhom Peregrinom posvetil Marijino cerkev na Bitnjah v Bohinju.⁷ S pečatom Janeza Moravskega poltretje stoletje pozneje pa nastopi težava. Smo v drugem obdobju, ko se lahko vprašamo, ali je mogoče, da bi tako velik cerkveni gospod takrat posvetil malo, nepomembno cerkev v zakonitem predelu patriarhata. Morda je prav zaradi tega avtor objave o najdbi teh pečatov sklepal, da cerkve ni posvetil patriarh osebno, marveč njegov generalni vikar Henrik Wildensteinski, sicer tržaški škof, in pri tem uporabil njegov pečat.⁸ Takšno sklepanje se je podpisane zaradi omenjenih pečatov pičenskih škofov zdelo nerazumno. Zakaj naj bi Wildensteinski, če je res posvetil cerkev, ne uporabil svojega, ki ga je gotovo imel?⁹ Naknadno se je izkazalo, da je tržaški škof kot posvečevalec cerkva v patriarhatu vsaj v enem dokumentiranem primeru uporabil svoj in ne patriarhov pečat. To se je zgodilo ob posvetitvi cerkve sv. Ruperta v Mačah (Matschach) na Koroškem 17. septembra 1391.¹⁰ V tem primeru sicer ne gre za pečatenje relikvij, vendar se bo v nadaljevanju pokazalo, da je posvečevalec, ki je pečatil posvetitveno listino, s svojim pečatom pečatil tudi relikvijsko posodico, četudi ne z istim.¹¹

¹ Nadrobno poročilo o najdbi Ambrožič: *Cerkveni pečati*, str. 235 in dalje.

² Miklavčič: Premik.

³ Zadnikar: *Hrastovlje*, str. 57 in fotografija na str. 147.

⁴ Skitek: *Guštanj*, str. 245–246.

⁵ Höfler: *Generalni vikarji*, str. 83.

⁶ Listina 24. september 1136 (po); Kos: *Gradivo*, str. 78–79, št. 129.

⁷ Höfler: *O prvih cerkvah*, str. 217–218.

⁸ Ambrožič: *Cerkveni pečati*, str. 238–239. Zaradi aktualnega dogajanja – priključitev okoliša Rateč iz koroške župnije Marije na Zilji kranjskogorski župniji – naj bi se to zgodilo poleti leta 1390.

⁹ Höfler: *Generalni vikarji*, str. 11.

¹⁰ Listina z dne 19. septembra 1391 v KLA AUR AT-KLA_418-B-A_563_St; Höfler: *Generalni vikarji*, str. 47; fotografija v https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-A_563_St/charter (dostop: 2. februar 2024). Cerkev je škof posvetil 17. septembra, 19. septembra pa ji je s to listino, izdano v Beljaku, podelil še odpustke. Pečat je sicer odpadel, vendar je v besedilu zapisano, da je listino pečatena *nostris pontificalis sigilli*.

¹¹ Na notorično vprašanje, ali so posvečevalci pečatili relikvije z istim pečatom kot posvetitvene listine, ni enotnega odgovora. Glede na njuno velikost in središčno upodobitev lahko za

Preden nadaljujemo, se moramo vprašati o okoliščinah, ki bi lahko privedle patriarha Janeza na radovljiški konec. V tem času oglejski patriarhi že dolgo niso prihajali na ozemlje patriarhata zunaj Furlanije in so za pontifikalna opravila, kot je posvečevanje cerkva in oltarjev, pošiljali svoje generalne vikarje. Vendar so se pri nas pojavili, če so čez naše ozemlje potovali kam dlje na tuje. Tako vemo, da se je patriarh Ludovik della Torre (1359–1365) v času hudih spopadov z vojvodom Rudolfom IV. Habsburškim septembra leta 1361 čez Kranjsko in Štajersko podal na Dunaj, da bi z njim sklenil dogovor, a so ga tam zadržali kot talca. O tem, da je potoval skozi naše kraje, govori podatek, da so ga na poti pred Ljubljano oropali vojvodovi podaniki in mu med drugim odvzeli pečatnik in varnostna pisma.¹² Za njegovega drugega naslednika, patriarha Filipa d'Alençona (1381–1387), je znano, da je leta 1384 bival v Celju, kjer je 3. maja za Hermana I. Celjskega izdal tri listine.¹³ Kaj ga je privedlo v Celje, ni težko ugotoviti. V iskanju zaveznikov zaradi hudih trenj v Furlaniji je oktobra 1383 odpotoval na Ogrsko h kraljici Elizabeti, vdovi kralja Ludovika I. Anžuskega, in se pri vračanju na pomlad naslednje leto ustavil v Celju.¹⁴ Ali imamo kakšno takšno oporno točko tudi za patriarha Janeza Moravskega? Seveda. Tudi njegovo vladanje so v Furlaniji zaznamovali spopadi z njegovimi najhujšimi sovražniki Benečani in njihovimi furlanskimi privrženci. Sporazum z Benetkami 21.

pečata škofa Gotebolda (premer 53 mm) in patriarha Janeza (43 mm) domnevamo, da sta služila tudi za pečenje listin. Kar zadeva salzburško metropolijo, sta ohranjena le dva primerka relikvijskih pečatov, oba iz prve vladavine lavantinskega škofa Lovrenca Lichtenberškega (1424–1433), oba okrogla in manjša (premera 30 oz. 17 mm) in s parom grbov v sredini, medtem ko je pečat, ki ga je škof uporabljal za pečenje listin, večji (premer 46 mm) in v sredini bolj kompleksno zasnovan, z upodobitvijo Matere božje z detetom in njega samega. Gl. <https://gams.uni-graz.at/o:epis.la-29>; <https://gams.uni-graz.at/o:epis.la-30>; <https://gams.uni-graz.at/o:epis.la-31> (dostop: 31. januar 2024). Tudi relikvijski pečat Sebastijana Nascimbena z Raven na Koroškem, o katerem bomo še govorili, ni bil isti, kot so pečati na njegovih listinah. Na drugi strani pa je pečat, s katerim je pasavski pomožni škof Andreas Gallici pred letom 1430 pečatil relikvije, ki jih je vstavil v oltar kapele na gradu Streitwiesen v Spodnji Avstriji, večji (premer 40 mm) in takšen, da je z njim lahko pečatil tudi listine; Tarocsay: *Das Reliquienglas*, str. 118.

¹² To vemo iz patriarhovih navodil furlanskim odposlanecem k madžarskemu kralju Ludoviku I. Anžuskega, v katerem je opisano, kaj se je patriarhu dotlej dogajalo; Zahn: *Austro-Friulana*, str. 141, 160–161.

¹³ Vse v ARS, Zbirka listin, SI AS 1063/4339–4341.

¹⁴ Paschini: *Storia*, str. 19.

Pečat enega od pičenskih škofov po imenu Poppo (ok. 1185/1187–1202 ali 1214–1220). V sredini za ta čas običajna upodobitev škofa v pontifikalni opravi, sedečega frontalno na faldistoriju. (Vir: Miklavčič, Premik kranjske meje ob spodnji Krki v 12. stoletju)

Pečat oglejskega patriarha Janeza Sobieslava Moravskega (1387–1394). Patriarh je prikazan v tradicionalni frontalni postavitvi, le da tokrat sedi na prestolu in je njegov lik slogovno posodobljen. (Vir: Ambrožič, Cerkevni pečati)

februarja 1391 je prinesel nekaj miru, in patriarh se je odločil, da v tem času odpotuje na Češko k svojim polbratom in bratrancem iz rodu Luksemburžanov. Na pot se je podal v dneh po 5. marcu 1391 in se vrnil oktobra istega leta.¹⁵ To pomeni, da je na radovljiški konec lahko zavil na začetku poti meseca marca ali pri vračanju v oktobru. Razlog za to seveda ni bila posvetitev cerkve v Žirovnici, marveč obisk njegovega podpornika, grofa Friderika III. Ortenburškega, na Waldenburgu, starem Lipniškem gradu pri Radovljici, sicer fevdalnega gospoda radovljiškega konca in odvetnika tamkajšnjih cerkva. Ortenburžana je s tem patriarhom povezovalo tudi to, da mu je slednji malo prej, 8. decembra 1390, na svojem gradu Soffimbergo v Furlaniji potrdil izločitev okoliša Rateč iz koroške župnije Marija na Zilji in njegovo pripojitev župniji v Kranjski Gori, ki je bila pod Ortenburžanovim patronatom.¹⁶

Da bi žirovniško cerkev posvetil Henrik Wildensteinski, generalni vikar patriarha Janeza Moravskega, in ne patriarh sam, glede na povedano torej ne bo držalo. Kljub temu misli, da so cerkve posvečevali patriarhovi pooblaščenec in pri tem – četudi s škofovskim posvečenjem – uporabljali patriarhov in ne svoj pečat, ni kar tako zavreči. To se je v resnici dogajalo in je razvidno že iz objavljenih posvetitvenih listin. Tako je kaprulanski škof (škof škofije Caorle pri Benetkah) Danijel de Rubeis listino ob posvetitvi podružnične cerkve sv. Nikolaja v Jeprci (župnija Sora) 13. junija 1517 pečatil z okroglim pečatom patriarha in kardinala Dominika Grimanija.¹⁷ Enako dve leti pozneje, 16. maja 1519, ko je de Rubeis posvetil véliki oltar in oba stranska v cerkvi sv. Jurija na Volči v Poljanski dolini.¹⁸ S patriarhovim pečatom je posvetitvene listine pečatil tudi njegov predhodnik Hieronim de Franciscis, škof koronski (imenovan po naslovni škofiji v kraju Coronea v Grčiji ob Korinskem zalivu), npr. ob prvi posvetitvi omenjene cerkve sv. Jurija na Volči in njenih treh oltarjev leta 1502 ali 1507.¹⁹ Kolikor je ohranjenih Hieronimovih posvetitvenih listin,²⁰ so vse pečatene z visečim okroglim pečatom patriarha Dominika Grimanija. Hieronim je Grimanijev pečat uporabil celo za listino, izdano 28. septembra 1502, s katero je kranjske-

¹⁵ Paschini: *Storia*, str. 73; nadrobnosti zdaj Schmidt: *John of Moravia*, str. 140–143.

¹⁶ Da je bil Friderik III. Ortenburški globoko vpleten v dogajanje v patriarhatu, priča dejstvo, da je po smrti Janeza Moravskega leta 1394 za njegovega naslednika skušal vrniti svojega svaka Ludovika Tecka, a se mu to takrat še ni posrečilo; Paschini: *Storia*, str. 88. Pod Janezovimi nasledniki se je vloga Friderika Ortenburškega v Furlaniji še okrepila, dokler mu ni kralj Sigismund Luksemburški leta 1411 poveril naloge cesarskega vikarja (upravitelja) za Furlanijo. Manj znano pa je, da ga je pred tem, septembra 1410, v Radovljici v Sigismundovem imenu obiskala delegacija njegovega polbrata kralja Venčeslava z vprašanjem, ali bi bil pripravljen sprejeti funkcijo generalnega vikarja Svetega Rimskega cesarstva in kralja Sigismunda za oglejsko cerkev in Furlanijo. Regest grofovega pritrdilnega odgovora Radovljica, 29. september 1410; Valentinelli: *Zur Geschichte*, 1854 (1855), str. 272.

¹⁷ ... *et ipsius reverendissimi domini domini cardinalis et patriarhe rotundi sigilli*; Volčjak: Listina o posvetitvi, str. 77; izvornik v NŠAL 600, Zbirka listin, št. 48 (številčenje po Čipić Rehar: *Listine*). Patriarh Dominik Grimani se je 19. januarja 1517 sicer odpovedal oglejski stolici v korist svojega nečaka Marina Grimanija, a je bil ta povzdignjen v kardinala šele leta 1527. Gl.: <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bgrimanim.html> (dostop: 18. februar 2023). Pri tem je treba opozoriti na to, da Oglej leta 1517 še ni priznaval pripadnosti sorske župnije ljubljanski škofiji, ki si jo je pridobila šele leta 1545 s poravnalno pogodbo s cistercijani v Vetrinju na Koroškem. To se zrcali tudi v listini, saj je škofijska pripadnost župnije (*sancti Stephani plebis Zayer Laibacensis [diocesis]*) napisana sekundarno na razuro, kjer je gotovo stalo *aquilejensis diocesis* ali kaj podobnega.

¹⁸ Tušek: *Sveti Jurij*, str. 10–12 (Bernarda Jesenko Filipič), fotografija listine še na zadnji strani platnic; izvornik v NŠAL 600, Zbirka listin, št. 63 (številčenje po Čipić Rehar: *Listine*). V prvem primeru se je pečat, viseči, ohranil, v drugem je izpadel iz skledice.

¹⁹ Listina v NŠAL 600, Zbirka listin, št. 9 (številčenje po Čipić Rehar: *Listine*), nedatirana, pečat odpadel. Hieronim se je na Gorenjskem dokumentirano mudil septembra in oktobra 1502 ter vsaj od maja do avgusta 1507; Höfler: *Generalni vikarji*, str. 86–87.

²⁰ Popis Höfler: *Generalni vikarji*, str. 86–87.

mu župniku Matiju Operti dovolil, da porabi del dohodkov svoje prebende za nakup zemljišča pri Kranju onstran Kokre.²¹ Enako velja za posvetitvene listine Danijela de Rubeisa.²² In tudi pri tem imamo en primer s patriarhovim pečatom pečatene listine, izdane 28. oktobra 1518 v Beli Peči za župnika pri Sv. Andreju v Vratih (Thörl), da lahko zaradi množice vernikov ob praznovanju posvetitve cerkve mašuje na prenosnem oltarju zunaj cerkve.²³

Kako to, da je – kot je bilo povedano na začetku – ob teh dveh patriarhovitv pooblaščenih konovijski škof (imenovan po škofiji v kraju Kunavia v severni Albaniji) Sebastijan Nascimbenu leta 1498 za posvetitev stranskega oltarja v cerkvi na Ravnah uporabil svoj pečat za pečenje relikvij in je tudi ohranjene posvetitvene listine pečatil s svojim pečatom, začenši z listino o posvetitvi cerkve sv. Marije Magdalene v Otoščah pri Podnanosu 10. februarja 1496?²⁴ Odgovor se skriva v tem, kakšno stopnjo pooblastila so ti prejeli od patriarha. De Rubeis se v listinah običajno imenuje kot (oglejskega patriarha itd.) *visitor et suffraganeus generalis* (za Jeprco 13. junij 1517),²⁵ samo *suffraganeus* (za Volčo 17. maj 1519),²⁶ *suffraganeus et visitor generalis* (za župnika v Vratih 28. oktober 1518).²⁷ Z oznako, da gre za sufragana, to je patriarhu podrejenega škofa, in generalnega vizitatorja, se je podpisoval tudi Hieronim de Franciscis.²⁸ Tudi Nascimbenu se je v svojih listinah največkrat označil kot patriarhov sufragan in včasih tudi kot vizitator. Vendar je iz nekaterih zapisov razvidno, da je bil več kot le to. Giuseppe Vale ga je uvrstil med oglejske generalne vikarje v duhovnih zadevah (*in spiritualibus*), na to funkcijo naj bi ga leta 1495 postavil patriarh Nikolaj Donato.²⁹ V listini z dne 3. junija 1498, s katero je protokoliral posvečenje podkloštrskega opata Janeza v Beljaku,³⁰ se je Nascimbenu označil kot *ad pontificalia exercenda deputatus*, kar pomeni, da je bil odposlan za izvajanje pontifikalnih opravil. Še več. Ko je prebivalcem Podturna, predmestja Gorice, 19. septembra 1497 dovolil izgradnjo cerkve sv. Sebastijana in Roka, je opravljal naloge oglejskega generalnega vikarja *sede vacante*, torej v času izpraznjenega sedeža patriarhata.³¹ To se je zgodilo po smrti patriarha Nikolaja Donata 3. septembra 1497, ko njegov naslednik Dominik Grimani, na ta položaj imenovan 13. septembra, še ni imel duhovniške ordinacije.³² To je prejel 21. marca 1498. Generalni vikar *sede vacante* je v imenu stolnega kapitlja upravljal s patriarhatom, kar praktično pomeni, da je nadomeščal patriarha.

Takšna je podoba o Sebastijanu Nascimbenu. Vendar se kasneje pojavijo nadrobnosti, ki to podobo kvarijo. Tako presenetli, da je zaščitno pismo, ki ga je Nascimbenu 17. septembra 1498 v Studenicah izdal tamkajšnjim dominikankam in v katerem se je označil kot *in spiritualibus locumtenens*, pečatil s patriarhovim okroglim pečatom.³³ Leto pozneje, 29. maja 1499, je Nascimbenu v Kranju izdal

²¹ Listina v GMK, št. L37; Komatar: Kranjski mestni arhiv, str. 18–19.

²² Popis Höfler: *Generalni vikarji*, str. 90–95.

²³ Listina v KLA AUR, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-A_1845_St/charter (dostop: 30. januar 2024). De Rubeis v tem primeru ni uporabil patriarhovega visečega pečata, marveč njegov mali okrogli pečat (*rotundi minoris sigilli*), vtisnjen v papir.

²⁴ ... *et nostri Pontificalis sigilli appensione iussimus debite communiri*; listina v župnijskem arhivu Podnanos, pečat odpadel; Höfler: *Generalni vikarji*, str. 81.

²⁵ Gl. op. 17.

²⁶ Gl. op. 18.

²⁷ Gl. op. 23.

²⁸ Gl. op. 19 in 21.

²⁹ Vale: *Itinerario*, str. 78, op. 4, žal z napako v navedbi vira. Vol. XIII aktov patriarhatske kurije zajema leti 1488 in 1489 in ne leta 1495.

³⁰ KLA AUR, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-A_1494_St/charter (dostop: 31. januar 2024).

³¹ Valdemarin: *La chiesa*, str. 215–216.

³² Höfler: *Generalni vikarji*, str. 102.

³³ Listina v SI PAM/0001, Zbirka listin, št. 247, fotografija <https://www.monasterium.net/>

listino za tamkajšnjega župnika Matijo Operta, ki jo je pečatil s svojim pečatom,³⁴ le dva dni zatem je po posvetitvi cerkve sv. Benedikta v Stranjah in njenih oltarjev za pečatenje posvetitvene listine spet uporabil patriarhov okrogli pečat.³⁵ Spet drugače je bilo s potrditvijo pravil, ki jih je Nascimbene 12. junija tega leta v Kamniku izdal bratovščini sv. Rešnjega telesa v kamniški župnijski cerkvi, saj jo je ponovno pečatil s svojim pečatom.³⁶ Zakaj tako, bomo poskusili pojasniti v nadaljevanju. Ne glede na to pa lahko že zdaj postavimo delovno hipotezo, da so patriarhovi pooblaščenca, ko so potovali v svojstvu generalnega vikarja *in pontificalibus*, lahko pečatili s svojim pečatom, sicer pa so morali uporabljati patriarhovega. V nadaljevanju bomo preskusili veljavnost te hipoteze na gradivu, ki ga imamo na voljo. Za lažje razumevanje pa moramo najprej na kratko orisati profil oseb, ki sta jih patriarh in njegova kurija pošiljala na naše ozemlje.³⁷

Že iz podatkov, navedenih na začetku tega prispevka, se vidi, da so oglejski patriarhi vsaj že v 12. stoletju na slovensko ozemlje pošiljali sufragane, sebi podrejene škofove, da so v njihovem imenu posvečevali cerkve in oltarje. Vendar se poimenovanje generalnega vikarja (sprva samo patriarhovega vikarja) za te škofove v virih pojavi šele za časa patriarha Bertolda Andeškega (1218–1251).³⁸ Pozneje se je ta namestniška funkcija razdelila na generale vikarje *in temporalibus*, ki so skrbeli za gmotne (svetne) zadeve, in generalne vikarje *in spiritualibus*, katerih področje so bile duhovne zadeve. Za prvo in to drugo funkcijo škofovsko posvečenje ni bilo potrebno, zato se jima je za potrebe posvetitev, ki so zahtevale škofa, pridružil generalni vikar *in pontificalibus*. Te je patriarh izbiral iz vrst škofov podrejenih mu škofij, največkrat pičenske, zatem tudi novigradske, konkordijske itd., poleg njih tudi naslovne škofove škofij na bližnjem Vzhodu, *in partibus infidelium*, ki so po invaziji Mohamedancev propadle, ter tudi novih misijskih, ki jih je kmalu zatem zadela enaka usoda. Delokrog tako generalnih vikarjev *in spiritualibus* kot tudi tistih *in pontificalibus* je bilo celotno ozemlje patriarhata, nekako od sredine 15. stoletja dalje pa redno zasledimo pontifikalne generalne vikarje, ki so bili posebej določeni za cesarski del patriarhata (*a parte Imperii*).³⁹ Prvi takšen dokumentirani primer je Janez, naslovni škof škofije Lida (Lydda, Ludd) v Palestini, ki ga je patriarh Ludovik Trevisan Scarampo po izobčenju škofa Martina Pičenskega, generalnega vikarja baselskih shizmatičnih patriarhov Aleksandra Mazovijskega in Lovrenca Lichtenberškega, 17. junija 1445 imenoval za pontifikalnega generalnega vikarja *extra Forumiulii*, to je zunaj Furlanije, kar je na kratko pomenilo goriške in habsburške dežele.⁴⁰ Tudi sam se je v posvetitveni listini, izdani po rekonciliaciji cerkve sv. Jurija v Starem trgu pri Ložu in posvetitvi tamkajšnjega oltarja sv. Barbare 28. septembra 1445, podpisal kot *Ludovici patriarche Aquilejensis extra forumiulii Vicarius generalis*.⁴¹ Drugi je sam Martin Pičenski, izobčen, vendar zaradi zamotanih političnih razmer legitimiran iz strani novega papeža Nikolaja V. leta

mom/SI-PAM/Listine/SI_PAM%7C0001_00247/charter (dostop: 29. februar 2024). Listina je spisana na papirju in uporabljen je suhi pečat.

³⁴ Listina v GMK, št. L34; Komatar: Kranjski mestni arhiv, str. 16–17. Pečat (viseč) je odpadel.

³⁵ Listina v NŠAL 600, Zbirka listin, št. 515 (številčenje po Volčjak: *Listine*).

³⁶ Listina v NŠAL 600, Zbirka listin, št. 516 (številčenje po Volčjak: *Listine*).

³⁷ Nadaljevanje povzeto po Höfler: *Generalni vikarji*, str. 12 in dalje, sicer pa gl. Paschini: *Vicari generali*, in Kos: *Zgodovina morale*, str. 21–36.

³⁸ To je bil Gerard, škof v istrskem Novigradu; Paschini: *Vicari generali*, str. 8.

³⁹ Morda se je to posamično dogajalo že prej. Tako se je Konrad Frein, nesojeni škof otoka Man in Hebridov ob zahodni škotski obali, v listini po posvetitvi pokopališč in križnih hodnikov kartuzijanskega samostana v Bistri z dne 9. junija 1402 označil za pontifikalnega vikarja patriarha Antona Panciere za Kranjsko (*in partibus Carniole*); izvorna listina v ARS, Zbirka listin, SI AS 1063/4831; zanj Höfler: *Generalni vikarji*, str. 53–54.

⁴⁰ Gruden: *Cerkvene razmere*, str. 19; o njem sicer gl. Höfler: *Generalni vikarji*, str. 60.

⁴¹ Listina v NŠAL 600, Zbirka listin, št. 604 (številčenje po Čipič Rehar: *Listine II*); citirano v MHVK 1860, 75.

1447 in dodeljen patriarhu Trevisanu Scarampu za generalnega vikarja zunaj Furlanije, tretji pičenski škof Jakob Kresnič iz Kranja, v tej funkciji izpričan leta 1461.⁴² Enako zadolžitev je prejel pičenski škof Paskazij iz Gračišča, takšen dokumentiran med letoma 1480 in 1488, ki se je v listinah podpisoval kot generalni vikar *in pontificalibus et spiritualibus extra patriam forjulii*⁴³ ali, kot ga je označil patriarh Marko Barbo v nekem pismu, *in partibus Germanie*.⁴⁴ Že v času škofa Paskazija pa se srečamo še z nekim drugim novim pojavom, in sicer, da patriarh na vizitiranje habsburških in drugih dežel v cesarstvu ni poslal aktualnega pontifikalnega generalnega vikarja, marveč kakega svojega sufragana, ki ga je za te naloge posebej opolnomočil. Prvi takšen škof, ki se je podpisoval le kot sufragan in vizitator, je bil kaprulanski škof Peter Carlo. Ohranilo se je besedilo vizitacijskega pooblastila, ki ga je Carlu 23. marca 1485 v odsotnosti patriarha Marka Barba izdal njegov generalni vikar Buzio de Palmulis, izredno pomemben dokument z naštevanjem vseh pontifikalnih opravil, ki jih je moral na svojem potovanju opraviti Carlo.⁴⁵ Na podlagi tega pooblastila je Carlo v letih 1485, 1486 in 1487 prepotoval Koroško, Kranjsko in Štajersko. O teh Carlovih vizitacijskih potovanjih vemo veliko več kot o vseh drugih, saj so nadrobno zabeležena v dnevniških zapiskih, ki jih je vodil njegov uradni spremljevalec Paolo Santonino, notar in kancler videmske kurije.⁴⁶

Vnema, ki jo je videmska kurija pokazala v skrbi za cesarski del patriarhata od osemdesetih let 15. stoletja dalje, je bil odgovor na vse težje očitke, da zapostavlja predele zunaj Furlanije, poleg tega so to zahtevale vse težje razmere tamkajšnjega prebivalstva zaradi pustošenja, ki so ga povzročili turški vpadi. Prav iz Santoninovih zapiskov se vidi, koliko onečaščenih cerkva, kapel in oltarjev je potrebovalo ponovno posvetitev in kako nizka je bila izobrazba lokalne duhovščine. Glede na ohranjeno gradivo se je Carlo vsaj še dvakrat vrnil v naše kraje, leta 1489 na Koroško in leta 1494 na Gorenjsko in Štajersko, tokrat kot generalni vikar *ultra montes* po nalogu oglejskega kapitlja v odsotnosti novo imenovanega patriarha Nikolaja Donata. Sicer pa so v tem času pontifikalne naloge največ in najdlje opravljali štirje škofje, in sicer koprski Jakob Valaresso (1490–1493), od leta 1490 generalni pontifikalni vikar patriarha Marka Barba in po njegovi smrti leta 1491, v času sedisvakance, generalni gubernator,⁴⁷ ter omenjeni Sebastijan Nascimbeno (1495–1499), Hieronim de Franciscis (1501–1507) in Danijel de Rubeis (1517–1523, 1533–1536), zadnja dva le v vlogi patriarhovega sufragana in vizitatorja.

Kot je bilo nakazano, so za pečatenje posvetitvenih listin – in s tem tudi relikvij, ki so jih vstavljali v oltarne menze – patriarhovi generalni vikarji *in pontificalibus* uporabljali svoje pečate. To pravilo potrjuje tudi vrsta posvetitvenih listin od sredine 14. stoletja dalje. Pregled gradiva, ki nam je na voljo, pokaže, da je podatkov o posvetitvah s konkretnimi datumi razmeroma dovolj, medtem ko je zelo malo ohranjenih posvetitvenih listin. Za naše raziskovanje so zanimive tudi indulgenčne listine, ki jih je daleč največ, listine s podelitvijo odpustkov za posamezne cerkve in oltarje, ki so jih pečatili izstavitelji. Vendar je tu potrebna previdnost, saj so škofje praviloma podeljevali odpustke v svojem imenu in zato listine pečatili s svojim pečatom. Tako datira prva znana posvetitvena listina, a še ta z besedilom v transsumptu, šele iz leta 1340, gre pa za cerkev sv. Jerneja v

⁴² Zanju gl. Höfler: *Generalni vikarji*, str. 60–61 in 67–68.

⁴³ Npr. ob rekongraciji cerkve sv. Gregorja v Kobljalu 12. novembra 1481 (Budnich: Spitzbogige Werke, str. 58, op. 27).

⁴⁴ Vale, *Itinerario*, str. 57.

⁴⁵ Vale: *Itinerario*, str. 72.

⁴⁶ Objava Vale: *Itinerario*, str. 121–268; nemški prevod Egger: *Die Reisetagebücher*; slovenski Simoniti: *Paolo Sanonino*. O tem za slovensko kulturno zgodovino izjemno pomembnem dokumentu sicer obstaja obsežna literatura; za problematiko gl. Hundsichler: Pavel Santonino.

⁴⁷ Höfler: *Generalni vikarji*, str. 76.

Seničnem, ki jo je 2. novembra tega leta posvetil kaprulanski škof Andrej iz Orvieto.⁴⁸ Zato lahko za prvi v izvorniku ohranjeni posvetitveni listini oglejskih generalnih vikarjev na cesarski strani patriarhata veljata posvetitveni listini pontifikalnega generalnega vikarja Janeza Morosinija, škofa novigrskega, za cerkev sv. Martina v Ziljski Bistrici (Feistritz a. d. Gail) z dne 1. junija 1349⁴⁹ (cerkev je bila takrat le rekonziliirana oziroma ponovno posvečena) in cerkev sv. Nikolaja v vasi Črešnje (Kerschdorf), prav tako v Ziljski dolini, z dne 3. junija 1349.⁵⁰ Zanimivo je, da v besedilih še ni sklepne koroboracije, to je navedbe, s čim – konkretno s pečatom – je zajamčena verodostojnost listine. Da sta bili listini pečateni, se vidi po ostanku traku, na katerem sta visela pečata, ki sta odpadla. V gradivu, ki ga tu obravnavamo, se koroboracija prvič pojavi v indulgenčni listini pontifikalnega generalnega vikarja Kancijana, škofa novigrskega, za Marijino cerkev v Polhovem Gadcu z dne 1. februarja 1325,⁵¹ medtem ko listini tega škofa za cerkev sv. Martina v Ziljski Bistrici (Feistritz a. d. Gail) z dne 8. novembra 1328⁵² in za benediktinski samostan v Podkloštru (Arnoldstein) z dne 28. oktobra 1329⁵³ koroboracije nimata. Se pa je pri obeh ohranil škofov viseči pečat, ki je pri listini za Polhov Gradec odpadel. Gre za koničastoovalni pečat, kakršen so običajno uporabljali kleriki,⁵⁴ v sredini se sluti – kolikor je pač mogoče presoditi po slabi fotografiji – stoječ svetnik, po vsej verjetnosti novigrski patron škof sv. Maksim. Napisa, potekajočega ob robu pečata, na fotografiji ni mogoče prebrati.

Naslednja ohranjena posvetitvena listina pripada senjskemu škofu Protivi za cerkev sv. Jedrti v Iški z dne 12. maja 1352, ki jo je škof posvetil na prošnjo dveh iz rodbine Turjaških, ki je imela tu zemljiško posest.⁵⁵ Napisana je v nemščini – posvetitelj se je sam označil kot patriarha Nikolaja *vicari an gaystlichem ampt* –, a ima koroboracijo in ohranil se je tudi njegov viseči koničastoovalni pečat.⁵⁶ S svojim pečatom je edino svojo ohranjeno posvetitveno listino, za župnijsko cerkev Pri treh farah pri Metliki z dne 21. junija 1383, pečatil tudi oglejski pontifikalni generalni vikar brat Frančišek, naslovni škof neke neidentificirane škofije ob Črnem morju.⁵⁷

⁴⁸ Izvirni vidimus pičenskega škofa Martina z dne 31. avgusta 1455 v NŠAL 600, Zbirka listin, št. 350 (številčenje po Volčjak: *Listine*). V povzetku listine (Volčjak: *Listine*, str. 378–379) je napačno navedeno, da je 2. novembra 1340 cerkvi, ki naj bi jo bil posvetil kaprulanski škof Andrej Zorzi, podelil odpustke pontifikalni generalni vikar Protiva, senjski škof. To se ni moglo zgoditi, saj je bil Protiva za škofa imenovan šele leta 1348, posvetitelj cerkve pa ni bil Andrej Zorzi, marveč servit Andrej iz Orvieto. Podelitev odpustkov iz strani škofa Protive pa ni datirana. O zmoti glede kaprulanskega škofa z imenom Andrej in o škofu Protivi gl. Höfler: *Generalni vikarji*, str. 39–40.

⁴⁹ Izvirna listina v KLA, Herrschaft Wasserleonburg, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/KLA-099/AT-KLA_99-B-2_St/charter (dostop: 10. marec 2024).

⁵⁰ Izvirna listina v KLA, Herrschaft Wasserleonburg, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/KLA-284/AT-KLA_284-B-2_St/charter (dostop: 10. marec 2024).

⁵¹ Izvirna listina v NŠAL 600, Zbirka listin, št. 96 (številčenje po Volčjak: *Listine*). Besedilo koroboracije se glasi: *In cuius rei testimonium presentes litteras sedimus nostri pendentis sigilli munimine roboratas*.

⁵² Izvirna listina KLA, Herrschaft Wasserleonburg, www.monasterium.net/mom/AT-KLA/KLA-284/AT-KLA_284-B-290_St/charter (dostop: 10. marec 2024).

⁵³ Izvirna listina KLA AUR, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-A_243_St/charter (dostop: 31. januar 2024).

⁵⁴ V tu obravnavanem gradivu od pičenskega škofa Enocha dalje. Gl. Enochovo indulgenčno listino za samostan v Podkloštru (Arnoldstein) z dne 2. junija 1315 v KLA AUR; https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-A_205_St/charter (dostop: 31. januar 2024). Nekaj več o tem na koncu tega prispevka.

⁵⁵ Izvirna listina v ARS, Zbirka listin, SI AS 1063/153; Bizjak, Preinfalk: *Turjaška knjiga listin*, str. 151–152, št. 92.

⁵⁶ Besedilo koroboracije se glasi (po objavi v Bizjak, Preinfalk, prav tam): *Mit vrchu end diczs priefs mit vnserm anhangendem insigel besigelt czuo einer stætichait*. Fotografija pečata: Bizjak, Preinfalk, prav tam, str. 425, sl. 34.

⁵⁷ Izvirna listina v DOZA, Urkunden, s koroboracijo in ohranjenim visečim koničastoovalnim pečatom, fotografija <https://www.monasterium.net/mom/AT-DOZA/Urkunden/2458/charter> (dostop: 5. februar 2024).

Če poleg posvetitvenih upoštevamo še indulgenčne listine, se v našem gradivu navajanje koroboracije s pečatenjem po omenjeni indulgenčni listini novigrskega škofa Kancijana z dne 1. februarja 1325 pojavlja od podelitve odpustkov pontifikalnega generalnega vikarja brata Gilberta za čevljarsko bratovščino v Beljaku z dne 25. maja 1332 dalje v približno enakih formulacijah.⁵⁸ Pri vseh gre za pontifikalne generalne vikarje, ki so bili izjemoma, kot npr. novigraski škof Natalis de Bonafide (listine med letoma 1334 in 1341)⁵⁹ in ob neki priložnosti senjski škof Protiva (leta 1351),⁶⁰ obenem še spiritualni. Pričakovano so pečatili le s svojim koničastoovalnim pečatom. Z generalnimi pontifikalnimi vikarji, ki so bili posebej namenjeni za Kranjsko in druge dežele zunaj Furlanije – prvi je bil Konrad Frein (1402) –,⁶¹ se praksa pečatenja ni spremenila. Vendar se je ta funkcija po Konradu Freinu, kot je bilo omenjeno, pojavila šele s škofom Janezom iz Lide, pontifikalnim vikarjem patriarha Ludovika Scarampa leta 1445. Patriarhat je namreč v vmesnem času doživel usodne spremembe. Tudi s pomočjo svojega svaka, Friderika III. Ortenburškega, leta 1412 izvoljeni, a šele leta 1418 potrjeni patriarh Ludovik vojvoda Teck je zaradi beneške okupacije Furlanije moral leta 1420 zapustiti deželo in se zateči v varstvo grofov Celjskih. Četudi je ostal legitimni patriarh, je bila njegova dejanska oblast omejena na cesarski del patriarhata. Tako njegovim generalnim vikarjem – znana sta le dva, pičenski škof Gregor iz Koroške (de Carinthia; 1425–1430) in njegov naslednik Martin, preprosto imenovan Pičenski (od leta 1436 do Teckove smrti leta 1439) – ni bilo treba posebej določiti delokroga. Razmere so se še zaostriale po Teckovi smrti. To je bilo v času velike shizme in baselskega koncila. Medtem ko je legitimni papež Evgen IV. za Teckovega naslednika potrdil Benečana Ludovika Trevisana, imenovanega Scarampo (1439–1465), so v Baslu za patriarha izvolili Aleksandra vojvodo Mazovijskega (1439–1444). Razume se, da se je Martin Pičenski pridružil slednjemu⁶² in tudi njegovemu nasledniku Lovrencu Lichtenberškemu (1444–1446). V tem položaju Scarampu ni bilo mogoče, da bi svojo oblast izvajal tudi v cesarskem delu patriarhata, zato tudi ni – vsaj kolikor je znano – pooblastil nikogar za pontifikalne in spiritualne naloge zunaj Furlanije. Vendar so se razmere spremenile po odstavitvi in izobčenju shizmatičnega patriarha Lovrenca 17. junija 1445 iz strani papeža Evgena IV., z njim tudi njegovega generalnega vikarja Martina Pičenskega. To je Scarampu omogočilo, da je imenoval svojega pooblaščenca za cesarski del patriarhata. Kot je bilo zgoraj povedano, je bil to Janez, naslovni škof škofije Lida, ki ga poznamo po reconciliacijski listini za župnijsko cerkev sv. Jurija v Starem trgu pri Ložu z dne 28. septembra 1445, v kateri se je sam označil kot *Ludovici patriarche Aquilejensis extra forumjulii Vicarius generalis*.⁶³ Vendar usoda Martina Pičenskega s tem ni

⁵⁸ Vidimus z dne 20. aprila 1500 v KLA AUR, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-A_3791_F_St/charter (dostop: 5. februar 2024). Koroboracija se glasi *iussimus nostri sigilli appensione communiri*.

⁵⁹ Höfler: *Generalni vikarji*, str. 36.

⁶⁰ Podelitev odpustkov Marijini bratovščini pri križnikih v Ljubljani in vsem, ki obišejo tamkajšnjo kapelo sv. Ane na pokopališču z dne 30. oktobra 1351; Höfler: *Generalni vikarji*, str. 40.

⁶¹ Gl. zgoraj, op. 39.

⁶² To je razvidno tudi iz indulgenčne listine za bratovščino sv. Lenarta v avguštinski cerkvi v Ljubljani z dne 11. junija 1441, v kateri se je označil kot *reverendissimi in Christo patris et domini Alexandri miseratione divina sacrosancte Romanae ecclesie tituli sancti Laurentii in Damaso presbyteri cardinalis patriarchae Aquilegiensi etc.* (prepis v NŠAL 600, Zbirka listin, prepisi št. 29 [številčenje po Volčjak: *Listine*]). J. Volčjak je v regestu te listine (Volčjak: *Listine*, str. 576) podvomil o pravilnosti kardinalovega imena, saj ga pri Eublu (Eubel: *Hierarchia catholica*, 2, str. 63) med kardinali cerkve sv. Lovrenca in Damaso ni, pač pa se v letih 1440–1465 tam navaja Ludovik Trevisan (Scarampo), oglejski patriarh. Eubel namreč v svoji Hierarhiji shizmatičnih osebnosti nima, za oba shizmatičnega patriarha pa je znano, da sta si prisvojila tudi kardinalski naslov, ki je pripadal oglejskemu patriarhu, četudi od tega nista imela nobene gmotne koristi.

⁶³ Gl. op. 40.

Pečat generalnega vikarja pičenskega škofa Gregorja iz Koroške (1427). Primerek kleriškega koničastoovalnega pečata. V sredini na levi prikazuje Trpečega Kristusa skozi vso višino, desno spodaj škofa, ki ga časti, pač Gregorja iz Koroške, čisto spodaj v konici grb pičenske škofije s križem na vzpetini.

(Vir: Arhiv Republike Slovenije)

bila zapečaten, saj je v Baslu s pomočjo cesarja Friderika III. leta 1447 novo izvoljeni papež Martin V. spoznal, da patriarh Scarampo v danem političnem položaju ne bo nikoli mogel razširiti svoje oblasti na cesarski del patriarhata, zato je izkušenega Martina Pičenskega legitimiral in ga postavil za Scarampovega vikarja za ta del patriarhata, kar je izpričal sam Scarampo v potrditvi sklepov ljubljanske sinode z dne 7. decembra 1448.⁶⁴

Z imenovanjem Martina Pičenskega za pontifikalnega generalnega vikarja za cesarski del oglejskega patriarhata leta 1447 je prišlo do kompromisne rešitve glede patriarhove oblasti na tem delu patriarhata. Patriarh, beneški podanik, osebno ni smel prekoračiti meja cesarstva, a je lahko sam izbiral škofe, da so kot njegovi pooblašenci vizitirali cesarski del patriarhata, medtem ko so se spiritualne zadeve brez težav urejale v Vidmu. Nadaljevala se je tudi praksa, da so škofje v funkciji generalnih vikarjev posvetitvene listine pečatili s svojim pečatom, tako tudi Martin Pičenski, ki pa je imel okrogel in ne koničastoovalni pečat.

Preden nadaljujemo, naj se ustavimo ob patriarhovih generalnih vikarjih, ki niso bili posebej določeni za dežele zunaj Furlanije.⁶⁵ Še v času Martina Pičenskega je meje Furlanije prestopil Pavel Dussus, škof v Drivastu v Albaniji in pontifikalni generalni vikar patriarha Scarampa, ko je 8. septembra 1450 posvetil oltar v cerkvi sv. Gotarda v Lužnicah (Bagni di Lusnizza) v Kanalski dolini.⁶⁶ V naše kraje je zašel tudi Fortunatus de Pellicanis, škof v Sarsini, ki ni bil le patriarhov generalni vikar, ampak tudi njegov namestnik (*locumtenens*) v času, ko je Scarampo kot kardinal bival v Rimu. Od zadnjega sta se ohranili dve listini, prva s podelitvijo odpustkov za samostansko cerkev sv. Jurija v Podkloštru (Arnoldstein) z dne 6. maja 1455⁶⁷ in druga ob ponovni posvetitvi cerkve Matere božje v Polhovem Gradcu 18. septembra 1457.⁶⁸ Tako kot Dussus je tudi de Pellicanis pečatil s svojim pečatom. Zanimiv pa je primer Nikolaja Cimelića, škofa v

⁶⁴ Nadrobnosti Höfler: *Generalni vikarji*, str. 60–65.

⁶⁵ Te navaja Paschini: *I vicari generali*, ki so mu tisti, ki so bili določeni za naše kraje, zaradi narave gradiva, s katerim je delal, večinoma ostali neznani.

⁶⁶ Izvirna listina KLA, Urkunden Malborghet, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/KLA-099/AT-KLA_99-B-2_St/charter (dostop: 14. marec 2024).

⁶⁷ Izvirna listina v KLA AUR, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-C_4296_St/charter (dostop: 10. marec 2024).

⁶⁸ Izvirna listina v NŠAL 600, Zbirka listin, št. 357 (številčenje po Volčjak: *Listine*).

Duvnu v Hercegovini, na to funkcijo imenovane ga leta 1460, ki se je zaradi turških napadov moral kmalu zatem umakniti. V letih 1463 in 1464 ga srečamo v Furlaniji, kjer je dobil zaposlitev kot pobiralec prispevkov za križarski pohod pod vodstvom kardinala Bessariona (*sedis apostolice pro sanctissima cruciata delegatus*).⁶⁹ Medtem je tudi malo deloval »na črno«, saj je brez patriarhovega privoljenja ali privoljenja njegove kurije v Vidmu 9. junija 1464 posvetil cerkev sv. Gregorja v Kobilju na Krasu. Posvetitveno listino je pečatil z velikim pečatom križarskega pohoda (*sigillo maiorij cruciate*).⁷⁰ Omenimo naj še Andreja de Anagnia, škofa v Ferentinu, ki je med letoma 1468 in 1471 v odsotnosti patriarha Marka Barba upravljal patriarhat. 23. junija 1471 je posvetil cerkev sv. Primoža in Felicijana v Kanalskem Lomu. V posvetitveni listini, pri kateri je uporabil svoj pečat, se je označil kot *in spiritualibus et temporalibus vicarius gubernator et locumtenens generalis*.⁷¹

Prvi naslednik Martina Pičenskega kot pontifikalnega generalnega vikarja za dežele zunaj Furlanije in tudi njegov naslednik na škofijski stolici v Pičnu je bil Jakob iz Kranja s priimkom Kresnič.⁷² Zanj je znana le ena posvetitev, in sicer cerkve cistercijanskega samostana v Kostanjevici na Krki 26. julija 1461, in še v tem primeru se je posvetitvena listina ohranila le v prepisu. Tudi delokrog Kresničevega naslednika v Pičnu, Paskazija iz Gračišča (1481–1488),⁷³ je bilo ozemlje zunaj Furlanije. Razume se, da je v funkciji generalnega vikarja listine pečatil s svojim pečatom.

Kot je bilo zapisano, se je s Petrom Carlom, škofom iz Caorla, začela vrsta tistih patriarhovitih pooblaščenec za naše kraje, ki niso bili imenovani za generalnega vikarja, ampak so bili posebej pooblaščeni za vizitiranje in druga pontifikalna opravila.⁷⁴ Prva njegova vizitacijska potovanja, v letih 1485, 1486 in 1487, med katerimi je v veliki meri posvečeval cerkve in oltarje, onečaščene po Turkih, so bogato popisana v dnevniku Paola Santoninija, njegovega tajnika in kanclerja videmske kurije, medtem ko je ohranjenih listin le malo, pravzaprav le ena sama iz leta 1485, in še ta v prepisu; gre za posvetitev prezbiterija in vélikega oltarja v cerkvi sv. Egidija v kraju Dole

Pečat pičenskega škofa Martina, generalnega vikarja shizmatičnega patriarha Lovrenca Lichtenberškega (1445). Pečat je izjemoma okrogel, v sredini prikazuje Mater božjo z detetom, spodaj grb pičenske škofije s križem na vzpetini. (Vir: Arhiv Republike Slovenije)

⁶⁹ Höfler: *Generalni vikarji*, str. 68–69.

⁷⁰ Listina nekdanj v župnijskem uradu v Štanjelu. Objava Budinich: *Spitzbogige Bauwerke*, str. 58, op. 26.

⁷¹ Prepis listine v zvezku *Liber memorabilium* v župnijskem arhivu Kanal ob Soči.

⁷² Höfler: *Generalni vikarji*, str. 67–68.

⁷³ Höfler: *Generalni vikarji*, str. 71–72.

⁷⁴ Höfler: *Generalni vikarji*, str. 72–76, 79–80.

(Dellach) v Ziljski dolini 31. oktobra 1485.⁷⁵ Z njegovega naslednjega potovanja leta 1489, ko se je, kot kaže, mudil le na Koroškem, jih je ohranjenih pet, od teh dve v prepisu. V njih se je označil le kot *suffraganeus* oglejskega patriarha (Marka Barba) in jih pečatil z okroglim patriarhovim pečatom, ki sta se v dveh primerih ohranila.⁷⁶ To pomeni, da je na teh potovanjih nastopal le kot vizitator. V naše kraje se je Carlo ponovno podal leta 1494. Vmes ga je oglejski stolni kapitelj po smrti patriarha Marka Barba 6. marca 1491, ko se je patriarhov sedež izpraznil, izvolil za pontifikalnega generalnega vikarja in mu predal v upravo patriarhat, a le do junija tega leta.⁷⁷ 21. februarja 1494 pa ga je kapitelj ponovno imenoval za pontifikalnega generalnega vikarja, to pot za *ultra montes*.⁷⁸ S tega potovanja se je ohranil zapisnik po posameznih dnevih,⁷⁹ poleg tega še dve posvetitveni listini, za cerkev sv. Urha v Hotemažah z dne 7. junija 1494⁸⁰ in za cerkev sv. Križa v Križah pri Tržiču, ta izdana 10. junija 1494 v Spodnjih Dupljah.⁸¹ V obeh se je Carlo označil kot generalni vikar oglejskega patriarhata *sede vacante* po nalogu oglejskega kapitlja (*patriarchatus et diocesis Aquilegensis sede vacante pro venerando capitulo Aquilegensis vicarius generalis*) in ju pečatil s pečatom kapitlja.⁸²

S smrtjo Marka Barba je v vodstvu patriarhata nastopila kriza. Papež Inocenc III. je za Barbovega naslednika imenoval Benečana Hermolaja Barbara, a ga beneška republika zaradi zamer, ki jih je gojila do njega, ni hotela priznati, zato Barbaro ni mogel nastopiti funkcije in je patriarhov sedež ostal prazen vse do izvolitve novega patriarha Nikolaja Donata jeseni leta 1493 oziroma do njegove umestitve v oglejski baziliki 12. oktobra 1494. Omenili smo že, da je oglejski kapitelj za upravitelja patriarhata najprej imenoval Petra Carla, a ga je že 19. junija tega leta odpustil in za gubernatorja patriarhata *in spiritualibus etiam pontificalibus et temporalibus tam civilibus quam criminalibus* imenoval koprškega škofa Jakoba Valaressa.⁸³ Valaressa je za pontifikalne naloge pooblastil že patriarh Barbo, vendar ostaja vprašljivo, ali v funkciji generalnega vikarja. V edini znani listini iz tega obdobja, dovoljenju za gradnjo cerkve Device Marije v Ziljici (Gailitz) z dne 14. maja 1490, izdani v Rožacu,⁸⁴ se Valaresso označuje le kot *vicarius* in jo pečati z okroglim patriarhovim pečatom.

Čeprav je Valaresso v patriarhatu imel položaj, ki je formalno in praktično pomenil nadomeščanje patriarha, se je mudil tudi v naših krajih. 17. julija 1491, kmalu po imenovanju za gubernatorja, je posvetil cerkev sv. Mihaela z dvema ol-

⁷⁵ KLA AUR, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-C_4429_St/charter (dostop: 9. marec 2024).

⁷⁶ Podelitev odpustkov za cerkev sv. Martina v Ziljski Bistrici 28. avgusta 1489 (KLA, Herrschaft Wasserleonburg, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/KLA-284/AT-KLA_284-B-306_St/charter (dostop: 10. marec 2024)) in posvetitev oltarja Marijine bratovščine v cerkvi sv. Lamberta v Podkloštru (Arnoldstein) 31. avgusta 1489 (KLA AUR, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-A_1360_St/charter (dostop: 25. marec 2024)). Listine za posvetitev oltarja bl. Device Marije v cerkvi sv. Andreja v Vratih (Thörl) 27. avgusta 1489 v KLA AUR (https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-A_1361_St/charter (dostop: 25. marec 2024)) mi žal ni bilo mogoče preveriti, ker fotografski posnetek na www.monasterium.net manjka. V pojasnilu sicer piše, da pripada pečat izdajatelju listine (Aussteller), kar zaradi njegovih drugih listin iz teh dni ne bo veljalo.

⁷⁷ Vale: *Itinerario*, str. 84.

⁷⁸ Vale: *Itinerario*, str. 93.

⁷⁹ Höfler: *Generalni vikarji*, str. 79–80, sicer pa glej Gruden: *Cerkvene razmere*, str. 144–146, in Vale: *Itinerario*, str. 93–95, opombe.

⁸⁰ Izvirnik v NŠAL 600, Zbirka listin, št. 492 (številčenje po Volčjak: *Listine*).

⁸¹ Izvirnik v NŠAL 600, Zbirka listin, št. 493 (številčenje po Volčjak: *Listine*).

⁸² Opozorimo naj na to, da je tudi koprski škof Jakob Valaresso, ki je bil v času sedisvakance prav tako iz strani oglejskega kapitlja imenovan za generalnega vikarja in poleg tega upravitelja patriarhata, v listini z dne 17. julija 1491 za cerkev v Gorenjem Polju uporabil pečat kapitlja. Gl. o tem v nadaljevanju.

⁸³ Vale: *Itinerario*, str. 85, Höfler: *Generalni vikarji*, str. 76–78.

⁸⁴ Izvirna listina v KLA AUR, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-A_1350_St/charter (dostop: 14. marec 2024).

tarjema v Gorenjem Polju v župniji Kanal. V listini, izdani v Vidmu,⁸⁵ se je označil kot generalni vikar *in spiritualibus et temporalibus* ter *locumtenens generalis*, za pečatenje pa je uporabil okrogli pečat kapitlja (*rotundi sigilli Reverendissimi Capituli Aquilejensis*). Avgusta leta 1492 je Valaresso nastopil daljše potovanje po Tolminskem, Gorenjskem in Koroškem, ki je trajalo do konca oktobra tega leta. V zapisniku s tega potovanja so zabeleženi le pravni akti,⁸⁶ vendar sta se ohranili dve posvetitveni listini. 9. septembra 1492 je Valaresso posvetil cerkev sv. Primoža in Felicijana nad Kamnikom kot cerkev sv. Radegunde s štirimi oltarji in ji podelil odpustke,⁸⁷ medtem ko je 10. oktobra 1492 posvetil razsveščeni oltar sv. Ruperta in sv. Venčeslava v cerkvi sv. Ruperta v Mačah (Matschach) na Koroškem.⁸⁸ V obeh listinah je ponovil svojo funkcijo generalnega gubernatorja v patriarhatu in ju pečatil s svojim pečatom.

Kot je bilo omenjeno, je leta 1494, v času izvoljenega, a še ne umeščene- ga patriarha Nikolaja Donata, po nalogu oglejskega kapitlja naše kraje ponovno vizitiral caorlski škof Peter Carlo, to pot v funkciji pontifikalnega generalnega vikarja *ultra montes*. Kot je bilo omenjeno, sta se s tega potovanja ohranili dve listini, obe pečateni z okroglim kapiteljskim pečatom.

Naslednji patriarhov pooblaščenec za vizitiranje patriarhata zunaj Furlanije je bil konovijski škof Sebastijan Nascimbene, o katerem smo že govorili. Pri nas je deloval od leta 1495 do leta 1501. Podatkov o njegovi dejavnosti v teh šestih ali sedmih letih je veliko, nekaj je ohranjenih tudi listin. Omenjeno je bilo, da naj bi ga patriarh Nikolaj Donato leta 1495 imenoval za generalnega vikarja *in spiritualibus*. V Nascimbenovi prvi ohranjeni listini, ob posvetitvi cerkve sv. Marije Magadlene v Otoščah pri Podnanosu z dne 10. februarja 1496, se je sicer označil le kot *suffraganeus*, a jo je pečatil s svojim pečatom. O tem, da je imel v resnici funkcijo generalnega vikarja, govori notica o vizitaciji župnijske cerkve sv. Hilarija in Tacijana v Gorici 15. junija 1497, v kateri je označen kot oglejskega patriarha *vicarius generalis*.⁸⁹ Kot je tudi že bilo omenjeno, je Nascimbene po smrti patriarha Donata in ko njegov naslednik Dominik Grimani še ni imel duhovniškega posvečenja, prevzel celo funkcijo generalnega vikarja *sede vacante*, kot to priča dovoljenje prebivalcem Podturna pri Gorici za gradnjo cerkve sv. Fabijana in Sebastijana 19. septembra 1497.⁹⁰ Tudi nadaljnje listine, do tiste z dne 3. junija 1498, ko je posvetil novega opata v Podkloštru,⁹¹ je pečatil s svojim pečatom. Omeniti moramo še posvetitev oltarja na evangelijski strani podružnične cerkve sv. Antona opata na Ravnah na Koroškem, ki jo dokumentira leta 1963 najdena svinčena relikvijska skrinjica z Nascimbenovim pečatom.⁹² Ker se posvetitvena listina ni ohranila, za datum ne vemo, vendar se je to moralo zgoditi na pozno pomlad leta 1498, po 3. juniju, ko se je vračal

⁸⁵ Prepis listine v zvezku *Liber memorabilium* v župnijskem arhivu Kanal ob Soči.

⁸⁶ Izvlečki Gruden: *Cerkvene razmere*, str. 142–144; Vale: *Itinerario*, str. 90–91.

⁸⁷ Izvirna listina v NŠAL 600, Zbirka listin, št. 485 (številčenje po Volčjak: *Listine*).

⁸⁸ Izvirna listina KLA AUR, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-A_1407_St/charter (dostop: 10. marec 2024).

⁸⁹ Valentinelli: *Zur Geschichte des Patriarchats*, 1857, str. 115.

⁹⁰ Valdemarin: *La chiesa*, str. 215–216.

⁹¹ Izvirna listina KLA AUR, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-A_1494_St/charter (dostop: 12. marec 2024).

⁹² O tej najdbi piše v svojem dnevniku pokojni župnik na Ravnah Jaroslav Kotnik. Napis na pečatu naj bi se glasil SIGILVM SEBA(STIANI) NA(SCIMBENI) DEI GRATIA EPI(SCOPI) CONOVIEN(SIS). Za pečatom se je izgubila vsaka sled, vendar je pomemben župnikov zapis, da je v sredini prikazoval škofov grb. Torej ne gre za pečat, s katerim je Nascimbene pečatil listine. Ta prikazuje renesančni oltarni okvir z nekim stoječim mladim svetnikom v sredini, v kratkem modnem krilu in s kopjem v roki, pač sv. Jurijem, po vsej verjetnosti svetniškim zavetnikom konovijske škofije. Gl. npr. posvetitveno listino z dne 21. novembra 1498 v ARS, Zbirka listin, SI AS 1063/5661, fotografija https://www.monasterium.net/mom/SI-ARS/ARS/SI_AS%7C1063%7C5661/charter (dostop: 25. februar 2024). Za posnetke iz Kotnikovega dnevnika in druge informacije se podpisani zahvaljujem dr. Vinku Skitku.

Pečat generalnega vikarja Sebastijana Nascimbena, konovijskega škofa (1498). Koničastoovalni pečat, spodaj odlomljen, ima v sredini renesančen oltarni okvir, v njem stoječega mladega svetnika s kopjem v eni in mučniško palmo v drugi roki, po vsej verjetnosti sv. Jurija. (Vir: Arhiv Republike Slovenije)

iz Koroške.⁹³ Za prvo naslednjo ohranjeno listino, zaščitno pismo za nune v Studenicah z dne 17. septembra, je, kot je bilo že omenjeno, Nascimbenu uporabil okrogli pečat patriarha Dominika Grimanija. V naslednjih listinah uporaba pečata niha. Manj pomembne zadeve je pečatil s svojim pečatom, posvetitveno listino za cerkev sv. Benedikta v Stranjah pa spet s patriarhovim. Kaj se je medtem zgodilo?

Nascimbenuva pontifikalna in druga opravila, ki so dokumentirana od 15. junija 1497 do 3. junija 1498,⁹⁴ lahko pripišemo nalogu za vizitiranje, ki ga je Nascimbenu izdal oglejski kapitelj 7. junija 1497, še v času patriarha Donata.⁹⁵ Po 3. juniju 1498 se je škof – prek Raven na Koroškem – po vsej verjetnosti vrnil v Furlanijo. Kmalu zatem, 6. julija 1498, v času, ko novo imenovanega patriarha Grimanija še ni bilo v Furlaniji, mu je kapitelj ponovno izdal nalog za vizitiranje v naših krajih,⁹⁶ a – kot lahko domnevamo z veliko gotovostjo – z omejenimi pristojnostmi, vsaj toliko, da za posvetitve cerkva in oltarjev ni smel več uporabljati svojega pečata, česar se pozneje vendarle ni držal.⁹⁷ Posredi bo Grimanijevo nezadovoljstvo z njim. Patriarh je v tem času sicer še bival v Rimu, a ga je videmska kurija morala seznanjati z dogajanjem v patriarhatu. Samo domnevamo lahko, da je bil vzrok za Grimanijevo nezadovoljstvo Nascimbenuovo sodelovanje s Krištofom Ravbarjem, imenovanim, a še ne posvečenim ljubljanskim škofom, ki je moral za pontifikalna opravila najemati tuje škofove. Dokumentirano je, da je Nascimbenu po njegovem pooblastilu 28. julija 1497 kot njegov sufragán posvetil stranski oltar v cerkvi sv. Lenarta na Rodežu v župniji Svibno in 25. marca 1498 neki oltar v cerkvi sv. Mihaela na Dovjem, a gotovo je bilo takšnih primerov še več. Kljub temu je Na-

⁹³ Ker je bil 25. marca na Dovjem, 29. tega meseca pa že v Rožu onstran Karavank, je na Koroško moral potovati naravnost iz Gorenjske. V tem času je bival v Beljaku, kjer je 31. marca v tamkajšnji mestni cerkvi sv. Jakoba podeljeval kleriške redove (Koblar: Izpiski, str. 104 in na drugih mestih) in 3. junija posvetil podkloštrskega opata. S tem dopolnujem svojo navedbo v Höfler: *Generalni vikarji*, str. 83.

⁹⁴ Popis Höfler: *Generalni vikarji*, str. 81–83.

⁹⁵ AAU, Acta vol. 17, fol. 272v.

⁹⁶ AAU, Acta vol. 20, fol. 199r.

⁹⁷ Tako je listino ob posvetitvi dveh oltarjev v samostanski cerkvi v Bistri z dne 20. junija 1499 v ARS, Zbirka listin, SI AS 1063/4926, opremil s svojim pečatom. Bistra je sicer pripadala vrhniški župniji in s tem ljubljanski škofiji, vendar so jo oglejski patriarhi zaradi tega, ker je bila samostanu inkorporirana oglejska cerkniška župnija, imeli za objekt v svoji jurisdikciji.

scimbenu s to prakso nadaljeval,⁹⁸ dokler ga ni Grimani novembra 1499 odstavil s položaja. To vemo iz obvestila, ki ga je Grimanijev generalni vikar Francesco Mazone 28. novembra tega leta naslovil na savinjskega arhidiakona in na arhidiakone Kranjske, Slovenske marke in Ribnice, s katerim jim je prepovedal, da bi Nascimbenu zanje izvrševal posvetitve, vizitacije in naloge *ad reformandum* ter druga pontifikalna opravila, ki pritičejo *officium suffraganeatus*.⁹⁹ Razume se, da je Nascimbenu posvetitvene listine za objekte v ljubljanski škofiji pečatil s svojim pečatom.

Če lahko sodimo le po ohranjenih listinah, po Sebastijanu Nascimbenu patriarh v naše kraje ni več pošiljal generalnih vikarjev, marveč le vizitatorje. Na izteku srednjega veka sta to bila pravzaprav le dva, Hieronim de Franciscis, škof koronski (1501–1507), in Danijel de Rubeis, škof kaprulanski (1517–1523 in 1535–1536). O obeh je že bilo govora. V vmesnem času, leta 1508, se je razplamtela prva beneška vojna, vojna med kambreško ligo, ki sta jo sklenila Francija in habsburška Avstrija, na eni strani in Benečani na drugi, ko je bilo oglejskemu patriarhu – to je še vedno bil Dominik Grimani – onemogočeno kakršno koli delovanje na naših tleh.¹⁰⁰ Da bi kljub temu dokazal oblast na tem ozemlju, je za najnujnejša, le osebam s škofovskim posvečenjem pridržana opravila, 18. maja 1511 pooblastil lavantinskega škofa Leonarda Peuerla. Ta je od leta 1510, ko je v patriarhovem imenu posvetil kapelo na gradu Žovnek, oziroma leta 1511, ko je prejel pooblastilo, do jeseni leta 1517 večkrat obiskal naše kraje. O tej njegovi dejavnosti se je ohranil protokol o posvetitvah in ordinacijah, listina pa nobena.¹⁰¹ Na pomlad leta 1517, ko se je pri nas še mudil Leonard Peuerl, so se razmere tako umirile, da je Grimani v naše kraje že lahko poslal svojega človeka. To je bil kaprulanski škof Danijel de Rubeis. De Rubeisovo delovanje na tej strani patriarhata je dobro dokumentirano,¹⁰² ohranilo se je tudi nekaj listin. Zakaj med letoma 1523 in 1535 v dokumentaciji zija praznina, ni jasno. Razloga ne poznamo, vendar vemo, da je iz strani patriarha Marina Grimanija de Rubeis 5. avgusta 1533 dobil (ponovni?) mandat za *officium suffraganeatus* v patriarhatu,¹⁰³ čemur lahko pripišemo njegove obiske pri nas v letih 1535 in 1536.

Če se po obravnavi vsega razpoložljivega gradiva o uporabi pečatov pri posvetitvah cerkva in oltarjev v srednjem veku na Slovenskem vrnemo na uvodno vprašanje, lahko brez pomislekov sklenemo, da ni nikakršnega razloga za trditev, da žirovniške cerkve ni posvetil patriarh Janez Moravski, marveč njegov generalni vikar Henrik Wildensteinski. Patriarhov pečat namesto svojega so patriarhovi pooblaščenca na naših tleh uporabljali šele od sredine 15. stoletja dalje, in še to le tisti, ki niso imeli imenovanja za generalnega vikarja, marveč le sufragana in vizitatorja. Na drugi strani pa tudi patriarhov obisk Friderika III. Ortenburškega na njegovem Lipniškem gradu, gradu Waldenburg pri Radovljici, ni nekaj nemogočega, če pomislimo na to, kako pomembno vlogo je grof odigral v Furlaniji v poznem 14. in zgodnjem 15. stoletju. Da ga je delegacija kralja Venčeslava s ponudbo, da prevzame cesarsko upravo v Furlaniji, leta 1410 obiskala prav na tem gradu, govori tudi o tem, da gre za Friderikovo pomembno, če ne celo najpomembnejšo rezidenco med gradovi, ki jih je Ortenburžan imel na Koroškem in Kranjskem.

⁹⁸ Vélíki oltar v nekdanji frančiškanski cerkvi v Ljubljani 21. novembra 1498, cerkev in dva oltarja na Šmarni gori 22. junija 1499, dva oltarja v cerkvi Device Marije v Polju pri Ljubljani 15. avgusta 1499, cerkev sv. Elizabete v Polhovem Gradcu itd. Za listine gl. Höfler: *Generalni vikarji*, str. 83–85.

⁹⁹ Vale: *Itinerario*, str. 78, op. 4.

¹⁰⁰ Piazza: Cenni.

¹⁰¹ Höfler: *Generalni vikarji*, str. 87–89.

¹⁰² Höfler: *Generalni vikarji*, str. 90–97.

¹⁰³ Prepis listine v Rubeis: *Monumenta*, stolpca 1081 in 1082.

Naj za konec spregovorimo še nekaj besed o samih pečatih, četudi je ta razprava v osnovi zgodovinska in ne more biti kakšen prispevek k sfragistiki, to je vedi o pečatih.¹⁰⁴ Pri naših listinah se srečamo z dvema osnovnima oblikama pečatov, okroglo in koničastoovalno. Za zadnjo na splošno velja, da so jo imeli kleriki oziroma duhovne osebe, pojavila pa naj bi se v 13. stoletju. Pičenska škofa Gotebold in eden od Poponov v 12. ali zgodnjem 13. stoletju, o katerih smo govorili na začetku, sta imela še okrogel pečat, ki v sredini prikazuje njun lik, sedeč s pastoralom v rokah, medtem ko njuno ime in položaj izdaja napis, ki poteka vzdolž roba pečata. Prvi pečat v tu obravnavanem gradivu, ohranjen s posvetitveno ali z indulgenčno listino, je viseči pečat generalnega vikarja brata Enocha, pičenskega škofa, z indulgenčno listino za samostansko cerkev sv. Jurija v Podkloštru (Arnoldstein) z dne 2. junija 1315.¹⁰⁵ Je koničastoovalne oblike, kakršna se skoraj brez izjeme pojavlja pri vseh oglejskih generalnih vikarjih, ki so delovali pri nas, torej do vključno Sebastijana Nascimbena ob koncu 15. stoletja. Izjema je Martin Pičenski, ki ima okrogel pečat.¹⁰⁶ Enohov pečat prikazuje v sredini nekega škofa, stoječega pod ozko arkado. Žal je zgoraj v sredini poškodovan, tako da ne moremo ugotoviti, ali gre za škofa ali za svetnika z avreolo. Podobno je zasnovan tudi pečat novigrskega škofa Kancijana.¹⁰⁷ Tokrat pa se vidi, da je upodobljeni škof zaznamovan z avreolo, tako da lahko v njem prepoznamo sv. Maksima, zaščitnika novigrške škofije. Medtem ima pečat, ki ga je uporabil senjski škof Protiva na posvetitveni listini za cerkev sv. Jedrti v Iški z dne 12. maja 1352, v sredini stoječo Mater božjo z detetom na levici.¹⁰⁸ Ugotavljanje motiva na pečatih je glede na material in različno stopnjo ohranjenosti sicer mukotrпно in, kadar imamo na voljo le fotografije, skorajda nemogoče delo, poleg tega je pečat sam velikokrat izpadel in je ostala le skledica. Vendar nas na tem mestu bolj zanima, kako je z okroglimi pečati. Iz koroboracij, kjer je naveden patriarhov pečat, je razviden poudarek na njegovi obliki, npr. *rotundi sigilli D. D. patriarche* ipd., ki pri navajanju koničastoovalnih pečatov skoraj ni nikoli omenjena.¹⁰⁹ Enako pri pečatu oglejskega kapitlja, ki sta ga uporabila Jakob Valaresso za listino po posvetitvi cerkve v Gorenjem Polju 17. julija 1491 (*rotundi sigilli Reverendissimi Capituli Aquilejensis*) in Peter Carlo v listinah po posvetitvi cerkva sv. Urha v Hotemažah in sv. Križa v Križah 7. in 10. julija 1494 s podobno formulacijo v koroboraciji. Kaže, da bo uporabo kapiteljskega pečata treba pripisati dejstvu, da ju je na vizitacijo poslal kapitelj v času sedisvakance. Da je bil okrogel, lahko domnevamo tudi za véliki pečat križarskega pohoda (*sigillo maiori Cruciate*), s katerim je škof Nikolaj Cimelić pečatil posvetitveno listino cerkve sv. Gregorja v Kobdilju 9. junija 1464. Videz je, da gre za določeno hierarhijo v okviru pečatov, ki so jih uporabljale cerkvene osebe in institucije, vsaj na območju oglejskega patriarhata. K temu je treba dodati, da sta v več primerkih

¹⁰⁴ Za osnovne informacije gl. Ambrožič: O cerkvenih pečatih, str. 227–235; Kotar: *Zbirka pečatov*, posebej uvodno razpravo J. Volčjaka, str. 8–71.

¹⁰⁵ KLA AUR, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-A_205_St/charter (dostop: 10. marec 2024).

¹⁰⁶ Npr. na listini s podelitvijo odpustkov za cerkev sv. Nikolaja v Strahinju z dne 5. avgusta 1450 v NŠAL 600, *Zbirka listin*, št. 335 (številčenje po Volčjak: *Listine*).

¹⁰⁷ Listini z dne 8. novembra 1328, KLA, Herrschaft Wasserleonburg, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/KLA-284/AT-KLA_284-B-290_St/charter (dostop: 10. marec 2024) in 28. oktobra 1329, KLA AUR, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-A_243_St/charter (dostop: 10. marec 2024).

¹⁰⁸ Listina v ARS, *Zbirka listin*, SI AS 1963/153. Fotografija pečata Preinfalk, Bizjak: *Turjaška knjiga listin*, sl. 34.

¹⁰⁹ Izjema je npr. koroboracija (pečat je odpadel) listine Sebastijana Nascimbena ob posvetitvi dveh oltarjev v samostanski cerkvi v Bistri z dne 20. junija 1499 v ARS, *Zbirka listin*, SI AS 1063/4926 (*nostrique oblongi sigilli*). Tu gre lahko tudi le za opozorilo na to, da je ta pečat drug kot tisti, s katerim je Nascimbena pečatil relikvije in ki je bil po vsej verjetnosti okrogel. Gl. o tem spredaj, k najdbi Nascimbenevega relikvijskega pečata na Ravnah na Koroškem in op. 92.

ohranjena pečata patriarhov Marka Barba in Dominika Grimanija sorazmerno majhna (premer ok. 20 mm) in da imata v sredini njun grb s kardinalskim klobukom. Glede na to lahko z veliko verjetnostjo sklepamo, da so bile s tema pečata toma pečatene tudi relikvije.

S tem lahko svoj prispevek k uporabi pečatov pri posvetitvah cerkva in oltarjev v srednjem veku na Slovenskem končamo. Sklepni odstavek naj bo le opozorilo na potrebo po ustreznih raziskavah srednjeveških pečatov v cerkvenem okolju, ki so v primerjavi z vladarskimi, s plemiškimi, z meščanskimi in mestnimi pečati še vedno na splošno zanemarjeni.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

- ARS – Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, Zbirka listin, SI AS 1063.
DOZA – Deutschordenszentralarchiv Wien/Dunaj, Zbirka listin.
GMK – Gorenjski muzej, Kranj, Zbirka listin nekdanjega kranjskega mestnega arhiva.
KLA – Kärntner Landesarchiv Klagenfurt/Celovec, zbirke listin AT-KLA 418, Allgemeine Urkundenreihe (AUR); AT-KLA 284, Herrschaft Wasserleonburg; AT-KLA 99-1 Se, Urkunden des Marktes Malborghet.
NŠAL – Nadškofijski arhiv, Ljubljana, Zbirka listin, NŠAL 101.
PAM – Pokrajinski arhiv, Maribor, Zbirka listin, SI PAM/0001.

LITERATURA

- Ambrožič, Matjaž: O cerkvenih pečatih z ozirom na relikvijska pečata v p. c. sv. Martina v Žirovnici. V: *Arhivi* 34 (2011), št. 2, str. 227–242.
- Budinich, Cornelio: Spitzbogige Bauwerke in Istrien und in den angrenzenden Gebieten. V: *Jahrbuch der K. K. Zentralkommission für Denkmalpflege* 10 (1916), Beiblatt, str. 6–67.
- Čipić Rehar, Marija: *Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana 1501–2015*. Ljubljana: Nadškofija, 2016.
- Čipić Rehar, Marija: *Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana II.: brevi, župnije, uršulinke, prepisi listin*. Ljubljana: Nadškofija, 2018.
- Egger, Rudolf: *Die Reisetagebücher des Paolo Santonino 1485–1487*. Klagenfurt: Kleinmayer, 1947.
- Eubel, P. Conrad: *Hierarchia Catholica Medii Aevi* (druga izdaja), Vol. II. Münster: Libreria Regensbergiana, 1914.
- Gruden, Josip: *Cerkvene razmere med Slovenci v petnajstem stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije*. Ljubljana: Leonova družba, 1908.
- Höfler, Janez: *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem: K razvoju cerkvene teritorialne organizacije slovenskih dežel v srednjem veku* (elektronska izdaja). Ljubljana: Viharnik, 2016.
- Höfler, Janez: *Oglejski generalni vikarji in drugi patriarhovi pooblaščenici na Slovenskem v poznem srednjem veku (1300–1353)* (1. elektronska izdaja). Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2022.
- Hundsichler, Helmut: Pavel Santonino v Sloveniji (1486 in 1487): Stvarnost in mentaliteta v potopisu iz pozne gotike. V: *Zgodovinski časopis* 50 (1996), št. 2, str. 187–202.
- Koblar, Anton: Izpiski iz stare ordinacijske knjige. V: *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* VI (1896), str. 104–109.
- Komatar, Franc: Kranjski mestni arhiv. V: *Jahresbericht des k. k. Kaiser-Franz-Joseph-Gymnasium in Krainburg für das Schuljahr 1913/14*, str. 3–24.

Kos, Dušan: *Zgodovina morale 2: Ljubezenske strasti, prevare, nasilje in njihovo kaznovanje na Slovenskem med srednjim vekom in meščansko dobo*. Ljubljana: Založba ZRC, 2016.

Kos, Franc: *Gradivo za zgodovino Slovencev*, zv. IV. Ljubljana: Leonova družba, 1915.

Kotar, Jernej: *Zbirka pečatov v Narodnem muzeju Slovenije*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2019.

Miklavčič, Maks: Premik kranjske meje ob spodnji Krki v 12. stoletju. V: *Hauptmannov zbornik*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1966, str. 131–142.

Paschini, Pio: *I vicari generali nella diocesi di Aquileia e poi di Udine*. Vittorio Veneto: Tip. del Seminario, 1958.

Paschini, Pio: *Storia del Friuli. Vol. III: dalla pace di Torino (1381) all'invasione francese (1797)*. Udine: Istituto delle edizioni accademiche, 1936.

Piazza, Katja: Cenni sull'amministrazione della diocesi di Aquileia a parte Imperii durante la guerra della Lega di Cambrai (1508–1516). V: *Oltre i confini. Scritti in onore di don Luigi Tavano per i suoi 90 anni*. Gorizia: Istituto di Storia sociale e religiosa, 2014, str. 133–142.

Preinfalk, Miha, Bizjak, Matjaž: *Turjaška knjiga listin 1*. Ljubljana: Založba ZRC, 2008.

Rubeis, Bernarso Maria de: *Monumenta Ecclesiae Aquilejensis Commentario historico-chronologico-critico*. Argentiae: (Giambattista Pasquali), 1740.

Schmidt, Ondřej: *John of Moravia between the Czech Lands and the Patriarchate of Aquileia (ca. 1345–1394)*. Leyden: Brill, 2019.

Simoniti, Primož: *Paolo Santonino: Popotni dnevniki (1485–1487)*. Celovec, Dunaj, Ljubljana: Mohorjeva družba, 1991.

Skitek, Vinko: *Guštanj in Kotlje skozi srednji in zgodnji novi vek*. Ravne na Koroškem: Zgodovinsko društvo za Koroško, 2019.

Torcsay, Kinga: Das Reliquienglas von Streitwiesen, NÖ. V: *Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich* 13 (1997), str. 117–136.

Tušek, Mateja (ur.): *Sveti Jurij odpira duri: zbornik ob 500-letnici posvetitve cerkve sv. Jurija na Volči*. Poljane nad Škofjo Loko: župnija, 2019.

Valdemarin, Igino: La chiesa e la parrocchia dei Santi Ilario e Taziano di Gorizia. V: *Studi Goriziani XXIV* (1958), str. 145–216.

Vale, Giuseppe: *Itinerario di Paolo Santonino in Carinzia, Stiria e Carniola negli anni 1485–1487 (Codice Vaticano Latino 3795)*. Città di Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1943.

Valentinelli, Giuseppe: Zur Geschichte des Patriarchats von Aquileia. V: *Notizenblatt. Beilage zum Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen*, IV. Jg. 1853 (1854), V. Jg. 1854 (1855) in VII. Jg. 1857.

Volčjak, Jure: Listina o posvetitvi podružnične cerkve sv. Nikolaja na Jeprci. V: Alenka Vodnik (ur.). *Od Jakoba do Jakoba: O krajih in ljudeh občine Medvode*. Medvode: Zgodovinsko društvo, 2006, str. 75–77.

Volčjak, Jure: *Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana 1140–1500*. Ljubljana: Nadškofija, 2020.

Zadnikar, Marijan: *Hrastovlje: Romanska arhitektura in gotske freske*. Ljubljana: Družina, 1988.

Zahn, Joseph: *Austro-Friulana: Sammlung von Actenstücken zur Geschichte des Conflictes des Herzog Rudolfs IV. von Österreich mit dem Patriarchate von Aquileia 1358–1365*. Wien: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, 1877.

SPLETNI VIRI

Höfer, Rudolf K.: Die Siegel der Bischöfe der Salzburger Metropole: <https://gams.uni-graz.at/o:epis.la-29> (dostop: 31. januar 2024).

Monasterium.net: <https://www.monasterium.net/mom/fonds> (dostop: 25. marec 2024).

SUMMARY

ON THE USE OF SEALS IN THE DEDICATION OF CHURCHES
AND ALTARS IN THE MIDDLE AGES IN SLOVENIA

The reason for this article is the discovery of the seal of the patriarch of Aquileia John of Moravia (1387–1394), which was used to seal the relics in the main altar of the filial church of St. Martin in Žirovnica near Radovljica, in 2009. The question arose whether the altar was really dedicated by the patriarch himself or only by his vicar-general, Henry of Wildenstein, the bishop of Trieste (1391–1394), by using the patriarch's seal. Only four relic seals from the Middle Ages have been discovered to date: the seal of John of Moravia, there is also the seal of Gotebold, the bishop of Pičán (mentioned in 1136 and 1142) in Žirovnica, as well as of the bishop of Pičán named Popon (the first of that name between 1185/1187 to 1202, the second between the years 1214 and 1220) in Velike Malence pod Gorjanci, the Bishop of Pičán Pascasius from Gračišće in Hrastovlje in Istria (in 1478) and the vicar-general bishop of Cunavia Sebastiano Nascimbeno in Ravne na Koroškem (in 1498). We can presume that the consecrators of the churches sealed both the records of dedication and the relics with their own seal, even though they typically sealed the relics with a different seal. Thus, an examination of the dedication records shows that those who had the status of vicar-general sealed them with their own seal, while others who did not have the status of vicar-general and were only visitors authorized by the patriarch, used the patriarch's seal. The last visitors, without the status of vicar-general, appeared late in Slovenia. The first was Pietro Carlo, the bishop of the diocese of Caorle, from 1485 to 1487, followed by the titular bishop of Corona, Hieronimo de Franciscis, from 1501 to 1507, and Daniele de Rubeis, bishop of the diocese of Caorle, from 1517 to 1523 and 1533 to 1536. They used the patriarch's seal for records of dedication, so we can assume that the relics were also sealed with this seal. Based on these findings, there is no reason to conclude that the church in Žirovnica was not dedicated by the patriarch personally. This must have happened in the spring or autumn of 1391, when John of Moravia travelled from Friuli to the Czech Lands. The reason, of course, was not the dedication of the church, but a visit to Count Friderik III. of Ortenburg at his Waldenburg castle near Radovljica, his supporter in the conflict with the Venetians. Friderik also used the patriarch's presence in Radovljica to dedicate the church in Žirovnica, which was in his domain.

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 929Vega J.:355.134.2(049.4)

Prejeto: 8. 4. 2024

Nova dognanja v zvezi z Jurijem Vego in njegovim viteškim križcem Vojaškega reda Marije Terezije

PAVEL CAR

dr. zgodovinskih znanosti v pokoju
Topniška ulica 33c, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: pavel.p.car@gmail.com

Izvleček

Članek obravnava pet prošenj, ki jih je topniški častnik Jurij Vega v času svoje vojaške kariere pisal cesarju Francu II. Dokumenti se nahajajo v dunajskem Vojnem arhivu (*Kriegsarchiv*) ter pri nas še nikoli niso bili v celoti objavljeni in obrazloženi. Tri prošnje se tičejo podelitve najvišjega avstrijskega odlikovanja za pogum za častnike – vojaškega reda Marije Terezije. Vega je moral za visoko odlikovanje zaprositi kar trikrat, saj ga je cesar dvakrat zavrnil. Članek vsebuje tudi kritičen pregled del na to tematiko, saj je večina avtorjev zaradi ne dovolj natančnega poznavanja postopkov za vstop v vojaški red Marije Terezije nekatera dejstva napačno interpretirala. Prošnjo cesarju za podelitev baronskega stana je sicer objavil dr. Matija Žargi v *Kroniki*¹ v članku Jurij Vega o sebi; pismo, ki ga je Vega pisal cesarju Francu II. marca 1801, v katerem ga opominja, da že sedem let ni napredoval v višji čin, vendar pri nas še ni bilo objavljeno.

Abstract

NEW FINDINGS REGARDING JURIJ VEGA AND HIS KNIGHT'S CROSS OF THE MILITARY ORDER OF MARIA THERESA

Throughout his military career, artillery officer Jurij Vega wrote Emperor Francis II five requests, which are the subject of this article. The documents are held in the War Archives (*Kriegsarchiv*) in Vienna and have never been fully disclosed and analyzed in our country. Three requests concern the awarding of Austria's highest decoration for bravery to officers – the Military Order of Maria Theresa. Vega had to apply for the high decoration as many as three times, as the emperor rejected him twice. The article also contains a critical review of works on this topic, as most of the authors have misinterpreted certain facts due to a lack of precise knowledge of the procedures for entering the Military Order of Maria Theresa. A petition to the Emperor for the grant of a baronial title was published by Dr Matija Žargi in the *Kronika* journal in the article Jurij Vega about himself; however, a letter written by Vega to Emperor Francis II in March 1801, reminding him that he had not been promoted to a higher rank for seven years, has not yet been published in our country.

Ključne besede:

Jurij Vega, viteški križec Marije Terezije, prošnja za podelitev odlikovanja, cesar Franc II., pismo cesarju, Vojni arhiv na Dunaju, topniški častnik

Key-words:

Jurij Vega, Knight's Cross of Maria Theresa, request for awarding decoration, Emperor Francis II, letter to the Emperor, War Archives in Vienna, artillery officer

¹ Žargi: *Jurij Vega o sebi*, str. 313–317.

Uvod

Slovenci Jurija Vego poznamo v glavnem kot matematika, a manj kot topniškega častnika, ki si je nabiral vojaške lovorike na številnih bojiščih. O njem je bila napisana vrsta knjig in člankov, od strokovnih do poljudnih, o njegovem življenju je bil napisan tudi roman. Vrsta avtorjev je v svojih delih podrobno opisovala Vegove znanstvene dosežke, medtem ko so bili Vegovi uspehi na bojnem polju deležni manj pozornosti. Jurij Vega se je s svojo sposobnostjo in hrabrostjo iz navadnega kmečkega fanta prebil do čina topniškega podpolkovnika. Bil je eden od redkih Slovencev, ki je bil odlikovan z najvišjim avstrijskim vojaškim odlikovanjem, vojaškim redom Marije Terezije (*Militär Maria-Theresien Orden*); Fridolin Kaučič² jih namreč ob Vegi našteva le še šest: »*Ti možje so: Seničar (Spodnjištajerec), Čehovin (Kranjec), Novak (Kranjec), dva Šerpona iz Gradiške, Jablonsky po materinem pokolenju slovenski Štajerec.*«³ Seničar (Paul Maria Joseph baron Senitzer z gradu Freiberg, 20 km SV od Gradca), oba Šerpona (Oswald baron Scherpon von Kronenstern in Jožef baron Scherpon von Kronenstern iz Gradiške v Furlaniji) in Jablonsky (Jožef baron Jablonsky von Monte Berico iz Radgone) imajo gotovo tudi slovenske korenine, vendar niso »Kranjci«, kot jim pravi Kaučič. Nihče izmed avtorjev ni do sedaj v celoti obdelal Vegove poti do odlikovanja; ta je bila namreč trnova, saj je moral za odlikovanje zaprositi kar trikrat, preden ga je končno dobil. Poleg tega so nekateri avtorji določene dokumente, povezane z Vego in vstopom v red zaradi nepoznavanja statuta vojaškega reda Marije Terezije, nepravilno interpretirali. Skoraj nihče od avtorjev ni navajal izvirnih dokumentov v celoti. Namen tega članka je Vegove prošnje in pisma cesarju Francu II. prvič predstaviti v celoti in osvetliti nekatera, do sedaj manj jasna dejstva.

Iz članka je tudi razvidno, da je bil Vega kot vojak ne samo osebno pogumen, ampak tudi zelo ambiciozen, saj za dosego ciljev, po katerih je stremel, večkrat ni izbiral poti. Tako je pri obleganju trdnjave Fort Louis, ko so se mu obetali visoko odlikovanje, plemiški naslov, denarna nagrada ter čast in slava, s topovi obstreljeval civilno naselje v trdnjavi Fort Louis, da bi tako posadko prisilil k vdaji. Po zavrnitvi prošnje za odlikovanje je dvakrat znova zaprosil cesarja za odlikovanje, v enem izmed pisem je cesarja celo spomnil na to, da že dolgo ni napredoval v višji čin. Ambiciozen je bil nedvomno tudi na znanstvenem področju.

Kratek oris Vegovih vojaških udejstvanj

Vega se je udeležil številnih bitk; boril se je v dveh vojnah, v vojni s Turki⁴ in v prvi koalicijski vojni.⁵ V članku bodo na kratko omenjene le tiste vojaške operacije, ki jih je Vega navajal v prošnjah za podelitev vojaškega reda Marije Terezije.

Leta 1789 se je topniški stotnik Jurij Vega (v dokumentih se je podpisoval Georg Vega) kot prostovoljec pridružil feldmaršalu Gideonu Laudonu⁶ pri obleganju Beograda. Poveljeval je več možnarskim baterijam. Ker izstrelki 100-fun-

² Fridolin Kaučič (1860–1922), avstro-ogrski častnik, književnik in pisec strokovnih vojaških del.

³ Kaučič: *Jurij Vega, predavanje*, str. 5.

⁴ Avstrijsko-turška vojna med Habsburško monarhijo in Osmanskim cesarstvom v letih 1788–1791.

⁵ V vojni prve koalicije se je več evropskih sil (med drugim Avstrija, Nizozemska, Neapelj, Prusija, Sardinija, Španija in Velika Britanija) v letih od 1792 do 1797 bojevalo proti Francoski republiki.

⁶ Ernst Gideon von Laudon (1717–1790), avstrijski feldmaršal in eden izmed največjih avstrijskih vojskovodij v 2. pol. 18. stoletja.

tnih⁷ možnarjev niso nesli do cilja, je povečal smodniško polnjenje in z lesenimi vložki izboljšal tesnjenje med kroglo in cevjo ter s tem povečal domet izstrelkov. Na ta način je bistveno pripomogel k padcu trdnjave, vendar je takrat zasluge prepustil drugim topničarskim častnikom. Kljub temu kasnejša spričevala priznavajo njegovo odlično vedenje pred Beogradom.⁸

Leta 1793 se je začela vojna s Francijo in Vega je bil v armadi feldmaršala Wurmserja⁹ s činom topniškega majorja (vendar le z začasno majorsko plačo),¹⁰ kjer se je večkrat izkazal. Ko je padla Wiessenburška linija,¹¹ je s spretnim prepričevanjem dosegel, da se je utrjeno mesto Lauterbourg vdalo brez boja.

13. novembra 1793 je s spretno postavitvijo topov, povečanjem smodniškega naboja in spremenjenim naklonom cevi zgolj v 24 urah prisil trdnjavo Fort Louis na otočku sredi Rena k vdaji.

Konec leta 1794 je bil v obleganem Mannheimu na Renu in je večkrat prostovoljno sodeloval pri izpadih iz utrjenega mesta. 24. decembra 1794 so se Avstrijci predali. Topovi v trdnjavici Rheinschanze na levi strani Rena bi morali biti naslednje jutro izročeni Francozom. Ponoči je Vega na lastno pest kljub delno poledenelemu Renu topove iz Rheinschanze prepeljal na drugo stran reke in jih na ta način rešil.

Spomladi 1795 je Vega po lastnih načrtih vлил dva 30-funtna možnarja s stožčasto izvrtanim dnom, ki sta nesla skoraj dvakrat dalj kot drugi primerljivi možnarji avstrijskega topništva.¹² S tema možnarjema je lahko septembra 1795, ko je avstrijska vojska oblegala mesto Mannheim, obstreljeval mesto z razdalje, do katere francoski topovi iz mesta niso nesli. Po štirih dneh obstreljevanja se je mesto 21. septembra 1795 vdalo. V svojem obsežnem delu o avstrijski vojski – *Avstrijska armada od 1700 do 1867, (Die österreichische Armee von 1700 bis 1867)* avtorja Teuber in Ottenfeld napišeta: »Znani podpolkovnik baron von Vega je s konstruiranjem in z odlično uporabo tako imenovanega daljnometnega možnarja (pred Mannheimom) možnarjem spet povrnil slavo.«¹³

Kasneje se je Vega izkazal še pri Mainzu, Wiesbadnu, Kehlju in v bojih ob reki Lahn pri Dietzu, vendar je dobil vojaški red Marije Terezije že pred tem, tako da ti boji pri Vegovem odlikovanju niso igrali nobene vloge.

Vojaški red Marije Terezije

Vojaški red Marije Terezije je bilo prvo in obenem vse do propada monarhije najvišje avstrijsko odlikovanje za pogum, vendar so ga podeljevali le častnikom. Ustanovljeno je bilo zgodaj, že leta 1757, ko je cesarica Marija Terezija

⁷ Možnar je namreč streljal 100-funtne granate; mišljena je stara avstrijska utežna mera (funt), enaka 0,56 kg.

⁸ ÖSTA/KA, MMThO, Fasc IV., V./42, škatla 132, mapa Vega, folij 48 in 49; Species facti, Fort Louis, 28. novembra 1793: »Imenovani major je s svojim obnašanjem pri obleganju trdnjave Fort Louis, prav tako kot že prej pri obleganju Beograda – ko se je kot redni profesor matematike na lastno prošnjo udeležil vojne s Turki – dokazal, da je državi na fronti prav tako koristen ...«

⁹ Grof Dagobert Sigmund von Wurmser (1724–1797), avstrijski feldmaršal; čeprav je sorazmerno uspešno poveljeval renski armadi, ga zgodovina pozna bolj po njegovih neuspešnih bojih proti Napoleonu v Italiji leta 1796.

¹⁰ ÖSTA/KA, MMThO, Fasc IV., V./42, škatla 132, mapa Vega, folij 33 in 44: »Podpisanemu (Vegi, op. p.) je namreč po uredbi Dvornega vojnega sveta in top.(niškega) glavnega urada z dne 29. maja 1793 zagotovljena plača majorja le za čas službe na bojišču, ker je bil ta z neko prejšnjo uredbo imenovan za majorja ob ohranitvi stotniške plače.«

¹¹ Pas francoskih zemljenih utrdb med mestoma Lauterbourgom in Wissembourgom ob reki Lauter, ki so avstrijskim četam preprečevale napredovanje.

¹² Od leta 1753 naprej je avstrijska vojska ob poljskih in baterijskih topovih uporabljala 10-, 30-, 60- in 100-funtne možnarje ter 100-funtne možnarje na kamnite krogle. Gl. Teuber, Ottenfeld: *Die österreichische Armee von 1700 bis 1867*, str. 856.

¹³ Teuber, Ottenfeld: *Die österreichische Armee von 1700 bis 1867*, str. 856.

želela nagraditi častnike, ki so se posebej izkazali na bojnem polju. Sijajna zmaga nad Prusi pri Kolinu 18. junija 1757 jo je navdihnila, da je ustanovila vojaško odlikovanje za pogum, vojno veščino in podjetnost, ki se je po njej imenovalo Vojaški red Marije Terezije (*Militär Maria-Theresien Orden*). Namenjeno je bilo častnikom, ki so z osebnim pogumom ali z lastno pobudo odločilno vplivali na izid bitke oziroma so izvršili, kot pravi 21. člen statuta vojaškega reda Marije Terezije:

»... dejanja, ki bi jih brez odgovornosti lahko opustili, pa so bila kljub temu opravljena, npr.: če si častnik upa napasti brez posebnih ukazov, pa in ne samo, da vse dogodke izvaja z mirnim umom, ampak pokaže tudi osebno srčnost, ko s svojimi dejanji spodbudi svoje moštvo ali prepleza reduto, baterijo ali ko obvlada zaseden kraj; ko zazna vrzel med sovražnimi enotami in to prednost uporabi v korist Naše službe, ne da bi pričakoval red; če se prostovoljno loti nevarnega podviga in mu uspe; če v boju na svojem krilu s svojo brigado, četo ali drugo enoto, ki ji ukazuje, naredi premik, iz katerega izvira posebna prednost za korpus ali morda za celotno armado; če naredi praktičen vojaški projekt ali kakšno drugo novo odkritje in prinese resnično korist z njegovo izvedbo itd., mora biti vsakemu vojaškemu častniku v vojski in v vseh njenih korpusih dovoljeno, da svojemu poveljujočemu generalu ali štabnemu častniku predstavi, kako lahko uporabi priložnost, da stori nekaj koristnega proti sovražniku in s tem pridobi to častno odlikovanje.«¹⁴

Odlikovani častniki so bili tudi samodejno povzdignjeni v plemiški stan. Vojaški red Marije Terezije je imel na začetku dve stopnji, veliki križ in mali (viteški) križec. Cesar Jožef II. je leta 1765 dodal še vmesno stopnjo, komturski križ, ki se je nosil okoli vratu, medtem ko je velikemu križu, ki se je nosil na letni, dodal srebrno zvezdo, ki se je nosila na levi strani prsi. Veliki križ z zvezdo je bil namenjen zgolj peščici vrhovnih poveljnikov vojske, komturski križ so lahko dobili le najvišji častniki – člani generalštaba, medtem ko je bil viteški križec dosegljiv vsem drugim častnikom. V dobrih 150 letih, do konca prve svetovne vojne,¹⁵ je bilo podeljenih vsega skupaj 1.190 vojaških redov Marije Terezije; od tega je bilo 61 velikih križev, 140 komturskih križev in 1.039 viteških križcev.¹⁶ Posebnost pri vojaškem redu Marije Terezije je bila ta, da so se morali častniki vedno sami predlagati za odlikovanje in so prošnjo za podelitev odlikovanja oziroma za sprejetje v red naslovili na cesarja kot velikega mojstra reda. Prošnji so morali predložiti dokazila oziroma spričevala o svojih junaštvih in podvigih, ki so jih podpisali tako njihovi nadrejeni častniki kot tudi častniki, ki so bili priča dejanjem. Statut reda v 13. členu navaja, da *»je treba pričevanje zahtevati od poveljnika; izjavo o dejstvih pa mora on, poveljnik, in še pet drugih višjih častnikov potrditi z lastnoročnimi podpisi in pečati oziroma za vsakega častnika, ki v tej številki manjka, po dva podoficirja ali navadna vojaka.«¹⁷*

Seveda je vsak častnik, ki se je predlagal za to prestižno odlikovanje, najprej preveril pri svojih nadrejenih in pri častniških kolegih, ali bodo podprli njegovo prošnjo, saj je bilo pisanje prošnje smiselno le v primeru vnaprej obljubljenih podpore. Nekaterim, kot na primer majorju Vego pred Fort Louisom, je bilo odlikovanje celo obljubljeno vnaprej kot nagrada, če bodo izpolnili zahtevne naloge, ki so jim bile zadane. Vego je odlikovanje namreč obljubil generalmajor

¹⁴ Hirtenfeld: *Der Militär-Maria-Theresien-Orden und seine Mitglieder*, str. 9.

¹⁵ Redovni kapitelj je redove podeljeval še vse do leta 1931, vendar izključno za zasluge, izkazane med vojno. Od 110 podeljenih viteških križcev za zasluge med prvo svetovno vojno jih je bilo kar 73 podeljenih v letih 1921–1931.

¹⁶ Militär-Maria-Theresien-Orden: <https://www.milak.at/besucherinformation/burg/militaer-maria-theresien-orden> (dostop: 13. 1. 2024).

¹⁷ Hirtenfeld: *Der Militär-Maria-Theresien-Orden und seine Mitglieder*, str. 7.

Lauer, ki je poveljeval obleganju Fort Louisa (o čemer bo več povedano kasneje); glede na zgoraj navedeno moramo Lauerjevo obljubo, da bo Vega dobil odlikovanje, gledati v kontekstu, da mu je Lauer vnaprej obljubil podporo pri prošnji, saj se je moral Vega sam predlagati.

Prošnje za podelitev reda so bile sicer naslovljene na cesarja kot velikega mojstra reda, vendar jih je najprej obravnaval redovni kapitelj. Kapitelj je sestavljalo sedem redovnih članov, običajno znamenitih generalov. Kapitelj je prošnjo za sprejem v red oziroma za podelitev odlikovanja bodisi odobril ali zavrnil, nato je odobren predlog moral še v podpis k cesarju, ki je bil veliki mojster reda. Prvi veliki mojster je bil soprog Marije Terezije, Franc I. Štefan Lotarinški (1708–1764); na začetku statuta namreč pravi: »*Tako smo Mi glede na tako pomemben predmet veliko mojstrstvo tega Vojaškega reda Marije Terezije prevzeli nase.*«¹⁸ Pozneje so cesarji s stopanjem na prestol samodejno postali tudi veliki mojstri tega reda, pozneje tudi drugih avstrijskih redov (Leopoldov red, red železne krone in red Franca Jožefa): »*Zato bomo (imeli veliko mojstrstvo) Mi sami, dokler bo bogu všeč, in ne dopolnimo svojih let, in za nami bo to ohranil Naš zakoniti prestolonaslednik.*«¹⁹ Cesar je lahko kot veliki mojster odlikovanje zavrnil, pri čemer je imel tudi pravico, da je lahko redove podeljeval sam, mimo kapitlja.

Podelitev odlikovanja oziroma sprejetje v vojaški red Marije Terezije je potekala na promocijah; svečanah, do podrobnosti določenih ceremonijah. Častniki, ki so že imeli to odlikovanje in so bili že člani reda, so nastopili v paradnih uniformah. Kandidatu, ki je klečal pred cesarjem, je ta pripel odlikovanje z besedami: »*Naš ljubljani, sprejmite iz Naših rok znak Vojaškega reda Marije Terezije. Ta naj služi kot dokaz vaših dejanj in kot sprejem v ta red, ki je kot tak posvečen hrabrosti in bistrosti. Uporabite ga na čast Bogu, za službo Naši Hiši ter za obrambo očetnjave.*«²⁰ Nato je cesar kandidata objel in ga tako simbolično sprejel v red.

Najpomembnejši pisci, ki so obravnavali Vegove vojaške dosežke

Pisci, ki so v svojih delih pisali o Vegovih vojaških podvigih, so se vsi bolj ali manj osredotočili na njegove vojaške uspehe, medtem ko so Vegovi težavni poti do križca Marije Terezije namenjali manj pozornosti. Leta 2004 je bila ob 250-letnici Vegovega rojstva v Ljubljani konferenca Jurij Vega in njegov čas, medtem ko so bili prispevki leta 2006 objavljeni v zborniku.²¹ Med 15 prispevki se z Vegovimi vojaškimi dosežki ukvarja le en sam prispevek, Dediščina Vegovega časa dr. Matije Žargija iz Narodnega muzeja Slovenije (več o tem prispevku bo povedano kasneje).

Prvi je Vegove vojaške uspehe že v sredini 19. stoletja opisal Jaromir Hirtenfeld²² v svojem monumentalnem delu *Vojni red Marije Terezije in njegovi člani (Der Militär-Maria-Theresien-Orden und seine Mitglieder)*, kjer je na več kot 1.700 straneh opisal red in nosilce tega odlikovanja od leta 1757 do leta 1850. Juriju Vegi je namenil dobri dve strani.²³ Za Vego pravi, da je bil »*kot vojak pogumen, kot matematik velik*«. ²⁴ Na kratko omeni Lauterbourg in opiše Vegov podvig pri Fort Louisu. Vegov viteški križec Marije Terezije pripiše zgolj obleganju trdnjave Fort Louis: »*Med obleganjem Fort Louisa, ki so ga Francozi*

¹⁸ *Ehrenbuch des österreichisch-ungarischen Wehrmacht, I. Band*, str. 5.

¹⁹ Prav tam, str. 35.

²⁰ Prav tam, str. 14.–16.

²¹ *Jurij baron Vega in njegov čas: Zbornik ob 250-letnici rojstva* (gl. urednik Tomaž Pisanski).

²² Dr. Jaromir Hirtenfeld (1816–1872), avstrijski vojaški pisatelj, dopisnik Geološkega inštituta in član Avstrijskega geografskega inštituta.

²³ Hirtenfeld: *Der Militär-Maria-Theresien-Orden und seine Mitglieder*, str. 469–471.

²⁴ Prav tam, str. 496.

imeli za nepremagljivega, je bil Vega edini prisotni topniški štabni častnik, ki je usmerjal topništvo in si prislužil viteški križ.«²⁵ Dejstva, da je Vega trikrat zaprosil za odlikovanje in kot zasluge navajal še reševanje topov čez Ren, konstrukcijo daljnometnih možnarjev in obleganje Mannheima, ne omenja. Hirtenfeld sicer kratko omeni tako reševanje topov čez Ren, Vegov daljnometni možnar in obleganje Mannheima kot tudi kasnejšo obrambo Mainza, obleganje Kehla, bitko pri reki Lahn ter ponovno obleganje Mainza in umik, vendar dobi bralec vtis, da Vegovi podvigi po Fort Louisu niso imeli nobenega vpliva na podelitev viteškega križca Marije Terezije. Hirtenfeld posveti pol strani tudi Vegovemu znanstvenemu delu. Ker Hirtenfeld ne omenja Vegovih zavrnenih prošenj, posledično ne govori niti o možnih razlogih za zavrnitev oziroma spletkah, kot jih imenujejo nekateri pisci. Skratka, pri Hirtenfeldu je vse v najlepšem redu; Vega zavzame Fort Louis in dobi odlikovanje.

Prvi je življenjsko pot Jurija Vege, tako vojaško kot tudi znanstveno, opisal Fridolin Kaučič (1860–1922), književnik in strokovni pisec, drugače častnik v avstrijskem domobranstvu (upokojen je bil s činom polkovnika). Kaučič je o Vegi pisal večkrat.

Prvo notico o Vegi je Kaučič objavil leta 1882 v 11. številki celovškega časopisa *Kres* pod naslovom Sin slovenskega ratarja vitez častnega reda Marije Terezije, vendar se v podrobnosti o njegovem odlikovanju ni spuščal.²⁶

Leta 1886 je v *Organ der Militär-Wissenschaftlichen Vereine* objavil Vegov življenjepis²⁷ v nemškem jeziku (knjiga je doživela 2., dopolnjeno izdajo leta 1904; *Georg Freiherr von Vega, zweite verbesserte und illustrierte Auflage*, tokrat jo je Kaučič izdal v samozaložbi).²⁸ Kaučiču, avstrijskemu častniku, ki je večji del svojega življenja služboval na Dunaju, so bili nedvomno dostopni vsi arhivski dokumenti, ki so se tikali Jurija Vege. V knjigi je Kaučič podrobno opisal Vegovo mladost in študij, preden je ta stopil v vojsko, in ravno tako Vegova matematična oziroma znanstvena dela.

Kar se tiče Vegovih vojaških dosežkov, Kaučič v knjigi v celoti navaja vse dokumente, ki jih je Vega priložil svojim prošnjam za viteški križec Marije Terezije; dokazila, potrdila in vrste dejstev, pri čemer jih navaja kronološko glede na boje, ki se jih je Vega udeležil, in ne po datumih njihovega nastanka. Na primer, Dokazilo (*Attestatum*) o Vegovem junaštvu pred Lauterburgom Kaučič navaja kot prvega, ne glede na to, da je bilo to napisano šele več kot leto kasneje za Dokazilom o zavzetju Fort Louisa in priloženo šele drugi Vegovi prošnji. Vegovih prošenj kot takšnih Kaučič ne navaja; pri zavzetju Fort Louisa omenja zgolj, da Vega odlikovanja ni dobil: »Čeprav je generalmajor Lauer²⁹ zaprosil za vojaški red Marije Terezije za Vego in je bil ta majorju Vegi soglasno podeljen na kasnejšem redovnem kapitlju, ga ta ni prejel, razlog pa je ostal neznan.«³⁰ Kaučiču je moral biti spor med Vegom in njegovim predstojnikom, generalom grofom Colloredo,³¹ direktorjem topništva, vsaj deloma znan, vendar ga ne omenja (o grofu Colloredu bo več govora kasneje). Nadalje Kaučič piše o Vegovi rešitvi topov čez Ren in navaja dve tozadevni potrdili (*Attestatum*), vendar ne omenja, da je Vega drugič zaprosil za viteški križec Marije Terezije in prošnji priložil obe potrdili, niti ne omenja, da tudi tokrat odlikovanja ni dobil. Kaučič nadaljuje z

²⁵ Prav tam, str. 470.

²⁶ *Kres, leposloven in znanstveni list*, 1. november 1882, str. 599.

²⁷ Kaučič: *Georg Freiherr von Vega von Fridolin Kaučič*, 1886.

²⁸ Kaučič: *Georg Freiherr von Vega von Hauptmann Fridolin Kaučič*.

²⁹ Franz von Lauer (1736–1803), avstrijski generalmajor, ki je poveljeval obleganju trdnjave Fort Loius. Napredoval je do čina Feldzeugmeistra.

³⁰ Kaučič: *Georg Freiherr von Vega*, 1886, str. 18.

³¹ Knez Joseph Maria Graf Colloredo-Mels und Wallsee (1735–1818), avstrijski feldmaršal in politik; v feldmaršala je bil povišan po uspešnem obleganju Beograda leta 1793. Vodil je reformo avstrijskega topništva in bil kot tak Vegov najvišji predpostavljene.

uspešnim testiranjem Vegovega daljnometnega možnarja in obleganjem Mannheima ter o tem navaja dve potrdili (Attestatum), pri čemer pravi:

»Naslednje potrdilo, ki ga je izdal generalmajor Unterberger,³² poroča o Vegovih odlično izdelanih možnarjih in njihovi uporabi pri obleganju Mannheima od 13. novembra do predaje 21. novembra, je podpisalo pet štabnih in en višji častnik, general-major Funk, FML. grof Sztaray, ki ga je na koncu podpisal tudi feldmaršal grof Wurmser in na podlagi katerega je bil Vega odlikovan z viteškim križcem vojaškega reda Marije Terezije.«³³

Tudi tu Kaučič ne omenja nove, tretje Vegove prošnje za podelitev odlikovanja.

Leta 1904 je Kaučič tudi v slovenščini objavil knjigo z naslovom *Jurij Vega*. Knjiga povzema predavanje, ki ga je imel 6. marca 1904 v društvu Zvezda na Dunaju.³⁴ Knjiga je precej krajša kot nemška izdaja, saj ima le 23 strani, pri čemer je v njej tudi precej manj podatkov kakor v nemški izdaji. Ta knjiga je bila namenjena Vegovi promociji med prebivalstvom in zbiranju sredstev za postavitev njegovega spomenika. V tej knjigi Kaučič ne navaja nobenih dokazil in potrdil. Ko se je Vega leta 1793 znašel na bojišču ob Renu, Kaučič le na kratko opiše vse Vegove dosežke na tem bojišču; kako je Vega »z odločnimi besedami« prepričal posadko utrjenega mesta Lauterbourg, da se je predala, obstreljevanje trdnjave Fort Louis, umik topov čez zmrznjeni Ren, vlitje novih možnarjev in obleganje Mannheima leta 1795, obrambo Mannheima leta 1796 ter bitko pri Dietzu istega leta in bitko pri Kehlu leto kasneje. O križcu Marije Terezije piše le malo: »Že l. 1793., ko je bil Vega prisilil trdnjavo St. Louis, da se je vdala, je predlagala višja vojaška oblast, naj se Vega odlikuje z viteškim križem reda Marije Terezije. Ta predlog je bil sicer enoglasno sprejet, toda zaradi nepoštenih intrig njegovih nasprotnikov ga ni dobil tedaj, ampak šele l. 1795., ko je prišlo po Vegovem prizadevanju mesto Mannheim Avstrijcem v roke.«³⁵ Kaučič se v knjigi bistveno več posveča Vegovemu znanstvenemu delovanju kot njegovim vojaškim uspehom. Večkratnih prošenj za viteški križec vojaškega reda Marije Terezije tudi v tej knjigi ne omenja. Napačno tudi navaja, da je Vega za odlikovanja predlagala »višja vojaška oblast«. Vega se je predlagal sam, »višja vojaška oblast« je le podpisala spričevala o njegovih podvigih. Kaučič ne navaja uporabljene literature ali arhivskih dokumentov.

Istega leta, kot knjiga v slovenščini, je izšla tudi druga, predvsem z ilustracijami izpopolnjena, izdaja knjige *Georg Freiherr von Vega* iz leta 1886. Knjigo je Kaučič tokrat izdal v samozaložbi, medtem ko vsebinsko ne prinaša nič bistveno novega.

Leta 1891 je Jakob Benedek³⁶ o Juriju Vegi napisal biografsko povest pod naslovom: *Od pluga do krone, zgodovinski roman iz minulega stoletja*, preprostemu narodu spisal Jakob Benedek. Benedek je hotel, kot pravi sam v predgovoru, »prvič Slovence seznaniti s preslavnim rojakom našim, česar je mož izvestno

³² Leopold baron Unterberger (1734–1818), avstrijski Feldzeugmeister. Feldzeugmeister oziroma general topništva je bil zgodovinski vojaški čin v avstrijskih armadah. Uporabljali so ga že v 16. in 17. stoletju, v nekaterih evropskih državah se je ohranil vse do začetka 20. stoletja. Nemški izraz Feldzeugmeister se dobesedno prevaja kot »mojster orožja« (Feld pomeni bojišče, kot je uporabljeno v nemškem nazivu za feldmaršala (Feldmarschall), in Zeug se nanaša na topove). V francoščini je bil enakovreden izraz Grand maitre d'artillerie, ki so ga uporabljali že za časa francoskega kralja Filipa VI. (1328–1350). V širšem kontekstu pa pojem Feldzeug v zgodnjem in srednjem veku lahko nanaša še na marsikaj drugega, na primer na vso oborožitev, strelivo, vojaško opremo oziroma logistiko in podobno.

³³ Kaučič: *Georg Freiherr von Vega*, 1886, str. 24.

³⁴ Kaučič: *Jurij Vega*.

³⁵ Kaučič: *Georg Freiherr von Vega*, 1886, str. 17.

³⁶ Jakob Benedek (1850–1916), slovenski pisatelj, pisal je predvsem povesti, najpomembnejša med njimi je zgoraj omenjena biografska povest o Juriju Vegi.

*popolnoma vreden, ter mu na tak način postaviti živ spomenik v srci narodovem; drugič pa sem hotel ž njim odpreti oči zlasti tistim kmetskim očetom, ki imajo nadarjene sinove, toda jih ne dajo v šole.*³⁷ Biografska povest, ki je pravzaprav romantičen roman, je pisana z veliko domišljije in pesniške svobode. V njej se vrstijo nesrečne ljubezni, spletke, ugrabitve, pobegi iz ječ, cigani, Turki; kratka, zapletena romantična zgodba, ki sledi Juriju Vego od mladih let do smrti. Številni dogodki iz Vegovega življenja so plod pisateljeve domišljije, vendar Benedek povest prepleta s stvarnim zgodovinskim dogajanjem, a tudi z obilico podatkov, ki jih je nedvomno črpal iz del Kaučiča in Hirtenfelda. Čeprav je Benedekova povest močno romantično obarvana in domišljijsko bogata, vendar upošteva znana dejstva in navaja Vegove zasluge, kakor so bile opisane v spričevalih in dokazilih, ki so bila priložena Vegovim prošnjam za odlikovanje. Vendar Benedek piše samo o dveh prošnjah, v katerih je Vega zaprosil za odlikovanje.

Jože Povšič³⁸ je ob 200-letnici izida Vegovega prvega logaritmovnika, leta 1983, napisal knjižico pod naslovom *Jurij Vega: ob 200-letnici izida njegovega prvega logaritmovnika* v zbirki Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. Povšič se v glavnem posveča Vegovemu znanstvenemu delu, vojaškemu uspehom namenja le malo prostora; vendar navede vse njegove pomembne vojaške podvige. V kratkem poglavju Časti, priznanje in težave, piše: »Po zavzetju Fort Louisa je poveljnik oblegovanih čet general major Lauer predlagal Vego za viteški vojaški red Marije Terezije. Redovni zbor mu ga je tudi soglasno prisodil, a Vega takrat, pri naslednji promociji 7. julija 1794, reda ni dobil. ... Po izumu novih topov, s katerimi je Vega tako uspešno sodeloval pri zavzetju Mannheima, je bil drugič predlagan. Red je potem dobil pri promociji 11. maja 1796.«³⁹ Povšič ne navaja uporabljene literature.

Dušica Kunaver⁴⁰ je leta 1999 izdala drobno knjižico *Matematik Jurij Vega: od pastirja do barona*. V njej na kratko omenja Vegove vojaške uspehe, Beograd, Lauterbourg, Fort Louis in Mannheim. Kar se tiče viteškega križca Marije Terezije, piše: »Po bitki za Fort Louis leta 1794 so za Jurija Vego predlagali najvišje avstrijsko vojaško odlikovanje – viteški križ Marije Terezije.«⁴¹ Nadaljuje, »odlikovanja tokrat ni dobil«. Odlikovanju namenja še nekaj besed v poglavju Odlikovanec z viteškim redom Marije Terezije: »Leta 1796, po zmagi, ki so jo izbojevali Vegovi možnarji pri Mannheimu, je bil Vega zdaj že drugič predlagan za viteški red Marije Terezije. Tokrat ga je dobil in bil povišan v viteški stan.«⁴² Pravi tudi: »Višja vojaška oblast je Jurija Vego odlikovala z vrsto spričeval, v katerih so opisane njegove zasluge in ta spričevala so glavni vir za poznavanje Vegovega življenja.«⁴³ Tu se avtorica moti; to niso bila spričevala, s katerimi bi bil Vega odlikovan. Spričevala, dokazila in vrste dejstev oziroma *Species facti* in *Attestati* o pokazani hrabrosti oziroma vojaških zaslugah, potrjeni iz strani očitvidcev, so bili sestavni del prošnje za odlikovanje. Dušica Kunaver med uporabljenimi literaturo ne navaja arhivskih virov.

O Juriju Vego je največ pisal Sandi Sitar,⁴⁴ ki je napisal kar nekaj del, štiri knjige (*Jurij Vega v sliki in besedi*, Mladinska knjiga, 1974, *Jurij Vega, Znameniti Slovenci*, Partizanska knjiga, 1983, *Jurij Vega, Vegovo Zasavje*, Turistično društvo

³⁷ Benedek: *Od pluga do krone*, str. 2.

³⁸ Jože Povšič, slovenski matematik in pisec (1907–1985), znan kot pisatelj bibliografij in biografij, med katerimi so najbolj znane biografije Jurija Vege, Franca Močnika in Franca Hočevarja.

³⁹ Povšič: *Jurij Vega*, str. 27–28.

⁴⁰ Dušica Kunaver (1937), samostojna kulturna publicistka, zbirateljica ljudskega izročila in etnološkega gradiva, izdajateljica poljudnoznanstvenih in leposlovnih knjig ter pedagoških priročnikov.

⁴¹ Kunaver: *Jurij Vega*, str. 26

⁴² Prav tam, str. 31.

⁴³ Prav tam, str. 31–32.

⁴⁴ Sandi Sitar (1937), slovenski umetnostni zgodovinar, pisatelj, publicist in novinar.

Dolsko 1997, dopolnjeni ponatis 2002, in *Vegov spomenik*, Turistično društvo Dolsko in Senožeti, 2004) in nekaj člankov.

V svoji knjigi *Znameniti Slovenci, Jurij Vega* se je Sitar podrobno lotil vseh plati Vegovega življenja, obravnava je tudi vse likovne in kiparske upodobitve Jurija Vege. Zelo podrobno opisuje vojaške operacije, ki se jih je Vega udeležil; ob opisu Vegovih podvigov predstavi tudi širšo sliko vojnih operacij. Po Beogradu se je v poglavju Ob Renu (1793–1797) posvetil tamkajšnjemu bojevanju. Po Lauterbourgu podrobno opisuje zavzetje Fort Louisa. Sitar piše, da je general Lauter poslal predlog za odlikovanje, ki ga je spremljalo dvoje spričeval, kjer so bile opisane Vegove zasluge za padeč Fort Louisa, pri čemer so jih podpisali visoki častniki, cesarski pisarni:

»Tudi redovni zbor je predlog soglasno osvojil, toda na podelitvi odlikovanj reda Marije Terezije 7. julija 1794 za Vego ni bilo viteškega križa. Ustavilo se je pri zadnji zapreki, cesarjevemu podpisu. Vladar se je poprej posvetoval z grofom Colloredom, njegovo mnenje pa je bil glede Vegovega odlikovanja prav tako odklonilno, kot je bilo tudi glede privoljenja za posvetitev velikega logaritmovnika cesarju.«⁴⁵

Sitar tudi omenja Vegovo pritožbo cesarju in Colloredovo pismo predsedniku vojnega sveta, grofu Wallisu⁴⁶ v tej zadevi. Nato se Sitar posveti reševanju topov preko zmrznjenega Rena. Pravi, da *»o Vegovih junaških podvigih v decembru 1794 pričata dve vojaški spričevali z opisom dogodkov in s podpisi skupine časnikov, med njimi feldmaršala Wartenslebna, ... eno ob spričeval pa je podpisal sam vojvoda Albert Saksonsko-Tešenski,⁴⁷ ki je bil tedaj poveljnik renske fronte.«⁴⁸* Ponovne Vegove prošnje za podelitev reda Marije Terezije Sitar ne omenja. Vegove pritožbe v arhivskih dokumentih nisem zasledil, vendar je res, da v drugi prošnji (ki je v celoti navedena v nadaljnjem besedilu), Vega cesarju sicer blago, a vendar jasno očita, da ni dovolil, da bi mu posvetil logaritmovnik.

Nadalje Sitar navaja podrobno poročilo o poskusih z novima Vegovima možnarjema. Na kratko omenja tudi osvojitve Mannheima, predvsem zaradi zaslug novih Vegovih možnarjev. Vendar ne omenja, ali je Vega znova zaprosil za odlikovanje; Sitarja je mogoče razumeti, kot da je predlog, ki je že bil pri cesarju, končno dobil *»zeleno luč«*: *»Po izrednih dejanjih pri obrambi in zopet osvojitvi Mannheima ter na priporočilo odličnih spričeval, ki nadrobno opisujejo Vegove zasluge in junaštva, je predlog za podelitev viteškega reda Marije Terezije naposled le prodril prek zavisti in spletk.«⁴⁹*

20 let pozneje je Sitar napisal še obširnejšo knjigo o Juriju Vegi, *Vegov spomenik*. Knjiga je domiselno zasnovana kot leksikon. V 28. poglavju Odlikovanje se prvič dotakne viteškega križca vojaškega reda Marije Terezije. Omenja *»listino s predlogom za podelitev obljubljenega odlikovanja, ki nosi datum 28. november 1793 in ima trinajst podpisov, med katerimi sta dva generalska.«⁵⁰* Potem navaja že znane razloge, zakaj Vega odlikovanja ni dobil. Nadalje piše: *»Predlagatelji so nato pripravili novo spričevalo, izdano v Maizu 1. marca 1795 in podpisano z devetimi podpisi. Ker je Colloredo v svojem odgovoru cesarju podvomil, kakšno podporo ima Vega v zboru za podelitev reda Marije Terezije, je pri Fort Louisu poveljujoči general Lauer predložil svoj novi predlog temu zboru, ta pa ga*

⁴⁵ Sitar: *Znameniti Slovenci, Jurij Vega*, str. 112.

⁴⁶ Michael Johann Graf von Wallis (1732–1798), avstrijski feldmaršal in predsednik Vojnega sveta (Hofkriegsrat) v letih 1791–1796.

⁴⁷ Albert Kasimir von Sachsen-Teschen (1738–1822), avstrijski cesarski feldmaršal (*Reichs-Generalfeldmarschall*).

⁴⁸ Sitar: *Znameniti Slovenci, Jurij Vega*, str. 116.

⁴⁹ Prav tam, str. 121.

⁵⁰ Sitar: *Vegov spomenik*, str. 60.

je soglasno podprl. Vendar Vega obljubljenega odlikovanja tudi leta 1795 niso podelili. Prejel ga je naslednje leto, vendar za druge in drugačne zasluge.«⁵¹ Vendar Sitar ne omenja, kakšne naj bi bile te druge in drugačne zasluge.

V 29. poglavju Čez Ren Sitar na koncu zapiše: »O teh Vegovih podvigih in junaštvih ne priča le izročilo, marveč so se o njih ohranili dokumenti, ki so jih podpisali trije generali in mostar Pavel, enega pa je podpisal tudi poveljnik koalicijske vojske pred Mannheimom, vojvoda Albert Saksonsko-Tešenski.«⁵² Ti dokumenti, ki jih navaja Sitar, niso nič drugega kakor poročila (*Species facti*), ki jih je Vega priložil ponovni prošnji za odlikovanje.

Sandi Sitar ne v eni ne v drugi knjigi, kljub velikemu obsegu uporabljene literature, ne navaja arhivskih virov, iz katerih je črpal podatke.

Leta 2006 je ob 250-letnici Vegovega rojstva izšel zbornik *Jurij baron Vega in njegov čas*. V njem je zbranih 24 člankov, ki se nanašajo na vsa področja Vegovega življenja; od njegovega znanstvenega dela do poglavij iz njegovega življenja, kot so družina, prostozidarsvo, povezave z znanstvenimi institucijami itd. Nekaj malega je posvečeno tudi njegovim vojaškim uspehom. Eden izmed člankov se ukvarja z balistiko (Jurij Vega in balistika avtorja dr. Mihael Perman in dr. Marko Razpet), vendar Vegovih dosežkov na bojišču ne omenja. Edina članka, ki se posvečata Vegovim vojaškim dosežkom, sta Vega v uniformi avtorja dr. Stanislava Južniča in Dediščina Vegovega časa avtorjev Matije Žargija in fotografa Tomaža Lauka iz Narodnega muzeja Slovenije. Južnič izjemno natančno opiše topništvo od njegovega nastanka do konca 18. stoletja; vrste topov, balistične izračune raznih evropskih matematikov in se posebej posveti razvoju avstrijskega topništva. Opisi Vegovih uspehov na bojiščih so skromnejši; povzame le nekaj odlomkov iz Vegovih dokazil. Omenja sicer »Lauerjev predlog« za odlikovanje, medtem ko Vegovih prošenj ne omenja. Po zavzetju Mannheima Južnič pravi, da je »Unterberger znova pohvalil Vegovo streljanje pod Mannheimom« in nadaljuje »Poročila so odprla Vegi pot do medalje Marije Terezije.«⁵³ Tudi raba besede »medalja« namesto »red« ni najprimernejša; medalje so v osnovi odlikovanja nižjega ranga. Vendar je res bila ob ustanovitvi reda Marije Terezije leta 1757 skovana tudi srebrna medalja reda Marije Terezije, ki je bila podeljena pomembnim osebam, ki so sodelovale pri ustanovitvi reda, vendar z redom kot takšnim ni imela nobene povezave.⁵⁴

Tudi Žargi in Lauko sta se posvetila meroslovju, balistiki in oborožitvi tistega časa, medtem ko je v članku kar nekaj doslej pri nas še neobjavljenih upodobitev bojišč, pri čemer je Vega odločilno pripomogel k zmagam avstrijskih vojska. Poleg tega Žargi natančno opiše bitke, v katerih se je Vega izkazal, vendar o Vegovem viteškem križcu vojaškega reda Marije Terezije ne piše, razen omembe: »Podpolkovnik topničar baron Jurij Vega je bil poleg svojega znanstvenega dela in »profesor matheseos« pri bombardirskem zboru predvsem izvrsten vojak, za kar si je prislužil viteški križec Marije Terezije.«⁵⁵

Vegove vojaške dosežke bežno omenja v svojem članku Documents and Newspapers Articles about Georg Vega – Dokumenti in časopisni članki o Juriju Vegi tudi dr. Geraldine Faustmann. Pri obleganju Fort Louisa Faustmann pravi, da je Vego general Lauer nominiral za križec Marije Terezije, a da je bil kasneje za zavzetje Fort Louisa Vega odlikovan s »potrdilom o zaslužni službi, ki so ga podpisali general Lauer in drugi majorji.«⁵⁶ Nadalje piše: »Še več, Vega je

⁵¹ Prav tam, str. 60.

⁵² Prav tam, str. 62.

⁵³ Južnič: Vega v uniformi- Vega in his Battledress, str. 142.

⁵⁴ Ortner, Ludwogstorf: *Austrian Orders and Decorations, Part I/Volume 1; The Imperial-Royal Orders up to 1918*, str. 180.

⁵⁵ Žargi, Lauko: Dediščina Vegovega časa - The Heritage of Vega's Time, str. 88.

⁵⁶ Faustmann: Documents and Newspapers Articles about Georg Vega – Dokumenti in časopisni članki o Juriju Vegi, str. 48. V izvorniku se stavek glasi: »For this deed Vega received a distingui-

bil predlagan za križec za zaslužno službo. Vendar tega odlikovanja ni dobil.«⁵⁷ Po zavzetju Mannheima Faustmann zapiše: »Za ta izjemen uspeh je Vega od Leopolda Unterbergerja dobil častni certifikat in bil 11. maja 1796 počaščen z viteškim redom železnega križa, ki mu je bil obljubljen že pred tremi leti.«⁵⁸ Mišljen je nedvomno viteški križec Marije Terezije. Pri odlikovanjih je bila avtorica žal nekoliko netočna.

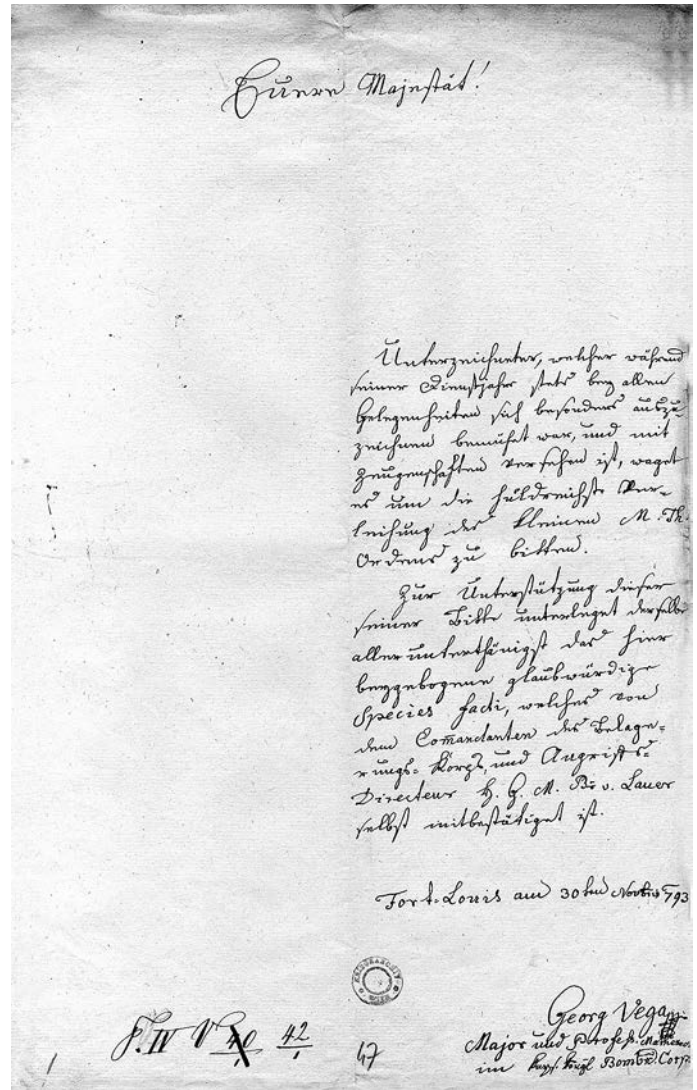
Vegove prošnje za podelitev vojaškega reda Marije Terezije

V avstrijskem vojnem arhivu (Kriegsarchiv) hranijo v arhivu vojaškega reda Marije Terezije (Archiv des Militär-Maria Theresien-Ordens) v fasciklih IV (Ordenskandidaten und -mitglieder) in V (Promotionen), karton 132, mapa F IV/42, dokumente, ki se nanašajo na podelitev vojaškega reda Marije Terezije majorju Juriju (Georgu) Vegi. Mapa obsega 49 numeriranih listov

Vega je za viteški križec vojaškega reda Marije Terezije prvič zaprosil po padcu trdnjave Fort Louis. Trdnjava je padla 14. novembra 1793, medtem ko je Vega prošnjo za podelitev vojaškega reda Marije Terezije na cesarja Franca II. naslovil že dobra dva tedna kasneje; 30. novembra 1793. Prošnja je zelo kratka (slika 1):

»Vaše veličanstvo!

Podpisani, ki si je v svojih letih službovanja ob vseh priložnostih prizadeval, da bi se posebej odlikoval in oskrbljen s spričevali, si drzne prositi najmilostnejše podelitve malega reda M. Th.

Slika 1: Prva Vegova prošnja za podelitev viteškega križca vojaškega reda Marije Terezije. (Vir: ÖSTA/KA, MMThO, Fasc IV, V./42, škatla 132, mapa Vega, folij 47.)

shed service certificate signed by General lauer and other majors.«

⁵⁷ Prav tam, str. 48. Izvirnik se glasi: »Furthermore, Vega was suggested for Distinguished Service Cross. But he did not receive this distincion.« Distinguished Service Cross je sicer znano visoko tako angleško odlikovanje (ustanovljeno leta 1901) kot tudi ameriško (ustanovljeno leta 1918); obe odlikovanji sta se podeljevali za izjemen pogum. Če je bil članek preveden v angleščino iz katerega drugega jezika, je najbrž po sredi napaka prevajalca, ki ni dovolj dobro poznal materije in je privzel ime visokega angleškega odlikovanja.

⁵⁸ Prav tam, str. 50. Izvirnik se glasi: »For this excelent performance Vega received a certificate of Honor from Leopold Unterberger and on May 11, 1796 he was honored with the Knight of the Iron Cross which had been promised to him three years before.« Železni križ je bil znamenito prusko odlikovanje, ustanovljeno slabih 20 let kasneje (leta 1813) in Vega ga seveda ni nikoli prejel.

V podporo svoje prošnje prilaga z vso ponižnostjo tukaj priložen verodostojen Species facti, ki ga je osebno potrdil Komandant oblegovalnega korpusa in vodja napada, H. G. M. Br. v Lauter.

Fort-Louis, 30ega Novembra 1793

Georg Vega

Major in profesor matematike

v ces. kralj. Bomb.(ardirskem) korp.(usu)»⁵⁹

Vega je prošnji priložil dve strani in pol dolg *Species facti*⁶⁰ (vrsta dejstva oziroma poročilo o dosežkih). To nosi datum 28. november 1793, datirano je torej dva dni pred Vegovo prošnjo. *Species facti* nosi podpise in pečate prič Vegovega podviga: dveh generalov, Lauterja in Dauna, ter devetih drugih častnikov.

Kot vemo, je kapitelj reda sicer soglasno potrdil predlog, vendar ga cesar Franc II. po posvetu z generalom grofom Colloredo, direktorjem avstrijskega topništva in Vegovim najvišjim predstojnikom, ni bil pripravljen podpisati. Grof Colloredo je bil namreč mnenja, da sta za Jurija Vego kot sina iz kmečke družine majorski čin in položaj profesorja na topničarski šoli že sama po sebi dovolj velika nagrada ter da ne potrebuje nikakršnega dodatnega odlikovanja. Svoj pogled na Vegovo prošnjo je Colloredo jasno izrazil tudi v pismu feldmaršalu in predsedniku vojnega sveta, grofu Wallisu:

»V ostalem pa je opravljal major Vega pravzaprav službo profesorja matematike v topništvu in je v tem času napisal matematični učbenik za korpus, ki še ni popolnoma dokončan, pa je kljub temu dobro ocenjen. Za ta svoj trud pa je bil že obilo poplačan s tem, da je od leta 1780, ko je stopil kot topničar v vojaško službo, napredoval do majorja, kar drugi običajno dosežejo šele po dolgotrajni in naporni poti, pogosto s ponavljajočim se življenjskim tveganjem. Kar zadeva logaritemsko delo, gre pravzaprav za novo, nekoliko drugače urejeno izdajo obstoječih tako imenovanih Vlaggovih⁶¹ logaritemskih tabel, ki so zelo uporabne za akademije in knjižnice: a za službo bi bilo še bolj koristno, če bi namesto tega dela major Vega dokončal svoj matematični učbenik, na katerega so ga večkrat spominjali. Tukaj je zdaj odvisno od najvišje milosti njegovega veličanstva samega, ali in v kolikšni meri bo dovolil zahtevano posvetitev zadevnega logaritmičnega dela in ali bo preostalo prošnjo majorja Vege upošteval z največjo milostjo.«⁶²

Kot je videti, Colloredo tudi o Vegovem matematičnem znanstvenem delu ni imel najboljšega mnenja.

Razni pisci kot vzrok, da Vega ni dobil odlikovanja, omenjajo spletke in »neznana dejstva«. Zdi se, da je stvar veliko preprostejša. Cesar Franc II. (1768–1835) je bil takrat mlad (star komaj 26 let) in verjetno še ne dovolj izkušen. Za nasvet o Vegovi prošnji za odlikovanje se je obrnil na generala grofa Colloreda, direktorja topništva in Vegovega najvišjega predpostavljenega. Ta je bil, kot je iz zgornjega razvidno, proti. Ni bilo ne spletkarjenja in ne neznanih razlogov, le Colloredo je bil proti. Vendar je možno, da je bila posredi tudi Colloredova zavist. Colloredo sam je namreč leta 1784 zaprosil za sprejem v red, vendar ga je cesar zavrnil, češ, da mu ga ne more podeliti, ker je malteški vitez. Colloredo je bil namreč tudi veliki prior malteškega viteškega reda na Češkem in se je kot tak boril za ohranitev malteškega reda, ki je tedaj preživljal težke čase. Mogoče

⁵⁹ ÖSTA/KA, MMThO, Fasc IV., V./42, škatla 132, mapa Vega, folij 47.

⁶⁰ Prav tam, folij 48 in 49.

⁶¹ Adriaan Vlacq (1600–1667), nizozemski matematik in publicist, ki je leta 1628 objavil tabelo logaritmov od 1 do 100.000 na 10 decimalnih mest.

⁶² Povšič: *Biografija Jurija Vege*, str. 24.

Colloredu ni šlo v račun, da bi bil njegov podrejeni, major Vega, sprejet v red, medtem ko je on sam bil zavržen.

Nekateri avtorji omenjajo še en razlog, ki je morebiti botroval temu, da Vega ni dobil odlikovanja.⁶³ Vega je namreč pri obstreljevanju trdnjave Fort Louis s topovi obstreljeval tudi civilno naselbino v trdnjavi, kjer so stanovale družine vojakov. Obstreljevanje civilnega naselja v trdnjavi podrobno opisuje tudi *Species facti*, vrsta dejstev oziroma dokazilo o Vegovem uspehu:

»Mesto, ki je bilo v tem času z desnega brega Rena obsipano z granatami in je na eni strani začelo goreti (ker je omenjeni major Vega tudi z desnega brega Rena iz osmih 60-funtnih možnarjev, ki so bili usmerjeni na Fort, poslal poveljujočemu topniškemu podpolkovniku Kochu pismeni ukaz, da z nekaj možnarji napade levi del mesta), je bilo s havbičnimi granatami tudi z druge strani na več mestih zažgano. S tem se je največji in najuglednejši del mesta spremenil v razvaline in pepel, ostanek pa je bil tako opustošen, da je bilo vse prebivalstvo skupaj z garnizijo tako preplašeno, da je končno naslednji dan 13. novemb. opoldne prosilo za prekinitve ognja, da bi lahko kapitulirali. Nakar je sledila znana in nepričakovana kapitulacija.«⁶⁴

Prav pritisk na civilni del trdnjave je bistveno pripomogel k hitri predaji, saj poveljujoči drugače niso mogli zaščititi civilistov. Vega je tudi tu pokazal svojo brezkompromisno ambicioznost, saj v strmenju po uspehu, ki bi mu prinesel odlikovanje, slavo, plemiški naziv in denarno nagrado, ni ravnal častno in ni upošteval tedaj splošno priznanega gentlemanskega pravila o nenapadanju civilnih ciljev.

Po francoskem obleganju Mannheima jeseni 1794, ko je Vega v noči s 24. na 25. december 1794 čez delno zamrzli Ren rešil topove, je 26. februarja 1795 ponovno na cesarja Franca II. naslovil prošnjo za podelitev vojaškega reda Marije Terezije. Glede na prvo prošnjo je ta precej daljša. Ob prošnji za podelitev reda je Vega izrabil priložnost in cesarju napisal še nekaj drugih stvari, ki so mu ležale na duši. Cesarju rahlo užaljeno očita, da ni dovolil, da bi mu posvetil svoje logaritemske tablice,⁶⁵ ki so kmalu doživele velik uspeh. Razen tega cesarja spominja na dejstvo, da je njegova majorska plača le začasna in da bo po končani vojni spet dobival samo stotniško plačo (**slika 2**):

»Vaše Veličanstvo!

Podpisani si drzne še enkrat izreči najponižnejšo prošnjo za podelitev reda M. Ther., ki temelji na dejanju, kot to izkazuje priloženo originalno spričevalo.

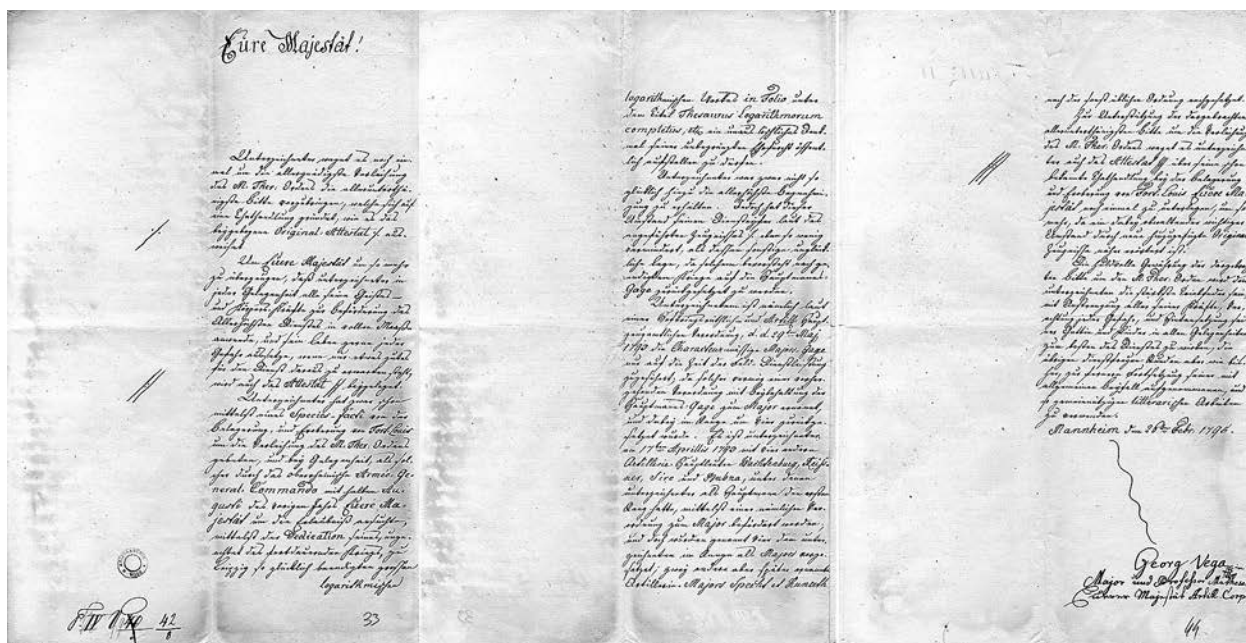
Da bi Vaše veličanstvo čim bolj prepričali, da je podpisani ob vsaki priložnosti vso svojo duševno in telesno silo v polni meri uporabil za podporo najvišje službe in svoje življenje rade volje izpostavil vsaki nevarnosti, če je le bilo od tega pričakovati kaj dobrega za službo; priloženo je tudi potrdilo. Podpisani je sicer že s pomočjo enega Species facti o obleganju in zavzetju Fort Louisa za podelitev reda M. Ther. že zaprosil, in ob priložnosti kot tak preko v lanskem letu zmagovite generalne komande renske armade, zaradi njegovega brezmejnega spoštovanja Vaše Veličanstvo zaprosil za dovoljenje, da bi smel posvetitev svojih velikih logaritemskih del z naslovom The-saurus Logarithmorum completus, ki jih je, ne glede na nadaljevanje vojne, srečno končal v Leipzigu, javno objaviti.

Podpisani sicer ni imel te sreče, da bi za to dobil najvišje dovoljenje. Vendar

⁶³ Južnič: *Vega v uniformi- Vega in his Battledress*, str. 140.; Sitar, Čad, *Jurij Vega*, str. 32–33.

⁶⁴ ŌSTA/KA, MMThO, Fasc IV., V./42, škatla 132, mapa Vega, folij 48 in 49.

⁶⁵ Vega: *The-saurus Logarithmorum Completus*.

Slika 2: Druga Vegova prošnja za podelitev viteškega križca vojaškega reda Marije Terezije (prva, druga in tretja stran) (Vir: ÖSTA/KA, MMThO, Fasc IV., V./42, škatla 132, mapa Vega, folij 33 in 44.)

je ta zastoj njegovo vnemo, kot dokazuje navedeno spričevalo, zmanjšal le za tako malo, kot sicer njegov nesrečni položaj, ki ga čaka, da bo po koncu vojne postavljen nazaj na plačo stotnika.

Podpisanemu je namreč po uredbi Dvornega vojnega sveta in top.(niškega) glavnega urada z dne 29. maja 1793 zagotovljena plača majorja le za čas službe na bojišču, ker je bil ta z neko prejšnjo uredbo imenovan za majorja ob ohranitvi stotniške plače. Podpisani je bil 17. aprila 1793 s štirimi drugimi stotniki; Wachtenburgom, Reissnerjem, Sirem in Bubno, med katerimi je bil podpisani prvi po rangi, prav s to odredbo povišan v majorja. In vendar so bili tudi vsi štirje navedeni povišani v majorje. Tudi dva druga, pozneje imenovana topniška majorja Specht in Hunert, ki sta bila povišana kasneje, sta bila povišana po običajnem vrstnem redu.

Za podporo podani najponižnejši prošnji za podelitev reda M. Ther. si dovoljujem podpisani tudi atestat o svoji že znani dejavnosti pri obleganju in zavzetju Fort Louisa vašemu veličanstvu še enkrat predočiti, tem bolj, ker je ob tem ena preudarno pomembna okoliščina z novimi dodatnimi originalnimi spričevali natančno razložena.

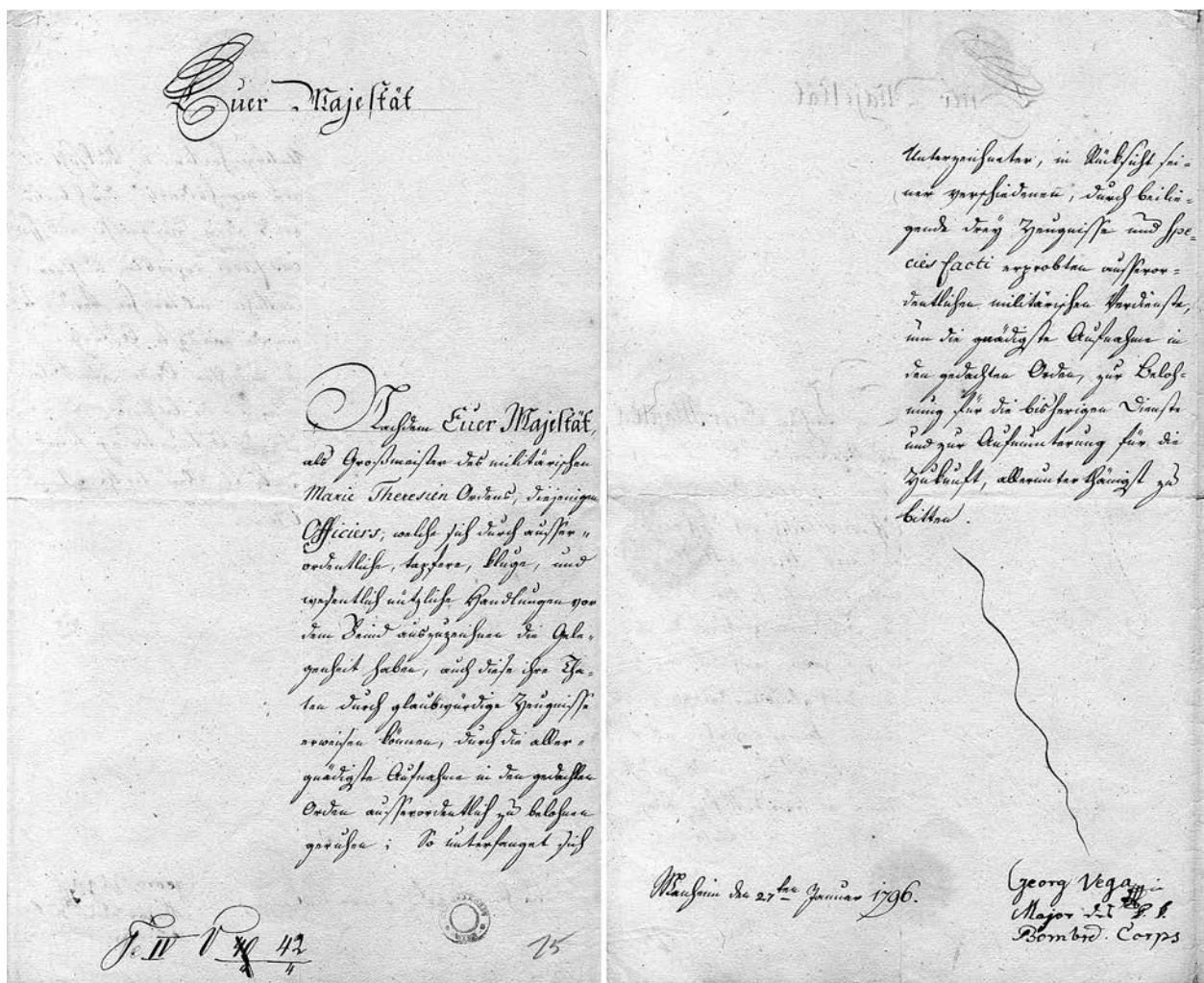
Milostna privolitev za podano prošnjo za red M. Ther. bo podpisanemu najmočnejši nagib, da bo z naporom vseh svojih moči, prezirajoč vsakršne nevarnosti ne glede na svojo soprogo in otroke, ob vseh priložnostih deloval v dobro službe, ostale službe proste ure pa bo uporabil, kot doslej, tudi še v naprej za nadaljevanje svojega z vsem pritrjevanjem vsesplošno koristnega literarnega dela.

Mannheim, 26. febr. 1795.

Georg Vega
major in profesor matematike
vašega Veličanstva bombard. korpusa«⁶⁶

⁶⁶ ÖSTA/KA, MMThO, Fasc IV., V./42, škatla 132, mapa Vega, folij 33 in 44.

Prošnjo je tokrat Vega bogato opremil s spričevali, priložil je kar tri: prvi *Attestat*⁶⁷ navaja dejstva Vegovega uspeha pri predaji mesta Lauterbourg marca 1793, drugi *Attestat*,⁶⁸ ki ga je podpisal Paul von Seyl, palatinski mostovni mojster in ladjar, se nanaša na rešitev topov iz trdnjave Rheinschanze v noči s 24. na 25. december. Datiran je 18. januarja 1795 v Mainzu; štirje častniki – priče so *Attestat* podpisali 22. januarja 1795 v Mannheimu, medtem ko jih je ostalih pet podpisalo šele mesec dni kasneje, 21. februarja 1795. Zanimivo je, da svoje zasluge pri predaji Lauterburga v prvi prošnji Vega ne navaja, medtem ko je tokrat očitno menil, da bi bila lahko to dodatna utež pri tehtanju njegovih zaslug, potrebnih za podelitev viteškega križca reda Marije Terezije. Tretji *Attestat*⁶⁹ se ravno tako nanaša na rešitev topov iz Rheinschanze in je datiran 10. januarja 1795, pri čemer so ga podpisali Feldzeugmeister Wartensleben in še osem drugih častnikov, prič Vegovega junaštva. Na koncu je še pripis vojvode Alberta Saško-Tešenskega, vrhovnega poveljnika renske armade: »Da se zaradi vsega, do sedaj podanega poročila strinjam in sem bil sam v več priložnostih o gorečnosti in o izvršenih dejanjih majorja Vege očitodec, vidim za primerno ter potrjujem vse

Slika 3: Tretja Vegova prošnja za podelitev viteškega križca vojaškega reda Marije Terezije.

(Vir: ÖSTA/KA, MMThO, Fasc IV, V./42, škatla 132, mapa Vega, folij 25.)

⁶⁷ Prav tam, folij 40.

⁶⁸ Prav tam, folij 30.

⁶⁹ Prav tam, folij 42.

to z *lastnoročnim podpisom. Vojvoda Albert.*⁷⁰ Ob teh dveh dokazilih oziroma spričevalih je Vega prošnji priložil še overovljeni prepis *Species facti*,⁷¹ ki ga je priložil prvi prošnji za odlikovanje, ki je bil 19. januarja 1795 dopolnjen z dodatnim pričevanjem nadporočnika (sic!) 2. topniškega regimenta.

Vendar odlikovanja še vedno ni bilo. Ni podatkov o tem, da bi kapitelj reda ponovno sklepal o Vegovi prošnji, saj je potrdil že prvo prošnjo. Očitno se je cesar Franc II. tudi tokrat odločil, da prošnje ne bo potrdil, ne glede na to, da se je število Vegovih dosežkov in zaslug znatno povečalo. Kljub temu Vega ni vrgel puške v koruzo. Ko se je čez leto s svojima novima daljnometnima možnarjema ponovno izkazal pri obleganju Mannheima, je 27. januarja 1796 v tretje na cesarja naslovil prošnjo za podelitev prestižnega odlikovanja (**slika 3**):

»Vaše veličanstvo,

ob tem, ko Vi kot veliki mojster vojaškega reda Marije Terezije tiste častnike, ki so se izkazali z izjemnim junaštvom, modrostjo in izjemnimi koristnimi dejanji proti sovražniku, odlikujete, imate priliko tudi ta dejanja, ki so dokazana z verodostojnimi spričevali, da bi jih z vso Vašo milostjo premišljeno nagradilo s sprejemom v omenjeni red.

Zato se podpisani sprašuje, glede na njegove različne, s spričevali in species facti preizkušene vojaške zasluge, Vas vljudno prositi, kot zahvalo za dosežanje zasluge in za spodbudo v bodočnosti, za omenjeni red.

Mannheim, 27. januarja 1796

Georg Vega

*major c.kr. bomb. korpusa*⁷²

Prošnji je seveda priložil dokazila; *Species facti*,⁷³ ki govori o obleganju Mannheima, je datirano 16. decembra 1795 v Mannheimu, pri čemer ga je podpisal generalmajor Unterberger.⁷⁴ Unterberger celo omenja, da je Vega za odlikovanje že zaprosil, vendar ga ni dobil: »... in se je pri minulem obleganju Fort Louisa kot poveljnik oblegovalne artilerije tako častno izkazal, da je za pridobitev reda Marije Terezije nato na kapitlju reda enoglasno dobil (soglasje), vendar tega odlikovanja takrat le po naključju ni mogel dobiti.« Zanimivo je, da je bil Vega z Unterbergerjem tesno povezan. Oba sta bila namreč prostožidarja, člana iste prostožidarske lože. Vega je leta 1785 zaprosil za vstop v dunajsko prostožidarsko ložo »pravo soglasje« in Unterberger je bil eden izmed njegovih dveh prostožidarskih botrov.⁷⁵ Nedvomno je bil Unterberger, ki je bil na bojišču pri Mannheimu Vegov predpostavljeni, svojemu prostožidarskemu varovancu naklonjen in mu je brez težav pripravil in podpisal ustrezno dokazilo o njegovih dosežkih, ki si ga je Vega brez dvoma v polni meri zaslužil.

Drugo dokazilo je *Attestatum*⁷⁶, datirano 20. januarja 1796 v Mannheimu, ki ravno tako govori o obstreljevanju Mannheima in novih možnarjih, obenem neposredno poziva redovni kapitelj, naj prošnjo odobri: »... tako menimo mi, da bi visoki kapitelj Reda Marije Terezije blagovolil za to novo iznajdbo, sledeč 21. členu redovnega statuta, predlagati nagrado; toliko bolj, ker je bila po eni strani vrednost te iznajdbe predhodno že preizkušena, po drugi strani pa je bila pri obleganju Mannheima potrjena z vidno koristjo.«

Tokrat je bila Vegova prošnja odobrena. Na 42. promociji 11. maja 1796

⁷⁰ Prav tam, list 33 in 44.

⁷¹ Prav tam, folij 37, 38, 39.

⁷² Prav tam, folij 25.

⁷³ Prav tam, folij 26 in 27.

⁷⁴ Leopold Freiherr von Unterberger (1734–1818), avstrijski Feldzeugmeister; v času obleganja Mannheima generalmajor in poveljnik topništva

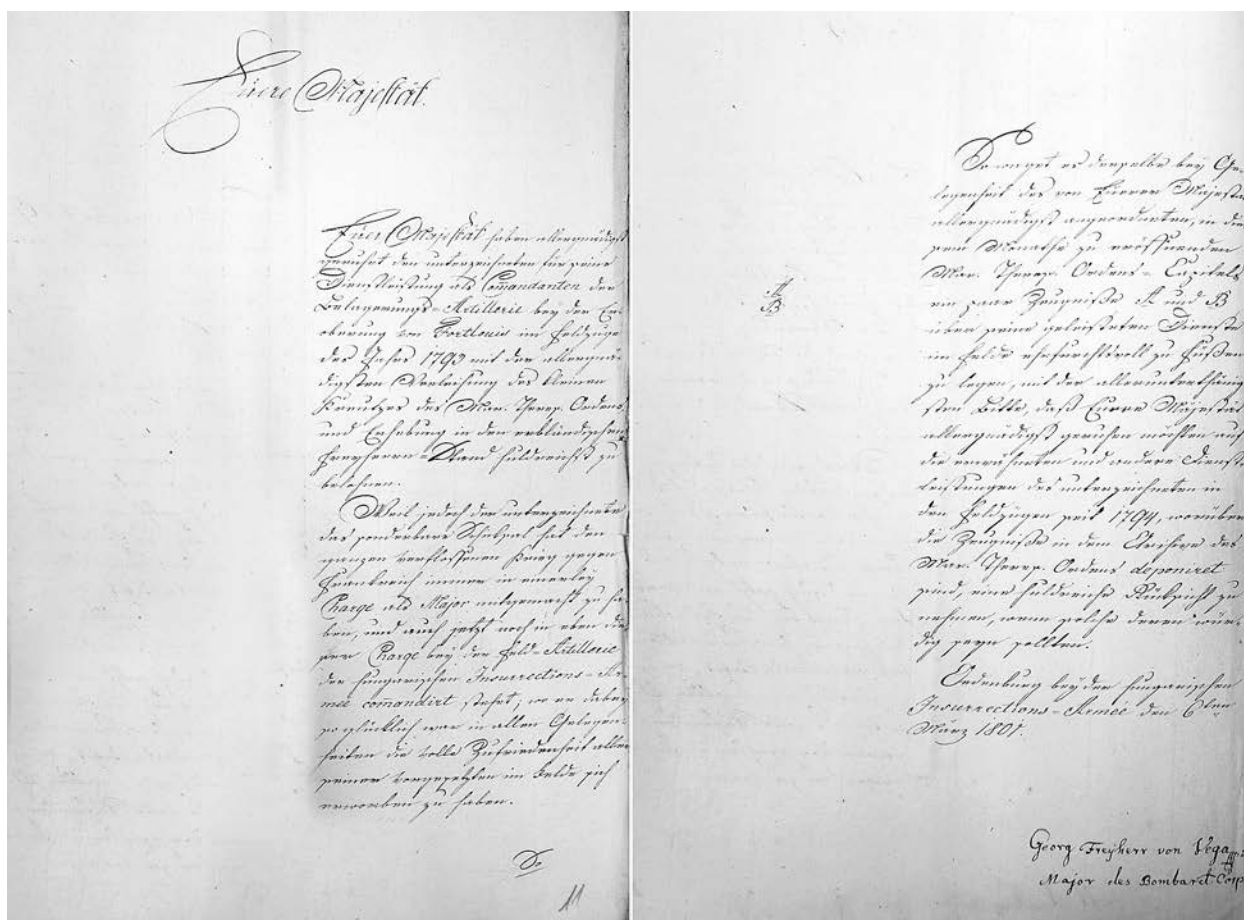
⁷⁵ Košir: Brat Vega, prostožidar – Brother Vega, Freemason, str. 183.

⁷⁶ ÖSTA/KA, MMThO, Fasc IV, V./42, škatla 132, mapa Vega, folij 33.

mu je bil podeljen viteški križec vojaškega reda Marije Terezije, s katerim se je topniški major Georg (Jurij) Vega priključil majhnemu številu izbranih, visoko čaščenih avstrijskih junakov, članov vojaškega reda Marije Terezije. To mu je ob časti in slavi prineslo tudi plemiški naziv in dosmrtno letno rento v višini štiristo guldnov.⁷⁷

Vegova prošnja za povzdig v baronski stan in prošnja za napredovanje

Vega je kasneje na cesarja naslovil še dve prošnji. 31. julija 1800 je Vega cesarja zaprosil za povzdig v baronski stan. Vega je uporabil pravico, ki mu jo je kot nosilcu viteškega križca vojaškega reda Marije Terezije dovoljeval statut reda, kajti ta v svojem 37. členu pravi: »Poleg tega pa bo tistim (nosilcem) velikega križa in vitezom, ki to želijo, podeljeno plemstvo, namreč baronski stan in jim bo brezplačno izdana običajna diploma.«⁷⁸ Tudi tej prošnji je Vega priložil vrsto dokazil svojih vojaških uspehov. Še istega leta je bil Vega povzdignjen v baronski stan kot »plačilo za njegove zasluge, ki si jih je pridobil v dvajsetletnem vojaškem službovanju s svojo modrostjo, z izredno hrabrostjo in vzornim splošnim vedenjem

Slika 4: Vegova prošnja za napredovanje v višji čin
(Vir: ÖSTA/KA, MMThO, Fasc IV, V./42, škatla 132, mapa Vega, folij 35 in 35.)

⁷⁷ Danes bi to zneslo slabih 10.000 evrov. Historischer Währungsrechner: <https://www.eurologisch.at/docroot/waehrungsrechner/#/> (dostop: 8. 12. 2023).

⁷⁸ Hirtenfeld: *Der Militär-Maria-Theresien-Orden und seine Mitglieder*, str. 12.

za občo blaginjo.«⁷⁹ Prošnjo za povzdig v baronski stan je objavil Matija Žargi v članku Jurij Vega o sebi,⁸⁰ zato je tu ne bom podrobneje obravnaval.

Vse zgoraj povedano kaže, da je bil Vega zelo odločen mož, ki ga je trdo življenje naučilo, da se mora neprestano boriti za svoje pravice. Ko je bila zavrnjena njegova prva prošnja za sprejem v vojaški red Marije Terezije, ni odnehal, ampak se je na bojiščih iz bitke v bitko še naprej dokazoval toliko časa, da si je prislužil želeno odlikovanje. Tudi ko je dosegel baronski stan, ni miroval. Leto kasneje je cesarju Francu II. napisal še eno prošnjo. Cesarja je namreč opozoril, da je že sedem let major in ga prosil, naj še enkrat pogleda dokazila o njegovih zaslugah. Vega cesarju sicer ni neposredno omenil, da si zasluži višji čin, vendar iz pisanja veje tovrstno pričakovanje (slika 4):

»Vaše Veličanstvo!

Vaše Veličanstvo je spodaj podpisanega za njegovo službo poveljnika oblegovalnega topništva pri zavzetju Fort Louisa v bojnem pohodu leta 1793 najbolj prijazno nagradilo z malim (viteškim) križcem reda Mar. Terezije in ga povišalo v dedni baronski stan.

Spodaj podpisani ima čudno usodo, da je v vsej pretekli vojni proti Franciji vedno sodeloval v istem činu kot major in zdaj v tem činu še vedno poveljuje poljskemu topništvu madžarske »vstajniške plemiške vojske«⁸¹ v tej isti skupini, kjer je imel vedno tako srečo, da je ob vseh priložnostih na bojišču služil v popolno zadovoljstvo vseh svojih nadrejenih.

Torej si upa isti ob priložnosti, ko je Vaše Veličanstvo najmilostneje ukazalo odprtje (zasedanje) kapitlja reda Mar. Terezije, par dokazil A in B o njegovi službi na bojišču spoštljivo položiti pred Vaše noge z najnižjo prošnjo, da bi Vaše Veličanstvo najmilostneje izvolilo upoštevati zgoraj omenjeno ob drugih zaslugah spodaj podpisanega v bojnih pohodih od leta 1794, o katerih so pričevanja shranjena v arhivu reda Mar. Terezije, če bi bil isti tega vreden. V Andenburgu z madžarsko vstajniško vojsko, dne 6. marca 1801.

Georg baron von Vega

major bombandirskega korpusa«⁸²

Major Jurij Vega je bil naslednje leto res povišan v podpolkovnika. Ne vemo, ali je šlo za povišanje po redni poti ali je njegovo pismo cesarju res zaleglo.

Žal je Vega še isto leto umrl v še zdaj nepojasnjenih okoliščinah, tako da se je mnogo prezgodaj pretrgala njegova pot znanstvenika in vojaka.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SI AS – Arhiv Republike Slovenije:

- ☉ SI AS 14, Gubernij v Ljubljani.

ÖSTA/KA – Österreichische Staatsarchiv, Kriegsarchiv:

- ☉ MMThO, Archiv des *Militär-Maria Theresien-Ordens*.

⁷⁹ SI AS 14, Reg. III, fasc. 32, št. 1698/1800.

⁸⁰ Žargi: *Jurij Vega o sebi*, str. 313–318.

⁸¹ Plemiški upor (latinsko *insurrectio*) je bila ena izmed temeljnih oblik vojaške organizacije na srednjeveškem in novoveškem Ogrskem, ko so bili plemiči poklicani v vojno oziroma so »vstali«. Plemiška vstaja je bila lahko splošna ali delna, odvisno od tega, ali je bila k orožju poklicana vsa država ali le določen del. Ta oblika se je ohranila vse do bitke pri Gyóru leta 1809.

⁸² ÖSTA/KA, MMThO, Fasc IV, V./42, škatla 132, mapa Vega, folij 35 in 35.

ČASOPISJE

Kres, leposloven in znanstveni list. Celovec: Tiskarna Družbe sv. Mohorja, 1882.

SPLETNI VIRI

Militär-Maria-Theresien-Orden: <https://www.milak.at/besucherinformation/burg/militaer-maria-theresien-orden> (dostop: 13. 1. 2024).

Historischer Währungsrechner: <https://www.eurologisch.at/docroot/waehrungsrechner/#/> (dostop: 8. 12. 2023).

LITERATURA

Benedek, Jakob: *Od pluga do krone, zgodovinski roman iz minulega stoletja.* Ljubljana: Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1891.

Ehrenbuch des österreichisch-ungarischen Wehrmacht, I. Band. Dunaj: Verlag Vaterländisches Archiv, 1917.

Faustmann, Geraldine: Documents and Newspapers Articles about Georg Vega – Dokumenti in časopisni članki o Juriju Vegi. V: *Jurij baron Vega in njegov čas: zbornik ob 250-letnici rojstva* (gl. urednik Tomaž Pisanski). Ljubljana: Arhiv Slovenije in Društvo matematikov, fizikov in astronomov, 2006, str. 42–56.

Hirtenfeld, Jaromir: *Der Militär-Maria-Theresien-Orden und seine Mitglieder.* Dunaj: Der Kaiserlich-Königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1857.

Jurij baron Vega in njegov čas: zbornik ob 250-letnici rojstva (gl. urednik Tomaž Pisanski). Ljubljana: Arhiv Slovenije in Društvo matematikov, fizikov in astronomov, 2006.

Južnič, Stanislav: Vega v uniformi – Vega in his Battledress. V: *Jurij baron Vega in njegov čas: zbornik ob 250-letnici rojstva* (gl. urednik Tomaž Pisanski). Ljubljana: Arhiv Slovenije in Društvo matematikov, fizikov in astronomov, 2006, str. 103–176.

Kaučič, Fridolin: *Georg Freiherr von Vega von Fridolin Kaučič, k.k. Lieutenant im Infanterie-Regiment N° 78, Separat-Abdruckt von dem Organ der Militär-Wissenschaftlichen Vereine.* Dunaj: Verlag des Militär-Wissenschaftlichen Vereines, 1886.

Kaučič, Fridolin: *Georg Freiherr von Vega von Hauptmann Fridolin Kaučič, zweite verbesserte und illustrierte Auflage, Im Selbstverlage des Verfassers.* Dunaj: Druck von Hermann Pollak, 1904.

Kaučič, Fridolin: *Jurij Vega, predavanje.* Ljubljana: Založba posojilnica in hranilnica v Moravčah, 1904.

Kaučič, Fridolin: *Jurij Vega.* Ljubljana: Tiskarna Dragotina Hribarja, 1904.

Košir, Matevž: Brat Vega, prostozidar – Brother Vega, Freemason. V: *Jurij baron Vega in njegov čas: zbornik ob 250-letnici rojstva* (gl. urednik Tomaž Pisanski). Ljubljana: Arhiv Slovenije in Društvo matematikov, fizikov in astronomov, 2006, str. 177–204.

Kunaver, Dušica: *Matematik Jurij Vega: od pastirja do barona.* Moravče: Občina, 2004.

Ortner, Christian in Georg, Ludwigstorff: *Austrian Orders and Decorations, Part I/ Volume 1.; The Imperial-Royal Orders up to 1918.* Dunaj: Verlag Militaria, 2017.

Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, Band 1. Dunaj: Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1957.

Ottenfeld, Rudolf Otto von, Teuber, Oscar: *Die österreichische Armee von 1700 bis 1867.* Dunaj: Verlag Emil Betre & Co. und S. Czeiger, 1895.

Povšič, Jože: *Bibliografija Jurija Vege.* Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1974.

Povšič, Jože: *Jurij Vega: ob 200-letnici izida njegovega prvega logaritmovnika.* Maribor: Založba obzorja, 1983.

Sitar, Sandi: *Znameniti Slovenci, Jurij Vega.* Ljubljana: Partizanska knjiga, 1983.

Sitar, Sandi: *Vegov spomenik.* Dolsko: Turistično društvo, 2004.

Sitar, Sandi, Čad, Gorazd: *Jurij Vega*. Ljubljana: ZKO Ljubljana Moste-Polje in Turistično društvo Dolsko, 1997.

Vega, Georg: *Thesaurus Logarithmorum Completus*. Leipzig: Weidemanisschen Buchhandlung, 1794.

Žargi, Matija: Jurij Vega o sebi. V: *Kronika* 53 (2005), št. 3, str. 313–318.

Žargi, Matija, Lauko, Tomaž: Dediščina Vegovega časa - The Heritage of Vega's Time. V: *Jurij baron Vega in njegov čas: zbornik ob 250-letnici rojstva* (gl. urednik Tomaž Pisanski). Ljubljana: Arhiv Slovenije in Društvo matematikov, fizikov in astronomov, 2006, str. 76–102.

SUMMARY

NEW FINDINGS REGARDING JURIJ VEGA AND HIS KNIGHT'S CROSS OF THE MILITARY ORDER OF MARIA THERESA

There are numerous books and articles about the mathematician, scientist, and soldier Jurij Vega; however, very few concentrate on his military career, and even fewer on Vega's course to being awarded the highest Austrian decoration for valour, the Knight's Cross of the Military Order of Maria Theresa, which conferred upon him both a baronial status and a noble title. Vega's path to the decoration was thorny, as he had to request the decoration as many as three times before Emperor Francis II awarded it to him. Notwithstanding the fact that Vega had already met the conditions for the awarding of the decoration laid down in the statutes of the order in his first request, and the religious chapter unanimously approved the application, Vega's highest superior, Count General Colloredo, the director of the Austrian artillery, who had been consulted by the then-young Emperor Francis II, was opposed to it. For a lowly peasant child, Count Colloredo considered the position of artillery major itself to be a substantial recompense. The article begins by outlining the procedural steps for entry into the Military Order of Maria Theresa or the awarding of decorations. It then provides a critical assessment of the literature that has been written on this topic so far. Some writers, due to insufficient knowledge of the procedures for admission to the order, incorrectly interpreted the various documents and certificates that Vega attached to his applications. The statutes of the order specify exactly what evidence must be attached to the application and who must confirm them. All three petitions that Vega wrote to the emperor are presented subsequently in the article. The requests were declined, but Vega remained steadfast in his service, demonstrating his valour and ability throughout every battle. A piece of the mosaic was also the invention of a new long-range mortar, which had almost twice the range of the standard mortars of the Austrian artillery. Following the third request, the emperor could no longer oppose the awarding of the order, and Vega received the prestigious decoration and noble title in 1796. Vega's fourth request is then briefly mentioned in the article; he addressed a request to the emperor for elevation to the baronial title, which was considered to be of the higher nobility. Vega had the right to do so under the statutes of the Order of Maria Theresa. In 1801, Vega addressed the emperor with his final request, reminding him that it had been seven years since he had received a promotion as a major and asking the emperor to review the evidence of his military prowess once again. Although Vega did not directly express a demand for a higher rank, the expectation of promotion was evident, and it indeed occurred the following year.

UDK 025.7/9:676.163(438)
614.8:676.163(438)
Prejeto: 15. 1. 2024

ZAPISI
NOTES

Na pomoč knjigi¹

Za proizvodnjo papirja, ki se vsakodnevno uporablja na številnih področjih, so se že desetletja uporabljale strupene snovi.

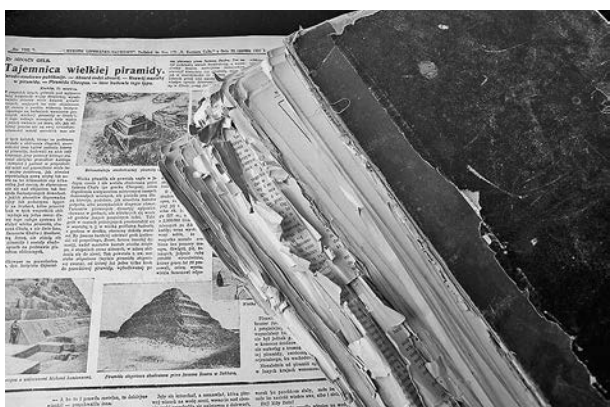
DR. TERESA URSZULA SZMIGIELSKA²

kustosinja knjižnice Poljske akademije znanosti, arhiv v Varšavi
(Prevedla: Aleksandra Gradišnik)

Ljudje so za zapisovanje besedila uporabljali kamnite skrilavce, glinene tablice, papirus, pergament in nazadnje papir. Slednji je od 17. stoletja dalje prevladoval kot podlaga za rokopisna besedila in tiskanje vseh vrst dokumentov. Na prelomu 18. in 19. stoletja je bilo povpraševanje po papirju zelo veliko in je skokovito naraščalo.

Civilizacijske spremembe in naraščajoča birokracija so povzročile vse večje povpraševanje po poceni in v velikih količinah dostopnem materialu za pisanje in tiskanje. Zaradi uvedbe vsesplošnega šolanja se je zmanjšalo število nepismenih in povpraševanje po tiskanih dokumentih se je povečalo. Industrijska revolucija je prispevala k rasti mest, kjer je dostop do informacij postal najdragocenejši in je pogojeval napredek. V 19. stoletju so bili glavni viri podatkov dnevni časopisi, od katerih so največji do konca stoletja izhajali v nakladah do enega milijona izvodov. Knjige, ki so jih do konca 18. stoletja izdelali v omejenih količinah, so se izkazale za trajnejše kot tiste, ki so bile natisnjene pozneje – na zakisanem papirju.

Da bi zadostili vse večjemu povpraševanju po papirju, so bile potrebne tehnološke spremembe. Proizvodnja papirja iz krp, ki se je nenehno posodabljala, ni bila dovolj. Proizvodnjo posameznih listov papirja je bilo treba zame-

*Degradacija listov in platnic, nastalih iz kislega papirja
(Foto: Sylwia Fabisiak-Chojnacka)*

¹ Izvirno objavljeno kot Szmigielska, Teresa Urszula: Na Ratunek Książce. V: *ACADEMIA. Magazyn Polskiej Akademii Nauk*, oktober 2023, <https://doi.org/10.24425/academia-pan.2023.147009> (dostop: 15. 2. 2024).

² Dr. Teresa Urszula Szmigielska je diplomirala iz informacijskih in bibliotekarskih znanosti ter poljske filologije na Univerzi v Varšavi, po poklicu je višja diplomirana kustosinja. Zanimajo jo zgodovina knjižnic, standardi ocenjevanja znanstvenih knjižnic in vprašanja degradacije knjižničnih zbirk.

njati za neskončen trak papirja. Tega je leta 1798 izumil Francoz Nicolas Louis Robert. Izdelal in patentiral je stroj, ki je omogočil izdelavo neprekinjenega lista papirja. Od dvajsetih let 19. stoletja dalje je proizvodnja papirja v Evropi izjemno narasla. Tehnološke spremembe, ki povečujejo količino izdelka, so bile dosežene za ceno zmanjšanja kakovosti in trajnosti proizvedenega medija, medtem ko so ga dolgoročno obsodile na uničenje zaradi uvedbe »kisljih« tehnologij v proizvodnjo.

Nevarni odpadki

Po prvih poskusih uporabe slame, trstičja, kopriv in celo šote se je pozornost usmerila na les. Poskusi so privedli do najboljše metode proizvodnje papirja iz celulozne kaše, ki se je uporabljala od sredine 19. stoletja, in sicer v kislem postopku prekuhavanja lesnih sekancev s kemikalijami. Pomemben korak k izboljšanju donosnosti proizvodnje je pomenila zamenjava drage sode s cenejšimi kislimi žveplovimi spojinami. Lastnosti teh spojin so prav tako razvlaknjevale les. Uporaba te metode je prispevala k zakisanju papirja, saj kisle spojine, ki so bile večkrat čezmerno dozirane, niso bile dosledno izprane iz celuloze, kar je povzročalo zakisanost papirja.

Da bi celuloza, ki je v obliki kašaste mase, postala papir, jo je treba obdelati, tj. v celulozo je treba vmešati lepilne snovi, ki preprečujejo, da vanjo prodira tekočina. Do začetka 19. stoletja se je pri izdelavi papirja tradicionalno uporabljalo tesnjenje z želatino, ki so jo pridobivali iz ovčjih tac. Površina listov je bila zapečateni ročno ali potopljena v želatinasto lepilo. Lepilo je prodiralo v notranjost lista in krepilo njegovo strukturo ter preprečevalo, da bi se črnilo razlilo po listu in da bi bil odtis viden na drugi strani. V 19. stoletju je zmanjkalo naravnih surovin, zato so jih nadomestili z lepilom iz smole. Uporaba lepila z dodatkom aluminijevega sulfata je povzročila visoko kislost končnega izdelka.

»Kisla« metoda pridobivanja celuloze je bila dobrodošla zaradi svoje učinkovitosti in nizkih stroškov proizvodnje. Vendar zakisan papir ni odporen proti vlagi, kislim plinom in temperaturi. Vlaga je tudi vzrok za kemično uničenje, nabrekanje in pokanje celuloznih vlaken, medtem ko kislina polnila te procese še pospešuje. To posledično prispeva k hitremu porjavenju in h krhkosti listov. Nekateri dokumenti, ki so bili izdelani v 19. in 20. stoletju, so razpadli že po nekaj letih. Tako izdelani izdelki so obsojeni na popolno propadanje. Šele v šestdesetih letih 20. stoletja se je skokovito povečala proizvodnja alkalne celuloze, zaradi česar se je zmanjšala količina samouničujočega kislega papirja.

Za proizvodnjo papirja so potrebne belilne in barvilne snovi. Da bi dobili celulozo zelene, običajno bele barve, jo je treba beliti. Zaradi te tehnologije ima industrija papirja in celuloze izredno uničujoč vpliv na okolje. Beljenje celuloze s klorovimi spojinami papirnicam nalaga, da poskrbijo za odlaganje materiala, ki vsebuje te strupene kemikalije. Te spojine se pri visokih temperaturah spremenijo v strupe, ki se imenujejo dioksini. Teh ne najdemo le v proizvodnih odpadkih in odpadnih vodah, temveč tudi v papirju kot takšnem. Veljajo za ene izmed najbolj strupenih snovi in povzročajo zastrupljanje vodnega okolja. Povprečna papirnica vsak dan proizvede več ton odpadkov, ki vsebujejo klor. Žveplov dioksid, ki se uporablja pri proizvodnji papirja, prispeva k zakisanju jezer, medtem ko dušikove spojine in fosfati pospešujejo rast alg in uničevanje vode. Čeprav dandanes v nekaterih državah uporabljajo beljenje s kisikom, se klor še vedno uporablja v zelo velikem obsegu.

Starajoče se platnice

Do konca 18. stoletja so knjigovezi povezovali posamezne strani v knjigo. Izdelki knjigoveškega dela so bili v primeru dragocenih rokopisnih in tiskanih

del prava umetniška dela. Tudi platnice za tiskana dela iz cenejših materialov so bile narejene z veliko truda in skrbnosti. V 19. stoletju so se za izdelavo platnic začele uporabljati tudi druge surovine. Čas, potreben za pripravo usnja za platnico, kar je včasih trajalo približno dva tedna, so skušali čim bolj skrajšati. V ta namen so pri strojenju usnja dodajali žveplovo kislino. Učinek je bil podoben kot v primeru papirja. Platnice iz tako strojenega usnja so se hitreje starale, prekrila jih je rja in bile so krhke.

Ena od faz knjigoveškega dela je bila vezava listov v pregibe, tako da jih je bilo mogoče prosto obračati. Z množično proizvodnjo je bilo opuščenno šivanje pregibov z laneno nitjo in uvedena je bila vezava s kovinsko žico. Žal uporaba tega materiala, ki se je sprva zdel bolj praktičen, danes arhivarjem in knjižničarjem povzroča veliko težav. Rjaveča žica uničuje papir in povzroča razpadanje strani. Podobno škodljive so vse vrste sponk, ki se uporabljajo za povezovanje dokumentov, ki jih oddajamo v arhive.

Izumitelji in vizionarji, ki so uvedli postopek proizvodnje papirja s pomočjo kislin, so se s svojimi izumi odzvali na potrebo po poceni in množično proizvedenem materialu. Vendar niso predvideli, da bodo te tehnologije povzročile nepopravljivo in hitro izgubo velikega dela dokumentov, bodisi natisnjenih bodisi ročno napisanih v 19. in 20. stoletju.

Program »Kisli papir«

Eksponentno uničevanje pisnih virov v 21. stoletju je spodbudilo iskanje načina za razkisanje papirja in zaustavitev procesov uničevanja. Na Poljskem je v okviru večletnega vladnega programa potekal raziskovalni projekt »Kisli papir –reševanje ogroženih poljskih knjižničnih in arhivskih virov v velikem obsegu«. Za izvedbo projekta je bila odgovorna Narodna knjižnica. Raziskava je zajela 90 knjižnic in 39 arhivov. Ocenjeno je bilo, da je 90 % zbirk v poljskih knjižnicah in arhivih zakisanih, kar pomeni, da je treba samo v raziskovanih ustanovah razkisati približno 43 milijonov knjig. Ugotovljeno je bilo tudi, da je v anketiranih ustanovah približno 65 % skladiščnih prostorov knjižnic v kletih, ki so najmanj primerne za shranjevanje zbirk zaradi omejenih možnosti prezračevanja in večje verjetnosti vlage ali poplav. Razkisanje vseh knjižničnih in arhivskih zbirk ni mogoče, kajti stroški teh postopkov so zelo visoki. Knjižnice združujejo moči za ohranjanje ogroženih publikacij z uporabo novih tehnologij. Upanje za rešitev arhivskega

Uničene platnice
(Foto: Sylwia Fabisiak-Chojnacka)

Razpad platnic
(Foto: Sylwia Fabisiak-Chojnacka)

gradiva v obliki posameznih dokumentov je tudi v tem, da ga digitalno zapišejo. Možnosti, da s pomočjo interneta zagotovimo digitalne različice papirnatih virov, so neprecenljive.

Tabela 1: *Kisli papir, shranjen v knjižnicah, arhivih in muzejih, oddaja strupene snovi v prostore, kjer se zadržujejo zaposleni. Dovoljene koncentracije onesnaževalcev zraka v prostorih knjižnic in arhivov v skladu s standardom ISO 11799:2003*

Onesnaževalec	Najvišja dovoljena koncentracija	
	ppb*	µg/m ³
Žveplov dioksid	5 do 10	-
Dušikovi oksidi	5 do 10	-
Ozon	5 do 10	-
Ocetna kislina	< 4	-
Formaldehid	< 4	-
Prašni delci, vključno s spori plesni	-	50

* število delcev na milijardo = 0,0000001 %

Tabela 2: *Med razkisanjem papirnih dokumentov se onesnaževalci sproščajo v prostore, v katerih se izvajajo ti postopki, in v ozračje. V tabeli 2 so navedene izbrane metode razkisanja, ki se uporabljajo na Poljskem, in uporabljeni kemični reagenti, sproščeni onesnaževalci, najvišje dovoljene koncentracije (NDK) izbranih sproščenih kemikalij ter meje eksplozivnosti mešanic hlapov in zraka: hlapnih in prašnih delcev.*

Metoda in vrsta faze	Uporabljeni sredstva za razkisanje	Sproščeni onesnaževalci	NDK (mg/m ³)	Mejne vrednosti eksplozivnosti (sme)*
Bookkeeper (tekoča)	magnezijev oksid perfluoroheptan	magnezijev oksid, sulfati, kloridi in nitrati	magnezijev oksid: - hlap: 5 - prah: 10	
Neschen (tekoča, vodna faza)	metilceluloza, magnezijev bikarbonat, fiksativi, voda	lesni prah, magnezijev bikarbonat, nevarnost požara in eksplozije	lesni prah: 4	celulozni prah: 40 g/m ³

* sme – spodnja meja eksplozivnosti

Kemične nevarnosti

Snovi, ki se sproščajo iz zbirk, so bodisi v svoji prvotni obliki bodisi tvorijo nove spojine, ki so posledica kemijskih reakcij med njimi. To so celulozna vlakna, pridobljena iz papirja, lepilne snovi, kot so želatina, smola ter sulfatna in sulfidna polnila, kovinske soli ter naravna in sintetična barvila. Te snovi, ki se sproščajo iz papirja, tvorijo strupene proizvode, ki so lahko nevarni za delavce. Hlapni strupi nastajajo zaradi medsebojnega delovanja vlage, temperature, sevanja, kisika, ozona, kislih onesnaževalcev zraka in smoga. Knjižnični in arhivski viri pod vplivom vlage doživljajo nepovratne uničujoče transformacije. Raziskovalne teme, povezane s hranjenjem gradiva iz kislih okolij, se gibljejo okoli vprašanj ohranjanja in vzdrževanja virov v čim boljšem stanju. Raziskav o varnosti ljudi, ki delajo v teh ustanovah, je malo. Na to so opozorili strokovnjaki iz Centralnega inštituta za varstvo pri delu. Poudarjajo, da je v dostopnem gradivu zanimivo stanje ohranjenosti dokumentov in načini njihovega reševanja. Vendar kljub številnim veljavnim standardom ni bila opravljena nobena obse-

*Dokumenti v arhivu in knjižnici, ki so poškodovani zaradi vpliva okoljskih razmer
(Foto: Sylwia Fabisiak-Chojnacka)*

žnejša raziskava o delovnih pogojih v okolju, onesnaženem s kislim papirjem. Raziskovalci so spregledali vidik varnosti ljudi, določitev vrste onesnaženja pri delu v knjižnicah in arhivih ter ob uporabi sistemov za razkisanje, filtriranje in prezračevanje. Iz predstavljenega gradiva je razvidno, da niso ogrožene le zbirke, temveč tudi ljudje, ki zanje skrbijo.

O DELU ARHIVSKEGA DRUŠTVA IN ARHIVOV SLOVENIJE
ACTIVITIES OF THE ARCHIVAL SOCIETY AND ARCHIVES OF SLOVENIA

**Poročilo o delu medarhivskih delovnih skupin (MDS)
v letu 2023**

Uredil koordinator MDS dr. Matevž Košir

1. Pravne podlage za delovanje medarhivskih delovnih skupin

Osnova za delovanje medarhivskih delovnih skupin (dalje MDS) je Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (*Uradni list RS*, št. 30/2006, 24/2014 – odl. US in 51/2014), ki v sedmem odstavku 54. člena določa, da za obravnavo strokovnih vprašanj na posameznih področjih arhivskega strokovnega dela minister, pristojen za arhive, ustanovi medarhivske delovne skupine za posamezna področja arhivske dejavnosti. Podrobnejše delovanje medarhivskih delovnih skupin določa Pravilnik o delu medarhivskih delovnih skupin (*Uradni list RS*, št. 66/2016). Na podlagi prvega odstavka 4. in 5. člena navedenega pravilnika je minister, pristojen za kulturo, 20. februarja 2017 izdal Sklep o ustanovitvi medarhivskih delovnih skupin, imenovanju članov medarhivskih delovnih skupin in imenovanju koordinatorja medarhivskih delovnih skupin. Za obravnavo strokovnih vprašanj na posameznih področjih arhivskega dela so bile ustanovljene medarhivske delovne skupine za področja: uprave, pravosodja, zdravstva in socialnega varstva, kulture in znanosti, vzgoje in izobraževanja, gospodarstva ter skupina za arhivsko strokovno izrazje. Leta 2021 je v skladu s sklepom ministra za kulturo v juniju začela delo še Medarhivska delovna skupina za področje informacijske tehnologije. V skupinah so večinoma zastopani vsi slovenski javni arhivi (z izjemo MDS za strokovno izrazje). Skupine se kažejo kot uspešen prostor sodelovanja na številnih področjih, še posebno pri pripravi enotnih skupnih pisnih strokovnih navodil, organizaciji izobraževanj ter izmenjavi strokovnih mnenj, delovnih praks in opozarjanju na aktualno problematiko arhivskega dela.

2. Skupni sestanek vodij medarhivskih delovnih skupin

Kot običajno je bil letni sestanek koordinacije delovnih skupin v skladu s Pravilnikom o delu MDS (6. čl.), v decembru (6. december 2023) v Ljubljani v prostorih Arhiva Republike Slovenije, ki so se ga poleg koordinatorja (dr. Matevž Košir) udeležili vsi vodje MDS: mag. Hedvika Zdovc iz Zgodovinskega arhiva Celje (vodja Medarhivske delovne skupine za področje uprave), mag. Aida Škoro Babić iz Arhiva Republike Slovenije (vodja Medarhivske delovne skupine za področje pravosodja), mag. Marija Čipić Rehar iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana (vodja Medarhivske delovne skupine za področje zdravstva in socialnega varstva), mag. Hana Habjan iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana (vodja Medarhivske delovne skupine za vzgojo in izobraževanje), Nataša Majerič Kekec iz Zgodovinskega arhiva Ptuj (vodja Medarhivske delovne skupine za področje kulture in znanosti), Jože Kranjec iz Zgodovinskega arhiva Celje (vodja Medarhivske delovne skupine za gospodarstvo), dr. Zdenka Semlič Rajh iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana (vodja Medarhivske delovne skupine za arhivsko strokovno izrazje) in Ivančica Sabadin iz Pokrajinske-

ga arhiva Koper (vodja Medarhivske delovne skupine za področje informatike). Vodje MDS so obravnavali opravljeno delo.

Vsekakor MDS, ki združujejo arhiviste, ki opravljajo sorodne naloge, pomeni tudi racionalizacijo dela ter boljše in enotnejše pristope pri reševanju arhivskih izzivov.

3. Glavne teme in izzivi pri delu medarhivskih delovnih skupin v letu 2023

MDS za **upravo** je bila osredotočena predvsem na prevzemanje gradiva Geodetske uprave Republike Slovenije (GURS). Skupina se je sestala trikrat in pripravila smernice za prevzem – skupina za pripravo smernic je bila nekoliko razširjena s člani iz Arhiva Republike Slovenije in GURS-a ter je pripravljala novelirano pisno strokovno navodilo (PSN), osnutek klasifikacijskega načrta (KN), obravnavala je gradivo predhodnikov GURS-a. Delo se bo nadaljevalo tudi v letu 2024. Skupina se je ukvarjala tudi z »izzivi s terena«, kot na primer z razlago klasifikacijskega znaka 351, dodatnim navodilom za odbiranje klasifikacijskega znaka 371 upravnih enot itd.

MDS za **pravosodje** je imela številne dopisne sestanke, predvsem v zvezi z oblikovanjem enotnih PSN (oziroma dodatnih PSN) za okrožna, okrajna sodišča, sodnike za prekrške, notarje, vprašanji, povezanimi s centralizacijo sodišč, s pomočjo pri pripravi KN, posebno z roki hrambe, in tudi s »težavami na terenu«. Posebni izzivi za MDS so bile teme kot hibridno gradivo, centralizirane evidencе, centralizirani vpisniki, postopki izdaje PSN. Načrtujejo, da se bodo posvetili tudi delovnim in socialnim sodiščem. Tudi sicer izzivov MDS ne manjka, kot so: obrazci za popisovanje, prenos iz ISUD-ja, elektronsko gradivo, vprašanja o pristojnosti, gradivo sodnega sveta na raznih sodiščih ipd., dostop do IUS-INFO, prevzemanje evidenc in gradiva, vrhovno sodišče dela NP za vsa sodišča, ali bodo vzorčna NP ali ena za vse, vprašanje škatel, ki še vedno niso v seznamu, ipd. Poseben izziv so strokovna vprašanja pravno-formalne pristojnosti in organiziranosti slovenskih javnih arhivov, ki bodo sčasoma vse bolj pereča ter bo o njih potreben resen razmislek z vidika racionalnega in optimalnega operativnega delovanja slovenske javne arhivske službe.

Izzivi centralizacije so tisti, s katerimi se ukvarjata tako MDS za **upravo** kot MDS za **pravosodje**, saj tudi npr. gradivo GURS-a ni več fizično ločeno, govorimo lahko le o dostopih. Vse aktualnejša sta vprašanje hibridnega gradiva in prevzemanje tega gradiva, ki naj bi bilo prevzeto skupaj in v celoti – Kdo bo to prevzel? Do leta 2022 problematike na GURS-u še ni, ker imajo vse digitalizirano, vendar se bo izziv pojavil v prihodnje.

Delo MDS za **zdravstvo in socialno varstvo** je zaznamoval odhod vodje Marije Grabnar (Arhiv Republike Slovenije) v pokoj. MDS se je sestala trikrat. Na sestankih so obravnavali naslednje teme: navodila za vzorčenja pri odbiranju ambulantnih kartonov, predlog navodila bo po uskladitvi poslan bolnišnicam; problematika centrov za socialno delo in občutljivega gradiva, povezanega s posvojitvami; skupno izobraževanje, ki ga načrtujejo v letu 2024. Sicer tudi tej skupini ni zmanjkalo drugih tem za obravnavo, kot so: porodni zapisniki in ukradeni otroci, vprašanja dostopa do gradiva; vprašanja koncesionarjev v zdravstvu in njihovega gradiva; kaj in koliko se izpelje s sklepi v Registru ustvarjalcev arhivskega gradiva – RegUst le za večje koncesionarje (sanatoriji, domovi starejših občanov ipd.), gradivo koncesionarjev po koncu koncesij, se kartoni vrnejo v zdravstvene domove, gradivo zasebnikov naj bi prevzela zdravniška zbornica itd.

Koncesije in gradivo koncesionarjev so bili tudi ena od tem MDS za **gospodarstvo** zaradi številnih podjetij, ki so koncesionarji, tudi tujih podjetij, ki imajo v Republiki Sloveniji koncesijo. MDS za gospodarstvo meni, da bi bilo tre-

ba popraviti zakonske podlage oziroma je pri tem pomembna vloga tistih, ki sodelujejo v postopkih podeljevanja koncesij.

Vodja Medarhivske delovne skupine za **gospodarstvo** je na seji vodij MDS dne 6. decembra 2023 predstavil tudi sklep skupine o vrednotenju dokumentarnega gradiva koncesionarjev. Drugi vodje MDS so ob tem menili, da se ta predlog lahko razširi tudi na druga področja (**socialno varstvo, šolstvo** idr.) in bi lahko veljal na splošno za vse koncesionarje, ki jim bo izdan sklep o vpisu v RegUst in se bo njihovo dokumentarno gradivo vrednotilo. Koordinacija vodij MDS se je strinjala s podanim predlogom in odločila, da se posreduje za prihodnjo sejo direktorjev slovenskih javnih arhivov (20. decembra 2023).

Vodenje MDS za **kulturo** je prevzela Nataša Majerič Kekec, medtem ko je poročilo pripravil še Bojan Himmelreich. V MDS so se posvetili pripravi tematske številke publikacije *Arhivi*. Problematika Slovenskega gledališkega inštituta – SLOGI se je rešila, pomembno je, da bo dogovorjeno držalo tudi v praksi, saj je bilo dogovorjeno, kaj bo kdo prevzemal. Aktualna problematika, ki so jo obravnavali, sega od digitaliziranja arhivskega gradiva pri ustvarjalcih, problematike gradiva na različnih video in računalniških nosilcih, do problematike prostora na strežnikih, ali naj bi vse to šlo v e-arhiv, trenutno se to hrani na zunanjih diskih, do vprašanj poenotenja rokov hrambe za naprej in vprašanje izpitov delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom Javnega sklada Republike Slovenije za kulturne dejavnosti – sklep komisije je namreč bil, da se jim ugoti, da lahko opravljajo izpit kjer koli.

Zamenjal se je tudi vodja MDS za **izobraževanje**. MDS sodeluje z Ministrstvom za vzgojo in izobraževanje Republike Slovenije glede predloga enotnega KN v delovni skupini na ministrstvu. Čaka se na čistopis. Začeli so razpravo glede gradiva, katero bi bilo arhivsko in katero trajno, zmanjšali bi nabor AG, saj določeno arhivsko gradivo izgubi pravno veljavo in nima posebne kulturne veljave. Tudi o neustreznosti in neuskklajenosti pravilnikov Ministrstva za visoko šolstvo, znanost in inovacije Republike Slovenije z arhivsko zakonodajo je skupina pripravila predlog, prav tako predlog za spremembo zakona o osnovni šoli. Arhivska in šolska zakonodaja nista usklajeni, čeprav arhivska prevlada. Skupina je obravnavala tudi PSN za zasebne višje šole itd.

Tudi sestava MDS za **gospodarstvo** se je prenovila. Skupina je imela dve seji in več korespondenčnih. Obravnavali so vprašanja sklepov, vpisov v RegUst za posamezne gospodarske organizacije, izmenjavo izkušenj, izzivov; vprašanje vrednotenja gradiva območnih obrtnih zbornic itd. Pri izvajalcih javne službe, komunalne dejavnosti, se kaže potreba po vrednotenju izvajalcev, da se večina gradiva prevzema pri podeljevalcih koncesij ipd. Dogovorjeno je bilo, da pri ustvarjalcih, ki imajo enote na področju več regionalnih arhivov, ostane gradivo tam, kjer je sedež pisarniškega poslovanja. Poseben izziv so proizvajalci električne energije, ki niso obravnavani kot ustvarjalci arhivskega gradiva. Kaže se tudi potreba po spremembi opredelitve javno-pravne osebe za gospodarske zbornice itd. MDS je obravnavala tudi vprašanja vrednotenja gradiva koncesionarjev (npr. NOMAGO), ali se gradivo vrednoti širše ali ožje ipd. Na splošno je potreben smiseln in enoten pristop do koncesionarjev. MDS je obravnavala še vrednotenje gradiva slovenskih železnic, sodelovanje in druga strokovna vprašanja ipd.

MDS za **informatiko** je imela redne sestanke mesečno, in sicer deset sestankov. Redne teme so bile scopeArchiv, eRepozitorij, varnostne kopije ipd. Izziv ni le arhivsko e-gradivo, ampak tudi e-gradivo arhivov in njegova hramba. Izvedena sta bila varnostni pregled sistema e-ARH.si in delavnica za informatike. Delo MDS se prepleta s siceršnjim delom informatikov in drugih delovnih skupin, povezanih s tem. Teme so bile še: šolanje vseh v SJAS, izobraževanja za informatike, pomoč pri prevzemu digitalnega gradiva, ki nastaja pri projektu »Evropska prestolnica kulture 2025 Nova Gorica – Gorica«, delavnica o prenosu gradiva v eRepozitorij, testiranja, problematika hrambe gradiva na zastarelih medijih ipd.

MDS za **strokovno izrazje** – po mnenju vodje sestava skupine ni optimalna, saj so teme posebne in v skupini so tudi uslužbenci, ki niso jezikoslovci. Kljub nekaterim sklepom skupine (digitizacija : digitalizacija) to ni vedno sprejeto, čeprav se je MDS posvetovala z inštituti in jezikoslovci. Pričakuje se, da se mnenje skupine upošteva. Druga tema MDS je bilo vprašanje vključitve poklica arhivist v klasifikacijo poklicev. Rešujeta se klasifikacija poklicev in njihov opis, in sicer za arhivista in arhivarja, saj je klasifikacija pomanjkljiva. Že sestanek AARS glede klasifikacije je pokazal, da je zadeva vezana na širši okvir in povezana s klasifikacijo ter se spreminja le vsakih nekaj let ipd. Ena izmed starih nalog MDS je terminološki slovar. V letu 2023 so na MDS obravnavali vmesnik za ScopeArchiv, ki je bil poslan v Švico, kjer je ožja skupina pripravila prevod vmesnika. Zdaj čakajo testno različico. Prevajali so le del, ki je bil prenovljen – to je bil že četrti prevod, medtem ko se starejših stvari niso prevajali.

4. Predlogi MDS za sejo direktorjev slovenskih javnih arhivov

Vodje MDS so pripravili predlog nekaterih vprašanj in sklepov za sejo direktorjev slovenskih javnih arhivov (20. decembra 2023) z naslednjimi tematikami:

- hranjenje gradiva na zastarelih medijih (MDS za informatiko);
- vrednotenje dokumentarnega gradiva koncesionarjev (MDS za gospodarstvo);
- več pobud s področja dela MDS za pravosodje (MDS za pravosodje);
- pobudo MDS za vzgojo in izobraževanje bodo podrobneje obravnavali na prihodnji seji.

Direktorji slovenskih javnih arhivov naj bi soglašali s prvim predlogom (a.), da arhivi popišejo vse vrste medijev, na katerih hranijo gradivo in ne ustrezajo arhivskim predpisom. Po izdelavi popisa je treba gradivo prepisati na dovoljene medije.

Za prihodnjo sejo direktorjev slovenskih javnih arhivov ostaja za obravnavo še pobuda MDS za izobraževanje in vzgojo, in sicer glede neskladja predpisov.

Vse pobude, ki jih podajo MDS na svet direktorjev, so dobrodošle, vendar je zaželeno, da jih najprej obravnavajo vodje MDS na skupnem sestanku in do njih zavzamejo stališče.

5. Sestava medarhivskih delovnih skupin po sklepu ministrice za kulturo z dne 4. aprila 2023

Vodje MDS so označeni **krepko**.

1. V Medarhivsko delovno skupino za upravo se imenujejo: Suzana Čeh (Pokrajinski arhiv Maribor), Aleš Jambrek (Zgodovinski arhiv na Ptuj), Tatjana Šenk (Zgodovinski arhiv Ljubljana), dr. Tanja Martelanc (Pokrajinski arhiv v Novi Gorici), dr. Teja Krašovec (Pokrajinski arhiv Koper), Vesna Gotovina (Arhiv Republike Slovenije), **mag. Hedvika Zdovc** (Zgodovinski arhiv Celje).

2. V Medarhivsko delovno skupino za pravosodje se imenujejo: Anja Prša (Zgodovinski arhiv Celje), mag. Žarko Bizjak (Zgodovinski arhiv Ljubljana), **mag. Aida Škoro Babić** (Arhiv Republike Slovenije), mag. Boštjan Zajšek (Pokrajinski arhiv Maribor), dr. Deborah Rogoznica (Pokrajinski arhiv Koper), Uroš Lavrenčič Mugerli (Pokrajinski arhiv v Novi Gorici), Aleš Jambrek (Zgodovinski arhiv na Ptuj).

3. V Medarhivsko delovno skupino za zdravstvo in socialno varstvo se imenujejo: Gordana Ščvegeš Lipovšek (Pokrajinski arhiv Maribor), Matej Mu-

ženič (Pokrajinski arhiv Koper), Nataša Majerič Kekec (Zgodovinski arhiv na Ptuj), Bojana Aristovnik (Zgodovinski arhiv Celje), Ivanka Uršič (Pokrajinski arhiv v Novi Gorici), Anja Paulič (Arhiv Republike Slovenije), **mag. Marija Čipič Rehar** (Zgodovinski arhiv Ljubljana).

4. V Medarhivsko delovno skupino za kulturo in znanost se imenujejo: mag. Marjana Kos (Zgodovinski arhiv Ljubljana), **Nataša Majerič Kekec** (Zgodovinski arhiv na Ptuj), Gordana Šovegeš Lipovšek (Pokrajinski arhiv Maribor), Ivanka Uršič (Pokrajinski arhiv v Novi Gorici), Mirjana Kontestabile Rovis (Pokrajinski arhiv Koper), dr. Bojan Himmelreich (Zgodovinski arhiv Celje), dr. Mateja Jeraj (Arhiv Republike Slovenije).

5. V Medarhivsko delovno skupino za vzgojo in izobraževanje se imenujejo: Mirjana Kontestabile Rovis (Pokrajinski arhiv Koper), Milena Černe (Pokrajinski arhiv v Novi Gorici), Simona Velunšek (Pokrajinski arhiv Maribor), Vesna Kočevar (Zgodovinski arhiv Celje), **mag. Hana Habjan** (Zgodovinski arhiv Ljubljana), Nataša Majerič Kekec (Zgodovinski arhiv na Ptuj), Maja Povalej (Arhiv Republike Slovenije).

6. V Medarhivsko delovno skupino za gospodarstvo se imenujejo: Mojca Kosi (Pokrajinski arhiv Maribor), **Jože Kranjec** (Zgodovinski arhiv Celje), Vladimir Drobnjak (Pokrajinski arhiv Koper), Monika Čuš (Zgodovinski arhiv na Ptuj), Aleksandra Mrdavšič (Arhiv Republike Slovenije), Januš Jerončič (Pokrajinski arhiv v Novi Gorici), Janez Bregar (Zgodovinski arhiv Ljubljana).

7. V Medarhivsko delovno skupino za arhivsko strokovno izrazje se imenujejo: dr. Bojan Himmelreich (Zgodovinski arhiv Celje), **dr. Zdenka Semlič Rajh** (Zgodovinski arhiv Ljubljana), Olga Pivk (Arhiv Republike Slovenije), Matej Muženič (Pokrajinski arhiv Koper), mag. Jure Maček (Pokrajinski arhiv Maribor), dr. Tanja Martelanc (Pokrajinski arhiv v Novi Gorici), Katja Zupanič (Zgodovinski arhiv Ptuj).

8. V Medarhivsko delovno skupino za področje informatike se imenujejo: Tine Završnik, dr. Tatjana Hajtnik, mag. Boris Domajnko, Klavdija Krivec (vsi Arhiv Republike Slovenije), **Ivančica Sabadin** (Pokrajinski arhiv Koper), dr. Miroslav Novak (Pokrajinski arhiv Maribor), Erik Pregelj (Pokrajinski arhiv v Novi Gorici), Urh Kopitar (Zgodovinski arhiv Celje), Jože Glavič (Zgodovinski arhiv Ljubljana), Damjan Lindental (Zgodovinski arhiv na Ptuj).

Poročila za posamezne MDS so pripravili njihovi vodje, ki so navedeni na koncu poročila. Letna poročila posameznih MDS sem kot koordinator združil in nekoliko prilagodil.

6. Poročilo o delu Medarhivske delovne skupine za področje uprave

Medarhivska delovna skupina za upravo v sestavi Suzana Čeh (Pokrajinski arhiv Maribor), Aleš Jambreč (Zgodovinski arhiv na Ptuj), Tatjana Šenk (Zgodovinski arhiv Ljubljana), dr. Tanja Martelanc (Pokrajinski arhiv v Novi Gorici), Vesna Gotovina (Arhiv Republike Slovenije), mag. Hedvika Zdovc (Zgodovinski arhiv Celje) in z vključitvijo Alenke Starman Alič (Arhiv Republike Slovenije) se je v letu 2023 sestala na treh delovnih sestankih, in sicer 26. julija 2023, 18. oktobra 2023 in 20. decembra 2023.

Delovna sestanka 26. julija in 20. decembra 2023 sta potekala v živo v sejni sobi Zgodovinskega arhiva Celje, medtem ko je 18. oktobra 2023 potekal z uporabo spletne aplikacije Zoom. Za obravnavo posameznih strokovnih vprašanj ali uskladitve mnenj se je uporabljala elektronska pošta.

19. januarja 2023 je ožja delovna skupina sprejela Dopolnitev enotnega skupnega strokovnega pisnega navodila za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva za Finančno upravo Republike Slovenije, z začetkom veljavnosti 1. januar 2023.

9. marca 2023 je bilo potrjeno še Enotno skupno pisno strokovno navodilo za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva za Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje, z začetkom veljavnosti 1. januar 2023.

V letu 2023 je bila dana prioriteta pripravi pisnih strokovnih navodil za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva za Geodetsko upravo Republike Slovenije in pripravi smernic za prevzemanje arhivskega gradiva predhodnikov območnih geodetskih uprav.

Zato je bila že 6. decembra 2022 na sestanku Medarhivske delovne skupine za upravo imenovana ožja delovna skupina za pripravo PSN za GURS, in sicer Katja Zupanič (Zgodovinski arhiv na Ptuj), Aleš Jambreč (Zgodovinski arhiv na Ptuj), Hedvika Zdovc (Zgodovinski arhiv Celje), Mitja Sadek (Zgodovinski arhiv Ljubljana), Alenka Starman Alič (Arhiv Republike Slovenije), Suzana Čeh (Pokrajinski arhiv Maribor), medtem ko sta bila iz Geodetske uprave RS imenovana Barbara Peharc (GURS) in Žan Logar (GURS).

Pred pripravo pisnih strokovnih navodil je bilo treba natančno pregledati osnutek noveliranega enotnega načrta klasifikacijskih znakov, ki ga je pripravila GURS. Pri pripravi noveliranega enotnega načrta klasifikacijskih znakov je bilo treba upoštevati novo organiziranost GURS-a (Glavni urad, Urad za geodezijo, Urad za množično vrednotenje nepremičnin, Urad za nepremičnine in Območne geodetske uprave s pripadajočimi geodetskimi pisarnami) ter enotno vodenje zadev in dokumentov v tekoči in stalni zbirki dokumentarnega in arhivskega gradiva.

Do 1. aprila 2022 so za vodenje zadev in dokumentov območne geodetske uprave uporabljale programski paket Pisarna oziroma fizični delovodnik, in sicer na glavnem uradu Lotus Notes SPIS. S 1. aprilom 2022 je celotna GURS z območnimi geodetskimi upravami in geodetskimi pisarnami prešla na digitalno poslovanje z uvedbo enotnega informacijskega sistema za upravljanje z dokumenti Krpan. Prav tako so 1. aprila 2022 začeli uporabljati informacijski sistem Kataster, v katerem referenti rešujejo vloge. Vloge in elaborati GURS-a z vsemi metapodatki se v informacijskem sistemu Kataster hranijo v digitalni obliki. Iz informacijskega sistema Kataster lahko za potrebe upravnega poslovanja pridobijo podatke tudi občine, upravne enote, komunalna podjetja ...

Z uvedbo digitalnega poslovanja je prenehala tudi območna pristojnost območnih geodetskih uprav za zajem in hrambo arhivskega in dokumentarnega gradiva.

Enotno skupno pisno strokovno navodilo za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva za GURS je bilo sprejeto 20. septembra 2023, medtem ko je noveliran enotni načrt klasifikacijskih znakov z roki hrambe GURS začela uporabljati 1. januarja 2024.

Tako se bo moral pri odbiranju arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva za obdobje od leta 2008 do leta 2023 upoštevati enotni načrt klasifikacijskih znakov z roki hrambe, sprejet novembra 2008, medtem ko bo moral za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva pred letom 2008 vsak pristojni arhiv izdati območnim geodetskim upravam še dodatna pisna navodila ob odbiranju arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva.

Ob pripravi enotnega pisnega strokovnega navodila za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva se je izpostavilo vprašanje prevzemanja arhivskega gradiva predhodnikov območnih geodetskih uprav v pristojne arhive.

Celotno gradivo predhodnikov območnih geodetskih uprav (elaborati, parcelniki, posestni listi, katastrske mape ...) je že digitalizirano. Pri upravnem poslovanju na območnih geodetskih upravah se uporabljata tako digitalizirano gradivo kot tudi gradivo v fizični obliki.

Stanje prevzetega arhivskega gradiva predhodnikov območnih geodetskih uprav v regionalnih arhivih je različno tako po obsegu kot tudi časovnem obdobju prevzetega gradiva. Skoraj v celoti ima že prevzeto arhivsko gradivo

predhodnikov območnih geodetski uprav samo Zgodovinski arhiv Ptuj (Območna geodetska uprava Ptuj, 1870–2018 in Območna geodetska uprava Ormož, 1881–2016).

Po obstoječi arhivski zakonodaji se arhivsko gradivo v javne arhive prevzema po tridesetih letih od nastanka. Vendar so se člani skupine strinjali, da je glede na potrebe upravnega poslovanja rok za predajo arhivskega gradiva prekratek. Prav tako je bilo poudarjeno, da bo treba arhivsko gradivo prevzemati v javne arhive sukcesivno, na eni strani zaradi potreb upravnega poslovanja, na drugi strani zaradi prostorske stiske pri posameznih regionalnih arhivih.

Zato bo treba pred prevzemanjem arhivskega gradiva predhodnikov območnih geodetskih uprav v pristojne arhive pri imetnikih narediti analizo stanja glede pogojev hrambe arhivskega in dokumentarnega gradiva v depojih, in sicer po časovnem obdobju in obsegu še neprevzetega arhivskega gradiva v fizični obliki. Po opravljeni analizi bo vsak pristojni arhiv glede na prostorske možnosti v depojih in glede na potrebe upravnega poslovanja pri imetnikih določil dinamiko prevzemanja arhivskega gradiva.

Poleg priprave pisnih strokovnih navodil za Geodetsko upravo Republike Slovenije je delovna skupina za upravo obravnavala posredovano prošnjo Upravne enote Škofja Loka za razlago dikcije »individualnih projektov objektov in naprav«, ki je v opisu klasifikacijskega znaka 351 v enotnem načrtu klasifikacijskih znakov za upravne enote. Težava je nastala pri odbiranju projektne dokumentacije fizičnih investitorjev in izročitvi te njim, kajti fizični investitor lahko gradi tudi večstanovanjske objekte.

Medarhivska delovna skupina je odločila, da ima poleg gradbenega in uporabnega dovoljenja tudi vsa projektna dokumentacija za javne in večstanovanjske objekte (ne glede na investitorja) oznako arhivskega gradiva. Zato se projekti ne vračajo investitorjem. Izbor individualnih projektov se opravi samo za izgradnjo enostanovanjskih objektov fizičnih investitorjev.

Tanja Martelanc (PANG) je izpostavila ugotovitev, da prihaja pri evidentiranju zadev in dokumentov v okviru enotnega načrta klasifikacijskih znakov za lokalne skupnosti do podvajanja istovrstnega gradiva pri različnih klasifikacijskih znakih. Tak primer so finančni načrti uporabnikov proračuna pri klasifikacijskem znaku 410 – Proračun in finančni dokumenti. Zato je delovna skupina za upravo sprejela sklep, da se bodo finančni načrti uporabnikov proračuna kot arhivsko gradivo prevzemali kot priloga zapisnikom sej občinskih odborov.

Na skupino je bilo posredovano tudi vprašanje, pod katerim klasifikacijskim znakom se evidentirajo zadeve in dokumenti za izgradnjo cest v enotnem načrtu klasifikacijskih znakov za lokalne skupnosti. Ali pod klasifikacijskim znakom 351 ali pod klasifikacijskim znakom 371? Dokumentacija za izgradnjo cest (lokacijsko, gradbeno dovoljenje, projektna dokumentacija) se evidentira in hrani pod klasifikacijskim znakom 351.

Splošno o cestnem prometu in infrastrukturi, vozila, prevozi v cestnem prometu, cestnine, prevozniki, licenciranje, načrtovanje, razvoj, upravljanje, vzdrževanje in varstvo cest ter cestne infrastrukture, oprema ... se evidentirajo pod klasifikacijskim znakom 371.

vodja MDS mag. Hedvika Zdovc

7. Poročilo Medarhivske delovne skupine za področje pravosodja

Medarhivsko delovno skupino za področje pravosodja sestavljajo: Žarko Bizjak (Zgodovinski arhiv Ljubljana), Deborah Rogoznica (Pokrajinski arhiv Koper), Uroš Lavrenčič (Pokrajinski arhiv v Novi Gorici), Boštjan Zajšek (Pokrajinski arhiv Maribor), Aleš Jambreč (Zgodovinski arhiv na Ptuj), Anja

Prša (Zgodovinski arhiv Celje), Aida Škoro Babić (vodja MDS, Arhiv Republike Slovenije).

MDS za pravosodje je v letu 2023 delovala z dopisnimi sejami, s sejami z uporabo Zooma in s sestanki v živo, saj so aktualne dejavnosti skupine usmerjene predvsem v obravnavo in preučevanje obsežnega gradiva, ker se skupina spopada s pospešenimi koraki informatizacije pravosodja, ki je v teku že dobro desetletje.

MDS je v letu 2023 kot sestavni del komisije za izdajo enotnih pisnih strokovnih navodil za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega pripravljala enotna pisna strokovna navodila za notarje. V ta namen je dejavno sodelovala z Notarsko zbornico Slovenije (NZS). V okviru teh dejavnosti so sledile tudi izdaje odločb za vpis notarjev in NZS v RegUst.

MDS je leto poprej oblikovala enotna pisna strokovna navodila za okrožna in okrajna sodišča ter sodnike za prekrške. Ta navodila so v letu 2023 postala podlaga za odbiranje, in posledično se je MDS začela spopadati z novimi vprašanji. Okrajna sodišča, teh je 44, so prvostopenjska sodišča, ki so pristojna za nižje vrednosti sporov oziroma kazniva dejanja, za katera je zagrožena kazen zapora do treh let. Okrajna sodišča vodijo tudi zemljiško knjigo in odločajo v izvršilnih postopkih. Višja sodišča rešujejo pritožbe zoper odločbe prvostopenjskih sodišč. Poleg odločanja o pritožbah zoper odločbe okrajnih in okrožnih sodišč z njihovega območja odločajo tudi o morebitnih sporih o pristojnosti med temi sodišči. Višje delovno in socialno sodišče rešuje pritožbe zoper odločbe prvostopenjskih delovnih in socialnega sodišča. Vrhovno sodišče je najvišje sodišče v državi. Rešuje izredna pravna sredstva v civilnih, kazenskih, gospodarskih, upravnih ter delovnih in socialnih zadevah. V veliki večini zadev, za katere je pristojno, je sodišče tretje stopnje, kar pomeni, da obravnava predvsem tako imenovana izredna pravna sredstva. Poleg vsebinskega odločanja v sodnih postopkih Vrhovno sodišče odloča tudi v sporih o pristojnosti med nižjimi sodišči ter o prenosu pristojnosti na drugo sodišče v posameznih primerih in skrbi za evidenco sodne prakse. Opravlja tudi druge naloge, ki so vezane na širše delovanje slovenskih sodišč: dodeljevanje kadrov, priprava proračuna za sodišča, informatizacija sodišč, mednarodna poročanja in podobno.

Specializirana sodišča delujejo na področju delovnega ter socialnega in upravnega prava. Delovno sodišče odloča v individualnih in kolektivnih delovnih sporih. Socialno sodišče presoja v socialnih sporih ter preverja pravilnosti odločitev in dejanj pristojnih organov o pravicah, obveznostih in pravnih koristih na področju socialne varnosti. Upravno sodišče zagotavlja sodno varstvo glede izdanih upravnih aktov in ima status višjega sodišča.

Za vsa zgoraj naštetna sodišča skrbi Center za informatiko pri Vrhovnem sodišču, kjer se vodijo enotni sistemi za posamezna področja poslovanja. Takšen sistem je na primer Elektronski vpisnik PUND, kjer se vodijo informatizirani vpisniki za sodišča vseh stopenj za pravnomočne zadeve, gospodarske spore, nepravdne zadeve, zapuščinske zadeve, zadeve zavarovanja iz pristojnosti okrožnih sodišč, plačilne naloge, razne civilne zadeve, zadeve pravne pomoči, delovne in socialne spore, upravne spore, zadeve brezplačne pravne pomoči, nadzorstvene pritožbe in rokovne predloge, evidenca mediacijskih zadev, evidenca izdanih izpiskov in potrdil zemljiške knjige ter prepisov listin iz zbirke listin.

Tako se je projektna skupina, ki skrbi za informatiziran Kazenski vpisnik na Vrhovnem sodišču, prijazno odzvala na prošnjo vodje MDS, da se predstavi Kazenski vpisnik vsem članom MDS. Predstavitve je bila organizirana v prostorih Vrhovnega sodišča, poleg članov MDS so se predstavitvi pridružili še nekateri arhivisti in IT-strokovnjaki iz pokrajinskih arhivov.

Posebnost Kazenskega vpisnika je, da se vodi centralizirano za vsa sodišča ne glede na to, na kateri stopnji se zadeva odloča. Z elektronskim Kazenskim vpisnikom se je tudi vzpostavil nov način označevanja oziroma številčenja, in sicer se opravilna številka prenaša na podlagi subjekta, medtem ko oznake vpisnikov

predstavljajo le faze v postopku, bodisi je zadeva v preiskavi, na prvi stopnji ali višjih stopnjah. Tako je na ravni enega sodišča težko opredeliti obseg poslovanja.

Tudi Državno odvetništvo vodi centralizirane vpisnike, sicer gre za eno pravno osebo z zunanjimi oddelki. MDS se že nekaj let ukvarja z vprašanjem pristojnosti Državnega odvetništva oziroma zunanjih oddelkov slednjega.

Medarhivska delovna skupina za arhivsko gradivo s področja pravosodja je na seji 22. novembra 2023 sprejela sklep, da se koordinatorju MDS posreduje nekaj ključnih vprašanj, ki jih je treba razrešiti med javnimi arhivi in ki jih MDS za pravosodje potrebuje za nadaljnje delo:

- Javni arhivi bodo prevzemali arhivsko gradivo sodnika za prekrške v digitalni obliki (1991–1994). Sodniki za prekrške bodo v pristojnosti regionalnih arhivov (za pa je izdano enotno pisno strokovno navodilo iz strani ARS).
- MDS se obrača na direktorje arhivov, ki so podpisali dogovor o elektronskem arhivu. Gre za vprašanje pravno-formalne narave in pravno-formalnega prevzema ter pravno-formalnega skrbništva prevzetega gradiva. Tako MDS potrebuje odgovore na vprašanja:
 - Kdo izda pisna strokovno-tehnična navodila?
 - Kdo podpiše prevzemni zapisnik?
 - Kdo je skrbnik prevzetega gradiva?
- Sodišča poslujejo s centralno vodenimi vpisniki pri Vrhovnem sodišču. Gre za skupne evidence in ovojnice sodnih spisov okrožnih in okrajnih sodišč, tako v kazenskih kot civilnih zadevah. Zaradi kompleksnosti vpisnikov in zaradi ohranitve celovitosti (gre za hibridno gradivo) MDS potrebuje informacijo o pristojnosti arhivov. Enotno vodena evidenca zajema zbirko gradiva več ustvarjalcev.
- Državno odvetništvo je centraliziran organ. Zunanje oddelke so prevzemali pokrajinski arhivi, vendar ker gre za centralno vodene vpisnike, je MDS naslavlja vprašanje o pristojnosti glede gradiva Državnega odvetništva zunanjih oddelkov.
- Ker se na področju pravosodja v veliki meri izdajajo enotna pisna strokovna navodila in ker pravosodni organi poslujejo zelo enovito, je treba uskladiti tudi zahteve za arhivske škatle pri vseh pokrajinskih arhivih (torej poziv, da se upoštevajo zahteve, ki jih je izdal in objavil Arhiv Republike Slovenije).
- Za svoje delo člani MDS za pravosodje potrebujejo dostop do IUS-INFO.
- Za lažje in sodobno poslovanje potrebujejo člani MDS iz regionalnih arhivov elektronske podpise za podpisovanje digitalnih dokumentov.
- Zaradi občutljivih podatkov v gradivu je rok za prevzem pravosodnega gradiva kratek – pobuda za dopolnitev 65. do 68. člena ZVDAGA.

Za nadaljnje delo MDS za pravosodje je ključno, da se razrešijo strokovna vprašanja pravno-formalne pristojnosti, pri čemer že več let prosijo za dostop do portala IUS-INFO.

vodja MDS mag. Aida Škoro Babić

8. Poročilo Medarhivske delovne skupine za področje vzgoje in izobraževanja

Medarhivska delovna skupina za področje vzgoje in izobraževanja se je sestala na sestanku dne 12. aprila 2023 na sedežu Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Trdinova ulica 4, Ljubljana, dne 20. aprila in 8. decembra 2023 z uporabo spletne aplikacije Zoom, drugo problematiko so reševale v elektronskem dopisovanju.

Medarhivska delovna skupina za področje vzgoje in izobraževanja je v letu 2023 delovala v naslednji sestavi: Milena Černe (Pokrajinski arhiv v Novi Gorici), mag. Hana Habjan (Zgodovinski arhiv Ljubljana, vodja skupine), Vesna Kočevar (Zgodovinski arhiv Celje), Mirjana Kontestabile Rovis (Pokrajinski arhiv Koper), Nataša Majerič Kekec (Zgodovinski arhiv na Ptujju), Maja Povalej (Arhiv Republike Slovenije), Simona Velunšek (Pokrajinski arhiv Maribor).

Dne 4. aprila 2023 je Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije izdalo nov sklep o ustanovitvi medarhivskih delovnih skupin, št. 012-18/2023-3340-4. Mirjana Kontestabile Rovis je izrazila željo, da ne bi bila več vodja skupine. Za novo vodjo so članice skupine potrdile Hano Habjan.

Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport Republike Slovenije je izdalo Sklep o imenovanju delovne skupine za pripravo predloga sprememb in dopolnitev Enotnega klasifikacijskega načrta (EKN) za vzgojno-izobraževalne zavode (VIZ), št.: 012-81/2022/1, z dne 11. novembra 2022. V skupino so bile imenovane tri predstavnice Medarhivske delovne skupine za vzgojo in izobraževanje: Mirjana Kontestabile Rovis, Maja Povalej in mag. Hana Habjan. Sestanek sta se dejavno udeleževali Maja Povalej in Hana Habjan. Delovna skupina se je večkrat sestala in trenutno še zaključuje EKN VIZ, vendar je prevladal trend, da se v klasifikacijskem načrtu podrobneje opredelijo skupine oziroma za vsako vrsto dokumentacije določi jasen rok hrambe, četudi se klasifikacijski znaki ne spreminjajo. Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje Republike Slovenije mora posodobljen EKN VIZ objaviti v *Uradnem listu*.

Med članicami skupine je v prvih mesecih leta potekala razprava glede različnih vrst arhivskega gradiva, ki bi ga po mnenju dela članic lahko spremenili v trajno gradivo. Mnenja niso bila povsem enotna, kljub temu so se članice strinjale glede nekaterih sprememb; predvsem se je zmanjšal nabor arhivskega gradiva v korist trajnemu (gre za pedagoško dokumentacijo o udeležencih izobraževanja, ki sčasoma izgubi pravno veljavo, a obenem njen pomen za kulturo, zgodovino in raziskave ni tolikšen, da bi utemeljil trajno arhivsko hrambo). Vsak arhivist se lahko ob izdaji pisnih strokovnih navodil samostojno odloči, ali bo to gradivo označil kot arhivsko. Obenem je svojo odločitev MDS sporočila skupini za prenovo enotnega načrta klasifikacijskih znakov, preden je ta zaključila s svojim delom, da so lahko v EKN vnesli ustrezne spremembe. EKN VIZ je pri delovni skupini v postopku priprave čistopisa. Pred tem so članice medarhivske skupine pregledale EKN VIZ in podale svoje mnenje na klasifikacijski načrt.

Delovna skupina za prenovo enotnega načrta klasifikacijskih znakov za vzgojno-izobraževalne znake je pri svojem delu ugotovila, da sta Pravilnik o zbiranju in varstvu osebnih podatkov na področju osnovnošolskega izobraževanja (zlasti 35. člen) ter Pravilnik o zbiranju in varstvu osebnih podatkov predšolske vzgoje neustrezna (zlasti 16. in 22. člen), saj ne vsebujeta določil, da je treba pri obdelavi osebnih podatkov upoštevati tudi arhivsko zakonodajo. Medarhivska skupina za vzgojo in izobraževanje je posledično Ministrstvu za vzgojo in izobraževanje Republike Slovenije podala predlog, da se omenjeni pravilniki dopolnijo, ter hkrati podala komentar na Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o osnovni šoli (EVA: 2023-3350-0032), ki je bil v javni obravnavi od 11. maja do 12. junija 2023.

Medarhivska skupina je pri svojem delu namreč ugotovila, da določena zakonodaja s področja vzgoje in izobraževanja ni usklajena z zakonodajo, ki ureja varstvo osebnih podatkov, ter zakonodajo, ki ureja varstvo dokumentarnega in arhivskega gradiva, zaradi česar prihaja med javnopravnimi osebami in arhivi do nejasnosti. Predlagani Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o osnovni šoli (EVA: 2023-3350-0032) ne vsebuje sprememb glede shranjevanja zbirke podatkov, zato podaja skupina predlog za spremembo 98. člena obstoječega zakona.

Skupina je predlagala, da se popravi tudi obrazec soglasja staršev glede vodenja osebnih map otrok s posebnimi potrebami, pripravljen na podlagi okro-

žnice MIZŠ VIZ št. 092-7/2018 z dne 5. februarja 2018, in sicer: »Starši soglašamo, da se osebni podatki obdelujejo v skladu z zakonom, ki ureja varstvo osebnih podatkov in zakonom, ki ureja varstvo dokumentarnega in arhivskega gradiva.« Vsi predlogi so bili posredovani Ministrstvu za vzgojo in izobraževanje.

Članica skupine je na aprilskem sestanku posredovala pobudo zasebne višje strokovne šole, da se za vse zasebne višje šole, ki imajo javno pooblastilo, pripravi skupno pisno strokovno navodilo. Skupina se je strinjala, da se pripravi tipsko navodilo za višje strokovne šole. Enota v Ljubljani Zgodovinskega arhiva Ljubljana že uporablja tipsko navodilo, njegova članica skupine je ostalim članicam posredovala pisno strokovno navodilo.

Članica skupine je posredovala informacijo glede arhivskega gradiva šol, vrtcev in drugih ustanov, katerih ustanoviteljica je Rimskokatoliška cerkev in ki ustvarjajo javno arhivsko gradivo. Z željo, da bi se za arhivsko gradivo teh ustanov organiziralo lastno varstvo v okviru škofijskih arhivov, se namerava Slovenska škofovska konferenca obrniti na Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.

Vodje MDS so se na sestanku, ki je potekal 6. decembra 2023 v Arhivu Republike Slovenije na Zemljemerski v Ljubljani, strinjali s predlogom o razširitvi števila članov skupin z dodatnimi predstavniki slovenskih arhivov (predvsem iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana, ki deluje po enotah), pri čemer se o tem povpraša člane MDS. Članice skupine so potrdile predlog vodij, da se v MDS VIZ povabijo še dodatni predstavniki arhivov.

Nadalje je na obeh sestankih (vodje skupin in MDS VIZ) potekala razprava o vrednotenju med javnimi in zasebnimi ustvarjalci s koncesijo – temo je izpostavila vodja MDS za socialo in zdravstvo. Na šolskem področju je merilo za status ustvarjalca vpis v razvid izvajalcev javno veljavnih izobraževalnih programov. Skupina je načeloma mnenja, da bi bilo treba vrednotiti ustvarjalce javnega arhivskega gradiva, vendar nam trenutna arhivska zakonodaja tega ne dopušča. V zvezi s tem bo skupina pripravila svoje predloge za posodobitev arhivskega zakona in jih posredovala ustreznim organom, ko se bo spreminjal zakon.

Članice skupine so razpravljale o področju visokega šolstva, pri čemer je bilo izpostavljeno, da je Zakon o visokem šolstvu v nasprotju z ustavo, saj ne opredeljuje javne službe.

Na decembrskem sestanku so članice skupine sklenile, da v letu 2024 skupina načrtuje in izvaja dejavnosti v zvezi s spremembo obrazcev za soglasja staršev glede otrok, ki potrebujejo pomoč ali svetovanje, s sprejetjem in z objavo posodobljenega EKN VIZ ter intenzivira komunikacijo s svetom direktorjev arhivov, z možnostjo intenzivnejših stikov z višjimi instancami.

vodja MDS mag. Hana Habjan

9. Poročilo o delu Medarhivske delovne skupine za gradivo s področja kulture in znanosti

V letu 2023 se je skupina, katere članice in član so dr. Mateja Jeraj (Arhiv Republike Slovenije), mag. Marjana Kos (Zgodovinski arhiv Ljubljana), Mirjana Kontestabile Rovis (Pokrajinski arhiv Koper), Nataša Majerič Kekec (Zgodovinski arhiv na Ptuj), Gordana Šovegeš Lipovšek (Pokrajinski arhiv Maribor), Ivanka Uršič (Pokrajinski arhiv v Novi Gorici) in dr. Bojan Himmelreich (Zgodovinski arhiv Celje), sestala dvakrat (9. marca in 9. novembra). A glavnina dela skupine je potekala skozi vse leto v neformalnih stikih članov.

V prvi polovici leta je skupina za tisk pripravila članke za tematsko številko *Arhivov*. Intenzivno so iskali rešitev glede notranjih pravil pri ustvarjalcih s področja kulture. Zavodi namreč vse pogosteje sprašujejo, kako se tega lotiti. Vendar se pri tem spopadajo z velikimi, večkrat nepremagljivimi težavami: po-

manjkanje financ (veliko zavodov ima malo zaposlenih, nekateri celo samo po enega, in temu ustrezne so finance), izdelava ustreznega klasifikacijskega načrta, nabava ustrezne računalniške opreme itd.

Težave se pojavljajo tudi pri prevzemanju nespisovnega gradiva, ki ga je ravno pri kulturi največ: CD, DVD, filmi, fotografije, vinilne plošče, kasete, VHS (problematika formata, reprodukcije, naprav za predvajanje, npr. gramofon za vinilne plošče, magnetofon, kasetofon ...). Kljub zakonodajnim določilom obstajajo razhajanja med teorijo in prakso. S tovrstnim gradivom so povezane tudi težave, ki se tičejo avtorskih pravic in njegove uporabne vrednosti ob pomanjkanju podatkov (za starejše gradivo se nihče več ne spomni, kdo je snemal ali fotografiral, medtem ko je objavljane brez navedbe avtorjev tvegano). Skupina se je v nekaterih arhivih lotila digitalizacije tovrstnega gradiva.

Na sestankih in pri drugih stikih si člani skupine izmenjujejo tudi podatke o pomembnejših prevzemih gradiva ali pri pripravi nanj (npr. Pokrajinski arhiv v Novi Gorici glede Evropske prestolnice kulture v letu 2025) in uporabi gradiva njihovih ustvarjalcev pri razstavah (npr. Festival Kurirček v Pokrajinskem arhivu Maribor).

Pri delu z ustvarjalci so zaznali še eno problematiko: obstoj različnih rokov hrambe za istovrstno gradivo pri različnih ustvarjalcih (npr. pogodbe o avtorskem delu imajo večinoma rok hrambe deset let, medtem ko bi bilo pri umetniških delih, npr. režiji ali oblikovanju itd., to smiselno spremeniti). Potrebna sta torej presoja dodatnih meril in morebitno poenotenje za istovrstne zavode.

vodja MDS dr. Bojan Himmelreich

10 Poročilo o delu Medarhivske delovne skupine za zdravstvo in socialno varstvo

Medarhivsko delovno skupino za zdravstvo in socialno varstvo je z novim letom 2023 zaradi upokojitve zapustila vodja Marija Grabnar, ki jo je nadomestila Anja Paulič (Arhiv Republike Slovenije), ostali člani v skupini so ostali isti: Gordana Šóvegeš Lipovšek (Pokrajinski arhiv Maribor), Matej Muženič (Pokrajinski arhiv Koper), Nataša Majerič Kekec (Zgodovinski arhiv na Ptuj), Bojana Aristovnik (Zgodovinski arhiv Celje), Ivanka Uršič (Pokrajinski arhiv v Novi Gorici), mag. Marija Čipič Rehar (Zgodovinski arhiv Ljubljana), ki je bila na prvem sestanku soglasno izbrana za vodjo skupine.

V letu 2023 so izvedli tri sestanke, in sicer dva: 23. februarja in 29. septembra na lokaciji Zgodovinski arhiv Ljubljana, Trdinova 4, in enega, 30. novembra, iz praktičnih razlogov po Zoomu. Pri slednjem je zaradi razprave o usposabljanju za centre za socialno delo (CSD) sodelovala tudi Hedvika Zdovc iz ZAC-a. Obravnavane problematike so bile naslednje:

- Vzorec ambulantnih kartonov: Ker je glede nastajanja in prevzemanja vzorca ambulantnih kartonov precej različna praksa, so se v skupini dogovorili za pripravo enotnega navodila za odbiranje ambulantnih kartonov. Pri tem so pripravili predlog navodila, ki bo posredovan bolnišnicam in zdravstvenim domovom, in sicer kot pomoč pri odbiranju zdravstvenih kartonov. Uslužbenci bodo lahko sproti označili izbrane kartone.
- Gradivo CSD – posvojitve: Za gradivo prevzetih posvojitvev od CSD-jev velja dogovor s CSD-ji, da so jim potrebne kopije gradiva posredovane v primerih, ko je gradivo še aktualno.
- Sodelovanje s Skupnostjo socialnih zavodov Slovenije: Skupnost socialnih zavodov Slovenije je izrazila željo po skupni pripravi izobraževanja za delavce v domovih starejših občanov. Tekom leta je bilo dogovorjeno, da na začetku leta 2024 skupaj izpeljemo izobraževanje, točni pogovori

glede predavanj še potekajo. Arhivi bodo predvidoma izpeljali del o pisarniškem poslovanju, e-gradivu in skrbi za arhivsko gradivo.

- Arhivsko gradivo z obsežnimi zdravstvenimi podatki: V letu 2023 je še vedno aktualno gradivo porodnih zapisnikov, vendar se je pojavila nova tematika, in sicer »ukradeni otroci«, ki je v glavnem aktualna v PAM in ZAL. V skupini so natančno preverili zakonodajo in možnosti dostopa do tega gradiva, sploh, ker se na skupino obračajo tudi njihovi JPO.
- Koncesionarji s področja zdravstva in sociale: Na področju zdravstva in sociale je izjemno veliko število koncesionarjev – različne zasebne ambulante, domovi starejših občanov, pri čemer so se v skupini dogovorili, da izpeljejo izvajanje varstva dokumentarnega in arhivskega gradiva koncesionarjev ter izdajo sklep o vpisu v RegUst za tiste koncesionarje, ki so dovolj veliki, npr. Diagnostični center Bled itd., vendar ne za vsakega zobozdravnika posebej. Težava je namreč njihova številčnost.
- CSD-ji in strokovno usposabljanje: Za CSD-je naj bi v letu 2024 pripravili dopolnilno strokovno izobraževanje na temo dodatnih strokovno-tehničnih navodil za zajem in hrambo digitalnega gradiva. Izvedla ga bo mag. Hedvika Zdovc.
- Poplave v posameznih arhivih: V skupini so se seznanili s stanjem po posameznih arhivih ter predebatirali ukrepe in izvedbe.

Na sestankih so bile obdelane tudi druge teme, npr. dokumentacija zobozdravstvenih ustanov, zakon o zdravstvenem informacijskem sistemu, EKN za domove starejših občanov, vendar so bile to teme, pri katerih lahko arhivisti samo svetujejo, medtem ko niso pristojni za določanje v teh zadevah.

vodja MDS mag. Marija Čipić Rehar

11. Poročilo o delu Medarhivske delovne skupine za področje informatike

Medarhivska skupina za področje informatike (MDSI) šteje deset rednih članov iz arhivov Slovenske javne arhivske službe: Tine Završnik (Arhiv Republike Slovenije), Tatjana Hajtnik (Arhiv Republike Slovenije), Boris Domajnko (Arhiv Republike Slovenije), Klavdija Krivec (Arhiv Republike Slovenije), Jože Glavič (Zgodovinski arhiv Ljubljana), Miroslav Novak (Pokrajinski arhiv Maribor), Damjan Lindental (Zgodovinski arhiv na Ptuju), Erik Pregelj (Pokrajinski arhiv Nova Gorica), Urh Kopitar (Zgodovinski arhiv Celje), Ivančica Sabadin (Pokrajinski arhiv Koper).

Skupina se je v letu 2023 srečala desetkrat z uporabo aplikaciji Zoom: 4. januarja 2023, 1. februarja 2023, 8. marca 2023, 5. aprila 2023, 3. maja 2023, 7. junija 2023, 4. septembra 2023, 4. oktobra 2023, 8. novembra 2023 in 6. decembra 2023.

Za popisovanje arhivskega gradiva slovenski arhivi uporabljajo programsko orodje scopeArchiv. Arhivsko gradivo, ki je urejeno in popisano, se tudi lahko objavi v Virtualni arhivski čitalnici ter je na ta način dostopno uporabnikom za vpogled in naročanje. Člani Medarhivske delovne skupine za področje informatike so praviloma tehnični skrbniki programskega orodja scopeArchive ter redno spremljajo spremembe, posodobitve in morebitne težave pri delovanju orodja. V skupini so testirali nove različice scopeArhive in dopolnitve, ki jih je ponudnik izvajal pri posameznih modulih (še posebej Ingest). V letu 2023 je bila izvedena v vseh javnih arhivih nadgradnja odjemalca scopeArchiv na najnovejšo različico, katerega uporabniški vmesnik je bil preveden v slovenski jezik. Uporabnost tega programskega orodja merimo skozi statistične prikaze. Ti kažejo, da so arhivski strokovni delavci do konca leta 2023 izdelali skupaj 3.083.895 za-

pisov popisnih enot, 2.720.048 povezav med zapisi popisnih enot in deskriptorji ter 2.757.374 povezav med zapisi popisnih enot in tehničnih enot. Podrobni statistični podatki v zvezi z uporabo orodja scopeArchiv so objavljeni v *Moderni arhivistiki* 5 (2023), št. 2 (<https://doi.org/10.54356/MA/2023/MJU04040>).

V sklopu delavnice, organizirane za člane MDSI, je Boris Domajnko iz Arhiva Republike Slovenije predstavil postopek zajema (angl. Ingest) SIP (Sprejemni informacijski paket) paketov z orodjem scopeArchiv. Ta postopek je ključen za vse slovenske arhive, ker omogoča zajem gradiva v elektronski obliki in dostop do gradiva s pomočjo Virtualne arhivske čitalnice (VAČ). Po zaključku postopka je elektronsko gradivo shranjeno v eRepozitoriju in na ta način upoštevamo načela dolgoročne hrambe e-gradiva, in sicer načela dostopnosti, uporabnosti, celovitosti, avtentičnosti in trajnosti.

Člani Medarhivske delovne skupine za področje informatike (MDSI) so se v letu 2023 redno udeleževali strokovnih izobraževanj s področja informacijskih tehnologij, kot so informacijska varnost, etično hekiranje, administracija operacijskih sistemov, programiranje, podatkovne baze in virtualizacija.

Informatiki Slovenske javne arhivske službe so tudi dejavni člani projektnih skupin pri projektu e-Arh.si NOO 2022-2025/2026 in delovnih skupin za upravljanje, vzdrževanje in nadaljnji razvoj sistema e-ARH.si. V letu 2023 so informatiki bili organizirani v več delovnih skupin, ki so opravljale naslednje naloge:

Operativna izvedba predloga nove topologije in arhitekture sistema e-ARH.si: Cilj naloge je posodobitev infrastrukture sistema e-ARH.si, ki obsega sistemsko programsko opremo in strežniško opremo.

Vzpostavitev centralnega upravljanja z varnostnimi kopijami na način, da bo vseh sedem arhivov izpolnilo zakonsko zahtevo varne hrambe podatkov na treh lokacijah.

Varnostni pregled sistema e-ARH.si: Arhivi skrbijo za svoje informacijske sisteme in redno, praviloma vsake dve leti, izvajajo varnostne preglede, ki obsegajo pregled zunanega in notranjega omrežja, pregled spletnih strani in aplikacij ter simulacijo zlonamerne elektronske pošte. V letu 2023 je s pomočjo članov MDSI zunanji izvajalec podrobno pregledal varnost arhivskih informacijskih sistemov in predlagal način za izboljšavo teh, izboljšave se bodo izvajale na začetku leta 2024. Ob tem je bila izvedena tudi delavnica za člane MDSI, pri čemer so se člani podrobneje seznanili z realnimi tveganji in grožnjami na področju informacijske varnosti v okviru SJAS.

Nabava in implementacija RDP-strežnika, vključno s programsko opremo: V zvezi s tem je bila pripravljena osnovna dokumentacija za odločanje glede izvedbe oddaljene rešitve.

Implementacija rešitve (programska oprema in storitev) za podporo upravljanju sistema e-ARH.si: V ta namen je bila v prvi polovici leta izvedena raziskava tržišča, na tej osnovi je pripravljena potrebna razpisna dokumentacija. Po izvedenem razpisnem postopku je bilo vzpostavljeno testno okolje, vključno s prilagoditvami uporabniškega vmesnika za ranljive skupine. Konec leta 2023 je bilo vzpostavljeno še tudi delujoče produkcijsko okolje rešitve. Pripravljena so bila še navodila za uporabo tega orodja in so javno dostopna v okviru SJAS.

Znotraj Medarhivske skupine za področje informatike je vzpostavljena tudi skupina za testiranje protokola za prenos obstoječih digitaliziranih arhivskega gradiva v repozitorij e-ARH.si, ki ima nalogo testirati postopek prenosa digitaliziranih, ki so ovrednoteni kot arhivska kopija in izpolnjujejo enake zahteve kot izvirno digitalno arhivsko gradivo.

vodja MDS Ivančica Sabadin

12 Poročilo o delu Medarhivske delovne skupine za gospodarstvo

Po sklepu Ministrstva za kulturo Republike Slovenije z dne 4. aprila 2023 so Medarhivsko delovno skupino za gospodarstvo v letu 2023 sestavljali naslednji člani: Mojca Kosi (Pokrajinski arhiv Maribor), Jože Kranjec (Zgodovinski arhiv Celje), Vladimir Drobňjak (Pokrajinski arhiv Koper), Monika Čuš (Zgodovinski arhiv na Ptuj), Aleksandra Mrdavšič (Arhiv Republike Slovenije), Januš Jerončič (Pokrajinski arhiv v Novi Gorici) in Janez Bregar (Zgodovinski arhiv Ljubljana).

Medarhivska delovna skupina za gospodarstvo se je v letu 2023 sestala na dveh rednih sejah, prvič 18. aprila 2023 in drugič 14. novembra 2023. Na seje so bili vabljeni člani skupine in po potrebi tudi drugi, ki lahko s svojim mnenjem, strokovnim znanjem in z izkušnjami pripomorejo k delu skupine oziroma so vpeti v delovna področja, ki jih obravnava skupina.

Na redni seji 18. aprila 2023 je Medarhivska delovna skupina za gospodarstvo ob prisotnosti vseh članov skupine obravnavala štiri točke dnevnega reda, to so članstvo in delovanje medarhivske delovne skupine za gospodarstvo, izdajanje sklepov za vpis v RegUst, tekoča problematika in razno.

Člani Medarhivske delovne skupine za gospodarstvo so se seznanili s sklepom ministrstva o ustanovitvi medarhivskih delovnih skupin, imenovanju članov medarhivskih delovnih skupin in imenovanju koordinatorske delovne skupine (št. 012-18/2023-3340-4, z dne 4. aprila 2023). V Medarhivsko delovno skupino za gospodarstvo so bili s tem sklepom na začetku tega poročila imenovani člani. Glede na prejšnji sklep Ministrstva za kulturo Republike Slovenije z dne 12. marca 2021 so z novim sklepom Ministrstva za kulturo Republike Slovenije, z dne 4. aprila 2023, postali novi člani Mojca Kosi za Pokrajinski arhiv Maribor (prej mag. Nina Gostenčnik), Monika Čuš za Zgodovinski arhiv na Ptuj (prej Katja Zupanič) in Januš Jerončič za Pokrajinski arhiv v Novi Gorici (prej Milena Černe). Vodja Medarhivske delovne skupine za gospodarstvo Jože Kranjec je prisotnim članom skupine na kratko predstavil vodenje in delovanje skupine ter sklicevanje rednih in dopisnih sej skupine, kot to urejata Pravilnik o delu medarhivskih delovnih skupin (*Uradni list RS*, št. 66/2016) in Poslovnik o delu Medarhivske delovne skupine za gospodarstvo (20. novembra 2017). Ker se je članstvo v Medarhivski delovni skupini za gospodarstvo od prejšnje seje skupine precej spremenilo, je vodja skupine Jože Kranjec, ki je bil za vodjo izbran na prejšnji seji skupine 22. novembra 2022, med drugim preveril tudi zaupanje članov skupine glede podeljenega mandata vodje skupine.

Glede izdajanja sklepov o vpisu ustvarjalcev arhivskega gradiva v RegUst po arhivih so si člani Medarhivske delovne skupine za gospodarstvo na seji na kratko izmenjali dotakratne izkušnje in napredek. Bistvenih sprememb od prejšnje seje skupine na tem področju ni bilo. Vendar je po prejšnji seji skupine mag. Nina Gostenčnik vsem članom skupine posredovala analize za različna gospodarska področja, na katerih delujejo ustvarjalci arhivskega gradiva, za katere so pristojni člani skupine. Analize so leta 2014 pripravili člani skupine za potrebe izdajanja sklepov za vpis ustvarjalcev arhivskega gradiva v RegUst. Analize so člani skupine nato tudi na naslednjih sejah skupine pregledali in obravnavali.

Člani Medarhivske delovne skupine za gospodarstvo so si izmenjali različne izkušnje (dobre in slabe) o sodelovanju z ustvarjalci ali imetniki arhivskega gradiva, ki delujejo na gospodarskem področju. Iz razprave članov skupine je bilo razvidno, da so imeli člani skupine največ težav z ustvarjalci arhivskega gradiva, ki po arhivskem zakonu ne ustrezajo opredelitvi javnopravne osebe, vendar so ustvarjalci ali so imetniki arhivskega gradiva, ki je nastalo pred lastninskim preoblikovanjem gospodarskih družb v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Člani skupine so si med izčrpno razpravo izmenjali različna mnenja, ideje in predloge. Člani skupine so se pogovarjali tudi o načinih sodelovanja z

večjimi gospodarskimi družbami, ki imajo svoje poslovne enote in arhivske delovne enote na območju celotne Republike Slovenije.

Pri zadnji točki so se člani Medarhivske delovne skupine za gospodarstvo pogovarjali tudi o vrednotenju dokumentarnega gradiva območnih obrtno-podjetniških zbornic, predvsem dosjejev obrtnikov in obrtnih dovoljenj, ki se od leta 1994/1995 naprej izdajajo na območnih obrtno-podjetniških zbornicah.

Na redni seji 14. novembra 2023 je Medarhivska delovna skupina za gospodarstvo ob prisotnosti večje večine članov skupine, manjkal je samo en član, obravnavala štiri točke dnevnega reda, to so potrditev zapisnika redne seje Medarhivske delovne skupine za gospodarstvo z dne 18. aprila 2023, register ustvarjalcev arhivskega gradiva (RegUst), vrednotenje dokumentarnega gradiva pri koncesionarjih (izvajalci javnih služb in nosilci javnih pooblastil) in razno.

Najprej so člani Medarhivske delovne skupine za gospodarstvo pregledali in potrdili zapisnik redne seje skupine, ki je potekala dne 18. aprila 2023.

Glede izdajanja sklepov o vpisu ustvarjalcev arhivskega gradiva, ki delujejo na področju gospodarskih dejavnosti v RegUst, so člani Medarhivske delovne skupine za gospodarstvo na seji na kratko predstavili napredek po arhivih ter dileme in težave, s katerimi se spopadajo pri tem. Predvsem območnim obrtno-podjetniškim zbornicam in ustvarjalcem, ki izvajajo javne službe na področju komunalnih dejavnosti, sta potekala izdajanje sklepov in vpis teh ustvarjalcev arhivskega gradiva v RegUst brez večjih posebnosti. Izdajanje sklepov je v večini primerov potekalo v skladu z analizami in s predlogi iz leta 2014, ki so jih člani Medarhivske delovne skupine za gospodarstvo pripravili za gospodarska področja energetike, gospodarskih združenj, gozdnih gospodarstev, komunalnih podjetij, zbornic in cestnih podjetij. Na seji je bilo izpostavljeno, da vsem izvajalcem javnih služb ni smiselno izdajati sklepov o vpisu v RegUst, da je potrebna tudi valorizacija ustvarjalcev kot takšnih. Kot primer so bile navedene fizične osebe ali samostojni podjetniki, ki opravljajo javno službo pluzenja cestišč ali košnje trave. Pri izvajalcih teh in podobnih javnih služb praviloma ne nastaja gradivo, ki bi imelo arhivsko vrednost. Arhivsko gradivo s podatki o izvajanju oziroma poročila o izvajanju teh javnih služb se nahajajo v gradivu podeljevalcev javnih služb oziroma je del njihovih poročil, ki praviloma ima status arhivskega gradiva in se bo v arhive prevzemalo v okviru arhivskega gradiva podeljevalcev javnih služb (npr. občine). Na sestanku je prav tako bilo izpostavljeno vprašanje enot ustvarjalcev arhivskega gradiva, kjer je matična enota v pristojnosti enega arhiva, medtem ko so njegove enote na področju drugega ali več drugih arhivov. Razprava na seji je tekla v smeri, da se po arhivih ravnajmo tako, da je posamezni arhiv pristojen za enoto, ki deluje na območju njegove območne pristojnosti, če ta ima lastno pisarniško poslovanje. Na seji so bili izpostavljeni tudi proizvajalci in distributerji električne energije, saj se ti na arhive obračajo z vprašanji, ali so ustvarjalci arhivskega gradiva oziroma ali ustrezajo opredelitvi javnopravne osebe po arhivskem zakonu. Člani skupine so o tem razpravljali in se strinjali, da proizvajalci in distributerji električne energije praviloma niso izvajalci javne službe ali nosilci javnih pooblastil in tako ne ustrezajo trenutni opredelitvi javnopravne osebe po arhivskem zakonu. Na seji je bilo izpostavljeno tudi vprašanje gospodarskih zbornic oziroma območnih gospodarskih zbornic in samostojnih regionalnih zbornic – ali se jim izdaja sklep v vpisu RegUst ali ne. Člani Medarhivske delovne skupine za gospodarstvo so v skladu z analizami iz leta 2014 predlagali, da se sklep izda tistim območnim gospodarskih zbornicam in samostojnim regionalnim zbornicam, ki imajo podeljeno javno pooblastilo.

Član Medarhivske delovne skupine za gospodarstvo je predstavil primer ustvarjalca arhivskega gradiva, podjetja, ki mu bo izdan sklep o vpisu v RegUst, in sicer kot koncesionarju avtobusnih prevozov oziroma prevozov oseb. Podjetje je tudi v postopku priprave in potrjevanja notranjih pravil. Zanimalo ga je mnenje članov Medarhivske delovne skupine za gospodarstvo o vrednote-

nju dokumentarnega gradiva koncesionarjev, ali bomo v arhivih dokumentarno gradivo koncesionarjev vrednotili širše ali ožje. Člani Medarhivske delovne skupine za gospodarstvo so v obširni razpravi izpostavili več pomembnih razlogov za širše vrednotenje dokumentarnega gradiva, kar pomeni, da kot arhivsko gradivo ni ovrednotena samo neposredna dokumentacija o izvajanju koncesije kot takšnem, ampak tudi drugo dokumentarno gradivo, ki lahko vsebuje informacije o izvajanju koncesije, to so lahko tudi zapisniki organov koncesionarja, letni načrti koncesionarja, poslovna poročila koncesionarja itn.

Člani Medarhivske delovne skupine za gospodarstvo so se pogovarjali o možnostih sodelovanja med arhivi pri vrednotenju dokumentarnega gradiva večjih gospodarskih družb. Prav tako so se, kot že mnogokrat prej, pogovarjali tudi o trenutni opredelitvi javnopravne osebe po arhivskem zakonu, ki po mnenju članov ni najustreznejša. Več gospodarskih družb, ki bi po mnenju članov Medarhivske delovne skupine za gospodarstvo morale ustvarjati javno arhivsko gradivo, tej opredelitvi ne ustreza in jim tako ni mogoče izdati sklepa o vpisu v RegUst. Člani Medarhivske delovne skupine za gospodarstvo so se že na prejšnjih sejah pogovarjali, da bi kot skupina na prihodnjih sejah lahko pretresli omenjeno opredelitev in skušali izoblikovati svoj predlog za spremembo opredelitve v prihodnje. Skupina bi tako ob naslednjih spremembah arhivske zakonodaje, ob predhodno že izoblikovanih osnovah predloga sprememb opredelitve javnopravne osebe po arhivskem zakonu, lahko takrat lažje in hitreje z manjšimi prilagoditvami pripravljenega osnutka predloga glede na takratno situacijo izoblikovala končni predlog sprememb opredelitve javnopravne osebe po arhivskem zakonu. Skupina se na prihodnje spremembe arhivske zakonodaje glede tega lahko predhodno pripravi in nato hitro izdela končni predlog sprememb omenjene opredelitve. Ali bo predlog sprejet ali vsaj delno sprejet, na to skupina vpliva nima. Člani Medarhivske delovne skupine za gospodarstvo so se prav tako pogovarjali o načrtu dela skupine za leto 2024.

vodja MDS Jože Kranjec

»Slovenci so med Jugoslovani zagotovo presenečenje ...« Delovni obisk predstavnic Arhiva Republike Slovenije v češkem Narodnem arhivu

Obiski slovenskih arhivistov v tujih arhivih so vedno dobrodošli. Mednarodni strokovni stiki, iskanje novih strokovnih rešitev, izmenjave izkušenj, mnenj in idej bogatijo vse udeležene. Arhiv Republike Slovenije že desetletja neguje bogate vzajemne strokovne stike s češkimi arhivi – v tem času je na Češko odpotovalo več slovenskih arhivistov, ki so o obiskih pripravili poročila in dva vodnika po gradivu, natančneje po češkem Narodnem arhivu¹ in drugih čeških arhivih.² Redno je tudi sodelovanje Narodnega arhiva s Centrom za kon-

¹ Ribnikar, Peter: *Vodnik po arhivskem gradivu o Jugoslaviji v Državnem osrednjem arhivu ČSR v Pragi*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1989. Gre za vodnik po gradivu, ki je v Narodnem arhivu poimenovan Jugoslavika, v katerem je zbrano in popisano gradivo o Čehih in Slovakah v Jugoslaviji, manj je dokumentov o »jugoslovanskih« državljanih na Češkem. Na podoben način je za gradivo, povezano z nekdanjo Sovjetsko zvezo, v Narodnem arhivu urejen popis Sovjetika.

² Žumer, Vladimir et al.: *Vodnik po arhivskem gradivu o Sloveniji v oblastnih, okrajnih in podjetniških arhivih Češke republike: 1212–1945*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2000. Radulović, Branko: Evidentiranje arhivskega gradiva za zgodovino Slovencev v arhivih Češke republike. V: *Evidentiranje virov za zgodovino Slovencev v tujini; Novosti v slovenski arhivski*

serviranje in restavriranje arhivskega gradiva Arhiva Republike Slovenije, medtem ko so v zadnjih letih povezave strokovnjakov obeh držav namenjene predstavitvam in izmenjavam dobrih praks in rešitev prevzemanja elektronskega gradiva. Tokrat predstavljamo izkušnjo sodelavk Sektorja za varstvo arhivskega gradiva posebnih arhivov, ki v Arhivu Republike Slovenije skrbijo za gradivo druge svetovne vojne in so septembra 2023 opravile štiridnevno strokovno izmenjavo v Pragi.

Po uvodnem srečanju s predstavnico vodstva arhiva, namestnico direktorja dr. Zdeňko Kokoškovo, obenem vodjo Oddelka fondov državne uprave (1918–1945), ki kot Tretji oddelek Narodnega arhiva skrbi tudi za gradivo druge svetovne vojne, sta nam gostiteljica mag. Monika Václavíková in mag. Jan Kouřimský kot skrbnika gradiva iz obdobja druge svetovne vojne predstavila prostorno arhivsko stavbo, ki si jo Narodni arhiv deli s praškim regionalnim arhivom. Češki javni arhivi so namreč del organizacije Ministrstva za notranje zadeve Češke republike (ČR), vendar o prednostih ali slabostih takšne ureditve z gostitelji nismo razpravljali. Z Václavíkovó in Kouřimským smo se sprehodili skozi dobro založeno knjižnico in naposled našli mesto v prostorni arhivski čitalnici, ki je ob ponedeljkih in petkih odprta med 9:00 in 17:30, ob torkih in četrkih med 9:00 in 16:00, medtem ko je ob petkih za javnost zaprta. Arhiv se obenem lahko pohvali z lepo urejenimi in s snažnimi arhivskimi depoji, ki pričakovano ustrezajo standardom za materialno varovanje arhivskega gradiva.

Prvotni namen našega obiska sicer ni bil evidentiranje gradiva v povezavi s Slovenijo in Slovenci, vendar sta nam arhivista z veseljem predstavila skoraj vse, kar za prvo polovico 20. stoletja hranijo o Jugoslaviji in Sloveniji, vendar z napotki, da je za celovit vpogled v tovrstno gradivo treba raziskati še druge češke arhive.

V štirih delovnih dneh smo spoznali tudi delo v konservatorsko-restavratorskem oddelku (10. oddelek), kjer nam je konservator Štěpán

Šah iz krušnih drobtin, ki ga je v zaporu izdelal Alois Eliáš.

(Foto: Tanja Žohar)

zakonodaji; *Arhivski informacijski sistem: 18. zbornica, Postojna, [29. 9. do 1. 10.] 1999*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1999, str. 51–54. Kozina, Brane, Radulović, Branko: Evidentiranje slovenskih študentov v arhivu Visoke tehniške šole v Pragi. V: *Arhivi* 17 (1994), št. 1/2, str. 148–151. Starman Alič, Alenka et al.: Izmenjava izkušenj in dobrih praks na področju arhivske zunanje službe – delovni obisk Arhiva Republike Slovenije v osrednjem državnem arhivu Češke republike v Pragi. V: *Arhivi* 42 (2019), št. 2, str. 363–369.

Urbánek med drugim predstavil sodobne pristope, ki jih ob sodelovanju s tujimi strokovnjaki razvijajo v svojem raziskovalnem oddelku. Konservatorji in restavratorji, ki se za ta poklic odločijo že v času srednješolskega in zatem visokošolskega izobraževanja, se v arhivu praviloma specializirajo za eno izmed področij dela. Urbánek nam je predstavil nekaj zanimivih dosežkov konservatorskega centra, a najbolj se nam je v spomin vtisnil »zaporniški« šah Aloisa Eliáša, češkega premierja v obdobju nemškega Protektorata, ki je hkrati obdržal stike s češkoslovaško vlado v izgnanstvu in spodbujal formiranje češkoslovaških sil v tujini ter podpiral družine zaprtih Čehov. Nemške zasedbene oblasti so ga aretirale in zaprle ter junija 1942 usmrtil. Nedavno restavrirane šahovske figure, ki jih je Eliáš v zaporu izdelal iz krušnih drobtin, so velika zanimivost, ki jo hranijo v Narodnem arhivu.

Češka javna arhivska služba in arhivski VadeMeCum

Češka javna arhivska služba je bolj razvejana kot slovenska, saj poleg osrednjega državnega arhiva obsega še šest državnih regionalnih arhivov ter kar 72 neodvisnih arhivov, pri čemer imajo razne državne izobraževalne, raziskovalne, medijske in druge institucije podeljeno lastno varstvo oziroma akreditacijo. Gradivo Narodnega arhiva v Pragi je prosto dostopno, saj češka arhivska zakonodaja s 53. členom arhivskega zakona št. 499/2004 Coll. ščiti le gradivo t. i. varnostnih arhivov, ki hranijo dokumente s tajnimi podatki. Takšni arhivi so znotraj Ministrstva za notranje zadeve ČR, Ministrstva za obrambo ČR, Ministrstva za zunanje zadeve ČR, Urada za nacionalno varnost in češke obveščevalne agencije.³

Raziskovalcem v čeških arhivih je pri iskanju in naročanju gradiva v pomoč tudi Narodni arhivski portal, enotni vmesnik vseh čeških arhivov za osnovni virtualni pregled arhivskih fondov, ki se hranijo v državi, njihove strukture, klasifikacije in lokacije v ustreznem arhivu.⁴ Bazo sestavljajo podatki o arhivu in arhivskem fondu ali zbirki, informacije, kje se gradivo hrani, ter podatki o časovnem razponu, obsegu, dostopnosti, nazivu ustvarjalca in arhivskih pripomočkov, ki so na voljo v posameznem arhivu.

Nadalje so za lažji dostop uporabnikov do arhivskih fondov in zbirk razvili spletno aplikacijo – arhivski VadeMeCum (*Archivní VadeMeCum*).⁵ V aplikaciji lahko poiščemo osnovne informacije o arhivskih fondih in zbirkah Narodnega arhiva, iščemo gradivo po deskriptorjih, inventarnih evidencah in signaturah arhivskih pripomočkov. V nekaterih primerih je omogočen tudi neposredni dostop do digitaliziranih dokumentov. Prav tako lahko v iskalniku VadeMeCum nastavimo, ali naj bodo med prikazanimi zadetki le tisti, ki že imajo pripet popis ali digitaliziran dokument, hkrati lahko gradivo iščemo in razvrščamo po času nastanka oziroma drugih elementih identifikacije arhivskega gradiva.

Poleg Narodnega arhiva uporabljajo spletno aplikacijo VadeMeCum tudi državni regionalni arhivi, a z drugačnimi uporabniškimi vmesniki. Za enkrat je dostopen le v češkem jeziku.

³ Ryantová, Marie: Private Archives in the Czech Republic. V: *Atlanti* 28 (2018), št. 1, str. 39–49.

⁴ Narodní archivní portal: <https://portal.nacr.cz/cro> (dostop: 19. 4. 2024).

⁵ Archivní VadeMeCum: <https://vademezum.nacr.cz/vademezum/> (dostop: 18. 4. 2024). Spletno aplikacijo je razvilo češko podjetje Bach Systems, ki ima med svojimi produkti tudi muzejski VadeMeCum (Muzejní VadeMeCum) in informacijski sistem za upravljanje z dokumenti WISPI (Spisová služba WISPI).

Odprta vrata v Tretji oddelek Narodnega arhiva

Naj sprva omenimo, da so ob našem obisku zaposleni v češkem Narodnem arhivu pričakovali obsežno reorganizacijo, usmerjeno v racionalizacijo dela in varčevanje, zato je bilo napovedano, da bo organizacija Tretjega oddelka, ki skrbi za gradivo druge svetovne vojne, v bližnji prihodnosti drugačna.⁶

Václavíková in Kouřimský sta nam predstavila najzanimivejše, tj. najpomembnejše, arhivske dokumente iz časa nemške zasedbe, torej Protektorata Češke in Moravske, ki so urejeni v treh glavnih fondih: nemška zasedbena uprava (dokumenti so urejeni, popisani in digitalizirani), dokumenti iz časa nemške zasedbe o pregonu Judov in Čehov, dokumenti o »arizaciji« (o nemških zaplembah premoženja v protektoratu). Iz časa nemške zasedbe na strokovno obdelavo še vedno čaka približno 1.500 škatel zasedbenih dokumentov, za raziskovanje katerih je sicer mogoče uporabiti starejše arhivske popise.

Sicer lahko v gradivu nemške zasedbene uprave Protektorata Češke in Moravske, ki se navezuje na Jugoslavijo, najdemo le fragmente. Urad nemškega protektorja in Zastopnik nemškega zunanjega ministrstva nemškega protektorja hrani poročila za leto 1939 o političnem položaju v Jugoslaviji in poročila za območje Neodvisne države Hrvaške od leta 1941 dalje, medtem ko v gradivu Državnega tajnika nemškega protektorja na Češkem in Moravskem najdemo besedilo sovjetsko-jugoslovanskega sporazuma o prijateljstvu in nenapadanju, sklenjenega 4. aprila 1945.

Dokumenti medvojne češkoslovaške vlade v izgnanstvu (1939–1945) so urejeni po posameznih ministrstvih in vsebujejo tudi podatke o stikih diplomatov in politikov iz Jugoslavije in Slovenije. Spoznali smo, da je gradivo v Narodnem arhivu organizirano drugače kot pri nas – strukturiranje fondov in zbirk je namreč potekalo v smeri združevanja v večje celote. Sprva so bili dokumenti popisani in urejeni po vsakem posamičnem organu zasedbene ali državne uprave, nakar so podrejene organe združevali pod nadrejenim (npr. ministrstvom) in tako so nastali obsežni popisi z izredno dolgimi in podrobnimi historiatami. Vsi popisi so na voljo uporabnikom gradiva, vendar jih je toliko, da je za njihovo uporabo treba poseči po posebnem pripomočku, tj. internem seznamu fondov in zbirk Narodnega arhiva, pri čemer je vsak popis opremljen s svojo številko, ki ni signatura fonda. Zato v tem pogledu veliko vlogo odigrata usposobljenost čitalniške službe in pomoč skrbnika fonda.

Predvojnemu gradivu tokrat nismo posvečale preveč pozornosti, zato naj le mimogrede opozorimo, da raziskovalec diplomatskih odnosov med Češkoslovaško in Jugoslavijo ne sme spregledati gradiva v zasebnem fondu Nový Vilém, kjer najdemo gradivo o predvojnem vsejugoslovanskem kongresu (škatla 2, signatura 196). Za raziskovalce delovanja Jugoslovansko češke lige naj izpostavimo še gradivo o delovanju čeških predstavnikov te zveze in njihovih stikih z Jugoslavijo tik pred drugo svetovno vojno. Raziskovanje in poznavanje teh dokumentov lahko dopolni gradivo Jugoslovansko-češke lige, ki ga pri nas hranita Arhiv Republike Slovenije in Pokrajinski arhiv Maribor.

⁶ Med pregledom aktualnih objav na spletni strani Narodnega arhiva smo ugotovili, da je bila medtem reorganizacija že opravljena. Tretji oddelek, Oddelek fondov državne uprave, sedaj pokriva fonde iz obdobja 1918–1992, v katerih se hrani gradivo centralnih oblasti medvojne Češkoslovaške republike, Protektorata Češke in Moravske, vključno s fondi nemških okupacijskih oblasti in češkoslovaških državnih oblasti v izgnanstvu v tujini v letih 1939–1945, češkoslovaških centralnih oblasti v letih 1945–1968 ter zvezne in češke centralne oblasti v letih 1969–1992, vključno z njihovimi objekti z državnim ali republiškim obsegom. Upravlja tudi fonde češke deželne uprave 1918–1948, praške policijske uprave 1920–1950, kompleksen arhivski sklop centralnih organov Komunistične partije Češkoslovaške 1948–1989 in druge.

Evidence in kartoteke Tretjega oddelka Narodnega arhiva kot pomoč pri raziskovanju družinske zgodovine

Poleg raziskovalcev, ki obravnavajo obdobje nemške zasedbe ali zgodovino češkega odpora v protektoratu, lahko posamezniki v Narodnem arhivu raziskujejo težko medvojno usodo judovskih družin, od katerih jih je v protektoratu živelo približno 80.000, večina prav v Pragi. Za genealoške raziskave je pomembno, da v Narodnem gradivu ne hranijo zgolj obsežnega gradiva, temveč so sestavili več evidenc in obenem sodelovali pri nastajanju javno dostopne baze žrtev druge svetovne vojne, kar omogoča lažje iskanje po gradivu.

Za raziskovanje družinske zgodovine je v praškem Narodnem arhivu izrednega pomena gradivo notranjega ministrstva⁷ in praške policijske uprave,⁸ katerega pomemben del je obsežna policijska kartoteka,⁹ ki hrani podatke o popisih prebivalstva, gospodinjsko kartoteko in prijave bivanja tujcev. Policijska kartoteka za uporabnike ni prosto dostopna, temveč arhivist stranki pripravi dokumente po predhodni pisni vlogi stranke. Čeprav pričakovano, a kljub temu zanimivo je, da med prijavi tujcev najdemo tudi Slovence, ki so krajši ali daljši čas bivali v Pragi.

Med dokumenti policijske narave je mogoče najti sveženj dokumentov o Borisu Kidriču, enemu izmed vodilnih slovenskih komunistov, ki se je za bivanje v Pragi (1936–1937) prijavil s skrivno identiteto Alfreda Dresslerja, vendar je bila ta kasneje razkrita (PZÚ, škatla 909, 207-909-2; Mv I, 42/K-41/58).¹⁰ V omenjenih dokumentih najdemo tudi sledi drugih slovenskih in »jugoslovanskih« komunistov ter njihovih stikov s češkimi somišljeniki. Podatke o Borisu Kidriču hranijo tudi v gradivu dunajske policijske direkcije, ki je budno sledila komunistični dejavnosti ter je leta 1936 češkim kolegom poročala o aretaciji Karla Hudomalja in Borisa Kidriča. V fondu predsedstva Ministrstva za notranje zadeve ČR v Narodnem arhivu med drugim hranijo tudi Seznam komunistično orientiranih jugoslovanskih državljanov v Pragi (1936).

Kot zanimivost naj dodamo, da med dokumenti policijske »registrature« hranijo dokumente o zdravnici Eugenii Trstenjak-Hermanovi, ženi akademskega slikarja Anteja Trstenjaka (MV I – SR, škatla 6595, 9/56/16). Ante Trstenjak se je namreč leta 1933 poročil s praško Judinjo in se še vedno kot »jugoslovanski« državljan ustalil v Pragi.¹¹ Med policijskimi dokumenti je ohranjena dokumentacija o prepovedi opravljanja zdravniškega poklica Eugenie Trstenjak zaradi judovskega porekla (februar–marec 1941). Slikar Trstenjak je v obdobju protektorata deloval v ilegalnem protiokupatorskem odporu in bil zato leta 1944 interniran v taborišče Klettendorf pri Wrocławu, medtem ko je bila Eugenia poslana v taborišče Terezín. Njihovo poveljno družinsko zgodovino dopolnjujejo dokumenti fonda Policijske uprave Praga II, saj v gradivu splošne pisarne najdemo gradivo o sinu Mirku, ki sega do leta 1950, ko se je družina Trstenjak vrnila v Maribor.

Prav tako je pomembna obsežna kartoteka interniranih v nemškem koncentracijskem taborišču Terezín. V Narodnem arhivu so namreč sodelovali pri

⁷ Ministrstvo za notranje zadeve I – stara registratura, Praga (*Ministerstvo vnitra I – stará registratura, Praha*), 1918–1944.

⁸ Policijska uprava Praga II – splošna pisarna (*Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna*), 1900–1956.

⁹ Policijska uprava Praga II – evidence prebivalstva (*Policejní ředitelství Praha II — evidence obyvatelstva*), 1900–1953.

¹⁰ Regionalni urad Praga – Predsedstvo regionalnega urada v Pragi (*Zemský úřad Praha – prezidium*), 1920–1949; Ministrstvo za notranje zadeve I, Praga (*Ministerstvo vnitra I, Praha*), 1851–1953.

¹¹ Trstenjak, Ante: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi726453/> (dostop: 22. 5. 2024).

pripravi baze umrlih v tem taborišču,¹² a ne smemo spregledati načrtovanega projekta Václavíkove in Kouřimského, v okviru katerega želita evidentirati preživele internirance taborišča Terezín. Splošno zanimanje za te dokumente je tako kot pri nas veliko, medtem ko je iskanje podatkov brez ustreznih evidenc milo rečeno težavno. Naj omenimo, da v kartotekah taborišča Terezín najdemo tudi dokumente interniranih slovenskih Judov. K napovedani raziskavi bi lahko pripomogli tudi slovenski arhivi, ki hranijo dokumente o Slovencih, interniranih v Terezín.

Za obdobje Protektorata Češke in Moravske v Narodnem arhivu hranijo knjige s sezname iz strani nemške tajne policije (gestapo) aretiranih oseb, za katere v dokumentih najdemo njihove osebne podatke in časovni razpon, kdaj je bila oseba zajeta ali izpuščena.

Prav tako je zanimiv fond Okupacijski zaporniški spisi, v katerem najdemo v škatlah 31, 40, 145, 148, 554, 556, 560, 582 in 602 sezname Slovencev na prisilnem delu v Frickingenu (Freising), Hardertu (Hannover), Leonbergu (Kroměříž), Mahlbergu, Rheinfeldnu, Sankt Petru (Sandbostel), Sinskheimu (Schwarzenborn), Zschorlauu (Waldheim), Treviru (Toft Hall) in podatke o njihovi povojni repatriaciji (škatla 560, za leti 1945–1946).¹³ V dokumentih Narodnega arhiva pričakovano lahko sledimo tudi repatriaciji češkoslovaških državljanov iz Jugoslavije.¹⁴

*V arhivskem depoju Tretjega oddelka
(Foto: Tanja Žohar)*

¹² Holocaust.cz: <https://www.holocaust.cz/> (dostop: 22. 5. 2024).

¹³ *Okupační vězeňské spisy, 1939–1945.*

¹⁴ Ministrstvo za delo in socialno varstvo – repatriacija, Praga (*Ministerstvo práce a sociálních věcí, Praha*), 1948–1998; Ministrstvo za kmetijstvo – London (*Ministerstvo zemědělství - Lon-*

Arhiv Huberta Ripke (AHR): poročila in korespondenca češkega diplomata

V medvojnih dopisovanjih češkega povojnega ministra, novinarja, zgodovinarja, filozofa in politika Huberta Ripke¹⁵ s češkoslovaškima diplomatskima predstavnikoma v Beogradu in kasneje pri londonski jugoslovanski vladi v emigraciji, z Jaroslavom Lipo¹⁶ in Ladislavom Szathmáryjem,¹⁷ najdemo razdrobljene informacije o Sloveniji. Med političnimi analizami o situaciji v Jugoslaviji za obdobje 1941–1945 najdemo v fondu Arhiv Huberta Ripke zanimive dokumente (škatla 144, 1-5-36): njegov elaborat Jugoslovansko vprašanje (The problem of Yugoslavia, 30. junij 1943); nato dokumente Jaroslava Lipe kot diplomata češkoslovaškega veleposlaništva pri jugoslovanski vladi v izgnanstvu o stanju v Sloveniji, kjer v enem od dokumentov oriše partizansko gibanje (15. januar 1944) in v naslednjem obisk Josipa Smodlake, zunanjega ministra začasne Titove vlade, v južni Italiji (6. marec 1944). Sledi – v času nastanka tajno – a še vedno zanimivo poročilo Ladislava Szathmáryja o pogledih britanskega veleposlanika Georga Williama Rendela na položaj »katoliškega bloka« v Srednji Evropi, med drugim v Sloveniji (3. januar 1944).

Za vsako vojno leto posebej je v dopisovanjih med češkim zunanjim ministrstvom in Hubertom Ripko kot češkoslovaškim odposlancem pri jugoslovanski londonski vladi mogoče najti več političnih analiz o položaju v Jugoslaviji, od katerih smo si поблиže uspele pogledati dokumente za leti 1942 in 1944. Naj izpostavimo oris položaja v Jugoslaviji izpod pisalnega stroja BBC-jevega novinarja, ki je nastal decembra 1941 in bil naslednje leto posredovan češkemu zunanjemu ministrstvu (AHR, škatla 179, 1-11-2-3). Dopisi Jaroslava Lipe se dotikajo raznih političnih vprašanj o Jugoslaviji (AHR, škatla 182, 1-11-42). Med njimi najdemo dokument o jugoslovansko-grškem sporazumu o Balkanski uniji (15. januar 1942) s priloženim sporazumom v enajstih točkah in tozadevnim govorom kralja Petra II. v Londonu (15. januar 1942); nadalje dokument

dýn), 1919–1945.

¹⁵ Hubert Ripka (Rybka) (1895, Koberice–1958, London) je po podpisu Münchenskega sporazuma leta 1938 z družino emigriral v tujino in bil sprva član češkega Narodnega odbora v Parizu, zatem je organiziral češki narodni odpor v Veliki Britaniji in postal državni sekretar na zunanjem ministrstvu izgnanske vlade v Londonu. Po vojni je do leta 1948 še zasedal ministrske položaje, a je po prevzemu oblasti iz strani komunistov znova emigriral v tujino. Živel je v Franciji, Veliki Britaniji in ZDA, kjer je deloval v čeških narodnih organizacijah in v izgnanstvu ustanovil celo svojo politično stranko ter izdajal časopisi Češkoslovaška emigracija.

¹⁶ Jaroslav Lipa (1886, Jičín–1966, Praga), češki diplomat, ki je bil od leta 1938 do nemške okupacije Češkoslovaške veleposlanik v Jugoslaviji. Marca 1939 je moral položaj prepustiti nemškemu veleposlaniku v Beogradu, medtem ko je sam sodeloval pri organizaciji pomoči beguncem in celo odpora v tujini. Po nemškem napadu na Jugoslavijo se je sicer umaknil v London, kjer je dobil mesto v češki emigrantski vladi, vendar je po pooblastilu ministrskega predsednika Edvarda Beneša znova našel stik s tedanjim zunanjim ministrom v jugoslovanski emigrantski vladi, Momčilom Ninčićem, in postal diplomatski predstavnik jugoslovanske vlade v izgnanstvu v Londonu. Po priznanju Titove vlade je ostal na položaju le še kratek čas, nato se je vrnil v Prago, kjer se je zaposlil na ministrstvu za zunanje zadeve, vendar bil po nastopu komunističnih oblasti odpuščen in nekaj časa zaprt.

¹⁷ Ladislav Szathmáry (1895, Trenčín–1946, Praha) je diplomiral na Filozofski fakulteti v Budimpešti, kjer se je po prvi svetovni vojni tudi zaposlil. Med drugim je nastopil službo pogodbenega uradnika češkoslovaškega predstavnika v Budimpešti, od koder je bil prestavljen na ministrstvo za upravo Slovaške. Od leta 1920 je v glavnem služboval na zunanjem ministrstvu in češkoslovaških veleposlaništvih v Budimpešti in Beogradu ter konzulatu na Dunaju. Njegova kariera se je začela vzpenjati, ko je služboval na veleposlaništvu v Berlinu. Po nemški okupaciji je bil kmalu imenovan za slovaškega predstavnika na Poljskem, kjer je po nemškem napadu na Poljsko podal izjavo proti nemški agresiji in se pridružil češkoslovaškemu odporu v tujini. Umaknil se je namreč v izgnanstvo, kjer ga je oktobra 1940 češkoslovaška vlada imenovala za odpravnika poslovi pri norveški vladi v izgnanstvu. Spomladi 1945 je skupaj z njo prispel v osvobojeni Oslo in tam ustanovil češkoslovaško veleposlaništvo, vendar je bil konec leta 1945 razrešen dolžnosti in premeščen v štab, a je kmalu zatem umrl.

o italijanskih zahtevah v Istri (29. januar 1942), pri čemer se Lipa naslanja na informacije Ivana Marije Čoka, tržaškega odvetnika in liberalnega politika, ki se je zavzemal za priključitev Primorske k Jugoslaviji. Med drugim v tej škatli najdemo tudi dokument z naslovom Jugoslavija in avstro-ogrska propaganda (24. marec 1942), ki povzema stališča Alojzija Kuharja, ter dokument Jugoslavija proti katoliški avstrijski in madžarski propagandi (12. maj 1942), v katerem je orisan eden od slovenskih pogledov na reševanje lastnega nacionalnega vprašanja. Lipa v svojih poročilih naslavlja tudi spremembe v jugovzhodni Evropi (22. junij 1942), kjer se osredini na Balkan in Madžarsko. Sledi Lipino poročilo z londonskimi novicami o Jugoslaviji in četniškemu gibanju pod Dražo Mihailovićem (23. julij 1942). Kar se tiče Slovenije, v tej škatli najdemo enostransko poročilo o politični sliki Slovenije in slovenskem značaju pred in po okupaciji (6. april 1942), v katerem ne moremo mimo odstavka o Lipini naklonjenosti: »Slovenci so med Jugoslovani zagotovo presenečenje, veljali so za najbolj urejen in miroljuben živelj, izkazalo pa se je, da so tako za Nemce kot še posebej za Italijane v marsičem težja naloga kot Hrvati.«

Večstransko poročilo Slovenija: mobilizacija, vojaška akcija, katastrofa (april 1942) že v naslovu izrazi težko vsebino o porazu kraljevine in njene vojske, med drugim je eno od poglavij posvečeno političnemu in kulturnemu položaju v Ljubljanski pokrajini. To poročilo dopolni dokument, v katerem Lipa na podlagi članka, objavljenega v *Central European Observer*, oriše Slovenijo pod italijansko okupacijo (4. avgust 1942), medtem ko v kasnejšem dokumentu poroča o neformalni priključitvi Gorenjske k Tretjemu rajhu (3. oktober 1942). Tudi v letu 1944 (AHR, škatla 179, 1-11-2-6d) najdemo zanimive dokumente o reševanju jugoslovanskega vprašanja, denimo Predlog za povezavo Hrvaške in Slovenije (15. januar 1944), katerega avtor je znova Jaroslav Lipa. Dopis Ladislava Szathmáryja na drugi strani ponuja informacije o Jugoslaviji, vključno s podatki o kritikah jugoslovanskih emigrantskih politikov Puričeve vlade na rovaš Mihe Kreka (17. januar 1944).

Naj še enkrat poudarimo, da tovrstnih poročil za leto 1943 nismo pregledali, vendar si lahko predstavljamo, da prav tako vsebujejo fragmente političnih poročil, če ne drugače, vsaj ob prelomnih dogodkih tistega leta.

Gradivo v fondih ministrstev in predsedstva češke vlade v izgnanstvu v Londonu

Morda v Narodnem arhivu res ni veliko gradiva o stikih češkoslovaških diplomatov in politikov z jugoslovanskimi ali slovenskimi, a kljub temu lahko v gradivu češkoslovaške emigrantske vlade v Londonu (1939–1945) najdemo zanimive fragmente, ki odražajo odnos te vlade do političnih dogodkov na Balkanu od leta 1940 dalje, tudi poročila že omenjenega Jaroslava Lipe. Vsekakor lahko raziskovalci v Pragi na to temo obišejo še češki diplomatski arhiv in arhiv češkega ministrstva za obrambo.

V Narodnem arhivu za Slovence zanimive dokumente lahko najdemo v gradivu več ministrstev češkoslovaške vlade v izgnanstvu v Londonu. Gradivo Ministrstva za finance v Londonu¹⁸ hrani zanimivo diplomatsko poročilo o sporazumu med jugoslovanskim in grškim kraljem o Balkanski uniji (1942). Po drugi strani gradivo Predsedstva češke vlade v izgnanstvu v Londonu¹⁹ hrani politična poročila Izidorja Cankarja (1944), poročila o kongresu Jugoslovanske narodno demokratične unije (1944), poročilo o protikomunističnem manifestu slovenskega katoliškega tabora (1944), poročilo o pogovorih z Miho Krekom

¹⁸ *Ministerstvo financí – Londýn, 1939–1945.*

¹⁹ *Předsednictvo ministerské rady – Londýn, 1940–1945.*

(1944), poročilo o partizanski dejavnosti v Sloveniji (1944) in poročilo o predlogu za državno zvezo med Slovenijo in Hrvaško (1944). Tudi v fondu češkega Ministrstva za gospodarsko obnovo v Londonu²⁰ najdemo gradivo o stikih z Jugoslavijo (1942–1944), med drugim gradivo češkoslovaškega veleposlaništva pri jugoslovanski vladi, natančneje dopis o vsebini članka v *Statesman And The Nation*: »Trieste nebo Trst?«, torej o tržaškem vprašanju na povojni mirovni konferenci (škafila 30, 124-2-4). Gospodarski odbor oddelka za srednjo in vzhodno Evropo v New Yorku je poročal češkoslovaškemu predstavniku pri londonski jugoslovanski vladi o pogledih na problem povojne gospodarske obnove države (30. maj 1942). Lipino poročilo *Kanal Donava-Jadran* poroča o projektu češkega inženirja Karla Luke, ki bi oživil nekdanji avstro-ogrski načrt za vodovod (9. maj 1942). V tej škafli najdemo tudi oris vprašanja števila med vojno zaprtih in interniranih jugoslovanskih strokovnjakov, predvsem tehnične inteligence, ki bi sodelovala pri povojni obnovi dežele (17. avgust 1944).

V fondu Ministrskega sveta v Londonu²¹ (škafila 69, Jugoslavie) lahko zasledimo tudi, kako je češkoslovaško veleposlaništvo pri jugoslovanski vladi spremljalo odhod jugoslovanske vlade iz Londona v Kairo (14. september 1943, 15. september 1943), nadalje ozemeljske zahteve Jugoslavije in Italije z referenco na knjigo Ivana Marije Čoka *Združeni Jugoslovani v Italiji* (30. avgust 1943), prav tako tudi njegovo poročilo, ki ga je poslal kot predsednik Jugoslovanskega odbora iz Italije in se ukvarja s tržaškim vprašanjem (7. maj 1943), navsezadnje tudi povzetek Čokovega poročila o jugoslovanski vladi v Londonu ter nezmožnosti konsolidacije liberalne in klerikalne politične opcije v Sloveniji (15. maj 1943). Isti organ poroča tudi o odstopu jugoslovanske vlade Slobodana Jovanovića (7. januar 1943) in formiranju nove Trifunovićeve vlade s slovenskima članoma z Miho Krekom in Borisom Furlanom (9. julij 1943, 30. junij 1943). Vmes najdemo tudi poročilo o italijanskih koncentracijskih taboriščih za Jugoslovane, vojne ujetnike in civiliste, v katerem so navedene tako lokacije taborišč kot število in narodnost internirancev ter oris tamkajšnjih življenjskih pogojev (25. maj 1943). Naj omenimo še poročilo o razgovoru predstavnika češkoslovaškega veleposlaništva pri jugoslovanski vladi v Londonu z Alojzijem Kuharjem kot jugoslovanskim odposlancem pri poljski vladi (19. marec 1943), v katerem sta govorila o poljsko-sovjetskih odnosih, o novem britanskem veleposlaniku na Poljskem, a tudi o politični stvarnosti v Jugoslaviji zaradi vodilne vloge komunistov v partizanskem gibanju.

Naj za konec izrečemo pohvalo svojim gostiteljem, predvsem Tretjemu oddelku, katerega dejavnost se mestoma ujema z našim delom v Arhivu Republike Slovenije. Arhivsko gradivo, ki smo ga imele priložnost raziskati, nas je navdušilo, vendar nas je hkrati presenetilo, kako hitro so zaposleni pripravljali naročeno arhivsko gradivo. Verjamemo, da smo s svojim obiskom uspešno nadaljevale prakso strokovnih izmenjav z Narodnim arhivom in da bomo tudi v prihodnje lahko sodelovali pri raziskovanju pomembne skupne preteklosti Češke in Slovenije. Glede na obdobje, v katerem živimo, ki na eni strani spominja na tesnoba hladne vojne, medtem ko je po drugi strani vojaških konfliktov največ po obdobju druge svetovne vojne, se nam zdi, da moramo javnost dobro informirati o možnostih za raziskavo fenomena vojne; tokrat pač vseobsežne, skrajno nasilne in genocidne druge svetovne vojne.

Tanja Žohar, Tadeja Tominšek Čehulić, Polona Trobec Mlakar

²⁰ *Ministerstvo hospodářské obnovy – Londýn, 1940–1941.*

²¹ *Předsednictvo ministerské rady – Londýn, 1940–1945.*

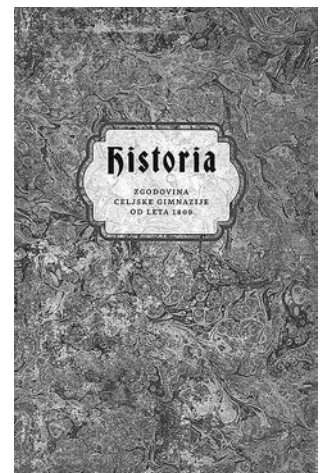
**Dr. Aleksander Žižek in prof. dr. Matej Hribovšek:
Historia, Zgodovina celjske gimnazije od leta 1809**

Celje: Zgodovinski arhiv Celje, 2023, 207 strani

Šolske kronike, hranjene v fondih vzgoje in izobraževanja javnih arhivov, so bogat vir za raziskovalce, ki se ukvarjajo z zgodovino vsakdanjega življenja, saj neposredno odražajo duh časa skozi oči zapisovalca, hkrati so pomemben vir za zgodovino šolstva. Ostanek¹ ugotavlja, da sega začetek šol na Slovenskem v pozni srednji vek (1215), katerih namen sta bila izobraževanje in vzgoja novih duhovnikov, medtem ko so mestne šole za meščanske in plemiške otroke nastale v 13. stoletju. Zanimanje države za šolstvo se je začelo stopnjevati v času razsvetljenega absolutizma, ko je avstrijska vlada leta 1774 uvedla splošno šolsko obveznost. Celjska gimnazija je bila ustanovljena leta 1808 in je danes kot I. gimnazija Celje ena izmed treh najstarejših gimnazij v Sloveniji. O dolgi zgodovini I. celjske gimnazije so objavljeni številni zapisi iz različnih obdobj njene obstoja, razen o prvem stoletju njene obstoja. Na pobudo Zgodovinskega arhiva Celje, ki hrani šolsko kroniko celjske gimnazije (1808–1890) v fondu I. gimnazija v Celju (SI_ZAC/0845), so bile premagane jezikovne ovire in leta 2023 je bil objavljen prevod kronike z naslovom *Historia, Zgodovina celjske gimnazije od leta 1809*. Avtorja publikacije sta arhivski svétnik dr. Aleksander Žižek, ki se je ukvarjal s transkripcijo in prevodom iz nemščine ter z opombami, ki podajo globlje razumevanje posameznih podatkov, ter prof. dr. Matej Hriberšek, ki se je spopadel z latinskimi delom kronike. Zunanost publikacije je natančna replika izvirne šolske kronike tako po videzu naslovnice kot tudi po dimenzijah knjige kot takšne, ki so sicer pomanjšana razmerja originalnega formata. Znotraj knjige se za boljši občutek potovanja po zgodnji zgodovini prve celjske gimnazije pojavljajo tudi izseki iz originala, seveda v digitalizirani obliki.

Publikacija, ki obsega 207 strani, je objava vira SI_ZAC/0845 1/1 Kronika I. gimnazije v Celju 1808–1890, ki je pisana v latinskem jeziku (od leta 1809 do konca šolskega leta 1826/27) in v nemškem jeziku, pisanem večinoma v gotski kurzivi, in za šolsko leto 1889/90 že v latinici. Objavo vira Žižek odpre s kratko zgodovino gimnazij na Slovenskem, v katero vključi pregled delovanja gimnazije v Celju do konca 19. stoletja, našteje zaposlene v začetnem obdobju celjske gimnazije in poda podrobne informacije o originalu, kar deluje kot dober uvod v vsebino vira.

Zanimivost objave vira so opombe, ki jih skozi publikacijo naštejemo kar 419. Opombe služijo kot pripomoček, ki bralcu razreši marsikatero dilemo med branjem vsebine, kar je glede na obravnavano obdobje ključnega pomena, sploh za laične bralce, ki nimajo poglobljenega znanja v čas in prostor. Med drugim se v opombah razrešijo tudi napake, ki jih je naredil kronist v določenem obdobju. Tak primer je atentat na vojvodo Charlesa Ferdinanda d'Artoisa v Parizu, za katerega je kronist poročal, da se je zgodil 13. marca,

¹ Ostanek, France: Pomen šolskih kronik za zgodovino šolstva. V: *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 1 (1953), št. 3, str. 177–183.

vendar avtor v opombi izpostavi napako, da je bil atentat izveden meseca februarja (opomba 73). Žižek bralcu z opombami poleg kratkih biografij omenjenih oseb v zapisih poda tudi razlage imen stavb in ulic, ki so se v obravnavanem obdobju razlikovale od današnjih imen. Tako na primer izvemo, da je bila Schnepfleitnerjeva hiša v lasti blagajnika štajerskega kameralnega carinskega urada Karla Schnepfleitnerja in ima danes naslov Glavni trg 13. Odprtje južne železnice 2. junija 1846, ki ga kronist v izvorniku omeni samo z enim stavkom, Žižek v opombi dopolni z bolj »sočnim« opisom Ignaca Orožna.

Če je vsebina začetka kronike bolj politično obarvana in se osredotoča predvsem na profesorje, se vsebina proti koncu stoletja že bolj nanaša na učence, pouk in z njim povezane dejavnosti ter na vsakdanje dogodke. Kronisti poročajo tudi o zdravstvenem stanju tako učencev kot profesorjev. Proti koncu stoletja tako postaja kronika bolj poljudna, vendar še daleč ne tako, kot so šolske kronike pisane danes.

Kroniko prve celjske gimnazije sestavljajo tudi vrinjeni listi z nekroniško vsebino, ki se pojavlja v začetnem delu šolske kronike. Vrinki (kot jih imenujeta avtorja) so po velikosti manjši kot format kronike, medtem ko so na njih napisane razne pesnitve, ki jih je Žižek prav tako opremil z razlago v opombah.

Kot je v uvodniku publikacije poudaril Batagelj (str. 7), je Kronika I. celjske gimnazije eden od draguljev, ki ga hrani Zgodovinski arhiv Celje, ki zaradi jezikovnih ovir ni bil »uporaben« vir razumevanja zgodovine te pomembne celjske izobraževalne institucije širši javnosti. Z izdajo in s prevodom vira sta avtorja dr. Aleksander Žižek in prof. dr. Matej Hriberšek prispevala pomemben kamenček v mozaik celjske lokalne zgodovine za obravnavano obdobje in v mozaik zgodovine I. gimnazije v Celju.

Anja Prša

Mojca Horvat:
Od urbarjev do fotografij. Arhivsko gradivo gospostva
Fala s širšega območja Ruš, Lovrenca na Pohorju
in Selnice ob Dravi

Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, 2024, 100 strani

Vajeni smo že, da so razstave arhivske svetovalke Mojce Horvat, ki je v Pokrajinskem arhivu Maribor skrbnica fondov do leta 1900, vedno zelo slikovite. Odlična poznavalka starejšega gradiva, predvsem gradiva gosposčin, s predstavami teh nikoli ne razočara. Tako smo pred kratkim lahko občudovali razstavo in monografijo o gospostvu Negova ter pred leti urbarje, ki jih hrani PAM.

Tokratna razstava arhivskega gradiva gospostva Fala in spremljajoča monografija sta ponovno sijajni, hkrati prinašata tudi nekaj novosti. Razstava tako ni »klasična« arhivska razstava, medtem ko je katalog k razstavi pravzaprav obširna monografija.

Fond Gosposčina Fala spada med večje gosposčinske fonde, saj obsega kar 266 arhivskih škatel in 17 map, kar obsega skupaj 32 tekočih metrov arhivskega gradiva. Najstarejši dokument v fondu sega v leta 1460, medtem ko je najmlajši iz leta 1943; večina gradiva v fondu je iz 19. stoletja. Fond je zelo dobro popisan, popis je dostopen tudi na spletni strani Virtualne arhivske čitalnice. Tako razstava kot katalog se osredotočata na dokumente, ki so nastali v času, ko je gospostvo Fala imela v lasti družina Zabeo.

Ohranjeno gradivo gospostva Fala je poleg velikosti tudi zelo slikovito. Na razstavi je razstavljenih kar 49 originalov, eden lepši in slikovitejši, bolj raznovrsten, zanimivejši od drugega. Naj jih naštejemo samo nekaj: pečatniki gospo-

stva Fala, kovanci, tiskani denarni boni, zbirka voščenih pečatov, albumi, načrti, plemiški grb, družabna igra, urbarji, zemljiške knjige, različne rokopisne knjige, rokopisne note, nabožne sličice, negativni na steklu ter veliko najrazličnejših fotografij, razglednic in dokumentov. Vsi ti eksponati so predstavljeni zelo domiselno, nevsakdanje za arhivsko razstavo. Razglednice, ki so jih prejeli lastniki, člani družine Zabeo, so s kljukicami obešene na vrvice in se prosto obračajo, v fotografskem kotičku se lahko fotografiramo tako, da je videti, kot da stojimo skupaj z drvarji iz 19. stoletja pred kupom hlodov na Pohorju, na velikem stenskem zemljevidu gospodstva lahko razvrščamo več kot sto let stare razglednice s podobami krajev, medtem ko si lahko na zaslonu na dotik s 3D-očali ogledamo več kot stoletje stare stereofotografije. Na razstavo nas opozorijo tudi fotografije in napisi na zunanjih oknih arhiva, ki so obrnjena na Glavni trg. Ker je avtorica želela razstaviti čim več gradiva iz fonda, so opisi, ki spremljajo dokumente in predmete, krajši, vendar še vedno dovolj zgovorni. Daljše razlage si lahko obiskovalci preberejo na interaktivnem zaslonu na dotik, ki ima osem vsebin enakih kot razstava: gospodstva in zaposleni, dvorec, družina Zabeo, gospodarstvo in gospodarski obrati, Pohorje in okoliški kraji, transport in cerkvene zadeve.

*Utrinek z otvoritve razstave, avtorica Mojca Horvat pred zemljevidom gospodstva
(Foto: Gerhard Angleitner)*

Tudi strokovna monografija k razstavi ne razočara. Je neke vrste katalog k razstavi s kar 85 fotografijami. Že znane vsebine z razstave so obogatene z zelo razumljivimi besedili, ki jih lahko razume čisto povprečen obiskovalec in (ne)poznavelec tovrstnega gradiva, medtem ko bodo ob branju na svoj račun prišli tudi zgodovinarji in tisti, ki jih ta tematika bolj zanima. Monografijo spremlja kar 276 opomb. Številne med njimi so različne strokovne razlage, dopolnitve in niso zgolj navedbe vira oziroma fonda. Dodana vrednost monografije je devet prevedenih izredno zanimivih arhivskih dokumentov v slovenski jezik, ki so v monografiji posebej označeni. Gre za odlične prevode, npr. pravil o opravljanju tlake, popisa

premoženja po pokojnem kmetu, zapisnika zapuščinskega inventarja po lastniku steklarne. Kot takšne so lahko tudi popestritev učnih ur pri predmetu zgodovina v osnovnih ali srednjih šolah, ko se obravnavajo tovrstne teme.

Platnico monografije krasita fotografija lovca pri enem od Lovrenških jezer na Pohorju iz leta 1891 in del zemljevida gospostva Fala.

In ker PAM hrani še kar nekaj fondov gospostev, ki še niso bili predstavljeni, se lahko v prihodnosti nadajamo še kakšne zanimive razstave!

Gordana Šovegeš Lipovšek

Gregor Antoličič:

Avtobiografski spomini dr. Ivana Jurečka (1884–1964)

Gradivo za zgodovino Maribora, L. zvezek. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, 2023, 206 strani

Leta 1975 je Pokrajinski arhiv Maribor izdal prvi zvezek objave virov, ki se nanašajo na zgodovino Maribora. Serija, ki predstavlja neprecenljiv vir za raziskovalce lokalne zgodovine, je dobila ime Gradivo za zgodovino Maribora (GZM). Več kot polovico zvezkov (tj. 36) je ustvaril dr. Jože Mlinarič in tako oblikoval zbirko izdanih zgodovinskih dokumentov, kakršne ne premore nobeno drugo slovensko mesto. Jubilejni, 50. zvezek serije GZM, je delo dr. Gregorja Antoličiča, znanstvenega sodelavca in docenta pri ZRC SAZU.

Ko je dr. Mateja Ratej, prav tako znanstvena sodelavka pri ZRC SAZU, pred leti v Pokrajinskem arhivu Maribor raziskovala različne sodne postopke na mariborskem sodišču v času med obema svetovnima vojnama, je v osebni fondu Pertl Eman odkrila avtobiografske spomine zdravnika in sodnega izvedenca dr. Ivana Jurečka. Spodbudila je Antoličiča, da je te spomine preučil in za simpozij o osebnostih slovenske medicine pripravil Jurečkovo biografijo. To delo je nadgradil z objavo Jurečkovih spominov v 50. zvezku serije GZM.

K pisanju spominov je Jurečka najverjetneje spodbudil njegov stanovski kolega dr. Eman Pertl. To lahko sklepamo na podlagi dejstva, da so se spomini znašli v precej obsežnem fondu Pertl Eman. Pisanja spominov se je Jurečko lotil v zadnjih letih svojega življenja, dokončal jih je leta 1961, tri leta pred smrtjo.

Antoličič v uvodni besedi pojasnjuje, da si nekateri deli spominov ne sledijo v kronološkem zaporedju, temveč se v njih občasno menjuje časovna perspektiva. Večji del jih je napisanih z roko. Glede na vsebino bi spomine lahko razdelili na šest sklopov: otroštvo, gimnazijska leta, študij medicine v Pragi, čas prve svetovne vojne, delovanje med obema svetovnima vojnama in obdobje druge svetovne vojne. Antoličič na nekaterih mestih opozori na možnost prirejanja dejanskega dogajanja časovnemu okviru, v katerem je Jurečko pisal spomine. Predvsem odlomki, ki navajajo njegovo javno nasprotovanje avstrijskemu cesarju, se Antoličiču zdijo malo verjetni za čas, v katerem naj bi se zgodili.

Kot je to običajno pri objavi virov, ostaja besedilo edicije karseda zvesto izvirniku ter vsebuje le nujne popravke in smiselne opombe. Bralci 50. zvezka GZM sledimo Jurečkovi življenjski poti od revnega kmečkega fanta, ki je moral prijeto za različna priložnostna dela, da je pomagal preživljati družino in si plačeval izobraževanje, do položaja priznanega zdravnika, ki si je lahko privoščil nakup vile v središču Maribora. Seznanimo se z vplivom gimnazijskih profesorjev na izoblikovanje Jurečkovega svetovnega nazora, še posebej narodne in (pan) slovanske zavesti, ki ga tudi napelje k študiju medicine v Pragi. Spremljamo ga po prizoriščih vojaških spopadov v prvi svetovni vojni, kjer je najprej zdravil ranjene in obolele vojake, nato je postal zdravnik naborne komisije, ki je odločala, kdo od nabornikov je sposoben vojskovanja na fronti. Spoznamo njegovo

burno zakonsko življenje, ki se je po prvi svetovni vojni končalo z ločitvijo od prve žene, pri čemer naletimo tudi na skrivnostne namige glede njegovih spolnih preferenc. Nato sledimo njegovemu medvojnemu delovanju kot sodni izvedenec na mariborskem sodišču in honorarni zdravnik v mariborski kaznilnici. Seznanimo se tudi z njegovimi, za današnje čase dokaj radikalnimi evgeničnimi pogledi. V času druge svetovne vojne ga spremljamo po različnih taboriščih v Avstriji, Franciji in Nemčiji, kjer je oskrboval vojne ujetnike. S koncem vojne se končajo tudi spomini. Iz spremne besede lahko ugotovimo, da je imel takoj po vojni težave z novo, komunistično oblastjo, saj je slednja policijsko preganjala njegovo drugo ženo zaradi domnevne protijugoslovanske drže (rojena je bila z nemškim priimkom).

50. zvezek GZM je posebnost, saj so bili prvič doslej v seriji kot zgodovinski viri objavljeni avtobiografski spomini. Poleg tega, da v njih spoznamo nekatere etape iz osebnega življenja znane osebnosti, gre tudi za podajanje intimnih interpretacij družbenozgodovinskega dogajanja, ki razkrivajo duh nekega časa, saj spomini, kot piše Antoličič, »splošno znana zgodovinska dejstva, kot so datumi vojnih napovedi, kapitulacij, vojaških akcij itd., razširjajo z osebnimi izkušnjami, trpljenjem, nerazumevanjem, strahom ipd.«. Jurečkove izkušnje, ki nazorno opisujejo vpliv zgodovinskih dogodkov na življenje posameznika, so dragocen vir za zgodovino še zlasti zato, ker je šlo za čas prelomnih dogodkov, tako v slovenskem prostoru kakor tudi na svetovni ravni.

Boštjan Zajšek

Matjaž Grahornik in Tina Košak: Zapuščinski spisi po Henriku Adamu grofu Brandisu (1715–1790)

Gradivo za zgodovino Maribora XLIX. zvezek, Pokrajinski arhiv Maribor,
2022, 152 strani

V znameniti zbirki Gradivo za zgodovino Maribora, ki že od leta 1973 objavlja pomembne vire iz mariborske preteklosti, so v devetinštiridesetem zvezku izšli zapuščinski spisi grofa Brandisa, lastnika gospostva Spodnji Maribor. Zbrala in uredila ter pripravila spremno študijo sta odličen poznavalec novoveškega plemstva na ozemlju dežele Štajerske in že kar specialist za transkripcijo ter objavo zgodovinskih virov, dr. Matjaž Grahornik z Zgodovinskega inštituta Milka Kosa ZRC SAZU, in profesorica umetnostne zgodovine, ki svoje raziskave usmerja zlasti v plemiško zbirateljstvo, zgodovino slikarstva ipd., dr. Tina Košak z Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta ZRC SAZU. Publikacija je rezultat temeljnega raziskovalnega projekta Umetnost v času zatona plemstva, Transformacije, translokacije in reiinterpretacije ter podoktorskega projekta Zapuščinski inventarji družbenih elit na Štajerskem v zgodnjem novem veku in raziskovalnih programov Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti in Umetnost na Slovenskem v stičišču kultur.

Grof Brandis ni bil samo lastnik Spodnjega Maribora, s sedežem v mariborskem mestnem gradu, ampak tudi bližnjih gospostev Zgornji Maribor, Gromperk in Betnava, hiše v Gradcu ter gospostev Brandis in Leonburg na Južnem Tirolskem. Podrobnosti o plemiški rodbini Brandis izvemo v študiji, ki zajema prvo polovico zvezka, in v kateri so podrobno a razumljivo opisani Brandisi od prvih do zadnjih lastnikov gospostva Spodnji Maribor. Iz napisanega se razkrijejo številne rodbinske povezave z drugimi znanimi plemiškimi družinami iz bližnje in daljne okolice. Spremna študija nato natančno opiše notranjo opremo v plemiških rezidencah (umetniške slike, opremo loretske kapele ob maribor-

skem gradu), prenove mariborskega gradu in dvorca Betnava v času Henrika Adama grofa Brandisa ter slikarsko zbirko z istih lokacij iz časa po njegovi smrti. S tem pokaže, kako pomembne so ta in podobne izdaje virov za umetnostne zgodovinarje.

Druga polovica zvezka zajema transkripcijo zapuščinskih spisov iz let 1790–1793, povzetek, ki je preveden tudi v nemški in angleški jezik, seznam virov in literature, imensko in krajevno kazalo, v prilogi so še fotografije posameznih strani zapuščinskih spisov, mariborskega mestnega gradu, dvorca Betnava, posameznih še danes ohranjenih poslikav in umetniških slik.

Mojca Horvat

Moderna arhivistika, [Elektronski vir]: časopis arhivske teorije in prakse, letnik 6, 2023

V letu 2023 je izšla šesta številka časopisa arhivske teorije in prakse *Moderna arhivistika*, ki jo izdaja Pokrajinski arhiv Maribor. Časopis izhaja v elektronski obliki, medtem ko so članki prosto dostopni na spletu.

Revija je začela izhajati leta 2018 ter nadaljuje tradicijo objavljanja znanstvenih in strokovnih prispevkov s področja arhivistike, dokumentalistike, materialnega varovanja, upravljanja z dokumenti ter sorodnih področij, ki se vežejo na problematiko dokumentarnega in arhivskega gradiva v arhivih, muzejih, knjižnicah in galerijah. Prinaša novosti na področju teoretičnih osnov arhivske znanosti in dokumentalistike, strokovnih postopkov, raziskovanja, standardov, smernic, dobre prakse, projektov in programov. Moderna arhivistika je dvojezična revija – vsi prispevki so objavljeni v slovenskem ali angleškem jeziku. Na leto izideta dve številki.

Revija *Moderna arhivistika* je z letom 2021 uvrščena v multidisciplinarno bibliografsko bazo podatkov z indeksi citiranosti Scopus, ki vključuje podatke več kot 21.000 najprestižnejših in najvplivnejših znanstvenih revij na svetu. Od letnika 2023 je revija *Moderna arhivistika* uvrščena v bazo EBSCO.

V šesti številki *Moderne arhivistike* je objavljenih 26 znanstvenih in strokovnih člankov domačih in tujih avtorjev. Od teh je bilo 13 izvornih znanstvenih člankov, šest preglednih znanstvenih člankov in osem strokovnih člankov. Avtorji so obravnavali različne teme s področja arhivistike – od strokovne obdelave arhivskega gradiva, digitizacije in objave virov do uporabe arhivskega gradiva.

Prva številka letnika 2023 prinaša 16 prispevkov.

Andreja Kozjek iz Narodne in univerzitetne knjižnice je pripravila prispevek z naslovom Priprava in digitalizacija inkunabul za projekt INCUNABULA SLOVENICA. Namen članka je predstaviti omenjeni projekt, priporočila in obrazce, ki so bili sprejeti v ta namen, ter vlogo konservatorja-restavratorja v procesu.

Sonja Galina iz Državnega arhiva v Zagrebu se je v svojem prispevku Transcribathon Zagreb 2022 – izkušnje in rezultati osredotočila na priprave na dogodek Transcribathon Zagreb 2022 in njegove rezultate. Prav tako vsebuje del, v katerem je avtorica pojasnila idejo za konferenco, kdo so bili predavatelji in zakaj ter njen celotni izplen.

Jan Cotič in Ivančica Sabadin iz Pokrajinskega arhiva Koper sta pripravila prispevek z naslovom Operativna uporabnost orodij za prepoznavanje z roko napisanega besedila na podlagi analize razpoznanih vsebin. Avtorja sta skozi analizo treh dostopnih orodij za prepoznavanje z roko napisanega besedila predstavila postopek in dobljene rezultate na digitaliziranem gradivu Pokrajinskega arhiva Koper.

Igor Filipič iz Nadškofijskega arhiva Maribor je pripravil prispevek z naslovom *Uporaba arhivskega gradiva na spletu: izkušnje in perspektive uporabe digitaliziranih matičnih knjig*. Članek opisuje spoznanja o uporabi arhivskega gradiva na spletu in predstavlja nove možnosti za uporabo arhivskega gradiva, zlasti v izobraževalnem procesu. Avtor opiše spremembe, ki jih je prinesla digitalna dostopnost arhivskega gradiva, in izpostavlja nove možnosti uporabe arhivskega gradiva v vzgojno-izobraževalnem procesu. Predstavljene so smernice za pripravo projektov za izobraževalne ustanove, ki vključujejo arhivsko gradivo, ter ključno vlogo arhivov pri orientaciji, interpretaciji in analizi arhivskega gradiva pri izobraževalnih projektih.

Dr. Mateja Jeraj in dr. Matevž Košir iz Arhiva Republike Slovenije sta pripravila prispevek z naslovom *Pomen objave virov s poudarkom na polpretekli zgodovini*. Namen prispevka je prikazati in utemeljiti večstranski pomen objave virov kot ene izmed izjemno pomembnih in odgovornih nalog slovenskih javnih arhivov. Posebna pozornost je namenjena predstavitvi pomena tistih virov, ki govorijo o »težkih« temah iz polpretekle zgodovine, kot so holokavst, obdobje druge svetovne vojne in nasilje, ki ji je sledilo, politični procesi in podobno.

Dr. Tatjana Hajtnik iz Arhiva Republike Slovenije, Januš Jerončič iz Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici in Urban Jensterle iz podjetja IGEA d. o. o. so pripravili prispevek z naslovom *Sistem e-ARH.si: prevzem in prikaz arhivskih prostorskih podatkov v digitalni obliki*. V članku so avtorji najprej proučili primarne in sekundarne vire s področja prostorskih podatkov in izvedli analizo obstoječih informacijskih rešitev ter na podlagi tega vzpostavili informacijsko okolje in proces prevzema, hrambe in prikazovanja digitalnih prostorskih podatkov. V naslednji fazi so izvedli dva pilotna prevzema z namenom preizkusa postavljene rešitve. Vse pridobljene rezultate so sintetizirali ter analizirali in ocenili z namenom ugotavljanja, kako učinkovita in ustrezna je postavljena rešitev.

Borut Jurca iz Arhiva Republike Slovenije je pripravil prispevek z naslovom *Postopki digitizacije analognega filmskega traku*. V članku je opisan celoten proces digitizacije analognega filmskega traku, s poudarkom na prvih treh postopkih: pripravi in zajemu filmskega arhivskega gradiva ter kontroli zajema v digitalni obliki. Avtor predstavlja proces digitizacije filmskega arhivskega gradiva, kot ga od leta 2020 izvajamo v Slovenskem filmskem arhivu.

Anja Props iz Arhiva Republike Slovenije je pripravila prispevek z naslovom *Konserviranje in restavriranje scenarija za film »Na svoji zemlji«*. Namen članka je predstaviti nujnost simbioze naravoslovnih analiz in konservatorsko restavratorskih postopkov.

Dr. Maja Nikolova iz zavoda UNIHUB Beograd je pripravila prispevek z naslovom *Begunski otroci v Srbiji med drugo svetovno vojno*, v katerem je na podlagi arhivskih virov predstavila skrb za begunce, ki so med drugo vojno prišli v Srbijo.

Dr. Julija Barunčić Pletikosić in dr. Željka Križe iz Hrvaškega spominskega dokumentacijskega centra domovinske vojne v Zagrebu sta pripravili prispevek z naslovom *Arhivsko gradivo v Hrvaškem spominskem in dokumentacijskem centru domovinske vojne*, ki je povezano s kulturno dediščino. Cilj prispevka je podati količino, značilnosti in vsebino ohranjenega gradiva, povezanega s hrvaško kulturno dediščino, ki je bilo uničeno med domovinsko vojno.

Marijana Todorović Bilić iz Arhiva Republike Srbske je pripravila prispevek z naslovom *Odbiranje in uničenje dokumentarnega gradiva*. V prispevku je opisala fazo odbiranja in uničenja dokumentov ter najpogostejše napake, ki se pri tem postopku pojavijo. Predstavila je izkušnje Arhiva Republike Srbske z različnimi ustvarjalci ter njihov sistem odbiranja in uničevanja dokumentov. Prav tako je predstavila izzive pri odbiranju gradiva nekaterih neobičajnih ustvarjalcev in stanje dokumentacije, ki so jo pri njih zasledili.

Domagoj Čičko iz Državnega arhiva v Zagrebu je pripravil prispevek z na-

slovom Vsebinska in fizična urejenost dosjejev arhivskih fondov in zbirk Državnega arhiva v Zagrebu. Avtor se je osredotočil na dosjeje arhivskih fondov in zbirk ter na razvoj podatkovne baze kot pripomočka za iskanje in uporabo ter podal pregled podatkovne baze in njene sestave, predstavil načine njene uporabe v postopku obdelave arhivskega gradiva ter možnosti njenega nadaljnega razvoja in nadgradnje.

Jasmin Jajčević iz Arhiva tuzelskega kantona je pripravil prispevek z naslovom Elektronska pošta – elektronski arhivski zapis (pomen, dostopnost, varnost in zaščita). Prispevek prikazuje pomembnost, dostopnost, varnost in zaščito elektronske pošte kot elektronskega arhivskega zapisa, prav tako tudi prednosti in slabosti njene uporabe v poslovnem svetu.

Saša Đukić iz Arhiva Republike Srbije je pripravil prispevek z naslovom Uporaba orodja AI Image Upscaler v arhivih, v katerem je izpostavil uporabo programov za povečanje ločljivosti slik s pomočjo umetne inteligence.

Dr. Jasna Požgan iz Državnega arhiva za Medžimurje v Štrigovi in Ivana Posedi iz Državnega arhiva v Varaždinu sta pripravili prispevek z naslovom Obdelava manjših arhivskih fondov – praksa in izzivi. Prispevek obravnava problematiko obdelave manjših arhivskih fondov, ki zahteva posebna znanja in spretnosti, ter izzive, ki se pojavljajo pri obdelavi manjšega arhivskega fonda v praksi.

Dr. Arian Rajh s Filozofske fakultete Univerze v Zagrebu je pripravil prispevek z naslovom Vrednotenje potencialnih digitalnih arhivskih vsebin. Ta članek obravnava vrednost digitalnega arhivskega gradiva. Avtor na začetku razmišlja o vrednosti in vrednotenju ter poda pregled relevantne literature. Nato preuči različne digitalne arhivske vsebine in njihovo vrednost v arhivih in repozitorijih različnih vrst. V nadaljevanju avtor omeji katalog vrednot, ki usmerjajo procese vrednotenja, in izvede analizo pojma vrednosti digitalnih vsebin. Na koncu članek podaja osnovna navodila za uporabo doslednih meril vrednotenja potencialnih digitalnih arhivskih vsebin.

Druga številka letnika 2023 prinaša 11 prispevkov.

Siniša Domazet iz Arhiva Bosne in Hercegovine je pripravil prispevek z naslovom Zaščita digitalnega gradiva v Arhivu Bosne in Hercegovine. Avtor je predstavil trenutne izkušnje Arhiva Bosne in Hercegovine pri upravljanju z digitalnimi zapisi, s poudarkom na vidiku hrambe in zaščite, pri čemer je upošteval močan kontrast med zgodovinsko pomembnostjo ohranjenih fondov ter zastarelo in tehnično nezadostno informacijsko opremo, ki je trenutno v uporabi.

David Gajić je pripravil prispevek z naslovom Podjetniško arhivsko gradivo kot kulturni spomenik. Prispevek se posveča pomenu in stanju podjetniškega arhivskega gradiva v Republiki Sloveniji. Podjetniško arhivsko gradivo predstavljajo med drugim pomembne stvaritve slovenskega gospodarstva, pri čemer pojem zajema načrte, recepte, kroje, organizacijske procese in druge oblike delovanja podjetij. V pregledu literature so predstavljeni zgodovinski razvoj in primerjalni pregled hrambe ter nadaljnje uporabe podjetniškega arhivskega gradiva. Z uporabo opisne, kvantitativne raziskovalne metode analiziramo vzorec 175 insolventnih gospodarskih družb v obdobju 2009–2021. Z analizo ugotavljamo, ali in v kolikšni meri država zagotavlja hrambo in nadaljnjo uporabo podjetniškega arhivskega gradiva. Rezultate primerjamo s stanjem v drugih, analiziranih državah.

Dr. Žiga Koncilija iz Arhiva Republike Slovenije je pripravil prispevek z naslovom Izzivi arhiviranja gradiva iz informacijskega sistema za upravljanje z dokumenti (ISUD) v javni upravi z vidika arhivista. Avtor v prispevku raziskuje okvire postopka arhiviranja gradiva iz ISUD, ob čemer opozarja na številne izzive, ki nas čakajo pri praktičnem prevzemanju.

Dr. Jelka Melik iz Arhiva Republike Slovenije je pripravila prispevek z naslovom Pravne in upravne dimenzije arhivskega gradiva. Namen prispevka je opredeliti upravno dimenzijo dokumentarnega in arhivskega gradiva ter poka-

zati razhajanja med tujim in slovenskim dojemanjem upravne vrednosti arhivskega gradiva.

Anja Prša iz Zgodovinskega arhiva Celje, mag. Boštjan Zajšek iz Pokrajinskega arhiva Maribor in Nina Kralj Frece iz Notarske pisarne notarke Sonje Kralj iz Slovenj Gradca so pripravili prispevek z naslovom Notarji kot ustvarjalci arhivskega gradiva. Namen prispevka je razrešiti nekaj ključnih vprašanj glede dostopnosti in uporabe arhivskega gradiva notarjev ter digitalizacije pisarniškega poslovanja. Pri tem so avtorji uporabili metodo komparacije s praksami notarske službe sosednjih držav. Rezultati raziskave bodo prispevali k boljšemu razumevanju problematike upravljanja notarskega gradiva.

Ivančica Sabadin iz Pokrajinskega arhiva Koper je pripravila prispevek z naslovom Ekstrakcija metapodatkov s pomočjo strojnega učenja. Namen prispevka je raziskovati tehnike ekstrakcije metapodatkov s pomočjo strojnega učenja. Uporabljena je bila metoda pregleda literature iz podatkovnih baz ProQuest, Scopus in Emerald Insight. Rezultati so pokazali, da so tehnike strojnega učenja že uveljavljene na področju ekstrakcije metapodatkov iz znanstvene literature.

Janez Osojnik s Filozofske fakultete Univerze v Mariboru je pripravil prispevek z naslovom Pregled slovenskih virov o plebiscitu 1990. Cilj prispevka je prikazati dostopnost gradiva za preučevanje plebiscita o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, izvedenega 23. decembra 1990. Pri tem se je avtor osredotočil na gradivo, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije, ter tisto, ki je raziskovalcem dostopno v obliki objavljenih arhivskih virov, dnevniških in spominskih zapisov ter na spletu. Avtor najprej na kratko predstavi širši kontekst dogajanja v zvezi s plebiscitom, nato predstavi arhivsko gradivo, uporabno pri raziskovanju omenjenega glasovanja.

Špela Chomici in Petra Grabovec iz Študijskega centra za narodno spravo sta pripravili prispevek z naslovom Viri iz obdobja slovenske osamosvojitve – predstavitev in problematika arhivskih virov. V prispevku so predstavljeni viri iz obdobja slovenskega osamosvajanja s poudarkom na dogajanju v letu 1991. V obdobju tridesetih let po razglasitvi slovenske samostojnosti se je z omenjeno tematiko že uspelo ukvarjati večje število raziskovalcev, ki so pri svojem delu uporabljali in preučevali različne vrste virov. Prispevek v prvi vrsti obravnava predstavitev in problematiko omenjenih virov, ki jih hranijo različne institucije – arhivi, muzeji, ministrstva in društva. Arhivsko gradivo dopolnjujejo sekundarni in ustni viri, ki po vrednotenju sodijo v posebno kategorijo.

Lucia Stefan iz Romunije je pripravila prispevek z naslovom Model kontinuitete zapisov in njegov vpliv na upravljanje z dokumenti in zapisi. Prispevek kaže, da ni stroge ločitve med dokumenti in arhivskimi zapisi, temveč obstaja več stanj na črti kontinuitete od kratkotrajnega (efemernega) dokumenta do zaupanja vrednega arhivskega zapisa. Na podlagi ugotovitve obstoja te kontinuitete nastaja nov pristop k upravljanju z zapisi.

Dr. Miroslav Novak iz Pokrajinskega arhiva Maribor je pripravil prispevek z naslovom Stanje in perspektive vzajemnega metapodatkovnega korpusa slovenske javne arhivske službe. Na podlagi pridobljenih statističnih podatkov in s pomočjo analize SWOT so v prispevku prikazane prednosti, slabosti in priložnosti ter nevarnosti obstoječe arhivske strokovne prakse generiranja slovenskega arhivskega metapodatkovnega korpusa.

Špela Valadžija iz Pokrajinskega arhiva Maribor je pripravila prispevek z naslovom Metode arhivskega strokovnega dela na področju digitizacije gradiva Pokrajinskega arhiva Maribor. Namen prispevka je prikaz metod arhivskega strokovnega dela na področju digitizacije arhivskega gradiva in opisati proces pretvorbe gradiva iz fizične v digitalno obliko na podlagi pregleda smernic ter z upoštevanjem mednarodnih standardov. Dostopna tehnologija omogoča, da se pretvorba gradiva iz fizične v digitalno obliko opravi tudi znotraj organizacije z razpoložljivimi sredstvi, opremo in kadri. Prispevek predstavlja izzive in rešitve

od priprave gradiva do objave v Virtualni arhivski čitalnici s poudarkom na nedavni digitizaciji informacijskih pomagal fonda Uprava za gradnje in regulacijo Maribor, ki so jo arhivski delavci izvedli z obstoječo opremo zavoda.

Revija Moderna arhivistika izhaja letno v dveh številkah, vsi prispevki so prosto dostopni na spletni strani revije: <http://www.pokarh-mb.si/sl/zaloznistvo/moderna-arhivistika>.

mag. Nina Gostenčnik

Festival Kurirček, Festival otrok in umetnost 1963–1992

Razstava Pokrajinskega arhiva Maribor in Mariborske knjižnice,
15. 12. 2023–31. 6. 2024

V razstavišču Pokrajinskega arhiva Maribor Archivum na Glavnem trgu 7 v Mariboru (15. december 2023–10. april 2024) in nato v preddverju Pionirske knjižnice v TPC City v Mariboru (12. april–30. junij 2024) je bila na ogled privlačna razstava, ki je nastala v sodelovanju dveh mariborskih kulturnih institucij, in sicer arhiva in knjižnice, medtem ko sta posamezne razstavne eksponate prispevala tudi Lutkovno gledališče Maribor in RTV Slovenija.

Leta 1962 so na pobudo pisateljev iz Maribora, ki so bili sodelavci otroške revije Kurirček, učiteljev in drugih javnih delavcev ob dnevu Jugoslovanske ljudske armade priredili vrsto literarnih nastopov za pionirje in enega za odrasle. Na zaključni slovesnosti so se dogovorili, da bodo v Mariboru odtlej na podoben način vsako leto počastili dan Jugoslovanske ljudske armade.

Prvi Festival Kurirček (kasneje Festival otrok in umetnost) je bil organiziran leta 1963. Kar 30 let je bil eden izmed največjih in najbolj prepoznavnih literarnih, glasbenih in likovnih festivalov za otroke in mladino na prostoru nekdanje Jugoslavije. Na njem so sodelovali pesniki, pisatelji, slikarji, učitelji, založniki in uredniki iz vse Jugoslavije.

V prvih letih se je festival osredotočal na posredovanje tradicije narodno-osvobodilnega boja in revolucije mladim, kasneje so bile na programu sodobnejše tematike, kot so lutke, ljudsko izročilo, sodobna proza in poezija.

*Radovedni Taček je v marsikom vzbudil nostalgijo
(Foto: Marko Pigac)*

Po osamosvojitvi Slovenije je festival začel izgubljati pomen. Do leta 1999 je bil organiziran v nekoliko drugačni obliki, pozneje so ga zasenčili drugi programi in prireditve za otroke.

Razstavo sestavlja deset panojev, ki obiskovalca s pomočjo povečanih fotografij in spremljevalnega besedila popeljejo skozi zgodovino festivala, vse od njegovih začetkov preko obravnavanih tem, sodelujočih ustvarjalcev (Ivan Potrč, France Bevk, Brana Jurca, Niko Grafenauer, Desanka Maksimović, Leopold Suhodolčan in številni drugi), sodelovanja otrok, podeljenih nagrad, revije *Otrok* in knjiga vse do zatona in konca festivala. V razstavišču *Archivum* so bili poleg panojev na ogled tudi originali v vitrinah, med katerimi so posebej veliko pozornosti pritegnile originalne lutke (*Radovedni Taček*, *Zvezdica Zaspanka*, *Zverinice iz Rezije*), mogoče si je bilo ogledati tudi zbornike festivala, posamezne nagrade, vabila, zahvale, nagrajene knjige in podobno. Na otvoritvi so svoje spomine na festival strnili nekateri nekdanji sodelujoči, medtem ko so se številni obiskovalci spominjali te ali one podrobnosti festivala, ki je nekoč prežemal kulturni utrip Maribora in širše okolice.

Gordana Šovegeš Lipovšek (Pokrajinski arhiv Maribor),
mag. Nina Hriberšek Vuk in dr. Andreja Erdlen (Mariborska knjižnica)

Glaserjev festival v Malečniku z razstavami Pokrajinskega arhiva Maribor in Nadškofijskega arhiva Maribor (2022–2024)

Na pobudo župnijskega upravitelja župnije Sv. Peter pri Mariboru – Malečnik dr. Sebastijana Valentana v Malečniku od leta 2022 prirejajo Glaserjev festival, posvečen duhovniku Marku Glaserju. Glaser se je rodil 21. aprila 1806 na Smolniku v Rušah. Po posvetitvi v duhovnika leta 1829 je kot kaplan služboval v župniji Sv. Barbara v Slovenskih goricah, kot kaznilniški kurat v Gradcu ter nato med letoma 1838 in 1843 kot dvorni kaplan in konzistorialni tajnik pri sekavskem knezoškofijskem ordinariatu. Tukaj je deloval kot referent za slovenski del škofije. Leta 1843 je postal župnik pri Sv. Petru pri Mariboru (danes Malečnik), kjer je ostal do smrti 9. decembra 1889. Leta 1859 je bil imenovan za častnega kanonika mariborskega stolnega kapitlja in konzistorialnega svetovalca. Bil je predan pastoralni delavec in pridigar. Cenil in pospeševal je ljudsko omiko in izobrazbo. Leta 1844 je pri Sv. Petru organiziral ljudski misijon, medtem ko je leta 1868 ustanovil dekliško šolo. Skrb zanjo so prevzele šolske sestre iz Eggenberga pri Gradcu. Ob tem je skrbel za obnovo cerkvenih stavb in dal postaviti križev pot na Gorco. Bil je tudi pesnik in pisatelj. Pisal je tako v nemščini kot v slovenščini, večinoma nabožne pesmi in zgodbe. V zgodovino se je še posebej zapisal kot Slomškov sodelavec in pomočnik pri selitvi sedeža lavantinske škofije v Maribor leta 1859.¹

V okviru festivalskega programa arhivistka iz Nadškofijskega arhiva Maribor mag. Lilijana Urlep in arhivist iz Pokrajinskega arhiva Maribor mag. Jure Maček že tradicionalno pripraviva priložnostno razstavo o zgodovini Malečnika in okolice. Razstave so rezultat plodnega sodelovanja in vsebinskega dopolnjevanja obeh arhivov ter povezovanja z lokalno skupnostjo, še posebej z župnijo Sv. Petra pri Mariboru ter tudi z malečniško osnovno šolo in nekaterimi lokalnimi društvi. Predstavljeni originalni dokumenti in reprodukcije arhivskega gra-

¹ Slovenski biografski leksikon: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi201702/> (dostop: 31. 5. 2024).

diva, ki se odlično vklaplajo v reprezentativen ambient in baročno opremo Glaserjevega salona z galerijo v Malečniku, nedvomno približajo krajanom pretekle dogodke in pripomorejo k boljšemu poznavanju preteklosti Malečnika. Glede na zanimanje in odlično obiskanost dosedanjih razstav sem prepričan, da kar kličejo po nadaljnjem razkrivanju drobcev iz nekoliko pozabljene, a izjemno bogate krajevne in cerkvene zgodovine Malečnika oziroma njegovih prebivalcev.

Prva razstava leta 2022 z naslovom ***Ko zgodbo o pozabljeni malečniški preteklosti pripovedujejo arhivi*** je prikazala bistvene kulturnozgodovinske in geografske značilnosti Malečnika ter nekatere pomembnejše izseke iz krajevne in z njo od nekdanj tesno prepletene cerkvene zgodovine. Ob tem je kot uvodna prireditev 1. Glaserjevega festivala poskušala obiskovalce seznaniti še z likom in delom Marka Glaserja, ki je dal v času svojega službovanja kraju neizbrisen, še danes dobro prepoznaven pečat.

Naselje Malečnik, v neposredni bližini Maribora, na levem bregu Drave in na obrobju Slovenskih goric, krasita baročna župnijska cerkev sv. Petra, po kateri je kraj v preteklosti tudi nosil ime (Šempeter), in gotska podružnična cerkev sv. Marije na Gorci. Pod cerkvijo sv. Petra se nahajajo grobnice oziroma katakombe. Obe cerkvi ponujata že od daleč dobro prepoznavno veduto Malečnika. Tako preteklost kot tudi sedanost kraja sta močno povezani z vinogradništvom, s sadjarstvom, kmetijstvom. Pomembno vlogo je odigralo tudi šolstvo, predvsem red šolskih sester.

Razstavljeni originalni dokumenti in reprodukcije fotografij so seveda le majhen del, izbor gradiva. Avtorja sva namreč želela ne le za prvo razstavo, ampak tudi za obe naslednji, izbrskati iz fondov obeh arhivov predvsem dokumente, ki se čim bolj neposredno nanašajo na Malečnik in njegovo bližnjo okolico.

V Pokrajinskem arhivu Maribor hranimo v različnih fondih na stotine in stotine dokumentov o Malečniku. Nemogoče je imenovati vse fonde, ki vsebujejo pisno ali fotografsko dediščino malečniške preteklosti. Zaradi svoje vrednosti in starosti bi izpostavil le Zbirko listin. V njej najdemo najstarejše listine z omembo Malečnika ali bližnjih krajev. Prva sega v leto 1519. Gre za naznanilo o poročnem pismu mariborskih meščanov, v katerem je omenjen vinograd, ležeč pod Sv. Petrom na Zgornjem Trčovskem Vrhu. Drugi dve listini sta iz let 1539 in 1574. V obeh so omenjeni vinogradi oziroma posestva v Malečniku ali v njegovi bližini. Ohranjenih je tudi nekaj ščitnih pisem za vinograde in zemljišča v Malečniku iz let 1791 do 1794.

Listin in ščitnih pisem zaradi njihove starosti in neprecenljive vrednosti nismo razstavili. Za obiskovalce smo pripravili liste z naslovom in s krajšim izsekom iz vsebine listine ter jih opremili s QR-kodo. S skeniranjem kode so obiskovalci dobili možnost dostopa do celotnih registrov in digitalizatorov listin, objavljenih v Virtualni arhivski čitalnici.

Posebno vrednost za Malečnik ima prav gotovo še osebna zapuščina oziroma osebni fond Glaser Marko (1783–1883), prav tako ohranjen v Pokrajinskem arhivu Maribor. Med dokumenti v fondu izstopajo del Glaserjeve korespondence s škofoma Antonom Martinom Slomškom in Jakobom Stepišnikom, diploma za bratovščino Presvetlega srca Jezusovega 1835, sinodalni zapisnik župnije 1783/84 in 1785/86, več Glaserjevih pisem bratu ter njegove rokopisne beležke, razprave in sestavki.

Pokrajinski arhiv Maribor je za razstavo med drugim prispeval situacijski načrt regulacije Drave pri župniji Sv. Peter pri Mariboru (1845), načrt viničarije in gospodarskega posloplja v vinogradu župnije Sv. Petra pri Mariboru v kraju Hrenca (1842), cenilni zapisnik za vinograd v uradu Trčova pri Malečniku (1794), sestavek Marka Glaserja o težavah zaradi neenotnega slovenskega črkopisa, Glaserjevo pismo bratu (1840) in posmrtno pesem Marka Glaserja za Matijem Paveom, učiteljem pri Sv. Petru pri Mariboru (1857). Iz Zbirke fotografij in razglednic smo predstavili nekaj zanimivejših podob kraja z začetka in tridesetih let 20. stoletja. Posebej je izstopala zanimiva fotografija odpreme zvonov

med prvo svetovno vojno z malečniškim župnikom, s kaplanom in z vaščani ob vozovih iz leta 1916.

Izmed razstavljenih dokumentov Nadškofijskega arhiva Maribor velja omeniti cerkveni račun župnijske cerkve sv. Petra (1748), zapuščinski inventar po leta 1639 umrlem župniku Juriju Borečiču, dopis Marka Glaserja škofijskemu ordinariatu o obnovitvenih delih na cerkvenih stavbah (1870), službeni list Marka Glaserja in Glaserjevo pridigo ob blagoslovitvi križevega pota na Gorco (1847).

Osrednji temi 2. Glaserjevega festivala v Malečniku leta 2023 sta bili kulinarika in prehrana. Ob tej priložnosti sta oba arhiva pripravila razstavo Ko o zemlji in kruhu spregovorijo arhivi, medtem ko je višja arhivistka Špela Valadžija iz Pokrajinskega arhiva Maribor izvedla kaligrafsko delavnico. Na njej so se učenci malečniške osnovne šole naučili zapisati v kaligrafski pisavi poimenovanja tipičnih malečniških jedi. S pomočjo razstavljenih arhivskih dokumentov, ki pričajo o pridelavi, pripravi in uživanju rane v različnih zgodovinskih obdobjih in trenutkih, smo želeli obiskovalce opozoriti na pomen domače kulinarčne dediščine, neločljivo prepletene s kmetijstvom, z gospodarstvom, verovanjem, s sociologijo, z antropologijo, etnologijo in nasploh z vsakdanjim življenjem. Zagotavljanje ustrezne in dovoljšne prehrane ni bilo vselej preprosto, ampak pogosto težavno in kompleksno. To se je še posebej pokazalo v primeru naravnih nesreč, vojn ali drugih prelomnih dogodkov. Obdobja pomanjkanja in racioniranja obrokov so spremljala naše prednike še do nedavnega. Postopki pridelave, priprave in uživanja hrane so bili od nekdanj odvisni od širšega družbenega konteksta in razmerij ter povezani s številnimi dejavnostmi in panogami, kot so kmetijstvo, sadjarstvo, vinogradništvo, industrija, trgovina, kultura, šolstvo, medtem ko je nanje vplivala tudi politična in družbena ureditev ter seveda naravne danosti. Ob tem razstavljeni dokumenti posredno izkazujejo odnos vsakokratne politične oblasti do kmečkega prebivalstva, poljedelcev in prehranske oziroma živilske industrije. Za spoznavanje prehranske tematike je tako v Pokrajinskem arhivu Maribor kot v Nadškofijskem arhivu Maribor na voljo precej arhivskega gradiva. To so urbarji, inventarji, davčni zapisi, katastri, obračunske knjige, načrti gospodarskih poslopij, fotografije, jedilni listi, številni razglasi in navodila oblasti itd. Z različnih družbenih plati osvetljujejo večkrat trnovo pot od zemlje do kruha ter prikazujejo vsakdanje življenje, neločljivo povezano s prehrano in kulinariko. Še posebej dragoceni so stari recepti. Kot zanimivost naj navedem v Pokrajinskem arhivu Maribor ohranjen recept za slovenskogoriške pogače ali gibanice iz 30. let prejšnjega stoletja, ki nazorno pokaže krajevne posebnosti pri uporabi sestavin in pri postopku priprave kvasenic.

Načini pridelave in priprave hrane so se tekom stoletij spreminjali, uveljavljale so se novosti, pri čemer je marsikaj starega utonilo v pozabo. V 19. stoletju so k širjenju novih idej in znanj o kmetijstvu in pripravi hrane prispevali tudi duhovniki in redovnice. Na tem področju so se udejstvovala zlasti malečniške šolske sestre. Z organizacijo raznih tečajev so širile znanje o gospodinjstvu in gospodarstvu.

Iz fondov in zbirk Pokrajinskega arhiva Maribor so bili na razstavi predstavljeni načrt stiskalnice z vinsko kletjo in s hladilnico pri cerkveni viničariji v Pernici [Pernitzen] pri Sv. Petru (1811), urbar mestne župnije Sv. Janeza Krstnika Maribor z vpisom kraja Nebova pri Malečniku (1571–1583), zemljiška knjiga oziroma protokol zapuščin in cenitev premoženja župnijskega imenja Sv. Peter pri Mariboru (po 1820), recept za slovenskogoriške pogače ali gibanice, načrt za preureditev prostorov v gostilni Božič v Malečniku št. 7 (1935), seznam združenikov VINOZA Ivan Cankar Sv. Peter pri Mariboru, upravičenih za kontingent moke v letu 1950, zavarovalna polica Kmetijske zadruge Sv. Peter pri Mariboru (po 1945), navodila Ministrstva za trgovino in preskrbo za poslovanje z mesnim fondom (1949), seznam za oddajo masti pri Nabavnoprodajni zadrugi Sv. Peter pri Mariboru (1946), sodni spis zoper nekaj prebivalcev Zimice pri Malečniku

zaradi črnega zakola, nedovoljene prodaje in kupovanje mesa in živine (1950), fotografija kuharskega tečaja v samostanu šolskih sester v Mariboru (1930) in nekateri drugi dokumenti.

Izmed gradiva Nadškofijskega arhiva Maribor in nekaterih zasebnih zbirk krajanov Malečnika bi izpostavil upodobitev sv. Neže z jagnetom iz srednjeveškega rokopisnega kodeksa, slovesni meni iz leta 1910, fotografiji škofa Držečnika s skupino duhovnikov pri obedu in malečniških šolskih sester s tečajnicami kuharskega tečaja v župnišču v Malečniku (1932), tabelo gorninskih dajatev in male pravde župnije Sv. Peter pri Mariboru (1755), zapuščinski inventar po pokojni Mariji Ješovnik (1743), kuharske recepte malečniških šolskih sester, opis hude lakote (1813–1816), Slomškov zapis o bontonu pri jedi, postno postavo za leto 1929 in Slomškovo pridi-go o Jezusu kot vinski trti.

V letu 2024, razglašenem za Maistrovo leto, je 3. Glaserjev festival potekal pod geslom Domovina. Dom. Sreča. Posvečen je bil patriotizmu in domoljubju. Kot soorganizatorka festivala je tokrat sodelovala Slovenska matica, medtem ko je častni pokrovitelj bilo Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije. V Pokrajinskem arhivu Maribor in v Nadškofijskem arhivu Maribor so ohranjeni številni dokumenti, ki tako ali drugače pričajo o odnosu posameznika do domovine, države, lokalne skupnosti ali o njegovi pripadnosti domu in lastnemu narodu. Oba arhiva sta tokrat prispevala svoj delež z razstavo *Amor patriae* (ljubezen do domovine) in z učno uro, posvečeno generalu Maistru, za učence Osnovne šole Malečnik. Pri razstavi sta nam tokrat z nekaj eksponati priskočila na pomoč še malečniška šola s svojim arhivom in arhiv župnije v Malečniku. Izbrani dokumenti, nastali v obdobju različnih državnih tvorb, ki smo jim pripadali Slovenci od srede 19. stoletja naprej, zgovorno osvetljujejo prelomne dogodke v narodovi zgodovini. V vsakokratni državni tvorbi so državljani ob različnih priložnostih in dogodkih, to je državnih praznikov, jubilejih vladarske rodbine, izrednih dogodkih, še posebej v vojnih razmerah, izkazovali svojo pripadnost ter vdanost državi in oblasti. Velikokrat so to seveda počeli po nareku vladajočih, a pogosto tudi iz lastnega prepričanja, iskreno in z vsem srcem. Znotraj tega nestalnega in stalno spreminjajočega se zunanega političnega okvirja so po drugi strani slovenski narodni buditelji vse od začetkov narodnostnega zavedanja in prebujanja v sredini 19. stoletja postopoma gojili svojo intimno odločitev za slovenstvo ter si prizadevali za postopen razvoj in napredek slovenske kulture, jezika, pesmi, literature, šolstva in s

*Obiralci grozdja na cesti v Malečniku
(Vir: SI_PAM_1693, št. 5872)*

tem slovenske pripadnosti ter domoljubja. Med njimi so bili v prvih vrstah prav štajerski rodoljubi in narodno zavedni posamezniki. Z vztrajnim narodnostnim bojem in ozaveščanjem širših množic so postavljali temelje slovenske identitete in državnosti.

Iz Pokrajinskega arhiva Maribor in arhiva malečniške osnovne šole smo razstavili razglednico ob 60-letnici vladanja cesarja Franca Jožefa I. (1908) in razglednico z verzom nekdanje slovenske narodne himne Naprej zastave slave (okoli 1900), fotografije pogreba generala Rudolfa Maistra – spreved na Glavnem trgu v Mariboru (28. 7. 1934), mladinskega tabora v Mariboru s telovadnim nastopom članov fantovskih odsekov in dekliških krožkov na stadionu Železničar ob Tržaški cesti v Mariboru (1939) ter obiska Josipa Broza - Tita v Mariboru (maj 1945), načrt »besede« Slovske čitalnice Maribor (1864), razglas akcije obrambnega društva Narodna odbrana za gospodarski napredek in neodvisnost pod geslom »Svoji k svojim« (1933), spis o ukinitvi Fantovskega odseka pri Sv. Petru pri Mariboru (1941), zapisnik učiteljske konference na Zasebni dekliški narodni šoli v Sv. Petru pri Mariboru z omembo delovanja podmladka narodno-obrambne organizacije Jadranska Straža na šoli (1934), Šolski kroniki Ljudske šole v Sv. Petru pri Mariboru z zapisom ob smrti kralja Aleksandra I. z zadnjo vladarjevo željo »Čuvajte Jugoslavijo« (1934) ter z zapisom in s fotografijo sprejema v mladinsko organizacijo v šolskem letu 1968/69, zapisnik nadzorovalne konference na Zasebni dekliški narodni šoli v Sv. Petru pri Mariboru s priporočilom šolskega nadzornika učiteljem o nuji vzgoje državnega in nacionalnega čuta (1934), fotografijo J. Weingerla iz Malečnika iz prve svetovne vojne, izjavo s podpisom v podporo deklaraciji Jugoslovanskega kluba (majniška deklaracija) za vzhodno okolico občine Maribor (Sv. Peter) in Št. Ilj v Slovenskih goricah (1917), poročilo župnika Mateja Štrakla o politični pripadnosti in narodnostni sestavi občinskega predstavništva v občini Sv. Peter pri Mariboru (1918), obvestilo o izvolitvi krajevnega narodnega sveta za občino Sv. Peter pri Mariboru (3. 11. 1918), prošnja narednika v rezervi iz Sv. Petra pri Mariboru Franja Mira za priznanje »dobrovoljstva« v Maistrovih enotah (1929), proglasitev za padlega v prvi svetovni vojni za Janeza Vebra, vojaka 47. pešpolka iz Maribora, rojenega leta 1878 pri Sv. Petru pri Mariboru, ovadba zoper Rudolfa Škamleca iz Sv. Petra pri Mariboru zaradi razširjanja protidržavnih letakov – deklaracije nekdanje Slovenske ljudske stranke zoper centralistični in unitaristični jugoslovanski režim (1933), seznam Slovencev z župnikom Alojzom Žalarjem iz Sv. Petra pri Mariboru, določenih za izselitev (1941), in še nekaj drugih dokumentov.

Nadškofijski arhiv Maribor in arhiv župnije Malečnik sta za razstavo med drugim prispevala opis slovesnosti ob razglasitvi Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (15. 12. 1918), pesem o presvetlem cesarju (1854), osnutek pridige Marka Glaserja o vojni (1859), zapis o slovesnem praznovanju zmage avstrijske vojske nad Turki v bitki pri Petrovaradinu (avgust 1716), molitve za vladarje (sredina 18. stoletja), Slomškovo okrožnico ob zaroki cesarja Franca Jožefa in Elizabete Bavarske (1854), poziv za vpis vojnega posojila v času prve svetovne vojne, obvestilo o smrti kralja Aleksandra I. in odredbe glede žalnih svečanosti (1934), pastirski list škofa Napotnika ob volitvah v ustavodajno zbornico (1920), blagajniško knjigo župnije Malečnik z omembo oddanih kovin in vpisov vojnega posojila.

V Pokrajinskem arhivu Maribor in Nadškofijskem arhivu Maribor smo počaščeni, da lahko z razstavami vsebinsko obogatimo vsakokratni Glaserjev festival in se veselimo sodelovanja tudi v prihodnje.

mag. Jure Maček

KNJIGE V ARHIVU – V SLUŽBI ČLOVEKA

Razstava Pokrajinskega arhiva Maribor, 9. junij 2023–11. december 2023

Avtorji: mag. Nina Gostenčnik, mag. Jure Maček, Mojca Horvat,
Simona Velunšek, Suzana Čeh, mag. Boštjan Zajšek, Gordana Šovegeš
Lipovšek, dr. Vinko Skitek, Špela Valadžija, Mojca Kosi, Lučka Mlinarič,
Polde Mikec Avberšek, Sabina Lešnik, dr. Miroslav Novak

Oblikovna zasnova: mag. Nina Gostenčnik, Špela Valadžija

Lektoriranje: mag. Boštjan Zajšek

Tehnična podpora: Jožica Bajgot, Jože Rozman, Srečko Starčevič,
Edvard Harb, Silva Vrbnjak, Darinka Arčnik

Pokrajinski arhiv Maribor je v letu 2023 obeleževal 90 let formalnega zbiranja, hranjenja in varovanja arhivskega gradiva. Ob jubileju smo se odločili pripraviti veliko razstavo z naslovom *Knjige v arhivu – v službi človeka*. Gre za prvo razstavo, ki smo jo postavili v prenovljenem osrednjem razstavišču Pokrajinskega arhiva Maribor, imenovanem *Archivum*. V pritličju stavbe smo namreč v letih 2021 in 2022 temeljito preuredili razstavišče oziroma predavalnico in razstavno opremo. Tako smo lahko izkoristili nove vitrine in na ogled postavili številne originale, ki so jih dopolnjevali panoji s fotografijami in z opisi.

Razstava je bila posvečena posebni vrsti arhivskega gradiva – knjigam, ki jih javnost povezuje predvsem s knjižnicami. Vendar tudi v arhivih hranimo knjige, in sicer takšne, ki nastajajo »v službi človeka«, takšne, ki nimajo založnika, niso publicirane, niso vsakomur dostopne, vendar so pomembne za slehernega posameznika, saj ga spremljajo skozi vse življenje. Pri pripravi razstave smo sodelovali vsi zaposleni, vsak je v gradivu, za katerega je pristojen, izbrskal knjige, ki so najznačilnejše, najlepše, najdebelejše, najstarejše, najlepše ilustrirane ipd. Zbrane knjige smo nato smiselno razvrstili po posameznih obdobjih

Razstava v razstavišču *Archivum* prikazuje originale v vitrinah in reprodukcije z opisi na panojih

(Foto: Marko Pigac)

*Povzetek cele razstave je na ogled na panojih na dvorišču
(Foto: Marko Pigac)*

v človeškem življenju – dobesedno od rojstva do smrti (šolanje, zaposlitev, poroka, prosti čas, uprava, premoženje) ter jih predstavili na osmih panojih in v desetih vitrinah.

Pri pripravi smo našli še eno podvrsto knjig, na knjižice, ki se pojavljajo predvsem v osebnih in družinskih ter tudi nekaterih drugih zasebnih arhivskih fondih. Te so za posameznika pomembne bodisi za potrjevanje njegove identitete oziroma državljanstva bodisi za dostop do različnih storitev in pravic, kot so zaposlovanje, bančne storitve, zdravstveno varstvo, davčne obveznosti, izobraževanje. V njih so zabeleženi osebni podatki, nekaterim je pridana še fotografija lastnika dokumenta. Te knjižice smo zbrali in fotografirali ter jih razstavili na panojih v razstavišču *Per gradus*, to je na stopnišču arhiva.

Leto 2023 je prineslo Pokrajinskemu arhivu Maribor še eno novo možnost za razstavljanje – razstavne panoje na dvorišču oziroma razstavišče *Atrium*. Na osmih velikih panojih na prostem smo postavili na ogled najprivlačnejše fotografije, ki na kratko povzemajo celotno razstavo *Knjige v arhivu – v službi človeka*.

Kot zapisano, smo pri projektu priprave osrednje razstave ob 90. letnici arhiva sodelovali vsi zaposleni, kar se je izkazalo kot zanimiva izkušnja timskega dela, tako da smo sklenili, da bomo v prihodnosti še kdaj pripravili razstavo, ki bo zastavljena na podoben način.

Mojca Horvat

Mednarodna znanstvena konferenca Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, Radenci 15.–17. maj 2024

Mednarodna znanstvena konferenca Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja je tudi v letu 2024 potekala v Hotelu Radin v Radencih. Mednarodna konferenca Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja vsako leto združuje strokovnjake s področja arhivistike, dokumentalistike, upravljanja z gradivom in vse, ki se tako ali drugače ukvarjajo z arhivistiko in upravljanjem dokumentarnega in arhivskega gradiva ter želijo slediti novostim na tem znanstvenem in strokovnem področju. Konferenca prinaša novosti na področju teoretičnih osnov arhivske znanosti in dokumentalistike, strokovnih postopkov, raziskovanja, standardov, smernic, dobre prakse, projektov in programov. V treh dneh so se predstavili strokovnjaki in znanstveniki iz desetih držav (Slovenije, Avstrije, Nemčije, Nizozemske, Hrvaške, Bosne in Hercegovine, Srbije, Romunije, Kosova in Združenih držav Amerike).

Priprave na letošnjo konferenco so se začele pod velikim vtisom naravne katastrofe, ki je v avgustu 2023 prizadela velik del naše države. Kot ustanova, ki hrani in varuje kulturno dediščino, smo bili v Pokrajinskem arhivu Maribor posebej zaskrbljeni nad grožnjami, s katerimi nas spopada narava in ki pomenijo veliko nevarnost za izgubo pomembnih kulturnih spomenikov. Ob poplavih smo postali pozorni na vse malenkosti, ki lahko vplivajo na zaščito gradiva – od preventivnih dejavnosti in načrtovanja za nujne primere do sistemov za nadzor in opozarjanje, rednih vzdrževalnih del ter izobraževanja in usposabljanja osebja. Z ustreznim načrtovanjem, usposabljanjem zaposlenih ter uporabo preventivnih ukrepov in tehnologije je mogoče zmanjšati tveganje poškodb na kulturni dediščini zaradi poplav ter zagotoviti njeno dolgoročno ohranjanje in dostopnost.

Prav zato smo uvodni del letošnje konference namenili prispevkom in avtorjem, ki opozarjajo na nevarnosti in tudi konkretno predstavljajo izkušnje pretekle katastrofe, ki je v številnih primerih pomenila izgubo dragocenih dokumentov. Ali smo na takšne katastrofe dovolj dobro pripravljeni? Smo dovolj usposobljeni, da v trenutku katastrofe sprejmemo najbolj strokovno odločitev? Lanske poplave so odprle nemalo vprašanj, ki še terjajo odgovore. Seveda nismo edini, ki se s tovrstnimi težavami spopadamo. Naravne nesreče že leta pestijo svet in zanimalo nas je, kako so na takšne primere pripravljeni kolegi arhivisti po svetu.

V uvodnem delu konference je prisotne pozdravila direktorica Pokrajinskega arhiva Maribor mag. Nina Gostenčnik ter predstavnik generalnih pokroviteljev konference, podjetja Mikrografija d. o. o. Boštjan Gaberc in podjetja Trevis d. o. o. mag. Ivan Šijanec. Uvodni pozdrav je udeležencem konference namenila tudi predsednica Arhivskega društva Slovenije Mojca Horvat.

Ob zaključenem jubilejnem letu Pokrajinskega arhiva Maribor je dr. Slavica Tovšak, nekdanja direktorica in predsednica sveta zavoda, orisala 90-letno zgodovino te arhivske institucije in pomembne mejnike.

V letu 2024 je bila zaključena izgradnja nove stavbe Enote za Prekmurje Pokrajinskega arhiva Maribor. Mag. Nina Gostenčnik je tako v uvodnem delu konference predstavila značilnosti nove stavbe. Gre za najsodobnejše arhivske prostore v Sloveniji, ki na površini okoli 1.700 m² vključujejo moderna skla-

dišča, čitalnico, predavalnico, razstavišče, delovne prostore, razpraševalnico in konferenčno sobo.

V uvodnem delu konference so bile predstavljene teme, vezane na varovanje arhivskega gradiva pred naravnimi nesrečami. Mag. Ralf Jacob, predsednik Združenja nemških arhivistov, je predstavil prakso nemških arhivov pri preventivi pred izrednimi dogodki v arhivih Zvezne republike Nemčije. Dr. Vinko Skitek iz Pokrajinskega arhiva Maribor je v svoji predstavitvi govoril o varovanju dokumentarnega in arhivskega gradiva v luči poplav na Koroškem v letu 2023, ko je narasla voda v regiji povzročila precej škode, tudi na dokumentarnem in arhivskem gradivu. Predstavljena je bila še ena izkušnja iz leta 2023: Monika Štefelin iz Psihiatrične bolnišnice Begunje je slikovito opisala izkušnjo poplav in napore za sanacijo škode po njih.

Drugi dopoldanski del predavanja je bil namenjen digitalni transformaciji arhivov. Dr. Thomas Aigner iz organizacije Time Machine je predstavil, kakšna gonilna sila je digitalna preobrazba arhivov in kakšen je njen družbeni učinek. Thomas Hengst iz Familysearch International je izpostavil izzive in priložnosti, ki jih prinaša množična digitizacija arhivov. Terminološke zagate okoli pojmov digitizacija in digitalizacija sta v svojem prispevku predstavila mag. Mitja Sadek iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana in dr. Miroslav Novak iz Pokrajinskega arhiva Maribor. Dobro prakso Zgodovinskega arhiva Celje z digitizacijo šolskih kronik je predstavila Vesna Kočevar, medtem ko je dr. Branko Šuštar iz Slovenskega šolskega muzeja predstavil digitizirano zbirko šolskih podatkov iz arhivske zbirke v Slovenskem šolskem muzeju.

Popoldanski del je začel Aleksander Lavrenčič z RTV Slovenija s predavanjem Boril sem se z umetno inteligenco, medtem ko je Gregor Završnik iz podjetja Georh predstavil Smernice iniciative Evropske komisije za dokumentiranje arhivskega gradiva eArchiving. Sledil je prispevek pokrovitelja konference, visokošolske izobraževalne ustanove Alma Mater Europaea, s predstavitvijo analize diplom prve bolonjske stopnje Arhivistike na AMEU-ECM. Generalni pokrovitelj konference za klasično arhiviranje, podjetje Trevis d. o. o., je letos fokus usmerilo v trajnostni razvoj. Inž. Jasper Hunnekens z Nizozemske je predstavil prispevek z naslovom Več kot kartonske škatle: Trajnostne rešitve za skladiščenje za bolj zeleni jutri. Generalni pokrovitelj konference za elektronsko arhiviranje, podjetje Mikrografija d. o. o., je predstavil primer iz prakse. Mitja Curk iz podjetja Alpacem Cement d. d. je predstavil njihovo izkušnjo z množično izvedbo ureditve, digitalizacije in hrambe gradiva v podjetju.

Popoldan je bil obarvan strokovno-družabno. Odprti sta bili dve razstavi: Knjige v arhivu – v službi človeka, ki jo je pripravil Pokrajinski arhiv Maribor, in razstava 12 dni, ko smo bili središče sveta – 40 let od XIV. zimskih olimpijskih iger v Sarajevu, ki jo je pripravil Zgodovinski arhiv Sarajevo.

Drugi dan konference je bil razdeljen v dve sekciji – predavanja in delavnice. V Kongresni dvorani so predavatelji obravnavali strokovno problematiko obdelave arhivskega gradiva. Dr. Arian Rajh s Filozofske fakultete Zagreb je predstavil prispevek z naslovom Arhivski popis postane resnično kolaborativen: vaja standarda Zapisi v kontekstih (RIC). Dr. Bogdan Florin Popolvici iz Romunskega državnega arhiva v Brasovu, Romunija, je nadaljeval s standardi popisovanja in se spraševal, kakšna je prihodnost arhivskih iskalnih pripomočkov. Špela Sečnik, študentka na Alma Mater Europaea in zaposlena v podjetju Mikrografija d. o. o., ter Nina Sotelšek iz Mestnega muzeja Krško sta predstavili uporabniško izkušnjo Virtualne arhivske čitalnice na temo Matije Gubca in njegovih sledi v Krškem. Špela Valadžija iz Pokrajinskega arhiva Maribor je govorila o razstavah kot medijih za predstavitev arhivskega gradiva. O učinku čustev na pripravo in percepcijo arhivskih razstav je govorila Mojca Horvat, prav tako iz Pokrajinski arhiv Maribor. Dr. Julija Barunčić Pletikosić in dr. Željka Križe iz Hrvaškega spominskega dokumentacijskega centra domovinske vojne, Zagreb, Hrvaška, sta govorili o vlogi arhivov in arhivskih virov pri pouku zgodovine na

Hrvaškem na primeru pouka sodobne hrvaške zgodovine. Saša Đukić iz Arhiva Republike Srbske, Bosna in Hercegovina, je predstavil odprtokodne rešitve v arhivskih ustanovah, medtem ko je Siniša Domazet iz Arhiva Bosne in Hercegovine predstavil prakso, ki se je pokazala pri ponovnem odkritju in digitalni obdelavi avstro-ogrskega kartografskega pregleda Bosne in Hercegovine iz obdobja 1880–1885 v Arhivu Bosne in Hercegovine. Milena Popović Subić in Vladimir Ivanišević iz Arhiva Vojvodine sta predstavila katalog postopkov kot del vodenja evidenc ter mag. Marijana Todorović Bilić iz Arhiva Republike Srbske obveznost opravljanja strokovnega izpita za upravljavce evidenc.

Vzporedno s predavanji sta bili izvedeni dve strokovni delavnici. Prvo je izvedla dr. Tatjana Hajtnik iz Arhiva Republike Slovenije. V okviru delavnice, ki je bila namenjena arhivskim strokovnim delavcem, knjižničarjem, IT-strokovnjakom in vsem ostalim, ki so vključeni v procese digitizacije v svojih organizacijah, so udeleženci raziskovali kompleksni svet digitizacije različnih vrst zapisov. Predavateljica je zajela celoten spekter tematik, potrebnih za zagotavljanje kakovosti in uspešnosti vaših projektov digitizacije, od uvodnih konceptov do naprednih tehnik.

Drugo delavnico sta izvedla dr. Bogdan Florin Popovici iz Romunskega državnega arhiva v Brasovu in dr. Martin Stürzlinger iz Archiversuma. Delavnica je bila namenjena arhivskim strokovnim delavcem ter se je poglobljala v metode arhivskega popisovanja z modelom Records in Contexts.

Popoldne naslednji dan je bila izvedena strokovna ekskurzija. Udeleženci ekskurzije so se podali v najbolj urejeno romsko naselje v Sloveniji in Evropi, na Puščo, kjer jim je romsko kulturo, jezik, običaje in kulinariko predstavila Zveza Romov Slovenije. Zatem so se odpravili na ogled nove stavbe Enote za Prekmurje v Murski Soboti, kjer so si ogledali nove prostore in razstavo z naslovom Ej, Romale. Prekmurski Romi v sliki in besedi, ki jo je pripravila Gordana Šövegeš Lipovšek. Strokovno ekskurzijo so zaključili v šunkarni Kodila v Markišavcih, ki že vrsto let proizvaja najboljše prekmurske in goričke šunke.

Zadnji dan konference je bil namenjen arhivom in ustvarjalcem arhivskega gradiva. Slišali smo sedem predavanj. Dr. Benjamin Lesjak iz podjetja Datainfo d. o. o. Maribor je spregovoril o informacijski varnosti v skladu z novo zakonodajo, dr. Tatjana Hajtnik iz Arhiva Republike Slovenije je govorila o tem, kako sta povezana informacijska varnost in dolgoročna hramba zapisov v digitalni obliki. Mag. Hana Habjan iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana je izpostavila pogoste dileme svetovalnih delavcev v vrtcih in šolah glede arhivske dokumentacije, ki nastaja pri njihovem delu. Mag. Hedvika Zdovc iz Zgodovinskega arhiva Celje je predstavila hrambo dokumentarnega in arhivskega gradiva v stalni zbirki na upravnih enotah na območju Zgodovinskega arhiva Celje, Sanja Šurbek iz Univerzitetnega kliničnega centra Maribor je predstavila prispevek z naslovom Dopustnost in dostopnost pridobivanja medicinske dokumentacije s stališča varstva osebnih podatkov. Gregor Škafar iz Nadškofijskega arhiva Maribor je govoril o pomenu in uporabi matičnih knjig na strani Matricula Online za javnopravne osebe, medtem ko sta Branislava Majerič Bolka in Kristijan Troha iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana predstavila prispevek z naslovom Preteklost na dosegu klika: uporaba arhivskega gradiva za potrebe zgodovine in drugih znanosti ter upravno-pravnih postopkov v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, Enoti v Ljubljani.

Ob konferenci je izšla knjiga povzetkov vseh predstavitev v slovenskem in angleškem jeziku, ki so jo udeleženci konference prejeli ob registraciji. Celotni prispevki, predstavljeni na konferenci, bodo objavljeni v sedmi številki časopisa arhivske teorije in prakse *Moderna arhivistika*, ki jo izdaja Pokrajinski arhiv Maribor.

Na podlagi predstavljenih vsebin na konferenci lahko povzamemo naslednje usmeritve:

1. Naravne nesreče, predvsem tiste širših razsežnosti, lahko zelo poškodujejo ali uničijo arhivsko in dokumentarno gradivo. Zato je treba permanen-

tno organizirati in usposabljeni človeške vire ter zagotavljati druga sredstva za učinkovito odpravo posledic tovrstnih nesreč. Posebno pozornost je treba posvečati preventivnim ukrepom za zagotavljanje materialnega varstva arhivskega in dokumentarnega gradiva.

2. V pristojnih arhivih in pri ustvarjalcih se spopadamo z uvajanjem delne ali celovite digitalne preobrazbe poslovanja ter s tem tudi odnosa do ohranjene dokumentacije. S tem povezane izzive je treba pravočasno zaznavati, jih opredeljevati in jih sproti v okviru možnosti reševati, med drugim tudi s smiselno uporabo najsodobnejših tehnoloških rešitev.
3. Predstavljanje in promoviranje arhivskega gradiva na arhivskih in drugih razstavah, v publikacijah, na spletnih portalih itd. zahteva razvoj in uporabo številnih metod oziroma spoznanj s predmetnega področja. Vse to naj služi takim rešitvam, ki bodo blizu dojemanju in občutenju tudi nestrokovnjakom s predmetnega področja. Na podoben način je treba razmišljati tudi pri oblikovanju in gradnji (vzajemnih) arhivskih metapodatkovnih zbirk.
4. Informacijska varnost v najširšem smislu besede postaja vedno pomembnejši dejavnik uspešne digitalne preobrazbe arhivske in dokumentološke dejavnosti. Vendar te ne smemo dojemati le npr. na tehnološki ravni, ampak kot način dela v sodobnih okoljih, ki so sicer standardizirana in zakonsko regulirana.
5. Predavanja in razprave na tej konferenci kažejo potrebe po vzpostavljanju intenzivnejših načinov medsebojnega komuniciranja, a predvsem želje po boljši izmenjavi informacij o sodobnih rešitvah in arhivskih strokovnih izkušnjah z najširšega področja arhivske dejavnosti.

mag. Nina Gostenčnik

ARHIVSKO DRUŠTVO SLOVENIJE

1000 Ljubljana, Zvezdarska ulica 1
telefon: (01) 241 42 86
e-pošta: tajnik@arhivsko-drustvo.si
predsednik@arhivsko-drustvo.si
domača stran: www.arhivsko-drustvo.si

ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE

1102 Ljubljana, Zvezdarska ulica 1, p.p. 523
telefon: (01) 241 42 00
e-pošta: ars@gov.si
domača stran: www.arhiv.gov.si

INŠPEKTORAT RS ZA KULTURO IN MEDIJE

1000 Ljubljana, Metelkova 4
telefon: (01) 478 79 01
e-pošta: gp.irskm@gov.si

NADŠKOFIJSKI ARHIV LJUBLJANA

1000 Ljubljana, Krekov trg 1
telefon: (01) 234 75 70
e-pošta: arhiv.lj@rkc.si
domača stran: www.nadskofija-ljubljana.si/nadskofija/

NADŠKOFIJSKI ARHIV MARIBOR

2000 Maribor, Slomškov trg 20
telefon: (05) 90 80 120
telefaks: (02) 252 30 92
e-pošta: skofijski.arhiv@nadskofija-maribor.si
domača stran: www.nadskofija-maribor.si/nadskofija/
index.php/skofijska-kurija

POKRAJINSKI ARHIV KOPER

6000 Koper, Kapodistriasov trg 1
telefon: (05) 627 18 24
e-pošta: tajnistvo@arhiv-koper.si
domača stran: www.arhiv-koper.si

Enota Piran

6330 Piran, Savudrijska 5
telefon: (05) 673 28 40

POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR

2000 Maribor, Glavni trg 7
telefon: (02) 228 50 00
e-pošta: info@pokarh-mb.si
domača stran: www.pokarh-mb.si

Enota za Koroško

2390 Ravne na Koroškem, Čečovje 12a
telefon: (05) 994 29 43
e-pošta: vinko.skitek@pokarh-mb.si

Enota za Prekmurje

9000 Murska Sobota, Cvetkova ulica 1
telefon: (02) 228 50 31
e-pošta: gordana.soeveges@pokarh-mb.si

POKRAJINSKI ARHIV V NOVI GORICI

5000 Nova Gorica, Trg Edvarda Kardelja 3
telefon: (05) 335 87 60
e-pošta: pa-ng@pa-ng.si
domača stran: www.pa-ng.si

ŠKOFIJSKI ARHIV KOPER

Trg Brolo 11, p. p. 114, 6001 Koper
telefon: (05) 611 72 04
e-pošta: arhiv.kp@rkc.si
domača stran: http://kp.rkc.si/skofijski-arhiv

**ZGODOVINSKI ARHIV IN MUZEJ
UNIVERZE V LJUBLJANI**

1000 Ljubljana, Kongresni trg 12
telefon: (01) 241 85 80
telefaks: (01) 241 86 60
domača stran: www.uni-lj.si/o_univerzi_v_ljubljani/
univerzitetni_arhiv.aspx

ZGODOVINSKI ARHIV CELJE

3000 Celje, Teharska cesta 1
telefon: (03) 428 76 40
e-pošta: info@zac.si
domača stran: www.zac.si

ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA

1001 Ljubljana, Trdinova ulica 4, p. p. 1614
telefon: (01) 306 13 06
e-pošta: zal@zal-lj.si
domača stran: www.zal-lj.si

Enota za Gorenjsko

4000 Kranj, Savska cesta 8
telefon: (04) 280 59 00
e-pošta: zal.kra@zal-lj.si

Enota za Dolenjsko in Belo krajino

8000 Novo mesto, Skalického ulica 1
telefon: (07) 394 22 40
e-pošta: zal.nme@zal-lj.si

Enota v Škofji Loki

4220 Škofja Loka, Partizanska c. 1c
telefon: (04) 506 07 00
e-pošta: zal.skl@zal-lj.si

Enota v Idriji

5280 Idrija, Prelovčeva ulica 2
telefon: (05) 372 22 70
e-pošta: zal.idr@zal-lj.si

ZGODOVINSKI ARHIV NA PTUJU

2250 Ptuj, Vičava 5
telefon: (02) 787 97 30
e-pošta: tajnistvo@arhiv-ptuj.si
domača stran: www.arhiv-ptuj.si

